

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Vida LUKAMSKIENĖ

**SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO
AMŽIAUS ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIAI IR JŲ
RAIŠKA**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, Vadyba ir administravimas (03 S)

Kaunas, 2012

UDK 364

Lu-72

Disertacija rengta 2008–2012 metais Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Marketingo katedroje.

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Jonas Čepinskis (Vytauto Didžiojo universitetas, Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas 03 S)

ISBN 978-9955-12-825-0

TURINYS

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ SĄVADAS	5
LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	10
ĮVADAS	13
I. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS ORGANIZAVIMO IR TEIKIMO KAITA	23
1.1. Sektoriai, teikiantys socialinės globos paslaugas	24
1.2. Socialinės globos paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčių sąsajos su viešojo sektoriaus valdymo kaita	26
1.3. Naujosios viešosios vadybos reikšmė socialinės globos paslaugų teikimo procesui	34
1.3.1. Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims samprata	38
1.3.2. Socialinių paslaugų rinkos samprata ir mechanizmai	43
1.3.3. Socialinės globos paslaugų gavėjų sampratos kaita	50
1.4. Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai	54
1.4.1. Demografinės potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų charakteristikos	55
1.4.2. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti socialinės globos paslaugas	58
1.4.3. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų motyvai pasirenkant globą šeimoje ar socialinės globos institucijoje	64
1.4.4. Socialinės globos paslaugų vartotojo socialiniai, psichologiniai, fiziologiniai ir poreikiai	67
II. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIŲ IR JŲ RAIŠKOS NUSTATYMO TYRIMO METODOLOGIJA	70
2.1. Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnų nustatymo tyrimo metodologinės nuostatos	70
2.2. Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims tyrimo krypties pasirinkimo pagrindimas ir organizavimo procedūra	73
III. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIŲ IR JŲ RAIŠKOS NUSTATYMO TYRIMO REZULTATAI... 90	90
3.1. Bevaikės šeimos, kaip potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai	90
3.1.1. Bevaikių šeimų sociodemografinis profilis	90
3.1.2. Bevaikių šeimų finansinė elgsena	92
3.1.3. Bevaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms vyresnio amžiaus asmenims	100
3.2. Mažavaikės šeimos, kaip potencialūs socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai	104
3.2.1. Mažavaikių šeimų sociodemografinis profilis	105
3.2.2. Mažavaikių šeimų finansinė elgsena	106
Mažavaikių šeimų lūkesčiai socialinės globos paslaugoms	114
3.2.3. Mažavaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms vyresnio amžiaus asmenims	117
3.3. Daugiavaikės šeimos, kaip potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai	120
3.3.1. Daugiavaikių šeimų sociodemografinis profilis	120
3.3.2. Daugiavaikių šeimų finansinė elgsena	122
3.3.3. Daugiavaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms	131
3.4. Tyrimo rezultatų aptarimas	134
3.5. Disertacinio tyrimo rezultatų vadybinis pritaikomumas	136

LITERATŪRA	145
PRIEDAI.....	156

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ SĄVADAS

Asmeninis biudžetas - tai toks finansinis mechanizmas, kuomet piniginių išmokų pavidalu vartotojams yra sudaroma galimybė pirkti paslaugas iš skirtingų paslaugų teikėjų (Kremer, 2006; Rabbie, Moran, Glendinning, 2009 ir kt.).

Asmeniniai finansai - tai asmens ar namų ūkio pajamos ir išlaidos ir laisvųjų lėšų, kurias galima taupyti arba investuoti visuma (Taujanskaitė, Jurevičienė, 2010).

Asmens (namų ūkio) finansinė elgsena - asmens (namų ūkio) veiksmai susiję su asmeninių finansų valdymu – vartojimu, taupymu, investavimu (Paas, Bijmolt, Vermunt, 2005).

Bendradarbiaujantis apsisprendimas - kai asmuo yra informuotas apie savo galimus pasirinkimus apsisprendimo proceso metu, kuriame dažniausiai dalyvauja šeimos nariai, padedantys vyresnio amžiaus žmogui priimti sprendimą (Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004).

Bevaikės šeimos – šeimos, neturinčios vaikų (savanoriška ar priverstinė bevaikystė).

Daugiavaikės šeimos - šeimos, auginančios tris ir daugiau vaikų.

Deleguojantis apsisprendimas - kai asmuo deleguoja savo apsisprendimo galią kitam asmeniui: šeimos nariui, globėjui, sveikatos priežiūros specialistui ar socialiniams darbuotojui (Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004).

Sociodemografinis profilis apibrėžiamas kaip esminės demografinės ir socialinės charakteristikos, kurių visuma identifikuoja potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų tipą, o jų raiška skirtingose amžiaus grupėse sudaro galimybes įvertinti ir prognozuoti demografinę elgseną. Sociodemografinio profilio charakteristikos disertaciniame tyrime yra: respondentų lytis, amžius, dabartinis vaikų skaičius, planuojamas arba planuotas vaikų skaičius, išsilavinimas, pajamos ir jų šaltiniai bei gyvenamoji vieta.

Ekspertų apklausa - vienas iš struktūruotų interviu formų, kuomet naudodamas tokį apklausos metodą, tyrėjas dėmesį kreipia į interviu davėją, jo kompetenciją, būnant ekspertu tam tikroje veiklos srityje (Flick, 1999).

Empirinis tyrimas – įvairios formos informacijos gavimas, esant kontaktui tarp tyrėjo ir tiriamojo objekto (Kardelis, 2007).

Formali socialinė globa yra apibūdinama kaip profesionali ar visuomeninių institucijų inicijuota pagalba, teikiama įvairiose ilgalaikės globos institucijose ir bendruomenėje (Geissler, Pfau-Effinger, 2005).

Gyvenimo ciklo hipotezė – ekonominė teorija teigianti jog asmeninių finansų valdymas grindžiamas asmens motyvacija taupyti tam, kad sukauptų išteklius būsimoms išlaidoms, pirmiausiai siekiant išlaikyti tokį įprastinį vartojimo standartą išėjus į pensiją, kokį asmuo turėjo darbingu periodu. Asmens vartojimas turi būti planuojamas, reiškiantis išteklių paskirstymą palaikant norimą vartojimo lygį visą gyvenimo trukmę (Jappelli, Modigliani, 1998).

Ilgalaikė priežiūra – tai slaugos ir socialinių paslaugų visuma. Teikiant šias paslaugas asmeniui, tenkinami slaugos ir socialinių paslaugų poreikiai, teikiama nuolatinė kompleksinė specialistų pagalba ir priežiūra (Scourfield, 2007).

Klasterinė analizė – statistinės analizės metodas, nustatantis tyrimo objektų (vienetų) panašumą ir suskirstantis juos į panašių objektų grupes, vadinamus klasteriais. Klasterinės analizės tikslas – suskirstyti objektus taip, kad skirtumai klasterių viduje būtų kuo mažesni, o tarp klasterių kuo didesni (Čekanaivičius, Murauskas, 2002).

Konkursų organizavimas - toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai viešojo sektoriaus organizacijos, organizuoja paslaugų pirkimo konkursą, kuriame dalyvauja potencialūs socialinių paslaugų teikėjai (ar pardavėjai) (Dunleavy, 1994).

Kvazi rinka - tokia viešojo sektoriaus institucinė struktūra, kuri konstruojama remiantis laisvosios rinkos principais, tikslu skatinti konkurenciją teikiant socialines paslaugas; iš dalies šios paslaugos yra finansuojamos viešųjų fondų lėšomis (Le Grand, 1991).

Mažvaikės šeimos – šeimos, auginančios vieną ar du vaikus.

Moderni šeima - šeima, kuri pasižymi šiais bruožais: vedybos ir vaikų gimdymas atidedami vis vyresniam amžiui, daugėja viengungių bei gyvenančių neregistruotoje santuokoje, taip pat nesantuokinių vaikų, vyrauja mažavaikės šeimos, kai kurios poros netgi apsisprendžia bevaikystei (Stankūnienė, Mitrikas, Jonkarytė, 2003; Jonkarytė 2002).

Namų ūkis - vienas asmuo ar asmenų grupė, kuri gyvena viename bute (name), turi bendrą biudžetą ar bendras vartojimo išlaidas (Statistikos departamentas prie LRV)

Neformali globa – globos organizavimas šeimoje; dažniausiai yra atliekama moters (Daly, 2005; Maslauskaitė, 2004 ir kt.).

Neformalus sektorius - šeima, artimieji, bendruomenė (Daly, Lewis, 2000).

Paslaugų krepšeliai – tai toks rinkos tipo mechanizmas, kuomet paslaugų gavėjui yra suteikiama teisė rinktis paslaugų teikėją (Le Grand, 1991).

Pliuralistinis socialinių paslaugų teikimo modelis – toks socialinių paslaugų teikimo modelis, kuomet valstybės pagrindinė funkcija yra orientuota į politikos formavimą, o socialinių paslaugų teikimo funkcija yra realizuojama privačių bei nevyriausybinų organizacijų (Osborne, McLaughlin, Ferlie, 2009).

Privatus sektorius - pelno siekiančių (angl. for-profit) ir ne pelno (angl. non-profit) siekiančių organizacijų visuma (Anheir, Kumar, 2003).

Savarankiškas apsisprendimas – kai, asmuo geba suprasti ir savarankiškai vertinti, iniciatyviai ir tikslingai planuoti, ieškoti informacijos, nepriklausomai derėtis ir diskutuoti dėl socialinės globos sąlygų t.y. socialinės globos paslaugų paketo ir paslaugų teikimo proceso Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004).

Socialinė globa – kasdieninė socialinė, emocinė, psichologinė, fizinė priežiūra (Kremer, 2001). Rūpinimasis ir priežiūra tų asmenų, kurie negali pasirūpinti savimi. Globa reiškia pagalbą asmeniui, esant fizinio bei psichosocialinio funkcionavimo sutrikimams (Daly, 2005).

Socialinė priežiūra - yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė pagalba, kuriai nereikia nuolatinės specialistų priežiūros (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Socialinės globos paslaugos - socialinių paslaugų visumą, kuriomis teikiama reikalinga pagalba asmeniui, kuomet jo galimybės pasirūpinti savimi yra ribotos. Socialinės globos paslaugos tai bet kokio amžiaus nepakankamai savarankiškam asmeniui teikiama kasdieniniame gyvenime jam reikalinga pagalba (Employment in Social Care in Europe, 2006).

Socialinės globos paslaugų rinka - mainų sistema, kurioje veikia trijų tipų subjektai: socialinių paslaugų vartotojai, socialinių paslaugų teikėjai ir tarpininkai, o jų veiklos yra nukreiptos atliepti paslaugų vartotojų poreikius bei pasiekti patenkinamus gyvenimo standartus (Baines, 2004).

Socialinės paslaugos - paslaugas, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Socialinių paslaugų individualizavimas - procesas, kuomet socialinių paslaugų vartotojai įgauna įtakos išreiškiant pageidavimus organizuojant ir teikiant norimas socialines paslaugas, tokiu būdu išplečiant jų pasirinkimus (Ferguson, 2007, Leadbeter, 2004).

Socialinių paslaugų modernizavimas - socialinių paslaugų reformų procesas, kuomet siekiama pakeisti esančią socialinių paslaugų valdymo sistemą, sudarant galimybes taikyti rinkos principus ir išplėsti socialinių paslaugų teikėjų įvairovę bei sumažinti valstybės dominavimą (Newton ir kt, 2008).

Šeima – grupė žmonių, susijusių tarpusavyje santuokos, giminystės ryšiais, kartu gyvena ir tvarko bendrą ūkį. Tai asmenų bendrija, kurią sieja ryšiai patvirtinti įstatymų, arba socialiniai priimta tvarka (Kanopienė, 1997).

Tiesioginės išmokos – tai toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai paslaugų vartotojui gavėjui suteikiama teisė valdyti viešųjų lėšų dalį ir laisvai ją skirstyti reikalingom paslaugom įsigyti (Le Grand, 1991).

Tyrimo metodologija - tyrimo organizavimo, planavimo, projektavimo ir atlikimo principai (Ethridge, 2004) bei tyrimo metodų panaudojimo logika (Kardelis, 2007).

Viešasis sektorius yra apibrėžiamas kaip institucijos, išlaikomos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų, teikiančios viešąsias gėrybes dėl kurių nėra konkuruojama ir kurios prieinamos kiekvienam individui. Viešasis sektorius, kaip viešųjų ar bendrų reikalų tvarkymo instrumentas, per paskirstymo, perskirstymo ir reguliavimo funkcijas veikia valstybės gyventojų gerovę. (Lane, 2000)

Viešieji pirkimai – tai toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai viešasis sektorius yra įpareigojamas pirkti socialines paslaugas tik iš privataus sektoriaus (pelno ir nepelno organizacijų) (Le Grand, 1991).

Vyresnio amžiaus asmuo – asmuo vyresnis nei 60 metų (pagal PSO). Šiam amžiaus tarpsniui apibūdinti yra vartojamos ir kitos sąvokos – „*pagyvenęs ir senas žmogus*“, apimanti amžiaus skalę nuo 60 iki 74 m. ir nuo 75 iki 90 metų amžiaus bei pabrėžiant, jog ši amžiaus grupė nėra homogeniška ir turinti skirtingų poreikių, kurie yra sąlygoti asmens psichosocialinės ir fizinės būklės; „*pensinio amžiaus žmogus*“, sąvoka pabrėžianti, asmens pasitraukimą iš darbo rinkos. Disertacijoje pasirinkta sąvoka „*vyresnio amžiaus asmenys*“ dėl to, kad pasirinkta tyrimo strategija nereikalavo gilesnės šios amžiaus grupės poreikių analizės, o tokia sąvoka yra

priimtina ir vartojama lietuvių tyrėjų mokslinėse publikacijose (Vaškevičiūtė, Naujanienė, 2011; Rapolienė, 2010 ir kt.).

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 lentelė	Viešojo sektoriaus valdymo raidos ir socialinių paslaugų teikimo bei organizavimo sąsajos	32
2 lentelė	Asmeniniai finansiniai motyvai ir tikslai	63
3 lentelė	Gyventojų skaičius Lietuvoje pagal amžių ir lytį, 2011 m.	84
4 lentelė	Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį	86
5 lentelė	Bevaikių šeimų pasiskirstymas pagal sociodemografinės charakteristikas	91
6 lentelė	Bevaikių šeimų finansinių motyvų vertinimas	93
7 lentelė	Bevaikių šeimų pirmos grupės respondentų sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai	94
8 lentelė	Bevaikių šeimų antros grupės respondentų sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai	95
9 lentelė	Bevaikių šeimų trečios grupės respondentų sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai	95
10 lentelė	Bevaikių šeimų respondentų sociodemografinių charakteristikų ir atsargumo motyvo koreliaciniai ryšiai	96
11 lentelė	Bevaikių šeimų sociodemografinių charakteristikų ir turto valdymo motyvo koreliaciniai ryšiai	97
12 lentelė	Bevaikių šeimų būsimos vyresnio amžiaus laikotarpio komponentų vertinimas	98
13 lentelė	Bevaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetiškumas	98
14 lentelė	Eventualūs bevaikių šeimų finansinės paramos šaltiniai vyresniame amžiuje	99
15 lentelė	Tyrimo hipotezių priėmimo/atmetimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Bevaikės šeimos“	104
16 lentelė	Klasterio „Mažvaikės šeimos“ respondentų sociodemografinio profilio charakteristikos	105
17 lentelė	Mažvaikių šeimų dabartinis ir planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje	106
18 lentelė	Mažvaikių šeimų grynujų pinigų turėjimo motyvo vertinimas	107
19 lentelė	Mažvaikių šeimų apsisaugojimo (atsargumo) motyvo vertinimas	108

20 lentelė	Mažavaikių šeimų turto valdymo motyvo vertinimas	109
21 lentelė	Mažavaikių šeimų būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio komponentės	111
22 lentelė	Mažavaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetai	112
23 lentelė	Mažavaikių šeimų finansinių priemonių naudojimas taupymo/investavimo tikslais	112
24 lentelė	Priežastys, lemiančios nepasinaudojimą finansinėmis priemonėmis taupymo ar investavimo tikslais	113
25 lentelė	Eventualūs paramos šaltiniai vyresniame amžiuje mažavaikių šeimų požiūriu	113
26 lentelė	Tyrimo hipotezių priėmimo/atmetimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Mažavaikės šeimos“	117
27 lentelė	Daugiavaikių šeimų pasiskirstymas pagal sociodemografines charakteristikas	119
28 lentelė	Daugiavaikių šeimų dabartinis ir planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje	121
29 lentelė	Daugiavaikių šeimų grynųjų pinigų turėjimo motyvo vertinimas	121
30 lentelė	Daugiavaikių šeimų apsaugojimo (atsargumo) motyvo vertinimas	123
31 lentelė	Daugiavaikių šeimų turto valdymo motyvo vertinimas	125
32 lentelė	Daugiavaikių šeimų būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio komponentės	126
33 lentelė	Daugiavaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetai	128
34 lentelė	Daugiavaikių šeimų finansinių priemonių naudojimas taupymo/investavimo tikslais	128
35 lentelė	Priežastys, lemiančios daugiavaikių šeimų nepasinaudojimą finansinėmis priemonėmis taupymo ar investavimo tikslais	129
36 lentelė	Eventualūs paramos šaltiniai vyresniame amžiuje daugiavaikių šeimų požiūriu	130
37 lentelė	Tyrimo hipotezių atmetimo/priėmimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Daugiavaikės šeimos“	134

1 pav.	Disertacinio tyrimo loginė schema	20
2 pav.	Socialinių paslaugų sektoriai	25
3 pav.	Valdymo subjektų įtaka valdyme skirtingais viešojo sektoriaus kaitos etapuose	29
4 pav.	Demografiniai veiksniai ir jų vertinimas	58
5 pav.	Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinių galimybių pirkti socialinės globos paslaugas vyresniame amžiuje nustatymas	63
6 pav.	Socialinės globos pasirinkimo procesas ir motyvai	67
7 pav.	Socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių grupės ir jų raiška laike	68
8 pav.	Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo tyrimo teorinis modelis	72
9 pav.	Disertacinio tyrimo organizavimo ir atlikimo eiga	74
10 pav.	Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Bevaikės šeimos“	103
11 pav.	Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Mažavaikės šeimos“	117
12 pav.	Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Daugiavaikės šeimos“	138
13 pav.	Komunikacijos tikslai prieš socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paslaugų pirkimą	135

ĮVADAS

Temos aktualumas. Socialinių paslaugų ir socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims teikimo probleminiai klausimai dažniausiai analizuojami vertinant šių paslaugų apimtį ateities perspektyvoje, atsižvelgiant į globalias ir nacionalines sociodemografines tendencijas. Pastarųjų dešimtmečių demografinių procesų sąveika keičia gyventojų amžiaus struktūrą bei sąlygoja visuomenės senėjimą. Visuomenės senėjimas kaip socialinis procesas analizuojamas įvairių socialinių mokslų sričių tyrėjų, siekiančių vertinti šio proceso vyksmą bei rezultatus. Politikos, sociologijos, socialinio darbo, gerontologijos mokslų tyrėjų ir praktikų dėmesys krypsta į augančius socialinės globos paslaugų vartotojų poreikius ir didėjančias išlaidas šioms paslaugoms. Tuo tarpu valstybių galimybės tenkinti paslaugų vartotojų poreikius yra gana ribotos ir tikėtina, jog ateityje tik mažės.

Siekiant atliepti augančius socialinės globos paslaugų vartotojų poreikius, ieškoma naujų socialinių paslaugų modelių, kurie leistų teikti socialinės globos paslaugas esant ribotiems viešojo sektoriaus ištekliams, o dalis šių paslaugų teikimo išlaidų būtų perkeliama vartotojams. Be to, tikimasi išplėsti socialinės globos paslaugų vartotojų galimybes pasirinkti paslaugų teikėją, gerinti paslaugų kokybę, skatinant konkurenciją tarp paslaugų teikėjų. Kaip vienas iš sprendimo būdų nurodomas rinkos modelis, kuris yra taikomas teikiant kitų rūšių paslaugas vartotojams ir pasiūlantis naujus socialinės globos paslaugų finansavimo metodus, kurie teorijoje yra įvardinami kaip rinkos mechanizmai. Tačiau rinkos modelio taikymas socialinės globos paslaugų srityje suponuoja naujų probleminių klausimų nagrinėjimą pasitelkiant ekonomikos ir vadybos mokslo koncepcijas, analizuojant šių paslaugų pasiūlą, paklausą, tarpininkavimo ypatumus, vartotojų lūkesčius bei elgseną rinkoje. Kita vertus, pastebėtina, jog socialinės globos paslaugų pasirinkimo bei paslaugų vartotojų poreikių akcentavimas siejamas su vyresnio amžiaus asmenų orumo ir gyvenimo kokybės problema.

Visuomenės senėjimo problemos, asmens orumas bei socialinės globos paslaugų teikimas vyresnio amžiaus asmenims aptariamas nacionalinių ir Europos Sąjungos socialinės politikos sprendimų kontekste. Tarptautiniuose dokumentuose (Europos Komisijos komunikatas „Sveikatos priežiūros bei senyvo amžiaus žmonių priežiūros sistemų ateitis: prieinamumo, kokybės ir finansavimo užtikrinimas“, 2001; Madrido veiksmų planas dėl visuomenės senėjimo ir Politinė deklaracija, 2002; Berlyno regioninė strategija, 2002, Lisabonos strategija, Žalioji knyga, 2004 ir t.t.) yra įvardinami išpareigojimai, kurie atspindi pagrindines vyresnio amžiaus asmenų socialinio gyvenimo sritis ir įgalina valstybes ieškoti tinkamų socialinės globos

paslaugų modelių, integruojančių skirtingus paslaugų teikėjus bei sudarančių vyresnio amžiaus asmenims paslaugų pasirinkimo galimybes.

Kita vertus, socialinės paslaugos (tuo pačiu ir socialinės globos paslaugos) yra apibūdinamos kaip viešojo sektoriaus paslaugos, o šių paslaugų institucionalizavimas ir plėtotė istoriškai yra glaudžiai susiję su valstybės atsakomybės prisiėmimu už gyventojų gerovės sukūrimą – socialinės funkcijos įgyvendinimu. Pastarųjų dešimtmečių viešojo valdymo kaita rodo, jog globalios aplinkos veiksniai sąlygoja viešųjų organizacijų struktūrinius pokyčius, daro įtaką valdymo procesų modernizavimui, keičia organizacinę kultūrą bei žmogiškųjų išteklių valdymą (Raipa, Buškevičiūtė, Giedraitytė, 2012; Raipa, 2009; Laing, 2003; Newman, McLaughlin, Osborne, Ferlie, 2002 ir kt.).

Viešojo valdymo kaitos teorinį pagrindą sudaro Naujoji viešoji vadyba, pasiūlanti verslo filosofiją ir praktiką taikyti viešųjų organizacijų valdyme. Tyrėjai (Drummond, Ensor, Laing, Richardson, 2000) pabrėžia, jog siekis reaguoti į globalinius pokyčius siejamas su naujų viešųjų paslaugų organizavimo ir teikimo būdų paieška. Nurodoma, jog viešųjų paslaugų teikimo strategijose ryškėja tendencija, kurią tyrėjai apibūdina į rinką orientuotu paslaugų teikimu (*angl. k. market oriented approach*), reikalaujančiu iš viešųjų paslaugų organizacijų keisti veiklų pobūdį - paslaugų vartotojas traktuojamas centrine organizacijų veiklų ašimi. Kaip teigia Drummond G. ir kt. (2000), orientacija į rinką remiasi ne tik vartotojo, jo poreikių ir lūkesčių identifikavimu ir atliepimu, tačiau aktualizuoja santykių su vartotojais užmezgimą ir palaikymą, suinteresuotų grupių bei jų interesų nustatymą, konkurentų potencialo vertinimą. Pabrėžtina, jog į rinką orientuotas viešųjų paslaugų teikimas išplečia vartotojų pasirinkimo galimybes, kadangi siekiama jog paslaugas teiktų skirtingo tipo paslaugų teikėjai: viešosios organizacijos, verslo, organizacijos, nevyriausybinės organizacijos ar organizuojama bendruomeninė pagalba. Tokiu būdu kinta socialinių paslaugų teikimo modeliai, numatantys ne tik paslaugų teikėjų įvairovės plėtotę (pasiūlos išplėtimą) bei konkurencijos tarp teikėjų skatinimą siekiant paslaugų kokybės, bet keičia paslaugų vartotojo ir paslaugų teikėjų santykius bei aktualizuoja paslaugų vartotojų lūkesčių formavimą, vartotojų elgsenos rinkoje tyrinėjimą.

Socialines paslaugas galima traktuoti ir kaip tam tikrą paslaugų kategoriją bendroje paslaugų sferoje. Manytina, jog stebimos bendrosios paslaugų vystymo tendencijos gali specifiškai reikštis tam tikroje paslaugų kategorijoje, pasižyminčioje skirtingais paslaugų teikimo modeliais ar paslaugų vartotojo ir teikėjo sąveikos pobūdžiu. Socialinių paslaugų specifiškumas dažnai yra siejamas su šių paslaugų vartotojų ypatybėmis (Žalimienė, 2008), į kurias būtina atsižvelgiant teikiant ir organizuojant paslaugas. Bendrųjų paslaugų vystymo tendencijų analizė leidžia suvokti vykstančius globalius pokyčius bei vertinti jų reikšmę

konkrečių paslaugų (šiuo atveju – socialinės globos paslaugų) planavimo, organizavimo bei teikimo procesams bei plėtoti paslaugų teoriją ir praktiką.

Tyrėjai (Laing, Lewis, Foxall, Hogg, 2000) vertindami paslaugų marketingo teorijos plėtotę taip pat pabrėžia, jog bendrų ir specifinių paslaugų vystymo tendencijų analizė bei jų sąveika tampa pagrindiniu mokslinių diskusijų objektu. Jie išskiria veiksnus, kurie sąlygoja paslaugų sferos pokyčius, pabrėždami, jog jų raiška yra specifinė konkrečioje paslaugų kategorijoje: paslaugų individualizavimas, kuris suprantamas kaip paslaugų vartotojų įtraukimas į paslaugų teikimo procesą, vartotojų lūkesčių stebėseną ir vertinimas, technologijų įtaka, inovacijos, vartotojo gyvenimo ciklų pokyčių vertinimas, kuris reikalauja paslaugų teikimą sutelkti į asmens pagrindinius gyvenimo ciklo momentus. Vadinas, nagrinėjant socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims teikimo pokyčius netikslinga yra apsiriboti vien tik augančių šių paslaugų poreikių, kurie yra iššaukti sociodemografinių procesų kaitos, vertinimu. Tai suponuoja tarpdisciplininio požiūrio taikymą tyrinėjant kintančią socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims praktiką, o apibendrintos ir susistemintos žinios sudaro pagrindą plėtoti paslaugų teoriją specifinėje paslaugų kategorijoje.

Rinkos modelio taikymas socialinės globos vyresnio amžiaus asmenims akcentuoja paslaugų vartotoją kaip centrinę paslaugų teikimo ašį ir aktualizuoja būtinybę paslaugų teikėjams pažinti paslaugų vartotoją. C. Haksever, Render B., Russel R. S., Mudrick R. G., (2000), nurodo, kad paslaugų vartotojų pažinimas, jų poreikių ir gyvenimo būdo, vertybių supratimas, lūkesčių nustatymas būtinas valdant paklausą, kuri pasak minėtų autorių, yra marketingo vadybos dalis. Paslaugų vartotojo pažinimas leidžia nustatyti paklausos veiksnus, motyvuojančius vartotojus pasirinkti vienas ar kitas paslaugas, o šiuo atveju – vieną ar kitą socialinės globos paslaugų teikėją ir pirkti paslaugas. Kaip teigia P. Drucker (2004), valdymo pagrindą sudaro vartotojo sprendimų ir vertybių pažinimas.

Mokslinė problema ir jos ištyrimo lygis. Analizuojant vykdomų tyrimų, nagrinėjančių socialinių paslaugų (ir socialinės globos paslaugų) teikimo problematiką tikslinga išskirti dvi tyrimų grupes: užsienio tyrėjų vykdomi tyrimai ir Lietuvos tyrėjų vykdomi tyrimai. Šis atskyrimas daromas todėl, jog socialinių paslaugų organizavimas ir teikimas yra kontekstuliai sąlygoti procesai, t.y. poreikį socialinėms paslaugoms apsprendžia demografinės, kultūrinės, ekonominės sąlygos, o socialinių paslaugų organizavimo pobūdį, taikomus socialinių paslaugų teikimo modelius – politinės ir ekonominės sąlygos. Be to, naujų socialinių paslaugų modelių paieška, grindžiamų rinkos mechanizmų taikymu, finansuojant socialines paslaugas, Vakarų Europos šalyse prasidėjo maždaug XX. a. septintame-aštuntame dešimtmečiuose, tačiau diskusijos tiek moksliniame, tiek praktiniame lygmenyje yra aktualios ir šiuo metu. Tuo tarpu tyrėjai pabrėžia, jog Vakarų Europos šalių patirties postkomunistinėse šalyse (tuo pačiu ir

Lietuvoje) perėmimas vyksta lėčiau, o šio proceso vyksmas nėra plačiai tyrinėjamas (Žalimienė, 2004, 2006; Žalimienė, Lazutka, 2009).

Išskiriamos tokios pagrindinės užsienio mokslininkų vykdomų tyrimų kryptys socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims srityje (žr. 1 priedas): 1) Socialinės globos vyresnio amžiaus asmenims poreikio tyrimai, atskleidžiantys skirtingų socialinės globos paslaugų tipų organizavimo apimtis, įvertinant formalios ir neformalios socialinės globos plėtros tendencijas: L. Pickard ir kt. (2007), R. Carr-Hill, G. Daley (2006), M. Hirst (2002), L. Picard ir kt. (2002), H. Stoddart ir kt. (2002), T. Knijn, M. Kremer (1997), ir t.t. Šiuose tyrimuose prognozuojami paslaugų vartotojų poreikiai socialinės globos paslaugoms, atsižvelgiant į globalias demografines tendencijas, siekiant numatyti paslaugų teikimo apimtis ir jų organizavimo pobūdį. Šiais tyrimais siekiama prognozuoti poreikių socialinėms paslaugoms augimą bei įvertinti poreikių tenkinimo galimybes, kurių paieškos vyksta triadoje šeima-valstybė-rinka; 2) Socialinio darbo ir socialinių paslaugų organizavimo pokyčiai rinkos mechanizmų taikymo kontekste. Šie tyrimai apima kelias tarpusavyje susijusias tematikas:

- Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims pasirinkimo problematika (Arksey, Glendinning, 2007; Warner, Hefetz, 2002;);
- Į rinką orientuoto socialinės globos paslaugų tiekimo modelio paieškos ir rinkos principų taikymo galimybės modernizuojant socialinės globos paslaugų tiekimą (Aronson, Smith, 2010 a, b; Aronson, Smith, 2011; Baines, Cunningham, Fraser, 2010; Newman, Glendinning, Hughes, 2008; Carey, 2008; Eikenberry, Kluver, 2004; Baines, 2004; Osborne, Murray, 2000; Bazzoli ir kt., 1997;) bei šių principų taikymo galimybės kuriant šalies socialinių paslaugų modelį (Rauch, 2007), konkurencijos tarp šių paslaugų teikėjų tyrinėjimas (Lamothe, Lamothe, 2009);
- Socialinės globos paslaugų privatizavimo praktikos analizė, atskleidžianti išryškėjusios organizacinius pokyčius, ypač pabrėžiant viešojo sektoriaus organizacijų, privačių organizacijų ir nevyriausybių organizacijų ryšius ir jų valdymą, bendradarbiavimo modelių paiešką (Hulaja, Rissanen, 2010; Kirkpatrick, 2006; Van Slyke, 2006; Mehrotra, Delemonica, 2005; Smida, 2005; Bahle, 2003; Vazquez, Alvarez, Santos, 2001; Wiener, Cueller, 1999);
- Asmeninių biudžetų taikymas finansuojant socialinės globos paslaugas ir šių paslaugų pirkimo praktikos klausimai (Baxter, Wilberforce, Glendinning, 2010; Rabiee, Moran, Glendinnin, 2009; Freyens, 2008; Heras, Cilleruelo, Iradi, 2008; Jensen, 2008; Madritsch, 2008; Timonen, Convery, Cahill, 2006; Healy, 2002; Curtise, Fraser, 2000;).

Lietuvos mokslininkų vykdomų tyrimų kryptys socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims srityje:

- Socialinės globos paslaugų poreikio tyrimai, atsižvelgiant į nacionalines demografines tendencijas (Stankūnienė ir kt. 2004-2009; Mikulionienė, 2005; ir kt.);
- Socialinės globos paslaugų efektyvumo tyrimai rinkos mechanizmų taikymo kontekste (Bikmanienė, 2002, 2005);
- Socialinių paslaugų organizavimo probleminiai klausimai savivaldybėse (Petrauskienė, Marcinkevičiūtė, 2007; Guogis, 2004; Gudelis, Guogis, 2003). Taip pat yra vykdomi užsakomieji tyrimai, finansuojami Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, siekiant sukurti socialinių paslaugų administravimo, finansavimo metodikas (2002-2006 m.). Atkreiptinas dėmesys, jog empirinių tyrimų, analizuojančių socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo klausimus nėra gausu, tačiau socialinių paslaugų organizavimas yra paliečiamas kaip gretutinė tema viešojo valdymo kaitos diskusijose (Guogis, 2003; Gudelis, 2003; Raipa, 2002-2011, Raipa, Petukienė, 2009). Šiuose tyrimuose rinkos mechanizmų taikymas socialinių paslaugų srityje kol kad diskutuojamas tik teorinio pobūdžio tyrimuose (Žalimienė, 2004; Žalimienė, Lazutka, 2009), o empiriniuose tyrimuose socialinių paslaugų rinkos klausimai iš dalies paliečiami rengiant daktaro disertacijas (Dunajevus, 2011).

Apžvelgus tiek Lietuvos tyrėjų, tiek užsienio tyrėjų vykdomus tyrimus socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims srityje, galima konstatuoti, jog rinkos modelio taikymas gana plačiai analizuojamas valstybių formuojamos ir realizuojamos socialinės politikos kontekste, išryškinant liberalios minties įgyvendinimą, kuri keičia socialinės globos paslaugų organizacijų veiklos pobūdį, skirtingų sektorių organizacijų ryšius bei formuoja naujas jų valdymo formas ir akcentuoja šių paslaugų vartotojo galią paslaugų teikimo procese. Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims aktualizuoja šių paslaugų paklausos ir pasiūlos analizę, tačiau minėtuose tyrimuose pastarasis aspektas beveik nėra nagrinėjamas. Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos vertinimas iš dalies vyksta prognozuojant poreikių augimą, tačiau nepakankamai vertinami kiti paklausos veiksniai ir jų raiška. Disertacijoje sprendžiama **mokslinė problema** – *kokie yra socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai bei kaip jie pasireiškia socialinės globos paslaugų rinkoje?*

Tyrimo objektas – socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių raiška.

Tyrimo tikslas – išanalizavus socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims organizavimo ir teikimo pokyčius vykstančius rinkos ekonomikos sąlygomis, nustatyti šių paslaugų paklausos veiksnius bei jų raišką socialinės globos paslaugų rinkoje.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Išanalizuoti socialinių paslaugų teikimo ir organizavimo pokyčius viešojo sektoriaus kaitos kontekste;
- 2) Identifikuoti socialinių paslaugų rinkos mechanizmus ir jų taikymą teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims;
- 3) Išskirti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius;
- 4) Parengti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių raiškos skirtingose potencialių vartotojų grupėse vertinimo metodologiją;
- 5) Empiriškai ištirti privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius bei jų raišką potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų elgsenos perspektyvoje.

Mokslinio tyrimo metodai. *Teorinio tyrimo metodai:* siekiant paaiškinti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims teikimo pokyčius bei jų sąsajas su viešojo valdymo kaita, atskleidžiant rinkos modelio taikymo galimybes ir ribotumus, išskiriant socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius naudojami *mokslinės literatūros analizės ir apibendrinimo metodai*.

Empirinio tyrimo metodai: empirinis tyrimas remiasi pozityvistine mokslinių tyrimų paradigma, kuri įgalina tyrėją naudoti kiekybinius tyrimo metodus. Disertacinis tyrimas vykdytas dviem etapais: žvalgomasis tyrimas ir aprašomasis kiekybinis tyrimas. Tyrimo duomenims rinkti naudotas *anketinės apklausos raštu metodas*. Empirinio tyrimo metu gauti duomenys apdoroti *aprašomosios statistikos metodais, atliekama klasterinė analizė, taikant nehierarchinius duomenų grupavimo metodus*.

Moksliniai šaltiniai ir jų pasirinkimas atliekant disertacinį tyrimą. Tarpdisciplininio požiūrio taikymas sprendžiant mokslinę problemą disertaciniame tyrime iškėlė būtinybę analizuoti skirtingų socialinių mokslų kryptių mokslinę literatūrą. Rengiant disertacijos teorinę dalį remtasi mokslinių straipsnių, publikuojamų Lietuvos ir užsienio šalių periodiniuose mokslo leidiniuose, analize. Pastebėtina, jog tyrimų, analizuojančių socialinės globos paslaugų teikimo probleminius klausimus, rezultatai ekstrapolijuojami sociologijos, socialinio darbo, gerontologijos mokslų kryptyse. Tuo tikslu pasirinkti ir studijuoti publikuojami moksliniai straipsniai šiuose Lietuvoje leidžiamuose periodiniuose mokslo leidiniuose: „*Socialinis darbas. Mokslo darbai*“, „*Gerontologija*“, „*Sociologija. Mintis ir veiksmas*“, „*Filosofija. Sociologija*“; taip pat moksliniai straipsniai, publikuojami užsienio šalyse leidžiamuose periodiniuose mokslo leidiniuose „*Ageing&Society*“, „*Social Policy and Society*“, „*British Journal of Social Work*“, „*British Journal of Sociology*“ ir kt.

Vadybos, ekonomikos mokslo kryptių bei marketingo disciplinos mokslinėje literatūroje rinkos modelis ir jo taikymas teikiant socialinės globos paslaugas nėra tiesiogiai ir plačiai analizuojamas, tačiau tam tikri tyrinėjami šio modelio aspektai yra pristatomi ir aptariami. Tuo

tikslu pasirinkti studijuoti moksliniai straipsniai, publikuojami Lietuvoje leidžiamuose periodiniuose mokslo leidiniuose „*Viešojo politika ir administravimas*“ „*Verslas: teorija ir praktika*“, „*Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*“ bei užsienio šalyse leidžiamuose periodiniuose mokslo leidiniuose „*Social policy & Administration*“, „*Public Administration Review*“, „*The Economic Journal*“, „*British Journal of Management*“, „*The International Journal of Public Sector Management*“, „*European Journal of Marketing*“ ir kt.

Disertacinio tyrimo teorinis reikšmingumas.

1. Išanalizuotos socialinės paslaugų teikimo pokyčių sąsajos su viešojo valdymo kaita, atskleidžiant socialinių paslaugų rinkos formavimosi prielaidas.
2. Išanalizuoti socialinių paslaugų finansavimo mechanizmai bei jų taikymas socialinės globos paslaugų rinkoje;
3. Išanalizuoti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai;
4. Parengta socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių vertinimo metodologija.

Disertacinio tyrimo praktinis reikšmingumas:

1. Identifikuotos potencialios socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų grupės;
2. Nustatyta potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų elgsena socialinės globos paslaugų rinkoje;
3. Tyrimas įgalino įvertinti paklausos veiksnių raišką skirtingose potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų grupėse, leidžiančią numatyti šių paslaugų vartotojų elgseną. Atsižvelgiant į empirinio tyrimo rezultatus pateikiamos praktinės rekomendacijos privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims organizacijų vadovams. Priimant sprendimus dėl potencialių vartotojų pritraukimo.

Tyrimo apribojimai:

Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims numato, jog socialinės globos paslaugas teikia skirtingi paslaugų teikėjai – viešojo sektoriaus organizacijos, pelno siekiančios organizacijos, nevyriausybinės organizacijos. Todėl nustatant socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius rinkos modelyje yra svarbu įvertinti paslaugų vartotojo sprendimus pasirenkant skirtingus socialinės globos paslaugų teikėjus. Tačiau disertaciniame tyrime yra orientuojamasi tik į *privatų socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių nustatymą*, kaip veiksnių motyvuojančių vartotojus pasirinkti privačius socialinės globos paslaugų teikėjus.

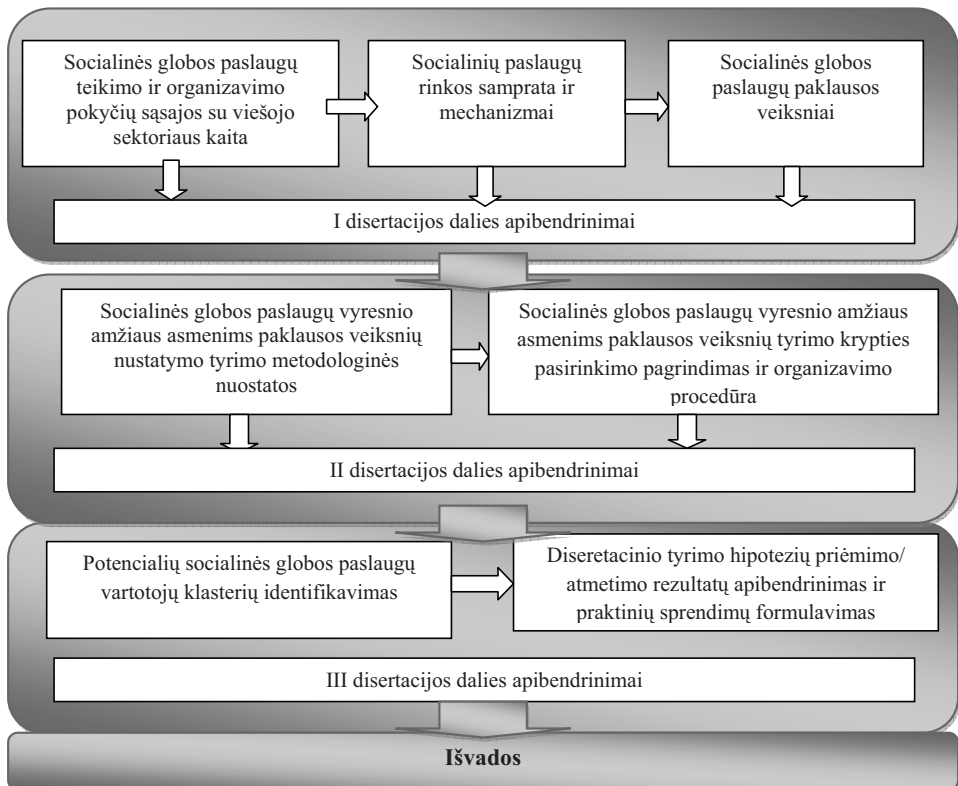
Respondentų grupės ribotumai: disertaciniame tyrime siekiama įvertinti privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius bei jų raišką skirtingose potencialių socialinės

globos paslaugų vartotojų grupėse. Tyrime neanalizuojama socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių raiška esamų vartotojų grupėse.

Geografiniai ribotumai: disertacinis tyrimas atliekamas nacionaliniu lygmeniu, kuomet respondentų grupes sudarė Lietuvoje gyvenantys asmenys. Tačiau pripažįstama, jog potencialiais socialinės globos paslaugų vartotojais yra laikytini ir asmenys laikinai emigravę iš Lietuvos ir gyvenantys užsienio šalyse.

Paklausos veiksnių nustatymo ribotumai: disertaciniame tyrime neanalizuojamas viena iš paklausos veiksnių grupių – poreikis socialinės globos paslaugoms, kurio įvertinimas priklauso nuo socialinės globos paslaugų vartotojo psichosocialinės ir fizinės būklės. Poreikiai nėra vertinami dėl kelių priežasčių: 1) respondentų grupės pasirinkimas lėmė, kad tyrime dalyvavo ne esami, bet potencialūs šių paslaugų vartotojai, kurių poreikis socialinės globos paslaugoms nėra išreikštas, bet tikėtina, kad pasireikš ateityje; 2) tyrimų, nagrinėjančių poreikių socialinės globos paslaugoms aktualumą, gausa leido daryti prielaidą, jog poreikiai šioms paslaugoms ateityje tik augs, todėl tyrime jų raiška nenustatinėjama.

Disertacinio tyrimo struktūra. Daktaro disertaciją sudaro įvadas ir trys pagrindinės dalys. Disertacinio tyrimo loginė schema pateikta 1 paveiksle.

1 pav. Disertacinio tyrimo loginė schema

Pirmoje disertacijos dalyje analizuojamos viešojo sektoriaus valdymo kaitos ir socialinių paslaugų teikimo pokyčių sąsajos, atskleidžiant rinkos mechanizmų taikymo galimybes teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims.

Antroje disertacijos dalyje pristatoma disertacinio tyrimo metodologija, pagrindžiama tyrimo atlikimo logika bei pasirinkti metodai, pateikiamas teorinis tyrimo modelis.

Trečioje disertacijos dalyje pristatomi atlikto empirinio tyrimo rezultatai, atskleidžiantys socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius, kurių raiškos pagrindu išskirtos potencialios socialinės globos vartotojų grupės bei jų aprašyta jų tikėtina elgsena ilgajame laikotarpyje.

Mokslinio tyrimo rezultatų aprobavimas bei sklaida

Mokslu straipsniai periodiniuose ir tęstiniuose mokslu leidiniuose, registruotuose tarptautiniuose mokslinēs informacijos duomenų bazėse arba vienkartinuose mokslu leidiniuose:

1. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2011). Model of Social Care Services for the Elderly//Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 59. p. 23-33.
2. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2010). Managing the Social care services development in Ageing Society. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 53. p. 19-30.
3. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2009). Visuomenės senėjimo iššūkių valdymo prielaidos//Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 49. p. 19-35.

Publikuoti pranešimai tarptautiniuose ir respublikiniuose mokslinēs konferencijose:

1. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2011). Factors of Demand Formation Long Term Care Services For Elderly//9 th Conference on Baltic Studies in Europe. 12-15 June 2011 Södertörn University.
2. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2011). Model of Social Care Services for the Elderly: Theoretical Approach//Management Horizons in Changing Economic Environment: Visions and Challenges: proceedings of the 11th International Scientific Conference, Kaunas, Lithuania, September 2 p. 47-56.
3. Kanišauskaitė V. (2001). The Factors of Development of Private Social Care Services//Iššūkių ir socialinė atsakomybė versle. 2001 m. kovo 25 d. VšĮ Kolpingo kolegija, Kaunas.
4. Čepinskis J., Kanišauskaitė V. (2010). Managing the Social care services development in Ageing Society. Management Horizons in Changing Economic Environment: Visions and Challenges: proceedings of the 10th International Scientific Conference, Kaunas, Lithuania, September 24-26, p. 257-268.

Žodiniai pranešimai nacionalinėse konferencijose:

1 Kanišauskaitė V. (2011). Rinkos santykiai socialinės globos paslaugų srityje//14-oji respublikinė doktorantų ir magistrantų mokslinė konferencija Europos Sąjungos ūkio procesai ir tendencijos. 2011 m. gegužės 6 d. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.

2 Kanišauskaitė V. (2010). Socialinių paslaugų rinkos kūrimo prielaidos//Lietuvos ūkis ES erdvėje: procesai ir tendencijos: 13-oji respublikinė doktorantų-magistrantų konferencija. 2010 m. gegužės 7 d. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.

3 Kanišauskaitė V. (2009). Ekonomizacijos iššūkiai socialiniam darbui//Lietuvos ūkis ES erdvėje: procesai ir tendencijos: 12-oji respublikinė doktorantų-magistrantų konferencija. 2009 m. gegužės 8 d. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.

I. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS ORGANIZAVIMO IR TEIKIMO KAITA

Pirmoje disertacijos dalyje analizuojamos socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims organizavimo ir teikimo pokyčiai viešojo valdymo kaitos kontekste, siekiant atskleisti privačių socialinės globos paslaugų teikėjų atsiradimo sąlygas socialinių paslaugų srityje. Socialinių paslaugų kaip socialinės pagalbos asmeniui istorinė raida rodo, jog šios paslaugos ilgą laiką buvo organizuojamos valstybės ir nevyriausybinių organizacijų, arba socialinė pagalba (neformali) susiorganizuojama šeimos viduje ar panaudojant bendruomenės išteklius ir kaimynystę. XX a. pabaigoje teoriniame ir praktiniame lygmenyje pradėta diskutuoti apie pelno sektoriaus dalyvavimą socialinių paslaugų srityje. Šias diskusijas iššaukė demografinis spaudimas (Carr-Hill, Dalley, 2006; Innes, 2002), kuris yra lydimas valstybių finansinių galimybių mažėjimu patenkinti socialinių paslaugų vartotojų poreikius. Alternatyvių socialinių paslaugų teikimo modelių paieška, pirmiausiai politiniame lygmenyje, paskatino svarstyti apie socialinių paslaugų teikėjų įvairovės išplėtimą, socialinių paslaugų vartotojų vaidmens didinimą socialinių paslaugų teikimo procese per dalyvavimą padengiant socialinių paslaugų teikimo kaštus, tačiau tuo pačiu stiprinant jų, t.y. vartotojų, aktyvumą ir sudaryti galimybes pasirinkti socialines paslaugas (bei jų teikėjus), jų manymų labiausiai atitinkančias jų poreikius (Baines, 2004; Morel 2007; Carey 2008; Žalimienė, 2004; Žalimienė, Lazutka, 2009 ir kt.). Rinka ir rinkos mechanizmas suvokti kaip tinkamas modelis teikti socialines paslaugas vartotojams, atsižvelgiant į susiklosčiusias socialines, demografines bei ekonomines sąlygas.

Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims yra ta socialinių paslaugų rūšis, kurios poreikis tikėtina, kad ateityje tik augs, o rinkos modelio taikymas socialinių paslaugų srityje pareikalauja kitokios šių paslaugų vartotojų elgsenos, tuo pačiu privačių socialinės globos paslaugų teikėjams iškyla būtinybė svarstyti ir pasirinkti tinkamas vartotojų pritraukimo strategijas konkurencinėje aplinkoje. Sąvoka „vyresnio amžiaus asmenys“ disertacijoje yra įvardinami pensinio amžiaus asmenys. Paprastai, šiam amžiaus laikotarpiui yra vartojama sąvoka „pagyvenę ir seni asmenys“, pabrėžiant, jog ši amžiaus grupė nėra homogeniška ir turinti skirtingų poreikių, kurie yra sąlygoti asmens psichosocialinės ir fizinės būklės. Pagal Pasaulinę sveikatos organizaciją, pagyvenusiais laikomi asmenys nuo 60 iki 74 metų, o senais – vyresni nei 75 metų. Vadinasi, amžiaus kategorijai, kuomet asmuo yra vyresnis nei 60 metų yra vartojamos tokios sąvokos kaip „pagyvenę ir seni asmenys“, „pensinio amžiaus asmenys“ bei „vyresnio amžiaus asmenys“. Pirmoji sąvoka atskleidžia biopsichosocialinį šios amžiaus kategorijos turinį, tuo tarpu sąvoka „pensinio amžiaus asmenys“ daugiau akcentuoja ekonominį turinį – pensinis amžius siejamas su aktyvumo darbo rinkoje sumažėjimu arba visišku jo

praradimu. Sąvokos „vyresnio amžiaus asmenys“ turinys nurodo, jog asmenys priklausantys šiai amžiaus kategorijai yra vyresni nei kiti asmenys, o amžiaus kategorija nėra siejama nei su asmens poreikiais, nei asmens aktyviu ekonominiu dalyvavimu.

Disertacijoje pasirinkta sąvoka „vyresnio amžiaus asmenys“ dėl to, kad tiek teorinis, tiek empirinis tyrimas nereikalavo gilesnės šios amžiaus grupės poreikių analizės, o tokia sąvoka yra priimtina ir vartojama lietuvių tyrėjų mokslinėse publikacijose (Vaškevičiūtė, Naujanienė, 2011; Rapolienė, 2010 ir kt.)

Pirmame šios disertacijos dalies skyriuje analizuojama socialinių paslaugų valdymo pokyčių sąsajos su viešojo sektoriaus valdymo raida, siekiant parodyti rinkos idėjos vystymą, rinkos principų atsiradimą ir išvirtinimą socialinių paslaugų srityje. Antrame skyriuje analizuojama socialinių paslaugų rinkos samprata bei rinkos mechanizmų taikymas socialinių paslaugų srityje. Trečiajame skyriuje identifikuojami socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai. Atsižvelgiant į teorinės dalies radinius, konstruojamas empirinio tyrimo pagrindimas.

1.1. Sektoriai, teikiantys socialinės globos paslaugas

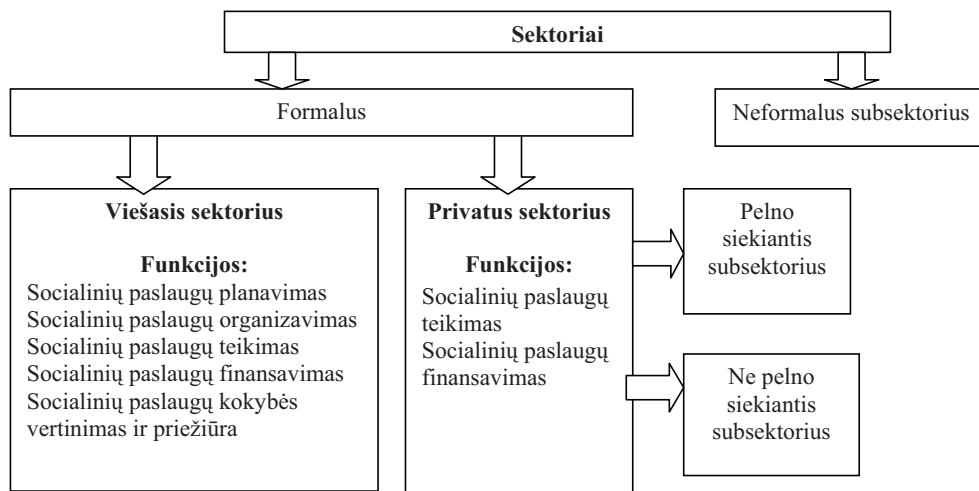
Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje socialinės globos paslaugų organizavimo ir teikimo probleminius klausimus, diskutuojama apie skirtingų sektorių – viešojo, nevyriausybinių, privataus bei neformalaus – funkcijas socialinių paslaugų srityje. Pastebėtina, jog egzistuoja tam tikra sąvokų painiava, apibūdinant sektorius, ypač paaikškinant sąvokos „privatus sektorius“ turinį ir reikšmę. Vieni tyrėjai (Raipa, 2011; Kavaliauskaitė, Jucevičius, 2009; Obrazcovas, Vozbutienė, 2005 ir t.t.) privatų sektorių apibūdina kaip pelno siekiančių (verslo) organizacijų visumą; be to, sąvokos „privatus sektorius“ ir „verslo sektorius“ vartojamos kaip sinonimai ir atspindi ekonominius organizacijų veiklos aspektus. Tuo tarpu užsienio mokslininkų publikacijose sąvokos „privatus sektorius“ turinys yra platesnis ir išreiškia ne tik ekonominius organizacijų veiklos aspektus, tačiau remiasi asmenų, grupių ar organizacijų interesų, grindžiamų socialiniais tikslais, identifikavimu.

R.Vazquez, L. I. Alvarez, M. L. Santos, (2002), H. K. Anheir (2000), H. Anheir, Kumar, (2003) nurodo, jog privatų sektorių sudaro pelno siekiančios (*angl. for-profit*) ir ne pelno siekiančios organizacijos (*angl. non-profit*), be to nepelno siekiančios organizacijos gali būti apibūdinamos kaip nevyriausybinių (*angl. non-governmental*) organizacijomis (Mažylis, Vazgevičius). Pelno siekiančios organizacijos ir pelno nesiekiančios organizacijos įvardinamos kaip formalus sektorius, tuo tarpu kai kurie tyrėjai (Anheir, Kumar, 2003; Dunajevs, 2009; Daly, Lewis, 2000; Arksey, Glendining, 2007, Anttonen, Sipila, 1996) nurodo jog socialinės

globos paslaugos yra teikiamos neformalaus sektoriaus, kuris apima šeimą, artimuosius, bendruomenę. Neformalaus sektoriaus dalyvavimas socialinių paslaugų srityje yra sąlygotas tradicijų, kaip neformalių taisyklių, bei teisinių nuostatų, kaip formalių taisyklių, įpareigojančių rūpintis šeimos nariais. Disertacijoje privačios socialinės globos paslaugos suprantamos kaip pelno siekiančių organizacijų teikiamos socialinės globos paslaugos vyresnio amžiaus asmenims.

Pasak W. Parsons (2001, p. 19), sąvoka *viešasis* suponuoja „tam tikrą gyvenimo sritį, kuri nėra privati ir individuali, o veikiau yra tam tikrų bendrų interesų valda, kuriai reikia valdžios arba visuomenės reguliavimo, įsikišimo ar bent jau tam tikrų jungtinių pastangų“. Viešasis sektorius yra apibrėžiamas kaip institucijos, išlaikomos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų, teikiančios viešąsias gėrybes dėl kurių nėra konkuruojama ir kurios prieinamos kiekvienam individui. Taigi, viešasis sektorius, kaip viešųjų ar bendrų reikalų tvarkymo instrumentas, per paskirstymo, perskirstymo ir reguliavimo funkcijas veikia valstybės gyventojų gerovę (Lane, 2001).

Viešojo sektoriaus organizacijų tikslas yra viešųjų paslaugų teikimas, kurios traktuojamos kaip valstybės ar savivaldybių įsteigtų specialių įstaigų bei organizacijų veikla, teikianti gyventojams socialines, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ir kitas paslaugas. Toks viešųjų paslaugų supratimas sutinkamas tiek mokslinėse publikacijose (Obrazcovas, Savas, 2004 ir t.t.), tiek teisiniuose dokumentuose (Viešojo administravimo įstatymas, 1999).

2 pav. Socialinių paslaugų sektoriai

Vadinasi, plačiąją prasme galima išskirti du sektorius viešąjį ir privatų (žr. 2 pav.), kurie dalyvauja organizuojant ir teikiant socialines paslaugas (tuo pačiu ir socialinės globos

paslaugas). Privatus sektorius atitinkamai gali būti skirstomas į tris subsektorius: pelno siekiantis subsektorius (verslo organizacijos), nepelno siekiantis subsektorius (nevyriausybines organizacijos) bei neformalus subsektorius (šeima, kaimynai ir kt.).

Viešojo ir privataus sektoriaus organizacijų reikšmė teikiant socialines paslaugas valstybėse yra skirtinga priklausomai nuo valstybėse egzistuojančios politinės santvarkos bei istorinio laikmečio, ekonominių, socialinių, demografinių, kultūrinių procesų bei jų sukeltų pokyčių. Pavyzdžiui, Lietuvoje iki nepriklausomybės atkūrimo, socialinės paslaugos, kurios skirtos tik labai mažai gyventojų grupei ir buvo organizuojamos ir teikiamos iš valstybės biudžeto finansuojamų socialinių paslaugų (ar ugdymo) institucijų, o nevyriausybinių (ne pelno siekiančių) bei tuo labiau pelno siekiančių organizacijų veikla buvo apribojama ar net draudžiama. Tuo tarpu po nepriklausomybės atgavimo, pasikeitus tiek politinei, tiek ekonominei situacijai šalyje, nevyriausybinių organizacijų veikla suaktyvėjo, o nuo 2006 m. priėmus Socialinių paslaugų įstatymą (2006), sudarytos sąlygos atsirasti privačioms (pelno siekiančioms) socialinių paslaugų organizacijoms ir jų veiklos plėtotei.

Be to, viešojo ir privataus sektoriaus organizacijų funkcijos teikiant socialines paslaugas kinta po nepriklausomybės atkūrimo stiprėjant liberalioms idėjoms bei pertvarkant šalies ūkį remiantis rinkos ekonomikos principais, kuomet siekiama aktyvinti nevyriausybines ir pelno siekiančias organizacijas bei mažinti valstybės paternalistinį vaidmenį teikiant gyventojams reikalingas socialines paslaugas.

Tuo tarpu užsienio mokslininkų publikacijose (Dunleavy, Hood, 1994; Osborne, McLaughlin, Ferlie, 2002; Denhardt, Denhardt, 2000) analizuojant viešojo sektoriaus ir privataus sektoriaus organizacijų funkcijas ir jų kaitą socialinių paslaugų valdymo procese, akcentuojami demografiniai, ekonominiai bei kultūriniai procesai, sąlygoję naujų socialinių paslaugų modelių paiešką kaip reakciją į aplinkos keliamus iššūkius. Pabrėžiama, jog kintant viešojo sektoriaus valdymo metodams, kinta ir socialinių paslaugų teikimo ir organizavimo praktika. Todėl siekiant atskleisti privačių organizacijų vaidmenį teikiant socialinės globos paslaugas bei aprašyti socialinių paslaugų rinkos formavimosi prielaidas, tikslinga apibūdinti socialinės globos paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčių sąsajas su viešojo sektoriaus valdymo kaita.

1.2. Socialinės globos paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčių sąsajos su viešojo sektoriaus valdymo kaita

Socialinės globos paslaugos yra traktuojamos kaip viena iš socialinių paslaugų rūšių, socialinės apsaugos sistemos sudedamųjų dalių, kuriomis yra realizuojama valstybės socialinė

funkcija (Žalimienė, Lazutka, 2009). Šių paslaugų planavimo, organizavimo, teikimo, kokybės valdymo procesai yra sąlygoti viešojo valdymo kaitos, kuri yra iššaukta globalių ir nacionalinių socialinių, demografinių, ekonominių, politinių bei technologinių pokyčių tarpusavio sąveikos (Raipa, 2008), generuojančios naujas uždutis viešojo sektoriaus organizacijoms, naujų valdymo metodų paieškas (Dunleavy, Hood, 1994; Giedraitytė, Buškevičiūtė, Raipa, 2012). Pabrėžiama, jog viešojo valdymo kaitos kontekste vykstantys socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčiai, pirmiausiai sietini su rinkos principų įsitvirtinimu (Žalimienė, Lazutka, 2009, Baines, 2004; Healy, 2002 ir kt.), valstybės vaidmens pokyčiais paslaugų organizavimo ir teikimo procesuose (Osborne, 1997; Newman, Glendinning, Huges, 2008 ir kt.) bei finansavimo schemų pertvarkymu (Healy, 2002, Wittenberg, Sandhu, Knapp 2002; Trukeschitz, Schneider, 2003; Žalimienė, Lazutka, 2009; Stone, 2011 ir kt.).

Šiame disertacijos skyriuje apžvelgiama viešojo sektoriaus kaita, išryškinant valstybės vaidmens pokyčius bei atskleidžiant kitų valdymo subjektų įtaką socialinių paslaugų (tuo pačiu ir socialinės globos paslaugų) organizavimo ir teikimo procesuose, parodant rinkos principų įsitvirtinimo prielaidas.

Viešojo valdymo kaita mokslinėje literatūroje (Cheema, 2004; Domarkas, 2004, 2011, Dunleavy, Hood, 1994 ir kt.) pristatoma išskiriant keturis etapus, pabrėžiant vykstančius paradigmu pasikeitimus, tačiau tuo pačiu pastebima, jog praktiniame lygmenyje šie pasikeitimai priklauso nuo kiekvienoje valstybėje susiklosčiusių socialinių, ekonominių, politinių, technologinių, teisinių sąlygų. Pirmąjį viešojo valdymo etapą P. Dunleavy, Ch. Hood (1994), G. Sh. Cheema (2004) apibūdina kaip tradicinį (arba klasikinį) viešąjį administravimą (*angl. Traditional Public Administration*), kurio pagrindiniai bruožai yra hierarchija, nešališkumas, standartizacija, teisėtumas, racionalumas ir profesionalumas. R. B ir J. V. Denhardt (2002) apibūdinami tradicinį viešąjį administravimą atskaitomybės, tikslų pasiekimo, organizacijų struktūrų aspektais, teigia, jog viešasis administravimas siejamas su politinių tikslų įgyvendinimu, o viešosios programos yra administruojamos hierarchinėse struktūrose, kuriose administratoriai yra kontroliuojami vadovų. Taip pat pažymima, kad nėra pageidaujama piliečių įtaką viešosioms organizacijoms, nes organizacijos efektyviai dirba tuomet, kai jų veiklą mažiausiai sąlygoja išorės aplinka. Vadinasi, viešajame administravime pagrindinis valdymo subjektas yra valdžios institucijos, be to, kaip nurodo minėti autoriai, paslaugų teikimas vyksta per valdžios institucijų įkurtas ir kontroliuojamas įstaigas, tuo tarpu kitų valdymo subjektų (piliečių ar jų interesus atstovaujančių organizacijų) įtaką valdyme yra traktuotina kaip minimali.

Antrasis viešojo valdymo kaitos etapas yra įvardinamas kaip *Viešoji vadyba* (*angl. Public management*), kuri remiasi vadybos principų taikymu, siekiant efektyviai naudoti išteklius,

orientacija į vartotojus, pasikliaujama rinkos jėgomis, pabrėžiamas didesnis jautrumas visuomenės poreikiams (Cheema, 2004). Šiame etape vyksta posūkis valdžios institucijų įtakos valdyme mažėjimo link, kadangi, kaip teigiama, yra siekiama didinti privataus sektoriaus organizacijų vaidmenį teikiant viešąsias paslaugas piliečiams. Viešoji vadyba traktuojama kaip atsakas į viešojo administravimo kritiką dėl per griežto reglamentavimo ir kontrolės bei laikytina perėjimu nuo tradicinio viešojo administravimo modelio prie Naujosios viešosios vadybos (Domarkas, 2011, Cheema, 2004). Kai kurie teoretikai, pavyzdžiui R. B ir J. V. Denhardt (2002), išskiria tris viešojo valdymo kaitos etapus, ir viešosios vadybos kaip atskiro viešojo valdymo kaitos etapo neanalizuoja.

Trečiasis etapas – *Naujoji viešoji vadyba* (angl. *New Public Management*), kuri yra grindžiama viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimu teikiant viešąsias paslaugas piliečiams. Lietuviškose publikacijose (Raipa, 2000, 2002, 2009 ir t.t., Domarkas, 2004, 2011, Smalskys, 2008 ir kt.,) *Public Management* ir *New Public Management* verčiami kaip *Viešoji vadyba* ir *Naujoji viešojo vadyba* arba *Naujasis viešasis valdymas*, tačiau iš esmės nėra paaiškinamas ir pagrindžiamas toks vertimo pasirinkimas. Reikėtų pastebėti, kad anglų kalbos žodis „*management*“ į lietuvių kalbą yra verčiamas kaip „*vadyba*“ arba „*valdymas*“, o pastarosios sąvokos turi skirtingą reikšmių interpretaciją: vadyba yra visuminė valdymo veikla organizacijoje (praktinė vadyba) ar kaip mokslo disciplina, tuo tarpu valdymas suvokiamas kaip atskirų organizacijos funkcionavimo sferų valdymas t.y. sudėtinės vadybos dalys (Zakrevičius ir kt., 2004). Remiantis šiuo supratimu, manytina, jog šiuo atveju sąvoka *vadyba* lietuvių tyrėjų yra pasirinkta siekiant parodyti pirma, viešojo sektoriaus kaip ekonominės veiklos sferos visuminę valdymo veiklą ir antra, tam tikra teorinė paradigma, paaiškinanti ir kurianti naujus metodologinius valdymo principus. Be to, ypatingai užsienio mokslininkų publikacijose pabrėžiama (Hood 1991 ir t.t.), kad *Viešoji vadyba* ir *Naujoji viešoji vadyba* įnešė naują supratimą apie viešųjų organizacijų valdymą, kuomet pradėti taikyti verslo vadybos principai.

Kaip pažymi G. Sh. Cheema (2004). Naujoji viešoji vadyba akcentuoja į rezultatus orientuotą viešojo ir privataus sektoriaus organizacijų partnerystę, teikiant viešąsias paslaugas piliečiams. Jis taip pat nurodo pagrindinius valdymo principus: vadybininkų lankstumą siekiant įveikti vykstančius pokyčius globalioje ir nacionalinėje erdvėje; piliečių įgalinimą skatinant į rezultatus orientuotą valdymą bei antrepreneriškumą teikiant viešąsias paslaugas; verslo principų taikymas, pavyzdžiui subranga ir kontraktavimas, profesinės etikos akcentavimas. Vadinasi, trečiajame viešojo valdymo kaitos etape išryškėja piliečių arba vartotojų (*angl. customers*) bei privačių organizacijų vaidmuo viešajame valdyme, tuo sudarant sąlygas atsirasti naujiems viešųjų paslaugų teikimo modeliams (Osborne ir kt., 2002; Denhardt, 2002).

Ketvirtasis etapas – Viešasis valdymas (angl. *Governance* arba *Public Governance*), apibrėžiamas kaip vertybių, politikos ir institucijų sistema, kuri padeda visuomenei tvarkyti savo ekonominius, socialinius ir politinius reikalus per valstybės, pilietinės visuomenės ir privataus sektoriaus sąveiką (Cheema, 2004, Osborne, 2010; Domarkas, 2011). Tokiu būdu sukuriama mechanizmas ir procesai, kurie padeda piliečiams ir jų grupėms reikšti savo interesus, pasiekti susitarimus išryškėjus skirtumams bei realizuoti savo teises ir pareigas. Šiame valdyme dalyvauja trijų tipų subjektai:

1) valstybė (valstybės institucijos), kurios sudaro palankią politinę, ekonominę ir teisinę aplinką;

2) privatus sektorius, kuris kuria darbo vietas ir sudaro sąlygas pajamoms gauti;

3) pilietinė visuomenė, kuri palengvina socialinę ir politinę sąveiką.

Valdymo esmė yra skatinti sąveiką tarp šių trijų tipų subjektų tam, kad palaikyti ir žmones orientuotą vystymą. G. Sh. Cheema (2004), pabrėžia, jog atsižvelgiant į valdymo subjektą ir jo funkcijas galima išskirti tris valdymo lygmenis: politinį, ekonominį ir socialinį. Politinis valdymas apima procesus per kuriuos visuomenė pasiekia susitarimus, užtikrina žmonių teises bei įgyvendina teisinius aktus. Ekonominis valdymas apima procesus siekiant valdyti prekių ir paslaugų gamybą bei telkti ir saugoti gamtos, žmogiškuosius, finansinius išteklius. Socialinis valdymas yra normų, vertybių ir įsitikinimų rinkinys, kuris apsprendžia visuomenės elgseną ir sprendimus. Pastebėtina, jog šie trys valdymo lygmenys yra tarpusavyje susiję ir daro įtaką vienas kitam. Vadinas, viešasis valdymas remiasi tuo, kaip visuomenė pati geba susiorganizuoti siekdama lygių galimybių visiems piliečiams, todėl šiuo atveju reikšmingi bendruomeniniai judėjimai kaip susiorganizavimo veiklai forma.

	<i>Tradicinis (arba klasikinis) viešasis administravimas</i>	<i>Viešoji vadyba</i>	<i>Naujoji viešoji vadyba</i>	<i>Viešasis valdymas</i>
Valstybės institucijų įtaka valdyme	Didelė	Tendencija mažėti	Maža	Maža
Privataus sektoriaus organizacijų įtaka valdyme	Maža	Tendencija didėti	Didelė	Didelė
Visuomenės įtaka valdyme	Maža	Maža	Tendencija didėti	Didelė

3 pav. Valdymo subjektų įtaka valdyme skirtingais viešojo sektoriaus kaitos etapuose

(sudaryta pagal P. Dunleavy, Ch. Hood (1994), G. Sh. Cheem (2004), R. B ir J. V. Denhardt, (2002) ir kt.)

Apžvelgta viešojo valdymo kaita parodo, jog kiekviename etape valdymo subjektų įtaką teikiant viešąsias paslaugas (tuo pačiu ir socialinės globos paslaugas) yra skirtinga. Pirmame etape valstybės ir jos institucijų įtaką yra didžiausia teikiant viešąsias paslaugas, o piliečių ir

privataus sektoriaus yra mažiausia; antrame etape didėja privataus sektoriaus organizacijų įtaka ir mažėja valstybės institucijų, tuo tarpu trečiame etape ryškėja visuomenės įtaka organizuojant ir teikiant socialines paslaugas, kuri ypač išvystoma ketvirtame viešojo sektoriaus valdymo kaitos etape (žr. 3 paveikslas).

S. P. Osborne, K. McLaughlin, E. Ferlie (2002) pasiūlo kitokį požiūrį į viešojo valdymo kaitą, taip pat išryškindami valstybės institucijų vaidmens pokyčius organizuojant ir teikiant socialines paslaugas, atskleisdami pirmiausiai valstybės atsakomybės problemą. Be to autoriai daugiau akcentuoja ne valdymo metodų ir principų pasikeitimą, o valdymo subjektų sąveiką plėtojant socialines paslaugas. S. P. Osborne, K. McLaughlin, E. Ferlie (2002) taip pat, kaip ir anksčiau minėti tyrėjai, išskiria keturis viešojo valdymo kaitos etapus, tačiau apima ilgesnį laikotarpį, o valstybės vaidmuo plėtojant socialines paslaugas tapatinamas su jos vaidmeniu valdant socialinį gyvenimą.

Kita vertus, reikėtų pastebėti, jog egzistuoja ir kiti požiūriai leidžiantys analizuoti valstybės ir kitų valdymo subjektų vaidmenis plėtojant socialines paslaugas bei apskritai socialinių paslaugų sistemos, kaip valstybės formuojamos ir vykdomos socialinės politikos priemonių, raidą. Pavyzdžiui, sociologijos, ekonomikos, politikos mokslų atstovai socialinių paslaugų raidą analizuoja remdamiesi gerovės valstybės formavimosi koncepcija, kurios pradžia skirtingų autorių yra tapatinama su modernių valstybių kūrimusi XVIII a. pabaigoje ar siekia dar ankstesnį laikotarpį – XVII a. pradžia, Vargšų įstatymų priėmimu (Zastrow, 1993; Macarov, 1995; Barr, 1998). Tačiau pastaruoju požiūriu nėra remiamasi disertacijoje, analizuojant socialinių paslaugų bei socialinės globos paslaugų teikimo ir organizavimo pokyčius, kadangi šis požiūris į socialinių paslaugų raidą siejamas daugiau su visuomenės pokyčiais (struktūros, vertybių pokyčiais), ir nepakankamai įvertinami politiniai, ekonominiai, teisiniai, technologiniai pokyčiai bei valdymo principai.

Pirmajame etape (XIX pab.) kaip teigia S. P. Osborne, K. McLaughlin, E. Ferlie (2002), dauguma viešųjų paslaugų buvo teikiama labdaringų arba privačių organizacijų, o valstybės atsakomybė už viešųjų paslaugų teikimą buvo minimali ir suvokiama kaip „geriausiu atveju būtinas blogis“. Vadinas, valstybinių institucijų atsakomybė už socialinio gyvenimo valdymą yra vertintina kaip gana ribota, o socialinių paslaugų organizavimas ir teikimas vyksta piliečių iniciatyva, kuri įgyja skirtingas nuosavybės formas – nepelno (labdaringos) organizacijos bei privačios organizacijos.

Antrasis etapas (XX a. pradžia) yra charakterizuojamas nelygiavertės partnerystės tarp valstybės, labdaringų ir privačių organizacijų sąvoka. S. P. Osborne ir K. McLaughlin, E. Ferlie (2002) šiame etape išskiria tokius esminius veiksnius, kurie sąlygojo ideologinius pokyčius ir formavo naują požiūrį į:

1) socialinių ir ekonominių problemų traktavimą – supratimas, kad asmuo nėra atsakingas už savo ar/ir šeimos nefunkcionalumą, pripažįstant, jog asmenų patiriamos problemos yra sąlygotos visuomeninių aplinkybių;

2) pripažinimą, kad valstybės funkcija yra garantuoti būtinų viešųjų paslaugų teikimą, priimant reikalingus įstatymus;

3) valstybė neteikia viešųjų paslaugų, kuomet jų teikimui reikalinga partnerystė su labdarinomis ar privačiomis organizacijomis. Tokiu būdu partnerystė viešųjų paslaugų srityje nėra lygiavertė, kadangi valstybė turi „viršesniojo“ vaidmenį“. Pastebėtina, jog valstybė šiuo etapu garantavo viešųjų paslaugų teikimą minimaliame lygyje, o labdaringos organizacijos teikė tas viešąsias paslaugas, kurių neteikė valstybė.

Trečias etapas apima gerovės valstybės idėjos plėtojimą (1945-1980), kuomet labdarinių organizacijų veikla viešųjų paslaugų teikime buvo kritikuojama dėl jų fragmentiškumo, funkcijų dubliavimo bei neefektyvios vadybos. Dėl šių priežasčių suvokta, kad valstybės pagrindinis vaidmuo patenkinti visus savo piliečių poreikius, todėl paslaugos turi būti valdomos profesionalių viešojo administravimo specialistų. Tokiu būdu valstybės vaidmuo viešųjų paslaugų valdyme sustiprėja ir tampa vyraujantis. Trečiasis etapas vertintinas kaip esminis posūkis valstybės institucijų atsakomybės už socialinių paslaugų plėtojimą bei piliečių poreikių tenkinimą didėjimo link.

Ketvirtasis etapas (XX a. pabaiga XXI a. pradžia) apima pliuralios valstybės (*angl. plural state*) plėtotę (Evers, Svetlik, 1993; Bahle, 2003; Osborne, McLaughlin, 2002; Osborne, Brown, 2007; Hämäläinen, 2010; Cristensen, 2010). Pabrėžiama, jog gerovės valstybė patenkina visus piliečių poreikius, tačiau tik minimaliame lygyje, o pliurali valstybė siekia patenkinti individualius paslaugų vartotojų poreikius, viešosios paslaugos tampa labiau individualizuotos. Be to akcentuojama, jog asmuo jo poreikius tenkinančias socialines paslaugas gali gauti iš keturių sektorių – neformalaus, nepelno, viešojo ir privataus. Todėl šiame etape valstybės institucijų atsakomybė už socialinių paslaugų teikimą tampa labiau apribota, tačiau socialinių paslaugų planavimas ir organizavimas išlieka valstybinių institucijų reguliavimo sritimi. Pliuralioje valstybė pabrėžiamas ne tik skirtingų sektorių vaidmuo socialinių paslaugų teikimo ir organizavimo procesuose, tačiau vienu svarbiausiu elementu tampa socialinių paslaugų vartotojas, jo poreikių ir pasirinkimo galimybių akcentavimas. Viešojo sektoriaus valdymo raidos ir socialinių paslaugų teikimo bei organizavimo valstybėse sąsajos pavaizduotos 1 lentelėje.

Viešojo sektoriaus valdymo raidos ir socialinių paslaugų teikimo bei organizavimo sąsajos

Viešojo sektoriaus valdymo raida (pagal G. Sh. Cheema 2004, V. Domarkas, 2004, 2011, P. Dunleavy, Ch. Hood, 1994 ir kt., Denhardt R. B. Denhardt J. V. (2000).)	Tradinis (arba klasikinis) viešasis sektorius (angl. Public administration)		Viešojo vadyba (angl. Public management)	Naujoji viešojo vadyba (angl. New Public Management)	Viešasis valdymas (angl. Public Governance)
			→	→	→
Valstybės institucijų vaidmuo socialinių paslaugų valdyme (pagal Osborne, McLaughlin, Ferlie 2002 ir kt.)	Valstybės atsakomybė minimali, socialinės paslaugos teikiamos labdarinių organizacijų.	Teisinis socialinių paslaugų reguliavimas; Partnerystė tarp valdžios institucijų ir labdarinių organizacijų, tačiau nelygiavertė	Tenkinti visų gyventojų poreikius, paslaugos teikiamos profesionalių administratorių	Pliuralus socialinių paslaugų teikimo modelis; Valstybės pagrindinė funkcija yra orientuota į politikos formavimą, o socialinių paslaugų teikimo funkcija yra realizuojama privačių bei nevyriausybių organizacijų.	
	→	→	→		

Šaltinis: sudaryta pagal G. Sh. Cheema 2004, V. Domarkas, 2004, 2011, P. Dunleavy, Ch. Hood, 1994, Denhardt R. B. Denhardt J. V., 2000, Osborne, McLaughlin, Ferlie 2002 ir kt.

Aptarti skirtingi požiūriai į viešojo sektoriaus valdymo kaitą bei valstybės vaidmenį socialinių paslaugų srityje išryškina atsirandančius naujus socialinių paslaugų teikimo principus – individualizavimą ir orientaciją į socialinių paslaugų vartotoją.

Socialinių paslaugų individualizavimo ir modernizavimo temos yra vienos dažniausių, kuriomis diskutuojama išryškinant socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčius pastaruosiu dešimtmečiu. Socialinių paslaugų *individualizavimas* arba suasmeninimas (angl. *personalization*) apibūdinamas kaip procesas, kuomet socialinių paslaugų vartotojai įgauna įtakos išreikšti pageidavimus organizuojant ir teikiant norimas socialines paslaugas, tokiu būdu išplečiant jų pasirinkimus (Ferguson, 2007, Leadbeter, 2004; Cutler, Waine, Brehony, 2007; Leadbeter, Lownsbrough, 2004). J. Newman ir kt. (2008), Kane R. I., Kan R. A. (2001) teigia, jog socialinių paslaugų individualizavimas reiškia, jog pats socialinių paslaugų vartotojas turi teisę pasirinkti bei nuspręsti, kokios paslaugos labiausiai tenkina jo poreikius. Tai įgalina socialinių paslaugų teikėjus labiau orientuotis į socialinių paslaugų vartotojų poreikius.

J. Newman ir kt. (2008) socialinių paslaugų individualizavimo procesui apibūdinti vartoja kitą sąvoką – *socialinių paslaugų modernizavimas*. Socialinių paslaugų modernizavimo procesas yra traktuojamas kaip socialinių paslaugų reformų procesas, kuomet siekiama pakeisti

esančią socialinių paslaugų valdymo sistemą, sudarant galimybes taikyti rinkos principus ir išplėsti socialinių paslaugų teikėjų įvairovę bei sumažinti valstybės dominavimą (Kendall, Knapp, 2002; Meagher, Parton, 2004). J. Newman taip pat pabrėžia, jog socialinių paslaugų modernizavimo procesas yra neišvengiamas, todėl, kad keičiasi pats socialinių paslaugų vartotojas. Teigiama, kad (Newman, 2000; Newman, Raine, Skelcher, 2001) socialinių paslaugų vartotojas tampa moderniu vartotoju, kuris tikisi, kad socialinės paslaugos bus organizuojamos ir teikiamos taip, kaip jam yra patogiu ir labiausiai priimtina. Vadinasi, socialinių paslaugų modernizavimo ir individualizavimo procesai kelia iššūkius socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo procesams bei iškelia būtinybę pažinti socialinių paslaugų vartotoją, vertinti jo poreikius bei jų kismą laiko perspektyvoje.

Pasak S. P. Osborne (1997), S. P. Osborne, K. Brown (2007) ketvirtajame viešojo valdymo raidos etape, formuojasi pliuralistinis socialinių paslaugų teikimo modelis (*angl. plural model of social service provision*), kuriam teorinį pagrindą sudaro Naujosios viešosios vadybos koncepcija. Šiame modelyje valstybės pagrindinė funkcija yra orientuota į politikos formavimą, o socialinių paslaugų teikimo funkcija yra realizuojama privačių bei nevyriausybinių organizacijų.

Apžvelgti skirtingi požiūriai į viešojo valdymo kaitą parodo, jog privačių socialinės globos paslaugų teikėjų atsiradimas socialinių paslaugų srityje yra sietinas su pliuralistinio socialinių paslaugų modelio plėtojimu bei Naujosios viešosios vadybos nuostatų taikymu viešajame valdyme. Mokslininkai (Žalimienė, 2004, 2006, 2007; Žalimienė, Lazutka, 2009; Guogis, 2005; Osborne, 1997, Jenei, Kuti, Horvath, Palotai, 2005, Warner, Hefetz, 2002; Mehrotra, Delamonica, 2005) analizuodami naujosios viešosios vadybos įgyvendinimą pabrėžia, jog socialinių paslaugų valdyme akcentuojamas rinkos santykių išsigalėjimas, paslaugų pirkimo ir pardavimo praktikos taikymas, pabrėžiant valstybės vaidmens mažėjimą, paslaugų vartotojo pasirinkimo ir galių išplėtimas. Siekiant išryškinti rinkos idėjos vystymą socialinių paslaugų srityje, toliau analizuojama Naujosios viešosios vadybos koncepcija ir jos įtaka teikiant socialines paslaugas. Nors aptarta viešojo sektoriaus valdymo kaita parodė, kad dabartinis etapas įvardinamas kaip *Viešasis valdymas*, tačiau disertacijose siekiant atskleisti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims plėtros tendencijas remiamasi Naująja viešąja vadyba, kadangi kaip jau buvo minėta (Osborne, 1997; Osborne, Brown, 2007) pliuralistinio socialinių paslaugų teikimo modelio pagrindas yra minėta koncepcija. Be to, tiek lietuvių, tiek užsienio mokslininkų publikacijose akcentuojamas socialinių paslaugų modernizavimas, orientacija į paslaugų vartotojus ir kiti viešojo sektoriaus valdymo raidos sąlygoti pokyčiai, kuriems pagrindą davė Naujoji viešoji vadyba.

1.3. Naujosios viešosios vadybos reikšmė socialinės globos paslaugų teikimo procesui

Mokslininkų diskusijoje egzistuoja nesutarimas dėl Naujosios viešosios vadybos koncepcijos traktavimo. Pavyzdžiui, Ch. Hood (1991, 1994) Naująją viešąją vadybą traktuoja kaip paradigmą, pakeičiančią tuo metu vyravusį klasikinių biurokratinio administravimo modelį, pagrįstą centralizuota kontrole bei griežtu visų administravimo sričių reglamentavimu, ar, kaip teigia J. I. Gow, C. Dufor, (2000) biurokratinę paradigmą, kuri iš esmės skiriasi nuo viešosios politikos, verslo vadybos ar jau minėto viešojo administravimo.

Ch. Hood (1991, 1995), aptardamas Naujosios viešosios vadybos turinį įvardina septyniais elementais, kuriuos vadina doktrinomis: 1) verslus, praktiškas profesionalus valdymas viešajame sektoriuje; 2) aiškūs veiklos standartai ir jos matavimo būdai; 3) išteklių paskirstymas pagal pasiektus rezultatus, akcentuojamos ne procedūros, o rezultatai; 4) viešųjų paslaugų decentralizavimas ir organizacijų funkcinė specializacija; 5) konkurencijos skatinimas, sudarant sutartis; 6) verslo vadybos principų taikymas viešajame sektoriuje; 7) išteklių panaudojimo priežiūra.

K. Schedler, I. Proeller (2002), remdamiesi E. Löffler (1997) teigia, jog Naujoji viešoji vadybos teorija numato principus, kurių pagrindu kuriamos viešojo sektoriaus modernizavimo programos ir modernizavimo modeliai, siekiant veiksmingai valdyti viešąjį sektorių bei reaguoti į aplinkos iššūkius – socialinius (demografinius), ekonominius, politinius. Naujosios viešosios vadybos kaip paradigmos supratimas grindžiamas tuo, jog viešojo sektoriaus organizacijų valdymas remiasi kita valdymo ideologija (Denhardt, Denhardt, 2000), taikomi vadybiniai veiklos metodai (Osborne, Murray, 2000 ir kt.) ir orientuojamasi į organizacijų veiklos rezultatus, o ne procesus (Hood, 1991, 1995; Domarkas, 2011). Tokios valdymo ideologijos susiformavimas vyko kitų teorijų sąveikoje – viešojo pasirinkimo teorijos ir menedžerizmo (*angl. managerialism*). Taigi, šiuo požiūriu, Naujoji viešoji vadyba interpretuojama epistemologiniu lygmeniu, kaip visumą teorijų paaiškinančias perėjimą nuo klasikinio biurokratinio valdymo viešojo valdymo link. Naujoji viešoji vadyba suprantama kaip metodologinių modelių, principų, veiklų visuma, skirta efektyvesniam viešajam sektoriui sukurti bei modernizuoti.

Kiti tyrėjai (Lane, 2000; Raipa, 2001, 2002, 2009, ir kt.) Naująją viešąją vadybą pristato kaip teoriją, pasiūlančią naują požiūrį į viešojo sektoriaus valdymą, kuomet viešosios organizacijos pertvarkomos pagal organizacijų vadybos teorijų nuostatas. A. Raipa (2001, 2002, 2009) teigia, kad Naujosios viešosios vadybos taikymas atspindi viešojo sektoriaus valdymo formų ir metodų pokyčius. Pasak S. P. Osborne (2010), pirmiausiai pabrėžiamas privatus sektoriaus vadybos metodų pranašumą prieš tuos metodus, kurie taikomi tradiciniame viešajame

administravime manant, jog šių metodų taikymas savaime leis užtikrinti efektyvų ir veiksmingą viešųjų paslaugų teikimą. Jis išskiria tokius Naujosios viešosios vadybos elementus: dėmesys mokymuisi iš privataus sektoriaus vadybos, akcentuojama antrepreneriška lyderystė viešųjų paslaugų organizacijose, pabrėžiama įeigos (indėlio) ir išeigos (rezultatų) vertinimas, veiklos vertinimas.

Atkreiptinas dėmesys, jog Naujoji viešoji vadyba vadybos metodų diegimo viešajame administravime kontekste apima du lygmenis: pirma, organizacijos lygmuo, kuomet orientuojamasi į efektyvesnį žmoniškųjų išteklių valdymą, mokymąsi, orientacija į rezultatus; antra – tarporganizacinis lygmuo, kuomet akcentuojama tarporganizacinė sąveika bei tarpsektorinis bendradarbiavimas (Ritz, 2009; McLaughlin, Osborne, Ferlie, 2002; O'Flynn, 2007; Mittilä, Leppälähti, 2006).

N T. Christensen, A. Lie, P. Laegreid (2007), Littlechild B., Erath P., Keller J. (2005) nurodo, jog Naujoji viešoji vadyba akcentuoja viešojo sektoriaus ekonomizaciją, kurios tikslas yra padaryti viešąjį sektorių efektyvesnį, naudojant verslo metodus: decentralizaciją, kontraktavimą, atskaitomybės sustiprinimą, konkurenciją, orientaciją į veiklos rezultatus, vartotoją, rinkas. Tuo tarpu V. Domarkas (2004), pabrėžia, jog viešojo administravimo institucijos turėtų perimti ne tik verslo technikas ir metodus, bet ir verslo vertybes.

Naujosios viešosios vadybos elementai apibūdinantys koncepcijos raišką tarporganizaciniu lygmeniu yra *decentralizacija, privatizavimas, rinkos sąlygų formavimas viešajame sektoriuje, viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė*.

Decentralizavimas apibrėžiamas kaip viešųjų organizacijų skaidymas į atskiras, savarankiškas organizacijas, valdymo funkcijų decentralizacija organizacijose, hierarchijos mažinimas, balansas tarp centrinių nurodymų bei vietos politikos (Staponkienė, 2005). V. Smalskys, E. Skietrys (2008) praplečia decentralizavimo sąvoka ir teigia, jog decentralizavimas apima atskirų valstybės funkcijų perdavimas į žemesnį valdymo lygį išsaugant centralizuotą valdymą (dekoncentracija); autonominių darinių (bendruomenių), kurie savarankiškai disponuotų nuosavais ištekliais, vykdydami jiems pavestus uždavinius, sukūrimas; siekis suteikti gyventojams kokybiškesnes paslaugas, decentralizuojant ir taikant verslo vadybos elementus priartinti valdymo sistemą prie gyventojų; į rezultatus, o ne vien tik į paslaugų teikimą orientuotos viešojo sektoriaus personalo elgsenos įtvirtinimas.

Privatizavimas. E. S. Savas (2000), Nightingale S. D., Pindus N. M. (1997) privatizavimą apibūdina kaip valdžios institucijų įtakos mažėjimą didėjant privataus sektoriaus institucijų įtaka patenkinant žmonių poreikius, tai reiškia, kad daugiau yra pasitikima privačiu sektoriumi, o ne valdžios institucijomis, tačiau tai nereiškia, kad valdžios institucijų vaidmuo nėra reikšmingas. Pastebėtina, jog E. S. Savas privatų sektorių apibrėžia ne tik kaip verslo sektorių, bet apima ir

neformalų bei nevyriausybinis sektorius. Pasak, D. Leadbetter, (2004) privatizavimas yra visuomeninio turto perleidimas privačiai nuosavybei, tam, kad atsirastų stiprios paskatos vadovams teikti efektyvesnes paslaugas bei diegti naujoves. Jis teigia, kad privatizavimas yra susijęs su kitu konceptu – individualizacija, kurią D. Leadbetter (2004), apibūdina kaip procesą, kuomet paslaugų vartotojas tampa centrine paslaugų ašimi, įgalinant jį būti dalyviu projektuojant bei teikiant paslaugas, tuo užtikrinant jų veiksmingumą. E. S. Savas, A. Patapas, V. Obrazcovas (2008) teigia, kad privatizavimas leidžia mažinti išlaidas, diegti naujas paslaugas. Privatizavimo priemonės susideda iš daugybės alternatyvų, suteikiančių galimybę rinktis paklausos srityje bei sudarančių sąlygas konkuruoti pasiūlos pusėje (Staponkienė, 2005). Esminės privatizavimo priemonės sudaro: mokesčių pakeitimas rinkliava; konkursų sutartims viešosioms paslaugoms teikti organizavimas, kai atsižvelgiama į keleto tiekėjų siūlomas kainas; viešojo turto nuoma paslaugas teikiančiam privačiam sektoriui; valstybinių įmonių perdavimas privataus sektoriaus atstovams; privačios vadybos metodų – tokių kaip naujų biudžeto formavimo ir veiklos vertinimo sistemų bei darbuotojų motyvavimo priemonės – taikymas viešosiose organizacijose; konkurencijos sukūrimas viešajame sektoriuje, sistemingai lyginant sąnaudas su rezultatais ir taikant efektyvumo kriterijus.

Rinkos sąlygų formavimas viešajame sektoriuje (angl. marketization) apibūdinamas kaip konkurencijos tarp paslaugų tiekėjų skatinimas, efektyvumo siekimas per kontraktų valdymą, orientacija į klientų poreikių tenkinimą. I. Greener (2009) teigia, kad turi būti tam tikros sąlygos ir pasiūlos ir paklausos pusių, kad rinka funkcionuotų. Viena iš tokių sąlygų, yra kelių paslaugų ir prekių pardavėjų egzistavimas, o jų tarpusavio santykiai grindžiami konkurenciniu pranašumu. Pabrėžiama, kad nesant konkurencijai neaiški ar rinkos paskirtis. Kita svarbi sąlyga, žvelgiant iš paklausos perspektyvos yra pakankamas bei pagrįstas paslaugų ir prekių pirkėjų kiekis. Informacija, kuria disponuoja paslaugų ir prekių pardavėjai ir pirkėjai taip pat vertinama kaip svarbus rinkos sąlyga. Informacijos reikšmę, I. Greener (2009) grindžia tuo, kad paslaugų pirkėjai turi turėti pakankamai informacijos kiekį, kad galėtų pasirinkti paslaugų ir prekių pardavėją ir pirkti paslaugas iš jo bei išvengti pasirinkimo atsitiktinumo; tuo tarpu paslaugų ir prekių pardavėjai turi turėti informaciją apie potencialius pirkėjus, tam, kad jie galėtų pasiūlyti tinkamas prekes bei paslaugas. Rinka negali egzistuoti be informacijos sklaidos.

Viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė. H. Van Ham, J. Koppenjan (2005) nurodo, jog viešojo ir privataus sektorių partnerystę galima apibrėžti kaip tam tikros trukmės bendradarbiavimą tarp viešojo ir privataus sektorių, kuriam vykstant kartu kuriamos viešosios prekės ir paslaugos, taip pat dalijamasi rizikomis, kaštais ir ištekliais, susijusiais su šia veikla. Toks apibrėžimas akcentuoja tris svarbiausias partnerystės charakteristikas: 1) bendrą veiklą, kuriant viešąsias prekes ir paslaugas bei jų teikimui reikalingą infrastruktūrą; 2) tam tikrą

bendradarbiavimo trukmę, dažniausiai ilgalaikę; 3) rizikos, kaštų ir išteklių pasidalijimą tarp partnerių. Viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė kaip alternatyva tradiciniams viešųjų paslaugų teikimo būdams apima labai platų spektrą įvairių formų ir mechanizmų.

Tyrėjai akcentuoja, jog efektyvus viešųjų paslaugų teikimas galimas, kuomet paslaugas teikia skirtingi sektoriai, pavyzdžiui, J. E. Lane (2001) nurodo, kad paslaugų ir prekių teikimas numato valdymo uždavinius, kurie negali būti sprendžiamos tik vieno veikėjo, šiuo atveju valdžios institucijų. Jis pabrėžia, jog, Naujoji viešoji vadyba pasiūlo skirtingas alternatyvas, kaip paslaugos bei prekės galėtų būti teikiamos bei kaip valdymo uždaviniai galėtų būti sprendžiami:

1) finansavimas arba mokėjimas už paslaugas galimas valdžios institucijų arba paslaugų vartotojo;

2) paslaugos yra teikiamos valdžios institucijų įsteigtose įmonėse arba paslaugos yra perkamos iš privataus teikėjo;

3) paslaugos perkamos iš viešųjų ir privačių paslaugų teikėjų, kai esminis bruožas yra konkurencija;

4) nuosavybė, arba tai, kokios organizacijos, teikiančios paslaugas ir prekes turi nuosavybės teises; pirmenybė yra atiduodama akcinėms bendrovėms, kur valstybė gali būti (arba ne) dalies akcijų valdytoja;

5) valdymas – kaip valdžios institucijos valdo prekių bei paslaugų teikimą. Įgyvendinant šiuos uždavinius valdžios institucijos atlieka tris skirtingas funkcijas: perka paslaugas ir prekes, teikia paslaugas ir prekes arba atlieka tarpininkavimo funkciją.

Vadinasi, Naujoji viešoji vadyba gali būti interpretuojama kaip vadybos ir ekonomikos veiksmų svarbos didėjimo viešajame sektoriuje išraiška, siūlanti priemonės, kaip sumažinti viešųjų organizacijų autonomiškumą ir neefektyvumą, būtent per paslaugų pirkimą ar sutarčių sudarymą teikiant viešąsias paslaugas (Domarkas, 2004; Lane, 2009).

Trečias požiūris į Naujosios viešosios vadybos koncepcija yra praktinio pobūdžio – Naujoji viešoji vadyba traktuojama kaip praktiniai valdžios institucijų veiksmai siekiant tobulinti viešųjų organizacijų valdymą (Flynn, 2007), ar kaip viešųjų paslaugų teikimo efektyvumo modeliai, kurių teorinis pagrindas yra verslo filosofija (Osborne, Murray, 2002) ir atspindi viešojo valdymo reformas. Naujosios viešosios vadybos atsiradimas yra sietinas su reakcija į viešąjį valdymą veikiančius veiksnius: emigraciją, gyventojų skaičiaus dinamiką, technologinį socialinių procesų kontekstą, žinių ir informacijos gausėjimą (Raipa, 2008). Naujosios viešosios vadybos taikymas socialinių paslaugų srityje numato, jog rinka ir rinkos mechanizmai pasiūlo efektyvesnes paslaugų teikimo alternatyvas, o vartotojai turi didesnes pasirinkimo galimybes.

Nepaisant to, jog Naujoji viešoji vadyba interpretuojama skirtinguose lygmenyse tampa aišku, jog pastaraisiais dešimtmečiais vykstanti viešojo sektoriaus valdymo kaita, sąlygoja socialinių paslaugų teikimo ir organizavimo pokyčius, kuomet imami taikyti verslo vadybos metodai tiek socialinių paslaugų organizacijų lygmeniu (Žalimienė, 2006), tiek socialinių paslaugų sektoriui (Christensen, 2006, Heffernn, 2005; Jacobs ir kt., 2009; Kirkpatrick, 2006; Mendoza, Vernis, 2008). Naujosios viešosios vadybos prieiga leidžia identifikuoti tokias svarbias kryptis: socialinių paslaugų organizavime ir teikime akcentuojamas rinkos santykių išsigalėjimas, paslaugų pirkimo ir pardavimo praktikos taikymas, paslaugų vartotojo pasirinkimo ir galių išplėtimu, socialinių paslaugų individualizavimas. Tai sudaro prielaidas mokslininkų diskusijose atsirasti socialinės globos paslaugų rinkos idėjai.

Mokslinėje literatūroje, pristančioje diskusijas nagrinėjama problema, yra iškeliama tokie rinkos principų taikymo socialinių paslaugų srityje probleminiai klausimai: socialinės globos paslaugų gavėjų apibrėžtis, socialinių paslaugų paklausos ir pasiūlos ypatumai, socialinių paslaugų finansavimo modeliai ir jų pasirinkimas.

1.3.1. Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims samprata

Mokslinėje literatūroje socialinės globos paslaugoms apibūdinti yra vartojamos tokios sąvokos: „socialinė globa“, „socialinė priežiūra“, „socialinės globos paslaugos“. Atskleidžiant socialinės globos paslaugų sampratą vyresnio amžiaus asmenims tikslinga aptarti minėtas sąvokas bei parodyti jų tarpusavio ryšį.

Sąvokos *socialinė globa* turinys yra interpretuojamas trimis aspektais (Daly, 2002, Daly, Lewis, 2000, 2003, Pavolini, Ranci, 2008 ir kt.):

- 1) *globa kaip darbas* (siekiama palyginti su kitomis darbo rūšimis, darbo sąlygomis);
- 2) *globa kaip pareiga ir atsakomybė*. Socialinės globos supratimas kaip pareigą ir atsakomybę išryškina globos prigimtį kaip socialinius santykius, kuriuose globos veiklos yra realizuojamos. Kuomet globos funkcija yra perkeliama iš privačios erdvės (šeimoms) į viešąją erdvę, iškyla būtinybė valstybei standartizuoti bei nustatyti socialinės globos normas;
- 3) *globa kaip veiklą, kuri turi „finansinę ir emocinę“ kainą*. Diskutuojama, kaip socialinės globos teikimo išlaidos yra ar turi būti pasidalinamos tarp individų, šeimoms, visuomenės. Šis socialinės globos aspektas dažniausiai nagrinėjamas sujungiant globos kaip darbo (o tai leidžia svarstyti globos kainą) ir kaip pareigos ir atsakomybės (emocinė kaina) aspektus.

Sąvoka *socialinė globa* (*angl. social care*), kaip nurodo M. Daly (2002) pirmiausiai suprantama kaip rūpinimasis ir priežiūra tų asmenų, kurie negali pasirūpinti savimi. Socialinė globa reiškia pagalbą asmeniui, esant fizinio bei psichosocialinio funkcionavimo sutrikimams.

K. Kremer (2006) socialinę globą apibūdina kaip kasdieninę socialinę, emocinę, psichologinę, fizinę priežiūrą. Pasak jo, socialinė priežiūra apima namų ūkio tvarkymą, nuolatinę asmens priežiūrą, ir reagavimą į jo poreikius. M. Lymbery, K. Postle (2010) teigia, kad socialinė globa yra paslaugomis teikiama pagalba asmeniui, siekiant jo savarankiškumo išlaikymo, suteikiant jiems galimybes pasirinkti pagalbos būdus, kuriais geriausiai atliepiami jų poreikius bei kontroliuoti pagalbos teikimo procesą. K. Kremer (2001) ir M. Lyberly, K. Postle (2010) pristatytos socialinės globos sąvokos turiniu yra skirtingos, kadangi pirmuoju atveju, socialinė globa siejama su asmens neįgalumu ir savarankiškumo praradimu, todėl socialinės paslaugos yra suvokiama kaip nuolatinė priežiūra. Priežiūra išreiškia kontrolės funkciją, asmens kasdienių reikalų tvarkymą. Tuo tarpu antruoju atveju, nėra akcentuojamas asmens neįgalumas, o priešingai pabrėžiamas asmens savarankiškumas bei jo vaidmuo socialinės globos teikimo procese. Pagalba išreiškia paramą asmeniui jo kasdieniniame gyvenime, bet ne kontroliavimą.

Kita vertus, *socialinės priežiūros* ir *socialinės globos* sąvokos kaip atskiros sąvokos dažniau vartojamos lietuvių autorių publikacijose, tuo tarpu užsienio mokslininkų publikacijose vartojama viena sąvoka *social care*, išreiškianti tiek socialinę priežiūrą (*angl. attention*), kaip praktinius veiksmus atliekamus rūpinantis globojamo asmeniu, tiek socialinę globą, kaip praktinių veiksmų ir tarpusavio santykių visumą. Kaip matyti, ši pateikta socialinės globos samprata socialinę globą traktuoja kaip darbą atliekamą asmens ar institucijų, kurio atlikimas susijęs su finansinio ir emocinio pobūdžio išlaidomis. Šiuo atveju išryškėja dar vienas svarbus aspektas: socialinė globa nėra suprantama tik kaip veiksmai ir tarpusavio santykiai tarp individų – globėjo ir globojamo asmens, o socialinės globos funkcijos realizavimas galimas ir kituose lygmenyse – bendruomenės, visuomenės, valstybės. Šeima, bendruomenė, valstybė yra socialinės globos institucijos, kurių atsakomybė, pasak tyrėjų, yra skirtinga organizuojant ir teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims. Šis aspektas ypatingai svarbus, kada diskutuojama apie socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims.

M. Daly (2002) pabrėžia, jog socialinę globą galima suprasti ir kaip asmens gyvenimo, ekonominių ir socialinių santykių valdymo struktūrą, paprastai realizuojama per valstybės įgyvendinamą socialinę politiką. Šiuo atveju, socialinė globa jau suprantama ne kaip sąveika tarp dviejų dalyvių (globėjo ir globojamo asmens) ir realizuojama privačioje (šėimos) erdvėje, tačiau yra perkeliama į viešąją erdvę ir tampa formalizuota. Socialinės globos kaip veiksmų visumos, orientuotos į asmens priežiūrą, perkėlimas į viešą erdvę leidžia diskutuoti apie

socialinės globos formalizavimą – taisyklių reglamentuojančių socialinės globos teikimą, standartizavimą, institucinę aplinką.

Socialinė globa išreiškia veiksmus ir santykius, kurie nukreipti į rūpinimąsi senais, sergančiais ar jaunais asmenimis, kurie yra priklausomi nuo kitų asmenų (Daly, p. 252). Globa nurodo į žmogiškąją patirtį, kuri išreiškia susirūpinimą ir buvimą atsakingu kitų gerove (Maslauskaitė, 2004). M. Daly, J. Lewis (2000) socialinę globą vadina tarpusavio santykių tarp globėjo ir globojamo asmens išraiškos produktu, tuo parodydamos, jog socialinė globa pirmiausiai yra grindžiama santykiais ir šia prasme globa turi emocinį pagrindą, nes socialinė globa visada yra lydima emocinių išgyvenimų (Thomas, 1993). Pasak M. Daly (2002), socialinė globa išreiškia ir moralinę orientaciją užtikrinant bendrąją ir individualiąją socialinę gerovę, todėl šiuo požiūriu yra svarbios egzistuojančios normos, tradicijos ir vertybės. Ji socialinę globą apibūdina kaip moralinį įsipareigojimą ir ypatingų santykių tipą. A. Maslauskaitė (2004) nagrinėdama socialinės globos sampratą, taip pat akcentuoja globos emocinį pagrindą. Ji teigia, kad asmens socialinė globa integruoja dvejopą darbą: emocinį ir praktinį. Globa kaip praktinis darbas apima užduotis, veiksmus, kuriuos turi atlikti globojantis asmuo. Globa kaip emocinis darbas yra nukreiptas į dalyvavimą kito žmogaus jausmų pasaulyje ir nuolatinį rūpestį šio pasaulio gerove. M. Daly, J. Lewis (2000), A. Maslauskaitė, (2004) apibūdindamos globą kaip emocinę veiklą, akcentuoja pareigą, atsidavimą, rūpinimąsi bei lojalumą santykiuose tarp globojamo asmens ir globėjo, per kuriuos yra realizuojama globa. Globa kaip emocinis darbas kuria intymų santykių, kuriuo remiantis išgyvenamos patirtys tampa reikšmingos globojamam asmeniui bei globėjui. Intymus santykis rodo, jog individas bus suprastas, vertinamas, gerbiamas, o tai kuria jo psichologinį, saugumą (Maslauskaitė, 2004). M. Daly, J. Lewis (2000) pažymi, jog socialinė globa kaip veikla, daugiausiai atliekama moterų tiek viešojoje, tiek privačioje erdvėje. Pabrėžiamas socialinės globos emocinis bei praktinis pobūdis ir nurodo, jog globa apima mokamą ir nemokamą pagalbą teikimą asmenims.

Nagrinėjant socialinę globą pareigos ir atsakomybės aspektu, pirmiausiai pabrėžiamas emocinis pagrindas, tačiau šiuo atveju reikėtų pastebėti, jog pareiga ir atsakomybė nėra tik moralinis ar emocinis įsipareigojimas, bet ir praktinis veiksmas. Todėl, galima sakyti, jog socialinės globos sąvokos turinys yra dvilypis, apibūdinant globą kaip praktinius veiksmus ir emocinę paramą (santykius), bei tarpusavio priklausomybę tarp globojamo asmens ir globėjo.

Socialinės globos tipai. Yra išskiriami du socialinės globos tipai: *formali ir neformali globa*. *Formali socialinė* globa yra apibūdinama kaip profesionali ar visuomeninių institucijų inicijuota pagalba, teikiama įvairiose ilgalaikės globos institucijose ir bendruomenėje. Formalizavimą B. Geissler B. Pfau-Effinger B. (2005) vadina socialinės globos perkėlimą iš šeimos (privачios erdvės) į kitas institucijas, dažniausiai viešąsias, o socialinės globos paslaugos

tampa profesionalizuotos – teikiamos profesionalų: slaugytojų, socialinių darbuotojų ir kt. *Neformali globa* (angl. k. *Informal care*), išreiškia tradicinį šeimos modelį, kuomet globa kaip praktinių veiksmų visuma bei emocinis darbas dažniausiai yra atliekamas moters (Daly, 2005; Maslauskaitė, 2005 ir kt.).

L. Picard ir kt. (2002), apibūdindami socialinės globos tipus pabrėžia socialinės globos paslaugų vartotojo dalyvavimą padengiant socialinės globos paslaugų teikimo išlaidas. Neformali socialinė globa yra teikiama šeimos narių, kaimynų, draugų, o formali socialinė globa suprantama kaip viešosiomis lėšomis finansuojamos socialinės globos paslaugos arba paslaugos perkamos iš privačių socialinės globos paslaugų teikėjų. Pirmuoju atveju, kaip pabrėžia tyrėjai, socialinė globa gavėjui yra nemokama ir jis nepatiria finansinių išlaidų, antruoju atveju, socialinės globos paslaugų gavėjas gali patirti finansinių išlaidų priklausomai nuo to, ar socialinės globos paslaugos kaip socialinės paramos rūšis yra finansuojama per mokesčių sistemą; taip pat socialinės globos paslaugų gavėjas ar jo šeimos nariai tiesiogiai patiria finansines išlaidas, kadangi perka paslaugas iš privačių socialinės globos paslaugų teikėjų (Picard ir kt., 2002). Vadinasi, formali socialinė globa yra suprantama kaip socialinės globos paslaugos, kurios yra traktuojamos kaip socialinių paslaugų rūšis socialinės paramos srityje (Žalimienė, Lazutka, 2009; Jensen, 2008).

Sąvoka *socialinės globos paslaugos* apibrėžia socialinių paslaugų visumą, kuriomis teikiama reikalinga pagalba asmeniui, kuomet jo galimybės pasirūpinti savimi yra ribotos. Socialinės globos paslaugos tai bet kokio amžiaus nepakankamai savarankiškam asmeniui teikiama kasdieniniame gyvenime jam reikalinga pagalba (Employment in Social Care in Europe, 2006). M. Daly, J Lewis (2000), teigia, jog socialinės globos paslaugos yra veiklos, kuriomis siekiama patenkinti emocinius ir fizinius poreikius nesavarankiškiems asmenims (suaugusiems ir vaikams), ir apima teisinę, ekonominę bei socialines struktūras, kuriose realizuojama socialinė globa. R. Bikmanienė (2005) socialinės globos paslaugas apibūdina kaip asmeninio vartojimo paslaugas, teikiamos senyvo amžiaus riboto savarankiškumo žmonėms, kurie dėl objektyvių priežasčių patys nesugeba savimi pasirūpinti. Tuo tarpu N. Barr (2010) teigia, jog socialinės globos paslaugos apima asmens globą ir slaugą jo namuose arba globos institucijoje. Šiuo atveju pabrėžiamas formalus ir neformalus institucinis socialinės globos paslaugų pobūdis, kuomet yra suteikiamas pastovus apgyvendinimas globos institucijoje, kurioje asmuo praleidžia likusią savo gyvenimo dalį. Vadinasi, galime teigti, kad formali socialinė globa arba kitaip tariant, socialinės globos paslaugos apima:

- socialinės globos paslaugų vartotojo apgyvendinimą – būsto suteikimas, maitinimo paslaugos (Newman, Glendining, Hughes, 2008, Bikmanienė, 2002, 2001). Šiuo

atveju pabrėžiama socialinės globos funkcija atliepiant fiziologinius vyresnio amžiaus asmens poreikius;

- asmeninę priežiūrą ir pagalbą kasdieninėje veikloje (Žalimienė, 2002, 2006, Peng, 2009, Greene, 2000). Asmens ribotas fizinis ir socialinis savarankiškumas apsprendžia socialinės pagalbos poreikį bei asmens nuolatinės priežiūros poreikį. Socialinė globos paslaugomis siekiama patenkinti asmenų sveikatos, psichosocialinius ir asmeninės priežiūros poreikius, dėl to, kad jų gebėjimas pasirūpinti savimi yra apribotas. Socialinės globos paslaugos turi sudaryti galimybes patenkinti ne tik vyresnio amžiaus asmenų poreikius bei jo šeimos narių poreikius (Greene, 2000).

Socialinės globos paslaugų tipai. Mokslinėje literatūroje yra keletas siūlymų, kaip tipologizuoti socialinės globos paslaugas. Pavyzdžiui, R. Greene (2000) socialinės globos paslaugas charakterizuoja pagal tai, kiek yra išlaikomas socialinės globos paslaugų vartotojų savarankiškumas ir autonomiškumas: nuo mažiausiai apribojančių asmens autonomiškumą iki labiausiai apribojančių asmens autonomiškumą. Šis nuoseklumas gali būti padalinamas į: 1) socialinė globa namuose; 2) socialinė globa bendruomenėje; 3) institucinė globa. Kaip mažiausiai apribojančios asmens autonomiškumą įvardinamos tokios paslaugos: paslaugos į namus, pagalbos namuose paslaugos ir dienos globa, pagyvenusių žmonių dienos centruose. Labiausiai apribojančios asmens autonomiškumą yra institucinės socialinės globos paslaugos, kurios gali būti teikiamos pensinio amžiaus asmenų pensionatuose, globos namuose, savarankiško gyvenimo namuose, taip pat psichiatrinuose pensionatuose bei slaugos namuose (Greene, Sullivan, 2004).

L. Žalimienė (2006, 2009), E. Rimšaitė, L. Žalimienė (2004) vartoja bendruomeninių ir stacionarių socialinės globos paslaugų sąvokas išskirdamos socialinės globos paslaugų tipus. *Bendruomeninės socialinės globos paslaugos.* Šios paslaugos apima pagalbos į namus paslaugas, dienos centrų teikiamos socialinės globos paslaugos (arba dar vadinamos – dienos socialinės globos paslaugos) (Kendall, 2001; Holden, 2002). Dienos centrai sudaro galimybę paslaugų vartotojams jaustis saugiai, tenkinti savo kultūrinius, socialinius, informacinius poreikius, didinti gebėjimus, panaudojant asmeninę patirtį, kūrybingumą, plėtojant įgytas bei naujas žinias ir įgūdžius, padedančius įsijungti į socialinio dalyvavimo procesą. Pagalba į namus (informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo, atstovavimo, bendravimo, maitinimo organizavimo, pagalba buityje ir kt. paslaugos) taip pat orientuota į didesnę vyresnio amžiaus žmonių socialinį dalyvavimą teikiant pagalbos į namus specialiąsias paslaugas, skatinamas socialinis dalyvavimas, padedantis senyvo amžiaus asmenims išvengti socialinės atskirties ir būti aktyviais.

Stacionarioms socialinės globos paslaugoms apibūdinti vartojama ilgalaikės priežiūros (angl. *Long-term care*) sąvoka. *Ilgalaikė priežiūra* – tai slaugos ir socialinių paslaugų visuma. Teikiant šias paslaugas asmeniui, tenkinami slaugos ir socialinių paslaugų poreikiai, teikiama nuolatinė kompleksinė specialistų pagalba ir priežiūra (Scourfield, 2007). Stacionarios paslaugos dažniausiai reikalingos 80 ir vyresnio amžiaus žmonėms, kaip kompensavimo forma jų fiziniam ir socialiniam savarankiškumui sumažėjus (Žalimienė, 2005). Stacionari socialinė globa integruoja socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimą vyresnio amžiaus asmenims. Newman, C, Glendinning, M. Hughes (2008, p. 531), Leichsenring K. (2004) tai įvardina kaip *integruotą socialinės globos paslaugų modelį*.

Apibendrinant galima teigti, jog sąvokos socialinė globa ir socialinės globos paslaugos nurodo rūpinimąsi asmeniu, kurio savarankiškumas yra apribotas, tačiau socialinė globa yra suvokiama kaip asmens rūpinamasis ir globa privačioje šeimos erdvėje, o socialinės globos paslaugos – globos veiklos atliekamos kitose socialinės globos institucijose.

1.3.2. Socialinių paslaugų rinkos samprata ir mechanizmai

Socialinės globos paslaugų rinką galima apibrėžti kaip mainų sistemą, kurioje veikia trijų tipų subjektai: socialinių paslaugų vartotojai, socialinių paslaugų teikėjai ir tarpininkai, o jų veiklos yra nukreiptos atliepti socialinės globos paslaugų vartotojų poreikius bei pasiekti patenkinamus gyvenimo standartus. Rinkos principų taikymas kuria tam tikro tipo socialinių paslaugų rinką, kuri mokslinėje literatūroje yra apibūdinama sąvokomis „*kvazi rinka*“ (angl. *quasi market*) (Le Grand, 1991, 1997, Flynn, Pickard, 1995) arba „*mišri socialinių paslaugų rinka*“ (angl. *mixed market*) (Žalimienė, 2004; Žalimienė, Lazutka, 2009; Evers, Svetlik, 2005).

Kvazi rinka - tokia viešojo sektoriaus institucinė struktūra, kuri konstruojama remiantis laisvosios rinkos principais, tikslu skatinti konkurenciją teikiant socialines paslaugas, tačiau iš dalies šios paslaugos yra finansuojamos viešųjų fondų lėšomis (Le Grand, 1991). Taikant įvairius rinkos mechanizmus, kaip paslaugų finansavimo būdus, socialines paslaugas teikia rinkoje konkuruojantys nepriklausomi paslaugų teikėjai, kurie parduoda paslaugas vartotojams. Siekis įdiegti kvazi rinką yra susijęs su tuo, jog tikima kad rinkos sąlygomis egzistuojanti konkurencija tarp paslaugų teikėjų paskatins socialinių paslaugų efektyvumą ir reaguojimą į vartotojų poreikius (Greenway, 1991; Nyssens, Adam, Johnson, 2006; Vazquez, Alvarez, Santos, 2002); Warner, Hefetz, 2002; Blank, 2000; Blöchliger, 2008 ir kt.),

J. Le Grand (1991) teigia jog socialinių paslaugų rinka nėra tikroji rinka, o tik rinkos principų taikymas socialinių paslaugų srityje. Kvazi rinkos nuo tikrųjų rinkų pasak J. Le Grand (1991, 1997), Curtice L., Fraser F. (2000) skiriasi tiek pasiūlos, tiek paklausos pusėje. Pasiūlos

pusėje skiriasi tuo, kad nors tarp paslaugos teikėjų egzistuoja konkurencija, tačiau skirtingai nuo tikrųjų rinkų, paslaugų teikėjai nebūtinai siekia maksimizuoti savo pelnus, be to paslaugas teikiančios organizacijos nebūtinai yra valdomos privačios nuosavybės teise. Įprastinėse rinkose egzistuoja konkurencija (dėl vartotojų, žaliavų, išteklių) tarp gamybos įmonių arba paslaugų teikėjų. Vadinas, socialinių paslaugų rinkoje taip pat turėtų būti konkurencija tarp nepriklausomų socialinių paslaugų teikėjų – švietimo ir ugdymo įstaigos, socialinės globos įstaigos (Le Grand, 1991, Cardy, 2010), tačiau šios organizacijos neturi intereso maksimizuoti gaunamą pelną, netgi tos, kaip pažymi mokslininkai, kurios yra pelno siekiančios. Kaip teigia Packer (2001) šios organizacijos nekonkuruoja dėl vartotojų.

Paklausos pusėje esminis skirtumas yra tas, kad paslaugų pirkėjo perkamoji galia nėra išreikšta pinigais, be to dažniausiai paslaugos gavėjas nedaro pasirinkimo. Le Garnd (1991) teigia, kad paslaugų vartotojo perkamoji galia nėra išreiškiama pinigine išraiška. Vietoj to, socialinės paslaugos yra perkamos naudojant paslaugų krepšelius, kai finansinį mechanizmą, dėl to, kai kurios specifinės paslaugos gali būti neteikiamos arba teikiamos labai apribotai. Be to, kaip teigia Le Garnd (1991) ir M. R. Blank (2002), dažnai socialinių paslaugų vartotojas nėra priimančias sprendimus pasirenkant norimą socialinę paslaugą (ar socialines paslaugas), kitaip sakant, paslaugų vartotojo pasirinkimą gali apriboti tam tikros fizinės ar psichinės asmens savybės (sveikatos sutrikimai, neįgalumas, amžius). Socialinių paslaugų pasirinkimo funkcija deleguojama trečiajai šaliai (socialinis darbuotojas, vartotojų teises atstovaujanti institucija, šeimos nariai).

Kvazi socialinių paslaugų rinka atitinka rinkos sampratą pasak J. Le Grand (1991, 1997), todėl, kad pakeičia valstybės monopolistinę poziciją socialinių paslaugų srityje ir yra sudaromos prielaidos atsirasti kitiems socialinių paslaugų teikėjams, kurie nėra priklausomi nuo valstybės (t.y. finansavimo). Be to sudaromos sąlygos atsirasti konkurencijai toje srityje, kur anksčiau jos nebuvo.

L. Žalimienė (2004) vartoja mišrios socialinių paslaugų rinkos sąvoką pabrėždama šios rinkos socialinių paslaugų teikėjų tipus – viešasis sektorius, savanoriškas sektorius (NVO), privatus sektorius ir neformalus sektorius. Socialinių paslaugų rinkoje gali dalyvauti ne tik formalūs socialinių paslaugų teikėjai, bet ir neformalūs, kurie dažniausiai yra suvokiami kaip teikiantys savitarpio pagalbą (Matosevic ir kt, 2007 a, b) .

Rinkos mechanizmai. J. Le Grand (1991), K. Leichsenring (2004) iškria paslaugų krepšelius (*angl. vouchers*), paslaugų pirkimo sutartis su paslaugų vartotojais (arba perkančiosiomis institucijomis) kaip rinkos mechanizmus. P. Dunleavy (1994), H. J. Chester Hughes, D. Challis (2010), R. I. Stone (2011) išskiria šiuos rinkos mechanizmus taikomus

socialinių paslaugų srityje: konkursų organizavimas (angl.: *competitive tendering*), viešieji pirkimai (angl.: *contracting out*) ir tiesioginės išmokos (angl.: *direct payments*).

Paslaugų krepšeliai – tai toks rinkos tipo mechanizmas, kuomet paslaugų gavėjui yra suteikiama teisė rinktis paslaugų teikėją (Le Grand, 1991). Nurodoma, jog paslaugų krepšeliai naudojami tokiu atveju, kai paslaugų teikėjų nėra daug, o paslaugų vartotojui siekiama sudaryti galimybę pasirinkti teikėją. Tokiu atveju paslaugų krepšeliai, paslaugų pasirinkimo teisę perkelia iš viešojo sektoriaus organizacijų tiesioginiam šių paslaugų vartotojui. Be to, paslaugų krepšelių taikymas socialinių paslaugų srityje įgalina paslaugų vartotoją pasirinkti paslaugas teikiantį specialistą, paslaugų kompleksą ir gavimo būdą, paslaugos gavimo trukmę. J. Le Grand (1991) analizuodamas paslaugų krepšelių taikymą socialinių paslaugų srityje nurodo, jog turi egzistuoti tam tikros sąlygos:

- pirma, socialinių paslaugų vartotojas turi galimybę laisvai pasirinkti paslaugų teikėją;
- antra, socialinių paslaugų teikėjo biudžeto dydis tiesiogiai priklauso nuo to, kiek pritraukia paslaugos gavėjų (krepšelių);
- trečia, paslaugos teikėjas turi laisvę paskirstyti lėšas;
- ketvirta, socialinių paslaugų rinkoje turi atsirasti atvejo vadybininkai (*angl. case manager*), kurie kiekvienam paslaugų vartotojui padeda sudaryti paslaugų paketą atsižvelgiant į jo poreikius ir finansines galimybes.

Veikiant paslaugų krepšelių mechanizmui, viešojo sektoriaus organizacijų pagrindinė funkcija yra vykdyti socialinių paslaugų teikėjų atranką, sudaryti sutartis ir kontroliuoti jų vykdymą (Le Grand, 1991). J. Le Grand (1997), teigia, kad kvazi rinkoje valstybė išlaiko finansų kontrolės funkciją per paslaugų krepšelių sistemą arba per tarpininkus, kurie perka paslaugas galutinių paslaugų vartotojų vardu.

Viešieji pirkimai – tai toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai viešasis sektorius yra įpareigojamas pirkti socialines paslaugas tik iš privataus sektoriaus (pelno ir nepelno organizacijų). Viešuosiuose pirkimuose šiuo atveju negali dalyvauti viešojo sektoriaus organizacijos (Dunleavy, 1994)

Konkursų organizavimas – toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai viešojo sektoriaus organizacijos, organizuoja paslaugų pirkimo konkursą, kuriame dalyvauja potencialūs socialinių paslaugų teikėjai (ar pardavėjai, kaip teigia, Dunleavy, 1994). Nurodoma, jog paslaugų teikėjai gali būti viešojo sektoriaus, pelno sektoriaus bei nevyriausybinių sektoriaus organizacijos. Taikant šį rinkos mechanizmą yra apribojamos socialinių paslaugų vartotojo galimybės ir teisės pasirinkti socialinių paslaugų teikėją. Veikiant konkursų organizavimo mechanizmui, viešojo sektoriaus organizacijų pagrindinė funkcija yra numatyti socialinių

paslaugų poreikį ir pirkti socialines paslaugas iš rinkoje konkuruojančių paslaugų teikėjų (Žalimienė, Lazutka, 2009).

Tiesioginės išmokos arba gryniesi pinigai socialinės globos paslaugoms pirkti (angl. direct payments arba cash-for-care) – tai toks socialinių paslaugų rinkos mechanizmas, kai paslaugų vartotojui yra reguliariai mokami gryniesi pinigai, kuriuos panaudodamas jis turi galimybę pasirinkti paslaugų teikėją bei nustatyti socialinės priežiūros ar socialinės globos organizavimo ir teikimo tvarką (Carmichael, Brown, 2002). E. Dunajevus (2009) teigia, kad tiesioginės išmokos suteikia paslaugų vartotojui teisę valdyti viešųjų lėšų dalį ir laisvai jas paskirstyti reikalingoms paslaugoms pirkti. Tiesioginių išmokų mokėjimas numato, jog reikalingos socialinės priežiūros ar socialinės globos paslaugos nėra teikiamos vartotojui, tačiau reguliariai gaudamas pinigus, vartotojas panaudoja juos reikalingoms paslaugoms pirkti (Glendinning ir kt, 2000).

Pasak Baxter K., Wilberforce M., Glendinning C. (2010), tiesioginės išmokos leidžia socialinių paslaugų pasirinkti tokį socialinių paslaugų paketą, kuris jų nuomonę, yra geriausiai atitinkantis jų poreikius. Manoma, jog trečioji šalis socialinės globos paslaugų pasirinkimo procese (pavyzdžiui, savivaldybės institucijos) ne visada gali tinkamai įvertinti asmens situaciją ir pasiūlyti tas socialines paslaugas, kurios yra labiausiai atitinkančios asmens poreikius bei lūkesčius. Tačiau šiuo atveju, siekiant, kad tiesioginių išmokų mechanizmas veiktų efektyviai ir asmenys (ypatingai vyresnio amžiaus) galėtų pasirinkti norimas socialinės globos paslaugas, turi būti užtikrinamas informacijos tolygumas. Vartotojas rinkdamasis socialinės globos paslaugas turi priimti pagrįsta sprendimą, bet dėl senėjimo biologinio ir psichologinio poveikio, asmens kognityviniai gebėjimai yra apriboti. Informacijos paieška ir jos suvokimas apie socialinės globos paslaugų paketą ir socialinės globos paslaugų teikėją vyresnio amžiaus asmeniui gali tapti sudėtingu uždaviniu. Todėl, veikiant tiesioginių išmokų mechanizmui socialinių paslaugų rinkoje iškyla tarpininkavimo paslaugų būtinybė. Kaip teigia S. P. Osborne (1997) tarpininkavimo paslaugas gali teikti šeimos nariai ar kiti neformalaus sektoriaus dalyviai, arba šiuo tikslu sukuriama tarpininkavimo institucijos.

S. Dowling, J. Manthorpe, Cowley (2006) teigia, kad tiesioginių išmokų įvedimas, kaip finansinio mechanizmo buvo įtakotas poreikio padidinti vartotojų galimybes kontroliuoti paslaugų teikimo procesą bei suteikti paslaugų vartotojams pasirinkimo galimybes. Pasak, P. Rabiee, N. Moran, C. Glendinning (2009), tokiu atveju keičiasi paslaugų teikėjo ir paslaugų vartotojo santykis – paslaugų teikėjai turi vystyti į paslaugų vartotoją orientuotą paslaugų teikimo modelį, kuris grindžiamas rezultatų pasiekimu. Anot minėtų autorių, rezultatai socialinių paslaugų teikimo kontekste, yra traktuojami kaip pageidaujami teigiami socialiniai pokyčiai paslaugų vartotojo kasdieninėje veikloje ir bendrai gyvenime. Manoma, jog paslaugų

vartotojai patys geba identifikuoti pokyčius, kurių nori pasiekti, o esant ribotoms paslaugų vartotojo galimybės atlikti savo poreikių įvertinimą (pavyzdžiui, negalia), šią funkciją atlieka paslaugas teikiantys specialistai – padeda parengti paslaugų teikimo planą pagal atlikto poreikių vertinimo rezultatus. Poreikių įvertinimas, pasak A. Stewart, K. Walsh, (1999) yra centrinė paslaugų teikimo ašis, siekiant, kad vartotojai galėtų patys planuoti ir valdyti paslaugų teikimo procesą.

Kai kurie autoriai (Kremer, 2006; Rabbie, Moran, Glendinning, 2009 ir kt.) tiesioginėms išmokoms apibūdinti vartoja sąvoką *asmeninis biudžetas* (*angl. Personal Budget*), nurodydami, jog tai toks finansinis mechanizmas, kuomet piniginių išmokų pavidalu vartotojams yra sudaroma galimybė pirkti paslaugas iš skirtingų paslaugų teikėjų. Be to, akcentuojamas paslaugų vartotojo pasirinkimas, kuris gali būti realizuojamas tik tuo atveju, jeigu paslaugų vartotojas yra gerai informuotas apie rinkoje esančius skirtingo tipo paslaugų teikėjus, jų teikiamas paslaugas, kainas. Carmichael, L. Brown (2002) nurodo tiesioginių išmokų, kaip rinkos mechanizmo, teikiant socialines paslaugas privalumus, kuriuos suformulavo apibendrinę atliktų tyrimų (Kestenbaum, 1993; Morris, 1993; Glendinning ir kt., 2000; Zarb, Naidash, 1994 ir kt.) rezultatus.

Pirma, tyrimais nustatyta, jog tiesioginės išmokos padidino paslaugų vartotojų kontrolės galimybę, kadangi paslaugų vartotojai patys kontroliavo paslaugų organizavimo ir pirkimo procesus, todėl jie gavo tokias paslaugas, kurios labiausiai atitiko jų poreikius ir lūkesčius. V. Timonen, J. Convery, S. Cahill (2006), atlikę paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paslaugų finansavimo programų taikymo tyrimus Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Suomijoje bei Olandijoje, paslaugų vartotojų galimybę kontroliuoti paslaugų teikėjo pasirinkimą bei paslaugų paketą įvardina paslaugų vartotojo autonomišku. Jie teigia, kad esant tiesioginėms išmokoms, paslaugų vartotojas yra savarankiškesnis ir autonomiškesnis bei mažiau priklausomas nuo vietos valdžios institucijų sprendimų, susijusių su paslaugų teikimu vartotojui. C. Ungerson, S. Yeandle (2007), P. Rabbie, N. Moran, C. Glendinning (2009) taip pat nurodo, jog tiesioginių išmokų taikymas leido paslaugų vartotojams save labiau suvokti kaip kontroliuojančius paslaugų teikimo procesą bei turinčius pasirinkimo įvairovę. M. Kremer (2006) argumentuoja, jog esant tiesioginiam paslaugų teikimui, paslaugų teikėjas (kaip organizacija ir/arba kaip specialistas) turi per daug galios nuspręsti, kokios paslaugos turi būti teikiamos asmeniui, todėl tiesioginių išmokų įvedimas sumažina paslaugų teikėjų galią.

Antra, tai, kad paslaugų vartotojai turi galimybę kontroliuoti paslaugų teikimo procesą ir paslaugų paketą, sudarė prielaidas pagerinti jų gyvenimo kokybę.

Trečia, nustatyta, jog tie paslaugų vartotojai, kurie gaudami tiesiogines išmokas pirko paslaugas iš įvairių paslaugų teikėjų, buvo labiau patenkinti gautomis paslaugomis, nei tie

vartotojai, kurie gavo paslaugas tiesiogiai teikiamas iš vietos valdžios institucijų valdomų organizacijų.

Ketvirta, tiesioginės išmokos yra efektyvus būdas teikti socialines paslaugas, kadangi nustatyta, jog savivaldybėse, kuriose taikytas šis mechanizmas, leido sumažinti bendras išlaidas socialinėms paslaugoms, nes sumažėjo paslaugų vartotojų skaičius, kurių poreikius netenkino įprastiniu (tiesioginiu) būdu teikiamos paslaugos. V. Timonen, J. Covery, S. Cahill (2006) papildo, jog tiesioginės išmokos užpildo tiesioginio paslaugų teikimo vartotojams spragas.

Penkta, įvertinta, jog tiesioginės išmokos suteikia paslaugų vartotojams daugiau pasirinkimo laisvės, o tai skatina paslaugų teikėjus konkuruoti tarpusavyje ir pasiūlyti geresnės kokybės paslaugas. O. P. Askheim (2005) teigia, jog tiesioginės išmokos yra toks finansinis mechanizmas, kurį įgyvendinant paslaugų vartotojas turi daugiausiai pasirinkimo laisvės, kaip paslaugos turi būti organizuojamos palyginti su kitais finansiniais mechanizmais, pavyzdžiui paslaugų krepšeliai arba paslaugų pirkimas.

Šešta, tiesioginės išmokos suteikia paslaugų vartotojui pasirinkimo laisvę, nusprendžiant kurio paslaugų teikėjo paslaugas jis pirsks bei kaip šios paslaugos bus teikiamos. A. Carmichael, L. Brown (2002) nurodo, jog pasirinkimo laisvė sudaro galimybes paslaugų vartotojui gauti tokias paslaugas, kurios labiausiai atitinka jo bei šeimos narių poreikius.

Septinta, pasak V. Timonen, J. Covery, S. Cahill (2006), tiesioginių išmokų įgyvendinimas leido išplėsti socialinės priežiūros paslaugas teikiamas į namus, tuo pačiu išvystant bendruomenines paslaugas bei sumažinti stacionarių socialinės globos paslaugų poreikį.

Apibendrinant galima teigti, jog tiesioginių išmokų mokėjimas sudaro galimybę paslaugų vartotojui priimti sprendimą pasirenkant paslaugų teikėją, paslaugų, paslaugų paketą ir paslaugų teikimo trukmę bei dažnumą. Tiesioginių išmokų mechanizmas atspindi į vartotoją ir jo poreikius orientuotą paslaugų teikimą.

Pristatyti socialinių paslaugų rinkos mechanizmai ir jų taikymas išryškina jų ribotumus tiek pasiūlos, tiek paklausos pusėje. Pavyzdžiui, tiesioginės išmokos ir paslaugų krepšeliai išplečia paslaugų vartotojų pasirinkimo galimybes, tačiau apriboja paslaugų teikėjų galimybes pasiūlyti paslaugas ir jas parduoti. Konkursų organizavimo atveju, paslaugų teikėjų galimybės yra išplečiamos, tačiau apribojamos paslaugų vartotojų galimybės. Viešųjų pirkimų atveju yra apribojamos tiek paslaugų vartotojo, tiek paslaugų teikėjo galimybės. Mokslinėje literatūroje yra išskiriami ir kiti ribotumai, kurie pasireiškia socialinių paslaugų rinkoje (kvazi rinkoje), siekiant parodyti, jog rinkos mechanizmų taikymas socialinių paslaugų srityje yra gana ribotas ir susiduriama su tokiomis kliūtimis kaip informacijos netolygumas, paskirstymas ir prieinamumas, tarpininkavimas. Laikantis šio požiūrio yra kontraargumentuojama socialinių

paslaugų rinkos idėjai ir nurodoma, kaip pavyzdžiui R. M. Blanks (2002), analizuodama pelno siekiančių organizacijų dalyvavimą teikiant socialines paslaugas, teigia, kad tai nėra socialinių paslaugų rinkos kūrimas, o tik alternatyvių valstybės valdžios institucijų ir pelno siekiančių organizacijų bendradarbiavimo formų paieška, labiau akcentuojant viešojo sektoriaus administravimo efektyvumo gerinimą. Ji suformuluoja tokius rinkos principų taikymo nesėkmes (*angl. failures*) ar kliūtis:

Informacijos netolygumas – efektyvi rinka funkcionuoja tuomet, kai vartotojai yra visiškai informuoti apie galimus pasirinkimus, tam, kad galėtų priimti sprendimus. Daugelyje socialinių paslaugų srityse, paslaugų gavėjams gali būti sudėtinga įvertinti teikiamų paslaugų kokybę ir pasirinkti konkrečią paslaugą ar paslaugų kompleksą. M. R. Blank (2002) teigia, jog daugelis socialinių paslaugų yra kompleksinės, o vartotojų poreikiai bei socialinių paslaugų teikimo procese atsirandantys padariniai, pasak jos yra daugiaspekčiai. Kitaip tariant, socialinių paslaugų poveikį tam tikroms vartotojų grupėms (ar visuomenei) vienu pasirinktu kriterijumi ar aspektu vertinti sudėtinga. Be to, pažymima, kad informacijos nepakankamumas gali atsirasti ir tada, jeigu paslaugos vartotojas retai perka konkrečią paslaugą (ar paslaugų paketą), dėl to vartotojas nėra nuolat informuojamas apie galimybes gauti tinkamas socialines paslaugas.

I. Greener (2009) taip pat pastebi, jog rinkoje vienas svarbiausių elementų informacija, kuria disponuoja paslaugų ir prekių pardavėjai ir pirkėjai. Informacijos reikšmę, jis grindžia tuo, kad paslaugų pirkėjai turi turėti pakankamai informacijos, kad galėtų pasirinkti paslaugų ir prekių pardavėją ir pirkti paslaugas iš jo bei išvengti pasirinkimo atsitiktinumo, tuo tarpu paslaugų ir prekių pardavėjai turi turėti informaciją apie potencialius pirkėjus, tam, kad jie galėtų pasiūlyti tinkamas prekes bei paslaugas. Rinka negali egzistuoti be informacijos sklaidos. Nurodo, jog rinkoje informacija apie paslaugų teikimo procesą, sąnaudas, paslaugų kokybę turi būti prieinama tiek paslaugų teikėjams, tiek paslaugų pirkėjams (ar vartotojams). Jeigu tokia informacija nėra disponuojama, paslaugų teikėjai negali nustatyti kainų ir tinkamai įkainoti paslaugų teikimą, o paslaugų vartotojai negali kontroliuoti gaunamų paslaugų kainų ir kokybės (Blank, 2000, Knapp, Hardy, Forder, 2001).

Tarpininkavimo ypatumai – daugelyje socialinių paslaugų sričių, paslaugų vartotojo galimybės priimti sprendimus ir pasirinkti jam tinkamas socialines paslaugas, todėl sprendimą gauti konkrečias socialines paslaugas priima ne pats paslaugų vartotojas, o kitas asmuo ar institucija. Vadinasi pats paslaugų vartotojas nėra sprendimų priėmėjas. Tokiu atveju, kaip teigia M. R. Blank (2002), atstovaujančio (tarpininkaujančio bei sprendimą priimančio) požiūris ir interesai konkrečios paslaugos (ar paslaugų komplekto) atžvilgiu gali skirtis su tos paslaugos vartotojo požiūriu, lūkesčiais ir interesais. Todėl tarpininko priimami sprendimai nesukuria tikėtinų ir laukiamų rezultatų socialinių paslaugų vartotojui (jo poreikiai bėra patenkinami arba

patenkinami tik ši dalies), kai tuo tarpu vienas pagrindinių rinkos principų yra būtent vartotojų poreikių patenkinimas.

Paskirstymo ir prieinamumo ypatumai – M. R. Blank (2002) teigia, jog paskirstymas ir socialinių paslaugų prieinamumas yra vienas tų aspektų, kurie labiausiai neatitinka rinkos principų socialinių paslaugų srityje, ypač, jeigu paslaugų vartotojai turi mažas (arba labai ribotas pajamas), o tai sąlygoja jų ribotą dalyvavimą kitose rinkose. Todėl kai kurios socialinės paslaugos teikiamos tiems paslaugų vartotojams, kurie net neturi galimybių mokėti (pirkti) už gaunamas socialines paslaugas.

1.3.3. Socialinės globos paslaugų gavėjų sampratos kaita

Naujosios viešosios vadybos nuostatų įgyvendinimas teikiant viešąsias paslaugas, keičia šių paslaugų gavėjų (*angl. service-user*) sampratą, kuomet jų apibūdinimui yra pradedama vartoti „*paslaugų vartotojo*“ (*angl. consumer, service consumer*) sąvoka (Stewart, Walsh, 1992; Denhardt, Denhardt, 2000; Laing, 2003; Heffernen, 2005; Scourfield, 2007 ir kt.). „*Paslaugų vartotojo*“ sąvokos įvedimas viešųjų paslaugų srityje ir bendrai viešajame valdyme išreiškia idėją, kad paslaugų gavėjai tampa racionaliais, apskaičiuojančiais, gebančiais išreikšti savo norus ir preferencijas vartotojais (Scourfield, 2007, Žalimienė, Lazutka, 2009), siekiančiais turėti galimybę pasirinkti jų poreikius atitinkančias paslaugas bei jas pirkti (Vidler, Clarke, 2005). Taip pat pabrėžiama, jog paslaugų vartotojas siekia pasitenkinimo gaunamomis paslaugomis, kuris siejamas su didėjančia paslaugų paklausa bei vartotojo lojalumu organizacijai, teikiančiai paslaugas; tuo tarpu šie viešųjų paslaugų teikimo aspektai nebuvo svarbūs paslaugų gavėjų atveju.

S. Gilliat, J. Fenwick, D. Alford (2000) skirtumus tarp paslaugų gavėjo ir paslaugų vartotojo parodo per *paslaugų vartotojo įgalinimo* (*angl. empowerment*) koncepciją. Tyrėjai teigia, jog sąvoka „*paslaugų vartotojas*“ akcentuoja vartotojų galią rinkoje, kuri apima išreikštus vartotojų poreikius ir racionalius pasirinkimus poreikių tenkinimo procese. Tuo tarpu paslaugų gavėjas yra traktuojamas kaip pasyvus paslaugų teikimo proceso dalyvis, kuris gauna tas paslaugas, kurios yra teikiamos įvertinus jo poreikius ir tik tokios, kokias numato valstybė (ar savivaldybė), t.y. paslaugų gavėjo vaidmuo pasirenkant paslaugos teikėją yra gana apribotas (Gilliat, Fenwick, Alford, 2000; Žalimienė, 2004; Clarke, 2007; Verhoef, Reinartz, Krafft, 2010). Be to, įgalinimo koncepcija įtvirtina požiūrį, kad paslaugų vartotojai gali būti paslaugų teikimo partneriai (*angl. co-producers*) ir dalyvauti bendrame viešųjų paslaugų kūrimo procese, ypač, tais atvejais, kai paslaugos yra nukreiptos į vartotojo elgsenos pokyčius, kurie nebus pasiekti be pastarojo pastangų (Raipa, Petukienė, 2009). Šiuo atveju paslaugų vartotojo samprata praplečiama vartotojo-piliečio (*angl. consumer-citizen*) sąvoka. *Vartotojo kaip piliečio*

supratimas pabrėžia vartotojo įtaką teikiant viešąsias paslaugas bei akcentuoja jo suinteresuotumą kitų asmenų poreikių tenkinimu, o ne tik savo poreikiais bei gaunama nauda (Clarke, 2007; Clarke, Newman, Smith, Vidler, Westmarland, 2007; Clarke, Newman, Westmarland, 2007; Newman, Kuhlmann, 2007; Needham, 2003). Vartotojo-piliečio sąvoka ypač pabrėžiama viešojo valdymo etape (*angl. Public Governance*), kuriame akcentuojamas bendruomenių valdymas, savitarpio pagalbos telkimas, pilietiškumas kaip demokratiško valdymo pagrindas, nors pastebėtina, kad kai kurių mokslininkų (Laing, 2003; Denhardt, Denhardt, 2003) nuomone, sąvokos „vartotojas“ ir „pilietis“ yra gana priešingos, kadangi vartotojas nėra suprantamas kaip išsipareigojantis veikti siekiant bendruomenės gerovės.

Paslaugų vartotojo įgalinimo koncepcija iškelia vartotojo pasirinkimo galimybes, kurios pirmiausiai įvardinamos kaip *paslaugų teikėjo* pasirinkimo galybės. Paslaugų vartotojas turi teisę pats pasirinkti paslaugų teikėją, o pasak K. Heffernan (2005), vartotojų pasirinkimo galimybių akcentavimas buvo pagrindinė viešųjų paslaugų modernizavimo varomoji jėga, teigiant jog paslaugų teikėjų veiksmai ir interesai yra apsprendžiami vartotojų galia. Vartotojo įgalinimas reiškia esminius santykių pokyčius tarp paslaugų teikėjo ir vartotojo bei paslaugų teikėjų ir viešojo administravimo institucijų (Laing, 2003; Newman, Vidler, 2006; Scourfield, 2007).

Mokslinėse socialinio darbo publikacijose pastebima terminijos, apibrėžiančios socialinių paslaugų gavėjus, painiava, kai asmenims gaunantiems socialines paslaugas yra vartojamos tokios sąvokos – „*klientas*“ (Naujanienė, 2008; Vaškevičiūtė, Naujanienė, 2011 ir kt.), „*paslaugų gavėjas*“ (Guogis, Gudelis, 2005 ir kt.), o „*socialinių paslaugų vartotojo*“ sąvoka tik įvedama į mokslinius tekstus. Kita vertus, reikėtų pastebėti, jog šių sąvokų vartojimo paskirtis priklauso nuo tyrėjų tikslų. Sąvokų „klientas“, „paslaugų gavėjas“, „paslaugų vartotojas“ turinys socialinio darbo kaip profesijos vystymosi procese istoriškai kito, parodant asmens gaunančio socialinę pagalbą ir profesionalo, teikiančio socialinę pagalbą, santykių kaitą, kuri turėjo įtakos socialinės pagalbos ir socialinio darbo organizavimo procesui. Tačiau pabrėžtina, jog mokslinėse publikacijose gali būti nedaromas atskyrimas tarp sąvokų „kliento“ ir „socialinių paslaugų gavėjo“, nes „klientas“ gali būti suprantamas kaip socialinių paslaugų organizacijos klientas ar socialinio darbuotojo, kaip specialisto, teikiančio socialines paslaugas, klientas; tuo tarpu asmuo, būdamas organizacijos klientu tampa ir jos teikiamų socialinių paslaugų organizacijos gavėju. Šiuo atveju klientas ir paslaugų gavėjas apibūdina asmens, gaunančio socialines paslaugas poziciją. Tačiau aptarta viešojo sektoriaus valdymo kaita bei jos sąsajos su socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčiais, skatina atskleisti „kliento“, „paslaugų gavėjo“, „paslaugų vartotojo“ sąvokų turinį remiantis istorine perspektyva.

Kaip jau minėta, socialinių paslaugų gavėjams apibrėžti yra vartojama „*kliento*“ (angl. *client*) sąvoka (Naujanienė, 2008 ir kt.), kurios turinys, pasak K. Heffernan (2005), M. Lymberly (2001), keitėsi kartu su socialinio darbo samprata, ypač kalbant apie Vakarų Europos šalis. Ji, remdamasi P. Corring, P. Leonard (1978), pastebi, jog sąvoka „klientas“ išreiškė negatyvią nuostatą į asmenis, gaunančius socialines paslaugas. Socialinis darbuotojas buvo traktuojamas kaip specialistas, kuris atlieka socialinės kontrolės ir korekcijos funkcijas kliento gyvenime. Klientas traktuotas kaip pasyvus socialinių paslaugų teikimo proceso dalyvis, o socialinis darbuotojas priima sprendimus už klientą. Tačiau, XX a. pabaigoje, kintant socialinio darbo sampratai, keičiasi ir asmens, gaunančio socialines paslaugas, samprata – akcentuojamas asmens individualumas, jo pasirinkimo galimybės, tokiu būdu įvedama „*vartotojo*“ (angl. *consumer*) sąvoka.

K. Heffernan (2005) teigia, kad socialinių paslaugų gavėjų traktavimas kaip socialinių paslaugų vartotojų yra sąlygotas pirmiausiai politinių veiksmų. Šie veiksniai lėmė vadybinės minties ir veiklos atsiradimą (ang. *managerial mode*) socialinio darbo organizavime, siekiant sumažinti socialinių paslaugų teikimo išlaidas, skatinti konkurenciją tarp socialinių paslaugų teikėjų, patenkinti socialinių paslaugų vartotoją. L. Žalimienė (2006), Ch. Stark (2008), A. Guy (2010) šį reiškinį vadina socialinio darbo ekonomizavimu (angl. *economization of social work*), kurio atsiradimą sąlygojo Naujosios viešosios vadybos ir neo-liberalistinės ideologijos įsigalėjimas. Vadinasi, „*socialinių paslaugų vartotojo*“ sąvoka šiame kontekste išreiškia asmens, perkančio ir vartojančio socialines paslaugas, veiksmus, kurių visuma apibūdina vartojimo elgseną.

Socialinių paslaugų gavėjų traktavimas socialinių paslaugų vartotojais yra pagrįstas individualizavimu, kuomet pabrėžiama, jog kiekvieno socialinių paslaugų vartotojo poreikiai yra individualūs. Paslaugų vartotojo individualizavimas paskatino diskusijas, jog socialinės paslaugos turi būti orientuojamos į vartotoją. Pabrėžiama, jog valstybės dominavimas įtvirtina, tokį paslaugų teikimo modelį, kuris yra tarsi tinkamas visiems (angl. „*fit-for-all*“), o individualūs socialinių paslaugų vartotojo poreikiai nėra identifikuojami. Egzistuojantis viešųjų paslaugų teikimo modelis valstybėje turi prisitaikyti prie rinka grindžiamo paslaugų teikimo modelio, kuris yra įvardinamas *į vartotoją orientuotų paslaugų teikimo modeliu* (angl. *consumer-oriented, consumer-centered arba consumer-directed model* (Scourfield, 2007; Vidler, Clarke, 2005; Aberbach, Christensen, 2005, Collins, Buttler, 2002)). Kaip teigia R. B. Denhardt, V. J. Denhardt (2003), *į paslaugų vartotoją orientuotas modelis* yra vienas iš būdų gerinti viešąsias paslaugas. Viešosios paslaugos turi prisitaikyti prie asmenų, kurie save suvokia kaip vartotojus, lūkesčių (Vidler, Clarke, 2005).

Be to, P. Scourfield (2007) taip pat nurodo, jog taikant rinkos principus teikiant viešąsias paslaugas, organizacijoms svarbu įvertinti bei numatyti vartotojų lūkesčius bei juos valdyti. Paslaugų vartotojų poreikių akcentavimas sudaro viešųjų paslaugų vertinimo pagrindą – valstybė (savivaldybė) turi vartotojams pasiūlyti tokias paslaugas, kurios atitiktų jų poreikius bei lūkesčius, be to paslaugos turi būti prieinamos ir teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius vartotojų poreikius.

Reikia pastebėti, jog socialinių paslaugų gavėjų traktavimas yra socialinių paslaugų vartotojais yra iššauktas ne tik politinių-vadybinių pokyčių viešajame valdyje, tačiau ir socialinių-kultūrinių pokyčių. Kaip teigia J. Clarke, E. Vidler (2005), į paslaugų vartotoją orientuotas paslaugų teikimo modelis buvo nuosekliai plėtojamas besivystant *vartotojo (vartotojiškai) kultūrai* (angl. „consumer culture“), kuri yra grindžiama, socialinių paslaugų vartotojų individualizuoto pasirinkimo lūkesčiu bei būdinga postmoderniai visuomenei.

Mokslininkų teorinėse diskusijose yra iškeliami į paslaugų vartotoją orientuoto modelio taikymo teikiant viešąsias paslaugas ribotumai bei socialinių paslaugų gavėjų traktavimo socialinių paslaugų vartotojais probleminiai klausimai:

Pirma, viešosios paslaugos yra siejamos su viešojo intereso realizavimu, kuris išreiškia kaip visuomenės nariai tarpusavyje sąveikauja, kad būtų realizuoti jų interesai, bet nebūtų pažeidžiami kitų visuomenės narių interesai. Tokiu atveju yra išvengiamas prieštaravimas tarp viešojo intereso realizavimo bei vartotojų pasirinkimo akcentavimo. Viešųjų paslaugų srityje pasirinkimo teisės samprata yra išplečiama ir traktuojama kaip socialinė teisė, suvokiant, kad kiekvienas asmuo turi turėti teisę pasirinkti, t.y. ne tik turėti galimybę. Kaip nurodo E. Vidler, J. Clarke (2005), taikant rinkos modelį, socialinių paslaugų pasirinkimas yra palankesnis tiems asmenims, kurie geba įvertinti savo pasirinkimus, o ne tiems asmenims, kurie negali tinkamai suformuluoti bei įvardinti savo problemų ar poreikių viešosioms paslaugoms, tuo pačiu ir socialinėms paslaugoms. Tai reiškia, kad aplinkybės susijusios su asmens, kaip vartotojo specifiskumu (pavyzdžiui, informacijos neprieinamumas, negebėjimas naudotis informacinėmis technologijomis, negalia ir pan.), gali apriboti socialinių paslaugų pasirinkimo galimybes ir teises.

Antra, paslaugų vartotojo samprata pabrėžia vartotojo individualizmą, be to vartotojas visada yra siekiantis naudos sau t.y. iš dalies yra egoistiškas (Denhardt, Denhardt, 2003). Tuo tarpu viešosios paslaugos akcentuoja viešumą bei socialinį poveikį ir jo mastą, todėl diskutuojama, kad vartotojas siekdamas asmeninės naudos, nesvarsto kokios galimos jo veiksmų pasekmės kitiems bendruomenės (ar visuomenės) nariams. Individualizmas išreiškia pasirinkimą savo interesais, kurie yra visada siauresni nei socialinis ar viešasis interesas, o

individualus pasitenkinimas tampa svarbesnis už demokratinio kolektyvinio susitarimo vertybę (Stumbraitė-Vilkišienė, 2010).

Trečia, viešosios paslaugos turi būti prieinamos visiems, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ar gaunamų pajamų, tačiau, kaip teigia D. F. Kettl (2005), į vartotoją orientuotas paslaugų teikimo modelis diferencijuoja visuomenės narius į mokius ir nemokius vartotojus, o tai pažeidžia viešosios paslaugos viešumo aspektą. Tokiu atveju, mažesnes pajamas turintiems, visuomenės nariams gali būti teikiamos ne tokios kokybiškos viešosios paslaugos, kadangi geresnės kokybės paslaugų prieinamumas yra apribotas vartotojų finansinių išteklių nepakankamumu (Clarke, Vidler, 2005). Vadinasi, kai kurios paslaugų vartotojų grupės gali būti išstumiamos iš viešųjų paslaugų teikimo proceso. Pasak J. Newman, E. Vidler (2006), vartotojo pasirinkimas akcentavimas turi reikšmės socialiniam teisingumui visuomenėje, J. Clarke (2004), J. Clarke, E. Vidler (2005), pabrėžia, jog rinkos modelis išryškina socialinę nelygybę.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinių paslaugų gavėjų traktavimas paslaugų vartotojais, pirmiausiai reiškia jų vaidmens pokytį viešųjų paslaugų teikimo procese, kuomet socialinių paslaugų vartotojas, jo lūkesčiai, poreikiai, taip pat socialinių paslaugų teikėjo pasirinkimas ir pasitenkinimas gaunamomis paslaugomis tampa esminiais paslaugų teikimo proceso aspektais. Socialinių paslaugų vartotojų samprata grindžiama įgalinimo koncepcija bei į paslaugų vartotoją orientuotu modeliu. Socialinių paslaugų vartotojas, rinkos modelio taikymo viešosiose paslaugose atveju, tampa vienu svarbiausiu rinkos dalyviu, kadangi jis arba perka paslaugas iš socialinių paslaugų teikėjo, arba jų atsisako. Antra, individualizuoto pasirinkimo akcentavimas numato būtinybę socialinių paslaugų organizacijoms įvertinti potencialių vartotojų poreikius bei lūkesčius ir juos valdyti. Vadinasi, iškyla poreikis analizuoti paslaugų vartotojų elgseną paslaugų teikimo procese bei vertinti socialinių paslaugų, tuo pačiu ir socialinės globos paslaugų, paklausos veiksnius, kurie apima tam tikrus socialinių paslaugų vartotojų elgsenos elementus konkrečiu laikotarpiu.

1.4. Socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai

Rinkos mechanizmų, kaip socialinių paslaugų finansavimo būdų įtvirtinimas socialinės globos paslaugų srityje bei socialinės globos paslaugų individualizavimas, suponuoja būtinybę identifikuoti šių paslaugų paklausos veiksnius. Atlikta teorinių bei empirinių mokslinių šaltinių analizė atskleidė, jog socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai gali būti skirstomi į tokias keturias grupes:

1) *demografiniai veiksniai arba demografinės potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų charakteristikos* (Daly, Lewis, 2000; Daly, 2000; Stoddart, Whitley, Harvey, Sharp, 2002; Stankūnienė ir kt., 2003);

2) *potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų galimybės pirkti paslaugas* (Daly, Lewis, 2000; Wittenberg, Pickard, Comas-Herrera, Davies, Darton, 1998; Wittenberg, Pickard, Malley, King, Comas-Herrera, Darton R, 2008);

3) *potencialių socialinės globos paslaugų motyvai ir preferencijos pasirenkant globą šeimoje ar globos institucijoje* (Wittenberg, Pickard, Comas-Herrera, Davies, Darton, 1998, Wittenberg, Pickard, Comas-Herrera, Davies, Darton, 1998; Wittenberg, Pickard, Malley, King, Comas-Herrera, Darton R, 2008);

4) *asmens poreikis socialinei globai, kuri sąlygoja jo sveikatos būklė, fizinės bei socialinės gyvenimo sąlygos, socialinis tinklas* (Žalimienė, 2005, Daly, 2005, Daly, Lewis, 2000; Stevens, Glendinning, Jacobs, Moran, Challis, Manthorpe, Fernandez, Jones, Knapp, Netten, Wilberforce, 2011; Stoddart, Whitley, Harvey I., Sharp, 2002).

Toliau, poskyriuose 1.4.1-1.4.4. analizuojami socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai.

1.4.1. Demografinės potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų charakteristikos

Demografiniai veiksniai yra įvardinami kaip vieni svarbiausių, kurie daro įtaką socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausai dviem aspektais: *pirmiausiai*, demografinių procesų sąveikoje keičiasi šalies gyventojų amžiaus struktūra, kuomet didėja vyresnio amžiaus asmenų skaičius. Šis procesas yra įvardinamas visuomenės senėjimu. Demografinių procesų sąveika ir išryškėjusios tendencijos konstruoja tam tikrą demografinę būklę, kuri parodo socialinių paslaugų (taip pat socialinės globos paslaugų), kaip socialinės apsaugos sudėtinės dalies, plėtros apimtis ateityje. Vadinasi, visuomenės senėjimo vyksmas aktualizuoja socialinių paslaugų (bendrųjų ir specialiųjų) plėtotę vyresnio amžiaus asmenims, siekiant atliepti jų psichosocialinius, fizinius, dvasinius poreikius bei sudaryti galimybes sėkmingam senėjimui, mažinti socialinę atskirtį bei didinti socialinę įtrauktį.

Antra, demografinių procesų vyksmas atspindi šeimos pokyčius, kurie sąlygoja vyresnio amžiaus asmens globos galimybes šeimoje, laikantis požiūrio, jog pirmiausiai šeima atsakinga už kito šeimos nario globą (Daly, 2000; Daly, Lewis, 2005; Spillman, Pezzin, 2000; Stankūnienė ir kt. 2003; Hirst, 2002). Pirmuoju atveju, demografiniai procesai ir jų vyksmo tendencijos ateityje leidžia įvertinti socialinės globos paslaugų poreikį vyresnio amžiaus asmenims, o antruoju atveju, leidžia prognozuoti socialinės globos formų – neformalios ir

formalios globos – santyki. Kita vertus, socialinė globa šeimoje šiuo atveju gali būti vertinama kaip substitucija socialinės globos paslaugoms, todėl demografinių procesų ir jų sukeltų pokyčių raiška daro įtaką socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausai.

Šeimos struktūros pokyčiai. M. Daly (2005) šeimos pokyčius analizuoja trimis aspektais: šeimos struktūra (arba formos), šeimos organizacija (*angl. family organization*) ir šeimos santykiai bei vertybės. Įvardindama šeimos struktūros (arba formos) pokyčius, ji pastebi, ryškėjančią tendenciją, kuomet daugėja vieno asmens šeimų (vieno asmens namų ūkių)¹ (*angl. living alone*). Ši tendencija yra sąlygota gyvenimo būdo kaitos (*angl. life course*) – perėjimo nuo namų ūkių, kuriuos sudaro kelios kartos (*angl. multi-generation households*) prie vis stiprėjančio individualizmo, kai namų ūkį sudaro vienas asmuo. Šie pokyčiai tiesiogiai daro įtaką mažėjančiam gimstamumui bei santuokų skaičiui, kadangi stiprėjant individualizmui, kinta šeimos kūrimo strategijos, tokiu būdu atsiranda nauji šeimos modeliai.

Šeimos struktūros pokyčiai yra sukelti socialinių-kultūrinių veiksnių, turinčių įtakos gyventojų reprodukinei elgsenai, kuomet formuojasi tam tikras šeimos tipas (modelis). Vertinant šeimos pokyčius, pastebėtina, jog dabartinė šeima apibrėžiama kaip moderni šeima (Stankūnienė, Mitrikas, Jonkarytė, 2003; Jonkarytė 2002), kuri pasižymi šiais bruožais:

- modernioje, šeimoje vedybos ir vaikų gimdymas atidedami vis vyresniam amžiui;
- daugėja viengungių bei gyvenančių neregistruotoje santuokoje, taip pat nesantuokinių vaikų;
- vyrauja mažvaikės šeimos, kai kurios poros netgi apsisprendžia bevaikystei.

Tradicinės šeimos virsmas į šiuolaikinę šeimą yra susijęs su esminiais pokyčiais žmonių sąmonėje, pasikeitusiomis vertybėmis, normomis, požiūriais, stiprėjančia savirealizacija ir individualizacija, vis labiau akcentuojamomis individo teisėmis bei laisvėmis, emancipacijos siekimu porų santykiuose (ypač moterų). Modernioje šeimoje į pirmą vietą iškyla asmeninės laisvės, saviraiškos svarba. Pastebima, jog vaikai vis dar labai svarbūs, visų pirma kaip emocinio pasitenkinimo šaltinis, tačiau jie jau nebėra vertybių hierarchijos viršūnėje (Stankūnienė, Mitrikas, Jonkarytė, 2003; Stankūnienė ir kt., 2003; van de Kaa, 2002, Lesthaeghe, 2007).

Neformali globa šeimoje ir šeimos pokyčiai. Kaip pastebi L. Picard, R. Wittenberg, A. Comas – Herrera, D. King, J. Malley (2007), neformali socialinė globa šeimoje yra realizuojama sutuoktinio arba suaugusių vaikų. Tačiau tyrėjai nurodo, jog vertinant neformalios socialinės globos šeimoje trajektorijas, pastebima, jog sutuoktinio teikiama socialinė globa ir suaugusių

¹ Remiantis Eurostat duomenimis (2003), 1960 m. vieno asmens namų ūkiai sudarė 15 % visų namų ūkių, 1995 m. – 28 %, o 2025 m. prognozuojama, jog vieno asmens namų ūkiai sudarys 41 % visų namų ūkių (Trends in Households in the EU, 2003, p. 3). Europos Komisijos ataskaitoje „Family Structures & Family Forms – An Overview of Major Trends and Developments“ (2011), pažymima, jog vieno asmens namų ūkių ateityje daugės, ypač vyresnio amžiaus asmenų tarpe.

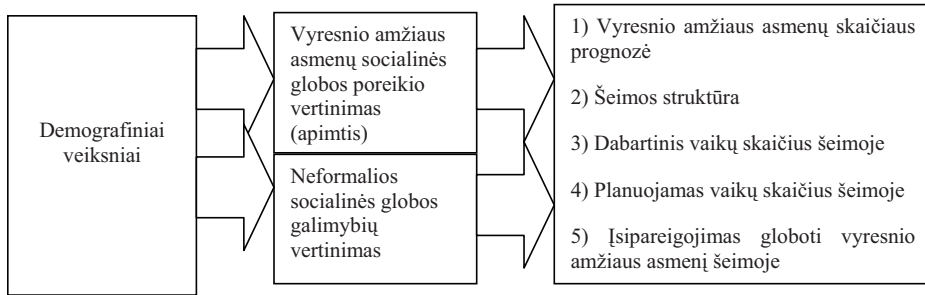
vaikų teikiama socialinė globa vyresnio amžiaus asmenims ateityje bus realizuojamos skirtingai. Remiantis Jungtinėje Karalystėje atliktais tyrimais, teigiama, jog sutuoktinio teikiama socialinė globa ateityje išaugs, pirmiausiai dėl to, jog ilgėja vidutinė gyvenimo trukmė, o tai lemia našlystės mažėjimą. Tuo tarpu, priešingai vertinamos suaugusių vaikų galimybės globoti senstančius tėvus dėl kelių priežasčių: mažėja norimas vaikų skaičius šeimoje, daugėja bevaikių šeimų, mažėja išplėstinių šeimų, kuomet vaikai sukūrę šeimas lieka gyventi su tėvais.

Šeimos organizacijos pokyčiai yra nulemti moters vaidmens kaitos šeimoje ir darbo rinkoje. Pasak M. Daly, J. Lewis (2005), Perrons D., Faggan C., McDowell L., Ray K., Ward K. (2006) moterų išitraukimo į darbo rinką pasėkoje, šeimos pajamas pradėjo generuoti du asmenys (angl. *two-income families*), o tai sudarė prielaidas kisti šeimos santykiams ir funkcijoms – vyksta vaidmenų ir funkcijų šeimoje persikirstymas. Neformali socialinė globa šeimoje dažniausiai yra realizuojama moters (Peng, 2002; Spillman, Pezzi, 2000), tačiau moterys, siekdamos išlikti paklausia darbo jėga darbo rinkoje, atideda vaikų gimimą ir auginimą vėlesniam laikotarpiui. Tokiu atveju, vyresnio amžiaus šeimos narių globos laikotarpis sutampa su vaikų auginimo ir priežiūros laikotarpiu, o tai sumažina galimybės rūpintis vyresniais šeimos nariais. B. C. Spillman, L. E. Pezzi (2000) šį reiškinį pavadino „sumuštinio karta“ (angl. *„sandwich generation“*), parodant neformalios socialinės globos problematiškumą.

Šeimos santykių ir vertybių pokyčiai. M. Daly (2005) teigia, kad šeimos santykių ir vertybių pokyčiai yra glaudžiai susiję su šeimos struktūros ir šeimos organizacijos pokyčiais, kuriuos apibūdina per sutuoktinių (ar partnerių) tarpusavio santykių kaitos ir tėvų bei vaikų santykių kaitos prizmę. Sutuoktinių (ar partnerių) tarpusavio santykiai keičiasi dėl stiprėjančio individualizmo, vaidmenų pokyčių šeimoje, šeimos funkcijų pasidalijimo (Daly 2005, Čyžiūtė, 2007 ir kt.), tuo tarpu vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai kinta dėl akcentuojamo ir skatinamo vaikų autonomiškumo. M Daly, J. Lewis (2000) aptardamos šeimos taisyklių, normų ir vertybių kaitą, pabrėžia giminaičių atsakomybės ir išpareigojimo globoti vyresnio amžiaus asmenį klausimą. Teigiama, jog šie pokyčiai turėjo poveikį tradicinės socialinės globos šeimoje transformacijoms – keičiasi socialinės globos forma, kuomet socialinė globa yra perkeliama iš šeimos erdvės į viešąją erdvę. Socialinė globa, šiuo atveju tampa formalizuota, organizuojama teikiant socialinės globos paslaugas. Šeimos struktūros pokyčiai rodo, jog ateityje šeimos nebus pajėgios rūpintis ir globoti vyresnio amžiaus šeimos narį, tokiu būdu, kuris tenkintų šeimos narių poreikius, o globos funkcija bus realizuojama formalių socialinės globos institucijų (Spillman, Penzzin, 2000; Daly, 2005).

Vadinasi, apibendrinant galima teigti, jog demografiniai veiksniai išreiškia kintantį šeimos modelį, sąlygojantį mažėjančias šeimos galimybes užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų

neformalią socialinę globą. Demografinių veiksnių, kaip socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių, detalizavimas ir jų raiškos vertinimo galimybių numatymas pavaizduotas 4 paveiksle.

4 pav. Demografiniai veiksniai ir jų vertinimas

Remiantis išskirtais demografiniais veiksniais, galima įvertinti potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinį tipą t.y. nustatyti šeimos struktūrą bei šeimos reprodukcinės nuostatas, kurios atspindi šeimos kūrimo projekcijas ir leidžia identifikuoti vyresnio amžiaus asmens neformalios socialinės globos galimybes šeimos erdvėje.

1.4.2. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti socialinės globos paslaugas

Kita, socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių grupė yra potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti jų poreikius atitinkančias socialinės globos paslaugas. Pasak V. Wittenberg, L. Pickard, A. Comas-Herrera, B. Davies, R. Darton (1998), socialinės globos paslaugų vartotojų finansiniai pajėgumai pirkti jų poreikius atliepiančias paslaugas formuojasi aktyvaus darbingo gyvenimo periodu, o sukauptos santaupos yra panaudojamos vėlesniame laikotarpyje, kuomet atsiranda poreikis socialinei globai. M. Daly, J. Lewis (2000) nurodo, kad paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti socialinės globos paslaugas apsprendžia jų asmeninių finansinių tikslų nustatymas ir įgyvendinimas, gaunamos pajamos bei jų paskirstymas. Vadinasi, galima teigti, jog potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti paslaugas priklausys nuo jų finansinių galimybių vyresniame amžiuje, kurios bus formuojamos darbingu periodu. C. P. Montalo, Y. Yuh, S. Hanna (2000) pastebi, jog būsimas asmens vyresnio amžiaus laikotarpis finansiniu požiūriu priklauso nuo sukauptų asmens finansinių išteklių bei gaunamų piniginių socialinių išmokų (pensijos), garantuojamų per socialinės apsaugos sistemą. Tokiu atveju, potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansines galimybes pirkti paslaugas (tuo pačiu mokios

paklausos formavimasis) gali būti vertinamos dviem aspektais: 1) priklausančios nuo asmens t.y. asmens finansinė elgsena darbingu gyvenimo periodu 2) nepriklausančios nuo asmens t.y. valstybėje veikianti pensijų sistema ir vykdoma pensijų politika.

Valstybinio socialinio draudimo pensijos yra grindžiamos einamojo finansavimo bei kartu solidarumo principais, kurie apsprendžia, jog vyresnio amžiaus asmens gaunamos pensijos dydis (t.y. asmens pajamos vyresniame amžiuje, jeigu nėra kitų pajamų šaltinių) priklauso nuo apdraustųjų asmenų mokamų socialinio draudimo įmokų, kurių pagrindu suformuojamas socialinio draudimo biudžetas. Analizuojant potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansines galimybes pirkti socialinės globos paslaugas, manytina, jog šios galimybės labiau priklausys nuo vartotojų finansinės elgsenos jų darbingu periodu nei nuo valstybės vykdomos pensijų politikos dėl šių priežasčių:

- stiprėjanti individualizacija socialinių rizikų draudimo srityje, skatina asmenį priimti atsakomybę už draudimą nuo socialinių rizikų (Skučienė, 2006), šiuo atveju asmens senatvė (vyresnį amžių) suvokiant kaip socialinę riziką. Tai reiškia, kad asmuo, šeima, bendruomenės turi būti atsakingos už savo ir kitų gerovę bei socialinės rizikos valdymą, bet ne valstybė (Pierson, 2001). D. Skučienė (2006), remdamasi H. Kemshall (2002), teigia, kad individualus rizikos valdymas yra siejamas su asmens pareiga, atsakomybės už save prisiėmimu.
- valstybės, siekdamas subalansuoti socialinio draudimo biudžetus, dalį savo išpareigojimų perkelia į privataus sektoriaus išpareigojimus būsimiems pensininkams t.y. dabartiniu metu dirbantys asmenys kaupia pensijas pensijų fonduose (Gudaitis, 2009, Fultz, 2004). Šiuo atveju, valstybių vykdoma pensijų politika remiasi asmens individualiais finansiniais sprendimais, todėl asmuo tampa atsakingu už gaunamas pajamas vyresniame amžiuje.
- dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės žmonių santaupos turi būti pakankamos finansuoti pensinio laikotarpio išlaidas, o tam būtina aiški investicijų strategija, apibrėžianti investicinius sprendimus, ir išlaidų strategija, atskleidžianti vartojimo sprendimus (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008).

Asmens (namų ūkio) finansinė elgsena apibrėžiama kaip asmens (namų ūkio)² veiksmai susiję su asmeninių finansų valdymu – vartojimu, taupymu, investavimu (Paas, Bijmolt, Vermunt, 2007; Jurevičienė, Gausienė, 2010) ar piniginių lėšų sudarymo ir naudojimo procesas (Taujanskaitė, Jurevičienė, 2010; Klimavičienė, 2008). O. Rakauskienė, E. Bikas (2007), asmens finansinę elgseną apibrėžia *vartojimo elgsenos* sąvoka, akcentuodami, jog investicijos yra viena iš santaupų formų).

² Disertacijoje sąvokos „*asmeniniai finansai*“ bei „*namų ūkio finansai*“ yra vartojamos kaip sinonimai, o asmeninių finansų valdymas yra suprantamas kaip vieno asmens ar kelių asmenų namų ūkio finansų valdymas.

Mokslinėje literatūroje sąvokos „*asmeniniai finansai*“ ir „*namų ūkio finansai*“ yra vartojamos kaip sinonimai, pavyzdžiui D. Jurevičienė R. Klimavičienė (2008) asmeninius finansus apibrėžia kaip asmens ar namų ūkio pajamas ir išlaidas, o K. Taujanskaitė, D. Jurevičienė, (2010) asmeninius finansus apibūdina kaip pajamų, išlaidų ir laisvųjų lėšų, kurias galima taupyti arba investuoti visumą. L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005), L. Altfest (2004), D. N. Weil (1994) aptardami asmeninių finansų valdymą kalba apie namų ūkių finansų valdymą, pabrėždami jog namų ūkyje, kuri sudaro daugiau nei vienas asmuo, asmeninių finansų valdymas remiasi kiekvieno asmens finansinių tikslų identifikavimu ir jų tarpusavio.

Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinė elgsena paaiškinama remiantis gyvenimo ciklo hipoteze (Ando, Modigliani, 1963; Modigliani, Brumberg., 1954; Japelli, Modigliani, 1998), kuri teigia, jog asmeninių finansų valdymas grindžiamas asmens motyvacija taupyti tam, kad sukauptų išteklius būsimoms išlaidoms, pirmiausiai siekiant išlaikyti tokį įprastinį vartojimo standartą išėjus į pensiją, kokį asmuo turėjo darbingu periodu. Asmens vartojimas turi būti planuojamas, o tai reiškia išteklių paskirstymą palaikant norimą vartojimo lygį visą gyvenimo trukmę (Modigliani, 1968). Ši teorija leidžia paaiškinti potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų individualų taupymą bei identifikuoja pagrindinį motyvą, kuris lemia jų finansinius sprendimus ir ateities modeliavimą. Todėl, remiantis gyvenimo ciklo hipoteze, asmeninių finansų valdymas analizuojamas finansinių turinio požiūriu ir proceso požiūriu, identifikuojant asmeninius finansinius ir motyvus.

Asmeninių finansų valdymas turinio požiūriu. Turinio požiūriu, asmeninių finansų valdymas, pasak E. Biko (2003) apima investicijas, draudimą, mokesčių planavimą, pensijų planavimą, paveldimo turto planavimą. Kiti autoriai pasiūlo platesnį požiūrį į asmeninių finansų valdymą: vartojimo ir taupymo, skolų, draudimo, investavimo, pensijų, nekilnojamojo turto, pajamų mokesčių ir karjeros planavimas (Winger, Frasca, 2006).

Asmeninių finansų valdymas proceso požiūriu. Asmeninių finansų valdymas proceso požiūriu apima finansinį planavimą, finansinio plano įgyvendinimą, finansinės veiklos rezultatų vertinimą, finansinio plano peržiūrėjimą. Atkreiptinas dėmesys, jog mokslinėje literatūroje daugiausiai dėmesio yra skiriama asmeninių finansų planavimui (Altfest, 2004, Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, ir kt.), nei kitiems asmeninių finansų valdymo etapams. Be to, pastebėtina, jog finansinio planavimo ir finansinio valdymo sąvokos vartojamos kaip sinonimai (Hallman, Roosenbloom, 2003).

Kaip teigia G. V Hallman ir J. S. Rosenbloom (2003), asmeninių finansų planavimas yra procesas kuomet asmeniniai tikslai yra paverčiami specifiniais planais bei pasirenkamos priemonės tikslams įgyvendinti. Tuo tarpu L. Altfest (2004) asmeninių finansų planavimą apibūdina kaip metodą, padedantį efektyviai namų ūkiams pasiruošti ateities poreikiams. Kiti

tyrėjai asmeninių finansų valdymą apibrėžia per tokius etapus: informacijos rinkimas ir esamos situacijos vertinimas (Rutkauskas, 1999; Jurevičienė, Klimavičienė, 2008; Hallman, Rosenbloom, 2003), tikslų nustatymas bei laiko horizonto nustatymas (Rutkauskas, 1999; Stewart, 2004; Jurevičienė, Klimavičienė, 2008), esamos situacijos analizė ir alternatyvų svarstymas (Hallman, Rosenbloom, 2003) plano parengimas arba plano formulavimas (Rutkauskas, 1999; Hallman, Rosenbloom, 2003), rizikos tolerancijos įvertinimas (Brinkley, 2005) plano įgyvendinimas (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008), plano peržiūra ir koregavimas (Rutkauskas, 1999; Jurevičienė, Klimavičienė, 2008).

Asmeninių finansų valdymas neįmanomas be finansinių tikslų ir motyvų identifikavimo. Asmeninis finansinis motyvas apibrėžiamas kaip tarpusavyje susijusių finansinių tikslų visuma, skatinanti asmenį priimti asmeninių finansų valdymo sprendimus ir išreiškia jų prioritetiškumą.

G. M. Gordon (2001) išskiria penkis asmens (namų ūkio) finansinius tikslus: 1) apsauga nuo rizikos, kuri gali būti valdoma dviem būdais: susikuriant nenumatytų išlaidų fondus bei apdraudžiant gyvybę, sveikatą, turtą ir nuo nelaimingų atsitikimų 2) pasiekti finansinį saugumą asmeniui ir jo šeimai, užtikrinant iš dalies ar visiškai finansinius išteklius, poreikius naujiems šeimos nariams (išplėstinei šeimai), šeimos narių išsilavinimui, būsto įsigijimo ar kitiems pagrindiniams asmenų poreikiams 3) pasiekti atitinkamus bei norimus gyvenimo standartus, turėti patogų gyvenimą 4) finansiškai nepriklausoma ir patogiai senatvė, išlaikant tą patį gyvenimo standartą, kuris buvo darbingo amžiaus laikotarpiu 5) turto planavimas, kuris reiškia tvarkingą per gyvenimą sukaupto turto paskirstymą.

G. V. Hallman, J. S. Rosenbloom (2003) aptardami asmeninių finansų valdymą pabrėžia, kad kiekvieno asmens finansiniai tikslai gali būti skirtingi priklausomai nuo aplinkybių, tikslų, požiūrio ir poreikių. Pažymima, kad asmens finansiniai tikslai nėra statiški, o keičiasi asmens gyvenimo ciklo metu priklausomai nuo besikeičiančių aplinkybių. Jie siūlo tokią asmens finansinių tikslų klasifikaciją: 1) apsauga nuo asmeninių rizikų: ankstyva mirtis, negalia, sveikatos priežiūros (gydymo paslaugų) išlaidos, ilgalaikės socialinės globos išlaidos, turto praradimas ir išskolinimai, nedarbas 2) kapitalo kaupimas (kaupiama nenumatytų išlaidų fondui, šeimoms tikslams, išsilavinimo poreikiams, investicijoms) 3) apsirūpinimas pajamomis pensiniam amžiui 4) mokesčių naštos sumažinimas (gyvenimo laikotarpiu, mirties atveju) 5) paveldimo turto planavimas 6) investicijų ir turto valdymas (įskaitant turto valdymą negalios ar neveiksnumo atveju planavimą).

Panašų požiūrį į asmeninių finansinių tikslų grupavimą pasiūlo L. Altfest (2004). Jis taip pat išskiria šešis asmeninių finansų valdymo tikslus: 1) mokesčių planavimas (mokesčių sumažinimas) 2) pinigų srautų planavimas (vartojimo ir taupymo politika) 3) investavimas (efektyvus išteklių paskirstymas ateičiai) 4) rizikos valdymas (draudimas ir kitos veiklos,

kuriomis apribojamas namų ūkių finansinis neužtikrintumas) 5) pensijos planavimas (gyvenimo ciklo planavimas tam laikotarpiui, kuomet nebebus darbo pajamų) 6) turto planavimas (finansų tvarkymas, atsižvelgiant į kitus namų ūkio narius ypač svarbus, po turto savininko mirties).

Pristatyta asmeninių finansinių tikslų klasifikaciją atskleidžia, jog asmeniniai finansiniai tikslai yra kintantys laike, o jų įgyvendinimas grindžiamas asmens pajamų bei išlaidų valdymu visą gyvenimą. Asmens pajamos ir išlaidos visą gyvenimą kinta: pajamos gyvenimo ir darbo veiklos pradžioje yra mažesnės, nes dar yra neįgyta kvalifikacija, o išlaidos didesnės už pajamas (įsigyjamas turtas būstas, kuriama šeima), todėl tenka skolintis (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008). Vėliau, asmens gyvenimo ciklo eigoje, kai pajamos didžiausios, atiduodamos ankstesnės skolos ir kaupiami pinigai senatvei arba laikui, kaip pajamos gali sumažėti, kad galima būtų išlaikyti tą patį pajamų ir išlaidų lygį.

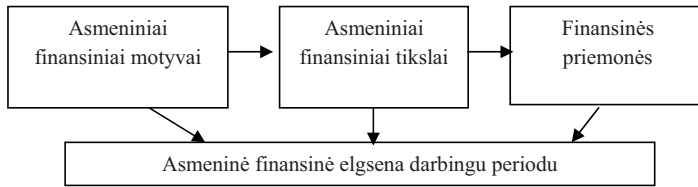
L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005) teigia, jog namų ūkių finansiniai tikslai yra realizuojami prioritetų tvarka, kuri nurodo finansinių tikslų hierarchinę struktūrą. Finansiniai motyvai išreiškia asmenų (namų ūkių) prioritetus įsigyjant finansinius produktus. Pagrindinis finansinis motyvas yra grynųjų pinigų valdymas, apimantis trumpalaikių finansinių klausimų sprendimą. Antrasis finansinis motyvas – atsargumo, kuris yra susijęs su būtinybe turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms. Trečiasis motyvas yra pinigų kaupimas ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti (būstas, automobilis ir pan.), o ketvirtuoju motyvu minėti autoriai įvardina turto valdymą, kuris apima verslumą ir investavimą. Panašią finansinių motyvų hierarchiją pateikia ir L. Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2003), nurodydami, jog yra keturi finansinių motyvų lygmenys. Pagrindinis motyvas (pirmasis lygmuo) yra turėti grynųjų pinigų, kad asmuo realizuotų trumpalaikius finansinius tikslus, antrasis – kaupti santaupas ir turėti pinigų rezervą kaip atsargumo priemonę, trečiasis – būtinybė turėti pinigų brangiems objektams įsigyti, o ketvirtasis – valdyti sukauptą turtą. Asmeninių finansinių motyvų ir tikslų apibendrinimas pateikiamas 2 lentelėje.

Asmeniniai finansiniai motyvai ir tikslai

Asmeninis finansinis motyvas	Autoriai	Asmeninių finansinių tikslų atitikmenys	Autoriai
Grynujų pinigų turėjimas	L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005, p. 230), Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2005)	Trumpalaikės išlaidos; Trumpalaikių finansinių klausimų sprendimas; Pinigų srautų planavimas	Altfest (2004)
Apsisaugojimas (atsarga)	L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005, p. 230), Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2005), O. Rakauskienė, E. Bikas (2007)	Apsauga nuo asmeninių rizikų, rizikos valdymas; Tinkamo finansinio saugumo suteikimas;	Browning, Lusardi (1994), Hallman, Rosenbloom (2003), Gordon (2001), Altfest (2004)
Pinigų kaupimas ilgalaikio vartojimo prekėms ar būstui	L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005, p. 230), Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2005), O. Rakauskienė, E. Bikas (2007)	Būsto įsigijimas	L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005, p. 230), Browing M., Crossely T. F. (2001).
Turto valdymas, apimantis investavimą ir verslumą	L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2005, p. 230), Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2005), O. Rakauskienė, E. Bikas (2007)	Paveldimo turto planavimas; Investicijų ir turto valdymas; Pensijų planavimas; Pasiiekti atitinkamus bei norimus gyvenimo standartus, turėti patogų gyvenimą; Efektyvus išteklių paskirstymas ateičiai	Browning, Lusardi (1994) G. V. Hallman, J. S. Rosenbloom (2003); Gordon (2001), Altfest (2004)

Pastebėtina, jog finansinis motyvas, nebūtinai išreiškia asmeninių finansinių tikslų prioritetiškumą ir nenurodo hierarchinių ryšių. O. Rakauskienė, E. Bikas (2007) išskiria šešis taupymo motyvus, kurių prioritetiškumo nenurodo: 1) ilgalaikio vartojimo prekių įsigijimas 2) pinigų kaupimas atsargai, nenumatytam (nelaimės) atvejui 3) pajamų didinimas ir pelno gavimas 4) kaupimas vaikų ugdymui, švietimui, santuokai ir kt. 5) kaupimas pagyvenusių tėvų pagalbai ir priežiūrai 6) kaupimas senatvei. Nors šiuo atveju, autoriai nenurodo finansinių motyvų prioritetiškumo, tačiau jų pateiktas finansinių motyvų suskirstymas atitinka L. J. Paas, T. H. A. Bijmolt, J. K. Vermunt (2007) bei L. Canova, A. M. Rattzzi, P. Webley (2005) pasiūlytą finansinių motyvų turinį (žr. 2 lentelė).

Apibendrinant galima teigti, jog potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų finansinių galimybių pirkti socialinės globos paslaugas priklauso nuo jų finansinės elgsenos darbingu periodu. Remiantis išskirtais asmeniniais finansiniais tikslais ir motyvais, galima įvertinti potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinę elgseną darbingu periodu (5 pav.).

5. pav. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinių galimybių pirkti socialinės globos paslaugas vyresniame amžiuje nustatymas

Įvertinti potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansines galimybes galima tyrinėjant asmens finansinę elgseną darbingu periodu bei atsižvelgiant į sąsajas su sociodemografinėmis potencialus vartotojo charakteristikomis.

1.4.3. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų motyvai pasirenkant globą šeimoje ar socialinės globos institucijoje

Nors tyrėjai (Wittenberg, Pickard, Comas-Herrera, Davies, Darton, 1998) išskiria potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų motyvus, kaip paklausos veiksmų grupę, tačiau detalesnio jų turinio neidentifikuoja, nors nurodo, jog renkant socialinės globos paslaugų teikėją vartotojas atsižvelgia į šių paslaugų kainą, teikimo vietą, kokybės aspektus. Paslaugų marketingo požiūriu, vartotojas priimdamas sprendimą pirkti paslaugas, siekia įvertinti siūlomų paslaugų kompleksą, teikimo sistemą bei paslaugų kokybę. Kalbant apie potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų motyvų vertinimą pasirenkant socialinę globą šeimoje ar institucijoje, pastebėtina, jog minėti sprendimo elementai negali būti vertinami vienareikšmiškai. Pavyzdžiui, vyresnio amžiaus asmens socialinės globos kaina globos institucijoje bei šeimoje, ir kokias metodus galima nustatyti socialinės globos kaina, kai socialinės globos pobūdis skiriasi iš esmės – profesionali ir kompleksinė pagalba ar pagalba vyresnio amžiaus asmeniui, besiremianti tarpusavio santykiais ir savitarpio pagalba (arba iš dalies profesionalia priežiūra, jei teikiamos socialinės paslaugos į namus).

Pastebėtina, jog mokslinėje literatūroje dažniau akcentuojami ne socialinės globos paslaugų pasirinkimo motyvai, o pabrėžiamas socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo procesas. Neatmetama, jog motyvai yra svarbi socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo proceso elementas, tačiau siekiama atskleisti šių paslaugų vartotojo sprendimo vyksmą, o ne pagrindą.

Apžvelgtuose moksliniuose tyrimuose (Picard ir kt, 2000; Picard ir kt, 2007; Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004) socialinės globos paslaugų pasirinkimo procesas nagrinėjamas dviem aspektais: *pirma*, vyresnio amžiaus asmenų apsisprendimas gyventi

socialinės globos institucijoje; *antra*, pakankamas informuotumas, pasirenkant socialinės globos paslaugų teikėją (Arksey, Glendinning, 2007). Pasirinkimo tikslas yra – garantuoti pagyvenusių žmonių teisę rinktis jiems tinkančią ir patinkančią (pagal kiekvieno supratimą ir požiūrį ar kitas asmeniui svarbias aplinkybes) teikėją.

Atkreiptinas dėmesys, jog vyresnio amžiaus asmenų apsisprendimas gyventi globos namuose nėra atsiejamas nuo pakankamo informavimo apie socialinės globos paslaugų teikėją bei siūlomą socialinės globos paslaugų kompleksą ir yra vertinami kaip vartotojo pasirinkimo sprendimo, pirkti socialinės globos paslaugas proceso, etapai.

Vartotojo sprendimas pasirinkti paslaugų teikėją yra nagrinėjamas marketingo mokslo tyrimuose kaip vartotojo elgsenos komponentas: E. Day, H. C. Barksdale (1994) išskyrė vartotojo sprendimo proceso etapus: poreikio paslaugai atpažinimas ir pirminis svarstymas dėl paslaugos pirkimo, apsisprendimas pirkti paslaugą ir paslaugų teikėjo pasirinkimas, paslaugų kokybės įvertinimas ir paslaugų teikimo proceso rezultatų kokybės vertinimas, pasitenkinimas arba nepasitenkinimas gautomis paslaugomis. Tačiau reikėtų akcentuoti, jog dauguma tyrimų ((Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004; Arksey, Glendinning, 2007 ir kt.), analizuojančių socialinės globos paslaugų teikimo aspektus bei šių paslaugų vartotojo elgseną, yra atliekami socialinio darbo ar sociologijos mokslų kryptyse, be to orientuojamasi į socialinės globos paslaugų pasirinkimo momentą, tuo tarpu šių paslaugų kokybės parametrai neakcentuojami.

Vyresnio amžiaus asmenys apsisprendžia apsigyventi socialinės globos institucijoje tada, kai bendruomenės neformalūs ir formalūs išteklių yra išnaudoti arba nepatenkina kompleksinių pagyvenusio žmogaus priežiūros poreikių, arba reikia profesionalios pagalbos ir priežiūros dvidešimt keturias valandas per parą (Ray, Bernard, Phillips, 2009; Lymberly, 2005). Pabrėžiama, jog vyresnio amžiaus asmenų apsisprendimas gyventi socialinės globos institucijoje yra sąlygotas jų savarankiškumo, poreikio asmeninei priežiūrai, giminystės ryšiais su neformaliais globos teikėjais tuo pačiu ir neformalios paramos prieinamumu, paties vyresnio amžiaus žmogaus ir jo globėjų turimų finansinių išteklių (Nakashima, Chapin, Macmillan, Zimmerman, 2004). Minėti autoriai išskyrė tris būdus, kaip vyresnio amžiaus asmenys priima sprendimą apsigyventi socialinės globos namuose:

1) *savarankiškas apsisprendimas*, kai asmuo geba suprasti ir savarankiškai vertinti, iniciatyviai ir tikslingai planuoti, ieškoti informacijos, nepriklausomai derėtis ir diskutuoti dėl socialinės globos sąlygų t.y. socialinės globos paslaugų paketo ir paslaugų teikimo proceso,

2) *bendradarbiaujantis apsisprendimas*, kai asmuo yra informuotas apie savo galimus pasirinkimus apsisprendimo proceso metu, kuriame dažniausiai dalyvauja šeimos nariai, padedantys vyresnio amžiaus žmogui priimti sprendimą;

3) *deleguojantis apsisprendimas*, kai asmuo deleguoja savo apsisprendimo galią kitam asmeniui: šeimos nariui, globėjui, sveikatos priežiūros specialistui ar socialiniams darbuotojui.

Šie trys socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo būdai išreiškia vyresnio amžiaus asmens autonomiškumo ir savarankiškumo problemą, kaip laisvę pasirinkti, o tai parodo, jog socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas gali būti apspręstas ne paties paslaugų vartotojo, o kitų asmenų. Šiuo atveju, iškyla galimi prieštaravimai tarp to, kokius paslaugų pasirinkimo motyvus gali turėti asmuo, kuriam yra deleguotas sprendimas, ir asmuo, t.y. vyresnio amžiaus asmuo, kuriam reikalingos socialinės globos paslaugos. Todėl manytina, jog siekiant nustatyti socialinės globos paslaugų veiksnius socialinės globos paslaugų pasirinkimo motyvų požiūriu, tikslinga įvertinti jog šių paslaugų paklausai įtakos turi socialinės globos paslaugų vartotojų motyvai ir preferencijos bei jų deleguotų asmenų sprendimai.

Socialinės globos tipo pasirinkimą lemia du momentai: socialinės globos poreikis bei poreikis gauti socialinės globos paslaugas iš konkretaus socialinės globos paslaugų teikėjo. Motyvai pasirinkti socialinės globos tipą – formalų ar neformalų – yra kompleksiniai ir susiję vieni su kitais. Reikėtų pastebėti, kad socialinė globa institucijoje tyrėjų dažnai yra priešpastatoma socialinei globai šeimoje t.y. šiuo atveju socialinė globa šeimoje gali būti traktuojama kaip substitucija socialinės globos paslaugoms institucijoje. Laikomasi požiūrio, jog vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje sudaro sąlygas palaikyti tarpusavio ryšius su šeimos nariais, su kaimynais, vietos bendruomenės gyventojais ar kitais reikšmingais asmenimis bei išlaikyti savarankiškumą ir autonomiškumą. Taip pat pabrėžiama, kad šeimos nariai geriausiai gali patenkinti globojamo senyvo amžiaus asmens poreikius, o išlaikyta gyvenamoji aplinka sumažina vyresnio amžiaus žmogaus patiriamą stresą ir užtikrina jo saugumą (Žalimienė, 2000, Pickard, Wittenberg, Comas – Herrera, King, Malley, 2007), akcentuojama vaikų pareiga rūpintis senstančiais tėvais. Vadinasi, vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje yra grindžiama vaikų pareiga rūpintis ir globoti senstančius tėvus, globojamo asmens savarankiškumo išlaikymu bei užtikrinant kasdienės asmens veiklos tęstinumą.

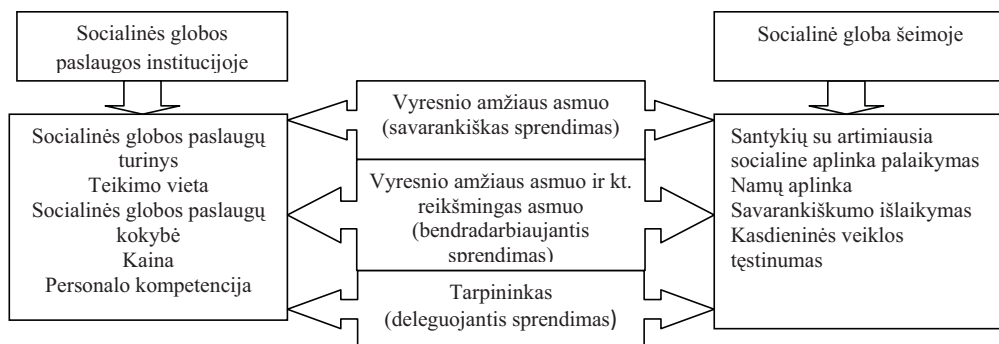
Kaip teigia, M. Daly (2005), galimybės globoti vyresnio amžiaus asmenį globos institucijoje lemia trys pagrindinės aplinkybės: asmens poreikiai, socialinės paramos tinklo ypatumai, mažėjančios galimybės šeimos narių globoti vyresnio amžiaus asmenį. S. Brink (2004) nurodo tokias aplinkybes, kurias apriboja šeimos narių galimybes realizuoti socialinės globos funkciją:

1) asmenys gyvena ilgiau, tad ir socialinės globos poreikis išlieka ilgesniam laikui. Dažniausiai laikomasi nuomonės, jog pirmiausiai vaikai globoja senstančius tėvus, tačiau, kaip teigia minėta autorė, vaikai dėl amžiaus ar kitų aplinkybių (išpareigojimu) gali būti nepajėgūs rūpintis tėvais;

2) šeimos kuriamos vėlesniame amžiuje, vaikų gimimas atidedamas taip pat vėlesniam amžiui;

3) didėja atotrūkis tarp tėvų ir vaikų, kuris dažniausiai atsiranda darbo migracijos procese. A. Juozeliūnienė, I. Kanapienienė, L. Kazlauskaitė (2008), A. Juozeliūnienė, Ž. Leonavičiūtė (2009), vartoja sąvoką „*atotalio šeimos*“ apibūdindamos šeimas, kuriose vienas tėvų (abu tėvai) ir vaikas (-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose bei skirtingose šalyse. Tai reiškia, kad senstantys tėvai gyvena vienoje šalyje, o vaikai ir/ar anūakai gyvena kitoje šalyje, todėl globoti senstančius tėvus tampa sudėtinga;

4) Socialinio tinklo ir neformalios socialinės globos ypatumai. Pažymima, jog tikėtina, kad visuomenės senėjimo kontekste, kiti neformalios socialinės globos šaltiniai – kaimynai, draugai ar kiti giminaičiai, bus panašaus amžiaus asmenys kaip ir globojamas asmuo, tad todėl tikėtina, jog poreikis socialinei globai institucijoje tik augs.

6 pav. Socialinės globos pasirinkimo procesas ir motyvai

Apibendrinant galima teigti, jog potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų motyvai pasirinkti socialinę globą šeimoje ar socialinės globos paslaugas teikiamas institucijoje yra siejami su lūkesčiais socialinės globos paslaugų kompleksui, šeimos galimybėmis globoti vyresnio amžiaus asmenį bei sprendimo pirkti socialines globos paslaugas priėmimo pobūdžiu (deleguojantis sprendimas ar autonomiškas) (žr. pav. 6).

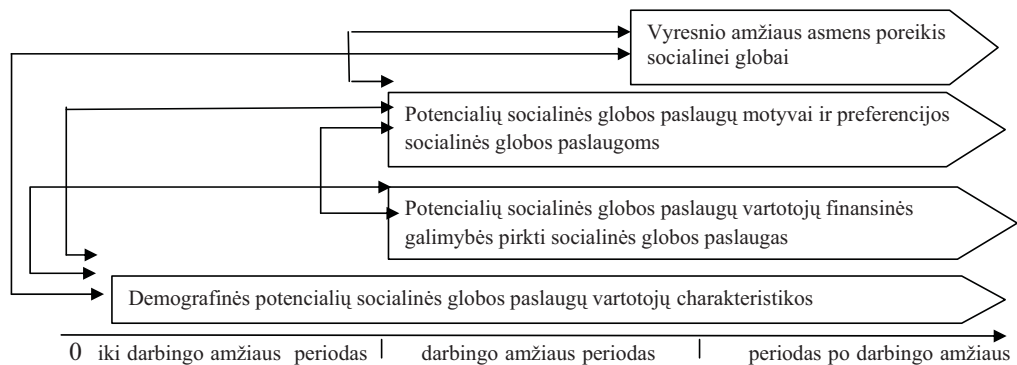
1.4.4. Socialinės globos paslaugų vartotojo socialiniai, psichologiniai, fiziologiniai ir poreikiai

Kaip pažymi tyrėjai (Naujanienė, 2008; Žalimienė, 2000; Daly, Lewis, 2002), poreikis socialinės globos paslaugoms yra nustatomas įvertinant vyresnio amžiaus asmens fizinės ir

psichinės sveikatos rodiklius, apimančius asmens funkcinių galimybių bei negalios nustatymu. Vyresnio amžiaus asmens negalios lygis apsprendžia socialinės globos tipą bei kiekį.

Nustatant socialinės globos paslaugų vartotojo poreikius tikslinga apibūdinti asmens senėjimą kaip individualų procesą, kuris vyksta biologinėje, psichologinėje ir socialinėje plotmėje. Biologinis senėjimas apibūdinamas kaip žmogaus organizmo funkcinių gebėjimų raidos etapas, kai brandžiame organizme pradeda reikštis degeneracijos procesai, galintys sukelti negalią ir apribojantis vyresnio amžiaus asmens aktyvumą ir savarankiškumą. Socialinis senėjimas siejamas su vaidmenų pokyčiais vyresniame amžiuje, tuo tarpu psichologiniam senėjimui būdingi autokoncepcijos ir asmenybės pokyčiai, socialinių ryšių pokyčiai bei pažinimo procesų pokyčiai. Asmens senėjimą šiuo atveju galima apibūdinti kaip kompleksinį procesą, kuomet vykstantys biopsichosocialiniai pokyčiai, sąlygoja tam tikrų vyresnio amžiaus asmens poreikių pasireiškimą. Poreikis socialinės globos paslaugoms iškyla tuomet, kai vyresnio amžiaus asmuo stokoja galimybių ir gebėjimo pasirūpinti savo kasdieniu gyvenimu t.y. mažėja jo fizinis ir socialinis savarankiškumas.

Apibendrinant galima teigti, jog siekiant identifikuoti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius bei jų raišką socialinės globos paslaugų rinkoje, tikslinga nustatyti ir vertinti ryšius tarp paklausos veiksnių grupių.

7 pav. Socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių grupės ir jų raiška laike

7 pav. parodyta, jog socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai nėra pasireiškiantys vienu metu, pavyzdžiui, poreikis socialinei globai pasireiškia tik vyresniame amžiuje, tuo tarpu finansinės galimybės pirkti reikalingas socialinės globos paslaugas formuojamos asmens darbingo amžiaus periode.

Apibendrinant galima teigti, jog pastarųjų dešimtmečių socialiniai, demografiniai, ekonominiai, politiniai, technologiniai, kultūriniai pokyčiai globalioje ir nacionalinėje aplinkose iššaukė teorines diskusijas bei praktinių sprendimų paieškas, nukreiptas į besikeičiančius

socialinių paslaugų bei socialinės globos paslaugų vartotojų poreikius bei paslaugų teikėjų galimybes atliepti paslaugų vartotojų lūkesčius. Teoriniai svarstymai vyksta remiantis Naujosios viešosios vadybos teorija, pasiūlančią iš esmės pertvarkyti viešojo sektoriaus valdymą, remiantis verslo organizacijų patirtimi, kai pokyčiai vyksta ne tik organizacijos bet ir tarporganizaciniu lygmeniu. Šiame kontekste ieškoma galimybių kaip rinka ir jos mechanizmai gali pagerinant socialinių paslaugų teikimą vartotojams. Socialinės globos paslaugų teikėjų įvairovės išplėtimas ir kitų socialinių paslaugų finansavimo mechanizmų paieška bei vėliau taikymas, aktualizuoja socialinių paslaugų vartotojo elgsenos socialinės globos paslaugų rinkoje nagrinėjimą bei nustatyti šių paslaugų paklausos veiksnius.

II. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIŲ IR JŲ RAIŠKOS NUSTATYMO TYRIMO METODOLOGIJA

Šioje disertacijos dalyje pristatoma socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo tyrimo metodologija. Tyrimo metodologija numato tyrimo organizavimo, planavimo, projektavimo ir atlikimo principus bei tyrimo metodų panaudojimo logiką (Kardelis, 2007). Pristatomi tyrimo atlikimo principai, pagrindžiamos tyrimo metodų pasirinkimo ir taikymo galimybes, paaiškinama tyrimo organizavimo procedūra.

Pirmajame skyriuje aptariamos privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo metodologinės tyrimo nuostatos: pristatomas pasirinkamo tyrimo filosofinis pagrindas, sudaromas privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo teorinis modelis, formuluojamos tyrimo hipotezės. Antrajame skyriuje aptariamos disertacinio tyrimo organizavimo ir atlikimo procedūros, paaiškinamas tyrimo nuoseklumas ir pagrindžiamas tyrimo duomenų analizės metodų pasirinkimas.

2.1. Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo tyrimo metodologinės nuostatos

Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymas reikšmingas identifikuojant galimas šių paslaugų vartotojų grupes, o tyrimo rezultatai gali būti reikšmingi privačias socialinės globos paslaugas teikiančioms organizacijoms, siekiant parengti marketingo strategijas tikslu pritraukti ir išlaikyti vartotojus.

Privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių nustatymas yra problematiškas uždavinys dėl kelių priežasčių:

pirma, socialinės globos paklausos tyrimai iš esmės apsiriboja socialinės globos paslaugų poreikio tyrimais, kurie remiasi biopsichosocialinės paslaugų vartotojo situacijos vertinimais bei neformalios socialinės globos pakankamumu (Brink, 2004; Daly, Lewis, 2000; Johnson, Rolph, Smith, 2010; Leichsenring, 2004 ir kt.);

antra, tyrimai yra atliekami sociologijos, socialinio darbo arba viešojo administravimo kryptyse (Rissanen, Sinkkonen, 2005; Scourfield, 2005; Theobald, 2009. Aronson, Smith 2010 a, 2010 b), tačiau gana mažai vadybos ar marketingo mokslų kryptyse (Vazquez, Alvarez, Santos, 2001);

trečia, tyrimai, kurie nagrinėtų privačių socialinės globos paslaugų teikimo procesą yra atliekami taikant kokybinius tyrimo metodus, o tyrimo objektas dažniausiai yra paslaugų teikėjų vadybinė kompetencija ir motyvacija (Hulaja Rissanen, 2010 ir kt.);

ketvirta, socialinių paslaugų rinkos, socialinių paslaugų pasiūlos ir paklausos aspektai nagrinėjami daugiau teoriniame lygmenyje, bet ne empiriniame (Žalimienė, 2006; Žalimienė, Lazutka, 2009; Hämäläinen, 2010; Le Grand, 1991; Leadbetter, Lownsbrough, 2004; Newman, Glendinning, Huges, 2008, Blank, 2005 ir kt.);

penkta, atlikta teorinė socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių analizė parodė, jog veiksniai nėra veikiantys tuo pačiu metu, o yra susiję su socialinės globos paslaugų vartotojų elgsena (demografinė, finansinė) jų darbingo amžiaus periodu.

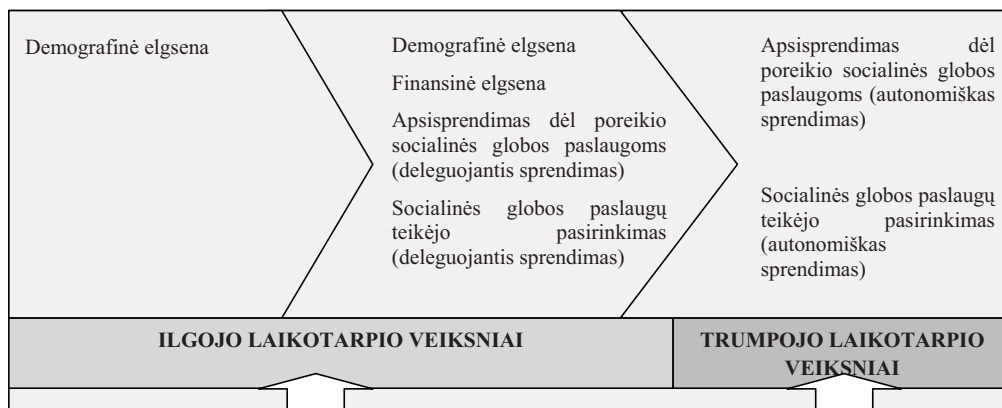
Vadinasi, siekiant empiriškai ištirti privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius, tikslinga juos sieti su vartotojų elgsenos perpsketyva paslaugų teikimo procese. Šie aptarti empirinio tyrimo aspektai sąlygoja privačių socialinės globos paslaugų vartotojų apibrėžimą tyrime ir tiriamosios imties nustatymą.

Tyrime laikomasi nuostatos, jog siekiant nustatyti privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius, šių paslaugų vartotojas turi būti suvokiamas kaip *potencialus socialinės globos paslaugų vartotojas*, kurio finansinė ir demografinė elgsena darbingu laikotarpiu (ilguoju laikotarpiu), jo motyvai bei lūkesčiai pasirinkti socialinės globos paslaugų teikėją (formalų ar neformalų), pasiūlantį socialinės globos paslaugų kompleksą atitinkantį jo poreikius (trumpuoju laikotarpiu), daro įtaką socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausai. Kitaip sakant, potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės, demografinės elgsenos valdymas bei paslaugų teikėjo pasirinkimo valdymas įtakoja privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausą.

Tyrimo epistemologija. Epistemologija, kaip filosofinė pažinimo teorija, nagrinėja pažinimo būdus, žinių prigimtį (Bryman, 2008), siekianti atsakyti į pagrindinius klausimus apie žinių kilmę, jų šaltinius, žinių pagrįstumą, žinių prigimtį (McLaughlin, 2009; Crotty, 2003). Socialiniuose tyrimuose pasirenkama epistemologinė perspektyva nurodo tyrimo filosofinį pagrindą. Disertacijoje atliekamas tyrimas grindžiamas objektyvistine epistemologija, besiremiančia pozityvizmu, kuri palaiko požiūrį, kad realybė, prasmės egzistuoja nepriklausomai nuo tyrėjo sąmonės (McLaughlin, 2009) ar, kaip teigia M. Crotty (2003), realybė yra objektyvi, nepriklausoma nuo stebėtojo. Socialinė realybė tiriama remiantis teoriniais konstruktais ir jų pagrindu sudarytais instrumentais, t.y. tyrimo objektas yra aiškinamas taip, kaip jį aiškina tyrėjo pasirinktos teorijos. Siekiant nustatyti privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius, ikiempiriniame tyrimo etape

buvo svarstomos teorinės priegios, leidžiančios pažinti, analizuoti ir apibrėžti tyrimo objektą – privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai.

Teorinis tyrimo modelis. Teorinis tyrimo modelis pateikiamas 8 paveiksle. Teorinis modelis sudarytas remiantis pirmosios disertacijos dalies radiniais – 1.4. skyriuje aprašytais privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniais.

8 pav. Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniių nustatymo tyrimo teorinis modelis

Teorinis tyrimo modelis sudarytas remiantis prielaida, jog privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai veikia ne vienu metu, o jų vertinimas remiasi potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų elgsena: demografinė elgsena (šeimos kūrimo procesas, vaikų auginimas ir lūkesčiai vaikams kaip paramos ir globos šaltiniui vyresniame amžiuje), finansinė elgsena (asmeninių finansų valdymas), apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas (autonomiškas arba deleguojantis sprendimas) bei lūkesčiai socialinei globai (apimant socialinę globą šeimoje bei privačias socialinės globos paslaugas).

Demografinė elgsena, kaip demografinių veiksniių grupė, ir finansinė elgsena, kaip asmeninių finansų valdymo veiksniių grupė, yra vertinamos kaip ilgojo laikotarpio socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai. Apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas yra vertinami kaip trumpojo laikotarpio socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai, jeigu priimamas sprendimas dėl socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo yra autonomiškas. Tuo tarpu, jeigu apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo yra deleguojantis sprendimas, tuomet vertinama kaip ilgojo laikotarpio socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai. Pabrėžtina, jog bet kuriuo atveju apsisprendimas ir privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas priklauso nuo šių paslaugų vartotojo lūkesčio paslaugoms

2.2. Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims tyrimo krypties pasirinkimo pagrindimas ir organizavimo procedūra

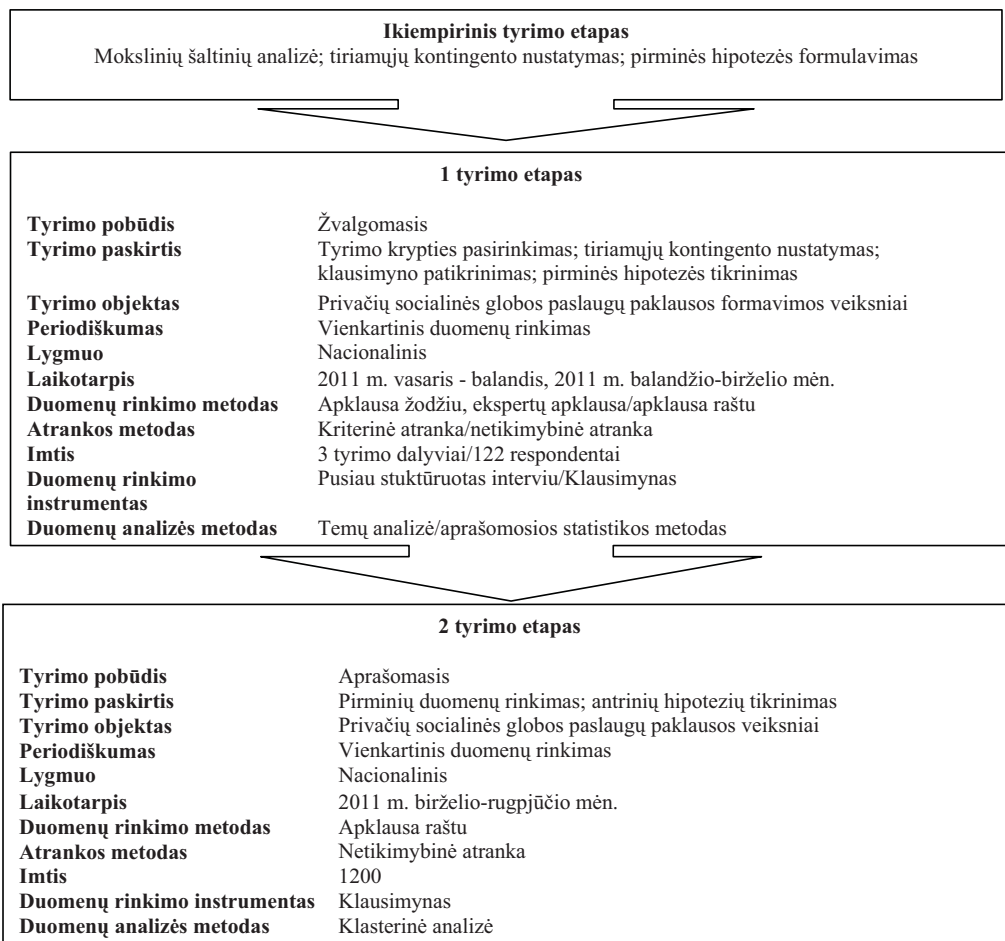
Mokslinių literatūros šaltinių analizė (Brink, 2004; Daly, Lewis, 2000; Johnson, Rolph, Smith, 2010; Leichsenring, 2004; Rissanen, Sinkkonen, 2005; Scourfield, 2005; Theobald, 2009. Aronson, Smith 2010 a, 2010 b; Hujala, Rissanen, 2006, 2010; Leadbetter, Lownsbrough, 2004; Newman, Glendinning, Huges, 2008, Blank, 2005 ir kt.), atskleidė nepakankamą nagrinėjamos teorinės problemos iširtumą bei tyrimų stoką. Tai sudarė prielaidas svartyti galimas disertacinio tyrimo kryptis ir pagrįsti tyrimo imties pasirinkimą, atsižvelgiant į formuluojamą pagrindinę tyrimo hipotezę, sudarytą teorinį tyrimo modelį.

Išskiriamos tokios eventualios disertacinio tyrimo kryptys: 1) Privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių nustatymas vyresnio amžiaus asmenų grupėje. Šiuo atveju, privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai būtų vertinami tiesioginių vartotojų t.y. vyresnio amžiaus asmenų, esamuju laiku gaunančių socialinės globos paslaugas, požiūriu. Tačiau tokios tyrimo krypties pasirinkimas tik iš dalies leistų įvertinti paklausą, todėl kad nebūtų įvertinti tokie paklausos veiksniai, kurie yra susiję su šių paslaugų vartotojų finansine ir demografinė elgsena. Be to, šis tyrimas leistų nustatyti tik trumpojo laikotarpio privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius. Kita vertus, taip pat svarstytiną galimybės tyrime, remiantis retrospektyvia prieiga, įvertinti esamų socialinės globos paslaugų vartotojų finansinę bei demografinę elgseną. 2) Privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai potencialių socialinės globos vyresnio amžiaus asmenims vartotojų požiūriu. Šiuo atveju būtų nustatoma darbingo amžiaus asmenų finansinė elgsena, jų motyvai ir lūkesčiai pa(si)renkant privačių socialinės globos paslaugų teikėją. Tačiau šis tyrimas neapimtų poreikio socialinės globos paslaugoms vertinimo – t.y. šis tyrimas leistų įvertinti ilgojo laikotarpio socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius. Potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų pasirinkimas tyrimo respondentais remtųsi prognostine prieiga. Kaip teigia H. F. Weisberg ir kt. (1996), tyrimai ateities prognozių pagrindu tinka tada, kai reikia įvertinti respondentų nuomonę apie tai, kiek svarbi ar aktuali jiems yra konkreti situacija.

Vadinasi, tyrimo krypties pasirinkimas ne tik numato skirtingų privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių nustatymą, tačiau ir tiriamųjų grupės pasirinkimą – esamieji privačių socialinės globos paslaugų vartotojai arba potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vartotojai. Daroma prielaida, jog privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo tyrime tikslinga tiriamųjų grupę pasirinkti potencialius socialinės globos paslaugų vartotojus.

Siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų validumą, patikimumą, tyrimas yra atliekamas dviem etapais. Validumas apibrėžiamas kaip metodologinė tyrimo charakteristika, parodanti, kad

matuojama yra būtent tai, kas yra įvardinta, o patikimumas (reliabilumas) yra apibrėžiamas kaip metodologinė tyrimo charakteristika, parodanti matavimo tikslumo laipsnį (Kardelis, 2007). Disertacinio tyrimo organizavimo ir atlikimo eiga bei tyrimo parametrai 9 paveiksle.

9 pav. Disertacinio tyrimo organizavimo ir atlikimo eiga

Tyrimo dizainą C. Robinson (1994) apibrėžia kaip mokslinės problemos tyrimo planą (projektą), kurio parengimas reikalingas tam, kad būtų galima surinkti duomenis leidžiančius nedviprasmiškai atsakyti į tyrėjo keliamus tyrimo klausimus. A. Buckingham, P. Saunders (2004), tyrimo dizainą traktuoja kaip duomenų rinkimo ir analizės strategiją, kurią būtina parengti siekiant atsakyti į klausimus, į kuriuos nukreiptas tyrimo projektas. Kuriant tyrimo dizainą turi būti atsižvelgiama ir į praktinio pobūdžio kliūtis, galinčias apriboti tyrimo atlikimą.

1 tyrimo etapas – žvalgomasis tyrimas. C. Robinson (1994) teigia, jog žvalgomųjų tyrimų vykdymas yra pirmasis tyrimų atlikimo etapas dar prieš pradėdant rinkti duomenis. Pasak

K. Kardelio (2007), žvalgomočius tyrimus būtina vykdyti, siekiant tinkamai suplanuoti pagrindinio tyrimo atlikimo dizainą.

Žvalgomųjų tyrimų atlikimas padeda tyrėjui labiau pažinti socialinę realybę, kurią planuoja tyrinėti bei padeda tyrėjui atpažinti kliūtis, galinčias įtakoti tyrimo atlikimą, kurių tyrėjas nebuvo numatęs, pavyzdžiui surenkant duomenis. Bet to, atliekant žvalgomočius tyrimus, tikslinga tyrimo idėją aptarti su asmenimis suinteresuotais tyrimo problema, kurie į tyrimą gali būti įtraukiami kaip ekspertai arba būti pagalbininkais bendradarbiaujant ir organizuojant tyrimo atlikimą. C. Robinson (1994) akcentuoja, jog žvalgomieji tyrimai svarbūs išbandant duomenų rinkimo instrumentą, planuojamų atlikti procedūrų galimybes ir ribotumus, o K. Kardelis (2007) nurodo, jog žvalgomasis tyrimas padeda nustatyti kryptį tolimesniam tyrimui bei suformuluoti specifines hipotezes. Vykdam žvalgomočius tyrimus pasak A. Buckingham, P. Saunders (2004), duomenys gali būti renkami naudojant įvairius metodus – tiek kiekybiniai (anketavimas), tiek kokybiniai metodai (ekspertų interviu). Taip pat pabrėžiama, jog žvalgomą tyrimo metu gauti duomenys ir jų analizė gali būti naudojama tik formuluojant pirmines prielaidas apie tyrinėjamą objektą, tačiau tai nėra esminiai tyrimo duomenis.

Siekiant išgryninti disertacinio tyrimo kryptį, išbandyti sukurta duomenų rinkimo instrumentą, apsispręsti dėl tiriamųjų kontingento bei pagrįsti tyrimo imties pasirinkimą, buvo atliekami žvalgomieji tyrimai taikant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus.

Ekspertų apklausa. 2011 m. vasario – balandžio mėn. vykdyta Kauno raj. esančių privačių socialinės globos namų vadovų žodinė apklausa, taikant ekspertų apklausos metodą. U. Flick (2009) teigia, kad ekspertų apklausa yra vienas iš struktūruotų interviu formų, kuomet naudodamas tokį apklausos metodą, tyrėjas dėmesį kreipia į interviu davėją, jo kompetenciją, būnant ekspertu tam tikroje veiklos srityje. Ekspertai, pasak R. Tidikio (2003), tai asmenys, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią bei pakankamą informaciją apie tiriamą problemą. Tyrėjas nesidomi tyrimo dalyviu kaip asmeniu. Interviu davėjas yra integruojamas į studijuojamą objektą ne kaip vienas atskiras atvejis, bet kaip reprezentuojantis tam tikrą grupę (Flick, 2009). Ekspertų apklausos metodas žvalgomą tyrimo duomenims rinkti pasirinktas todėl, jog sudarė galimybes atskleisti socialinės globos namų vadovų nuomonę ir vertinimą nagrinėjamos problemos atžvilgiu – kokie yra privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai? Pagrindinis ekspertų apklausos tikslas buvo pasitikrinti ir pagrįsti planuojamo kiekybinio tyrimo kryptį ir tyrimo populiaciją.

Ekspertai buvo atsirinkti taikant kriterinės atrankos metodą, kai tiriamieji atrenkami pagal iš anksto tyrėjo nustatytus kriterijus (Patton, 2002; Silverman, 2005). Ekspertai atrinkti pagal šiuos kriterijus:

1) Tiriamasis yra privačių socialinės globos namų vadovas;

2) Privatūs globos namai veikia ne trumpiau nei 1 metus;

3) Privatūs socialinės globos namai yra Kauno mieste arba Kauno rajone. Pastarasis ekspertų atrankos kriterijus pasirinktas siekiant išlaikyti tiriamųjų homogeniškumo principą. Socialinių paslaugų planavimo ir teikimo funkcija Vietos savivaldos įstatymu (1994, 6 str, 12 punktas) yra įvardinama kaip savarankiška savivaldybių funkcija, kurios įgyvendinimas reiškia, jog savivaldybės yra atsakingos už socialinių paslaugų planavimą ir teikimą savo teritorijoje atsižvelgdamos į gyventojų poreikius ir savivaldybių ekonomines galimybes. Tokiu atveju, daroma prielaida, jog socialinių paslaugų planavimas ir teikimas, išgalint socialinių paslaugų pirkimo praktikai, gali būti skirtingas įvairiose savivaldybėse. Be to, atlikti tyrimai (Bitinas, Guogis, 2010; Vareikytė ir kt., 2006; Gudžinskienė, Kašėtienė, 2009; Marcinkevičiūtė, Petrauskienė, 2007 ir kt.) rodo, jog socialinės paslaugos savivaldybėse yra planuojamos ir teikiamos remiantis skirtingais prioritetais, metodais.

Iš viso buvo apklausti 3 privačių socialinės globos namų, esančių Kauno rajone, vadovai, taikant pusiau struktūruoto interviu formą. Pusiau struktūruotas interviu – tai tokia interviu forma, kuomet tyrėjas numato pagrindinius klausimus, tačiau interviu procese gali būti formuluojami papildomi klausimai, o jau parengtų klausimų seka keičiama, jeigu tyrėjas poreikį atsižvelgdamas į interviu kontekstą ir eigą (Robinson, 1994). Interviu su ekspertais (privačių socialinės globos namų vadovais) pagrindą sudarė trys pagrindinės temos:

1) Privačių socialinės globos paslaugų vartotojai;

2) Privačių socialinės globos vyresnio amžiaus asmenims paklausa;

3) Privačių socialinės globos paslaugų teikimo kryptys.

Interviu buvo įrašomi diktofonu, o gauti duomenys vėliau transkribuojami bei atliekama pirminė analizė taikant temų analizės metodą. Temų analizės metodas pasak V. Braun, V. Clarke (2006), yra kokybinio tyrimo duomenų analizės metodas, kuriuo identifikuojamos, analizuojamos ir pateikiamos temos (modeliai) (*angl. patterns*). Tema yra suprantama kaip reikšminė duomenų dalis susijusi su tyrimo klausimu.

Peržiūrint ekspertų apklausos metu gautus duomenis ir atliekant pirminę analizę, išskirtos tokios temos:

- Motyvai, sąlygoję privačių socialinės globos namų veiklos pradžią;
- Privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo procesas ir sprendimo priėmimas;
- Socialinės globos paslaugų organizavimas privačiuose socialinės globos namuose;

Motyvai, sąlygoję privačių socialinės globos namų veiklos pradžią. Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, jog idėja steigti privačius socialinės globos namus kyla iš asmeninio šių organizacijų vadovų patyrimo, kuomet tenka globoti vyresnio amžiaus šeimos narį bei dėl

nepasitenkinimo esamomis socialinės globos bei slaugos paslaugomis. Kaip teigia 1 tyrimo dalyvis: „<...> teko asmeniškai susidurti, sakykim, su ta visa problema, su būtent globos ir slaugos poreikiu <...> teko pasinaudoti valdiška slaugos ligonine ir lankantis ten po keletą kartų per dieną, matant ta prasme, <...> kaip bendrauja su tavo artimu žmogum, tada viduj ir man pačiai kilo idėja, kad <...> taip negali būti, ir kad tie žmonės nenusipelnė tokio tokio gyvenimo ir, kad su jais va taip būtų elgiamasi“.

Remiantis užsienio autorių atliktais tyrimais, matyti, jog pradėti vystyti verslo idėją socialinių paslaugų srityje skatina pirmiausiai asmeninė patirtis (Simonen, Kovalainen 1998; Sinkkonen, Rissanen, 2005; Rissanen, Hujala, Helisten, 2010), o tokią veiklą dažniausiai pradeda moterys. Kadangi tyrinėjant socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius, nebuvo svarbi socialinės globos paslaugų teikėjų motyvacija teikti privačias socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims, todėl šie apklausos rezultatai neįtakojo tyrimo krypties pasirinkimo.

Socialinės globos paslaugų pasirinkimo procesas ir sprendimo priėmimas. Tyrimo dalyvių pasisakymai atskleidė jog privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimas vyksta deleguojančio apsisprendimo būdu – socialinės globos paslaugas (paslaugų kompleksą) bei privačių socialinės globos paslaugų teikėją pasirenka ne pats vyresnio amžiaus asmuo, kuris vėliau tampa socialinės globos paslaugų vartotoju, bet jį atstovaujantis asmuo – šeimos narys, dažniausiai vaikai. 1 tyrimo dalyvis pastebi, jog: <...jeigu per visą praktiką gal turėjom vienintelę močiutę, kuri kreipėsi pati dėl savęs. Buvo vienintelė. Visi kiti, tai yra taip, tai yra artimųjų. 2 tyrimo dalyvis teigia, jog: <...> kreipiasi vaikai, anūkai, tiesiog vedini pareigos jausmo, na vat stengias pasirūpinti <...> arba dažnai problema šiais laikais, ta pati emigracija, tai ieško kas pasirūpins tėvais“. 3 tyrimo dalyvos nurodo, kad „<...> dažniausiai kreipiasi vaikai, patys žmonės (šių paslaugų tiesioginiai vartotojai – aut. Pastaba) nesikreipia“. Kaip teigia E. Day, H. C. Barksdale (1994.), paslaugų teikėjo pasirinkimas inicijuoja santykius tarp vartotojo ir paslaugų teikėjo ir tai yra vienas svarbiausių žingsnių organizacijoms įsigyjant naują vartotoją. Remiantis šiomis išvalgomis buvo patvirtinta prielaida, jog tiriamaisiais turi būti pasirenkami darbingo amžiaus asmenys, kurie yra traktuojami kaip potencialios socialinės globos paslaugų vartotojai.

Socialinės globos paslaugų organizavimas privačiuose socialinės globos namuose. Privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimas priklauso ir nuo to, kaip ir kokias paslaugas pasiūlo paslaugų teikėjas. Kaip parodė apklausos rezultatai, privačiuose socialinės globos namuose akcentuojamas lankstus ir individualus personalo reagavimas į vartotojo poreikius: „<...> maitinimas yra vėlgi, tarkim, orientuotas į klientą <...> esam lankstūs, <...> norim patenkinti įvairius poreikius, jeigu tai yra pagal mūsų galimybes, visada tarkim, įsigyjam tam tikrą įrangą <...> jeigu, tarkim, atsirastų dar vienas žmogus, klientas mūsų, kuriam būtų reikalingas toks čiužinys, jis būtų užsakytas ir, sakykim, ten dviejų ar trijų dienų bėgyje tiekėjas jį atvežtų. Tai va, tokie, ta prasme, dalykai, kur na, iš tikrųjų žiūri pagal situaciją“. Privačių socialinės globos namų aplinka artima įprastinei asmens namų aplinkai: <...> tylu, ramu,

naminė aplinka. Šiai dienai yra paprastas eilinis namas, <...> bet jis aišku jau reikalingas remonto ir rekonstrukcijos atitinkamos, kad būtų patogesnės sąlygos darbo“. Kaip pažymi J. M. Kruzich, J. F. Clinton, Sh. T. Kelber (1992), paslaugų teikimo aplinkos priartinimas prie paslaugų vartotojui artimos aplinkos padidina vartotojo pasitenkinimą gaunamomis paslaugomis, sąlygoja geresnę asmens savijautą.

Remiantis ekspertų apklausos pirminiais rezultatais bei 1.4. disertacijos skyriuje išskirtais socialinės globos paslaugų paklausos veiksniais, pasirinkta planuojamo kiekybinio tyrimo populiacija – 30-60 metų amžiaus Lietuvos gyventojai, t.y. darbingo amžiaus asmenys. Nors darbingas amžius Nedarbo socialinio draudimo įstatymu (2003) yra apibrėžiamas nuo 16 m. iki senatvės pensijos amžiaus³, o pagal Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) patvirtintą metodiką, kuria remiantis yra atliekami gyventojų užimtumo tyrimai, darbingo amžiaus pradžia yra laikomas 15 metų amžius, tačiau kiekybiniame tyrime pasirinkta 30 metų amžiaus riba. Šis pasirinkimas yra grindžiamas tuo, kad atsižvelgiant į demografinės gyventojų elgsenos tendencijas (šeimoms kūrimo procesų vėlyvėjimą ir t.t.) bei ekspertų apklausos metu atskleistais privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo proceso ypatumais, manytina, jog 22 m. (kai tikėtina, kad baigiamos studijos ir pradedama aktyvi darbinė veikla) – 29 m. amžiaus respondentus nėra tikslinga įtraukti į tyrimą, kaip neatitinkančius tyrimo populiacijos formavimo kriterijų. Be to, 30-60 metų amžiaus respondentų įtraukimas į tyrimą grindžiamas šiais apibendrintais argumentais:

- 1) Teorinė socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių analizė atskleidė, jog šių paslaugų paklausai įtakos turi asmenų finansinė elgsena darbingu periodu, todėl tikslinga tyrinėti potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų požiūriu.
- 2) Privačių socialinės globos paslaugų paklausą įtakoja šeimos, kaip pirminės socialinės globos institucijos, galimybės globoti vyresnį šeimos narį, vadinasi potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų įtraukimas į tyrimą leistų įvertinti jų požiūrį ir pasirengimą globai.
- 3) Teorinė privačių socialinės globos paslaugų paklausos analizė ir ekspertų apklausos metu gauti duomenys parodė, jog socialinės globos paslaugas pasirenka ne pats asmuo, kuriam reikalinga globa, o jį atstovaujantis asmuo. Todėl potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų, kaip sprendimą dėl paslaugų teikėjo pasirinkimą priimančių asmenų apklausa leistų įvertinti privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo motyvus bei lūkesčius.

³ Tyrimo metu senatvės pensijos amžius buvo vyrams 62 m. 6 mėn., moterims – 60 m.

- 4) H. McLaughlin (2009), paslaugų vartotojams socialinės globos ir sveikatos priežiūros tyrimuose apibrėžti vartoja sąvoką *patirties ekspertas* (angl. *expert by experience*) ir teigia, jog yra keturi tipai: a) vartotojai, kurie gauna paslaugas arba yra gavę praeityje; b) vartotojai, kuriems reikia paslaugų, tačiau jiems nėra teikiamos; c) vartotojai, kuriems reikia paslaugų, tačiau egzistuojančios paslaugos neatitinka jų poreikių bei lūkesčių; d) asmenys, gyvenantys kartu su asmenimis, kuriems reikalinga globa ir juos globoja patys arba šis asmuo yra gaunantis socialinės globos paslaugas. Keturių vartotojų tipų išskyrimas remiasi skirtinga vartotojų patirtimi gaunant socialinės globos paslaugas ir išreiškia skirtingus šio proceso aspektus:

pirma, vertinama paslaugų atitiktis poreikiams, paslaugų kokybės ir vartotojo pasitenkinimo paslaugomis parametrai;

antra, vertinama poreikis paslaugoms ir pagrindžiamas jų teikimo būtinumas;

trečia, vertinama paslaugų atitiktis vartotojo poreikiams ir pagrindžiama jų įvairovės plėtra bei vartotojo pasitenkinimas gaunamomis paslaugomis;

ketvirta, vertinama paslaugų atitiktis poreikiams, paslaugų kokybės ir vartotojo pasitenkinimo paslaugomis bei paslaugų teikėjo pasirinkimo parametrai kito, netiesiogiai paslaugų teikimo procese dalyvaujančio asmens.

Remiantis šiais išskirtais vartotojų tipais, manytina, jog darbingo amžiaus asmenys atitinka ketvirtąjį vartotojų tipą, kadangi daroma prielaida, jog nors nebūdami tiesioginiais privačių socialinės globos paslaugų vartotojais esamuju laiku, jie gali turėti vyresnio amžiaus artimųjų, turinčių išreikštą poreikį socialinės globos paslaugoms arba šis poreikis bus išreikštas artimiausioje ateityje.

Atsižvelgiant į disertacijos teorinės dalies radinius bei ekspertų apklausos išvargomis formuluojama pirminė hipotezė ir konstruojamas kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo instrumentas.

2011 m. balandžio – birželio mėn. atliktas *žvalgomasis tyrimas, taikant kiekybinius tyrimo metodus*, kurio pagrindinis tikslas buvo patikrinti sukurto duomenų rinkimo instrumento (klausimyno) tinkamumą. Žvalgomajame tyrime dalyvavo 122 respondentai, kurių 87,7 proc. buvo moterys ir 12,3 proc. vyrai, nuo 30 iki 60 metų amžiaus. Respondentai buvo atsirenkami taikant netikimybinės atsitiktinės atrankos metodą.

Žvalgomojo tyrimo metu respondentų buvo prašoma užpildyti klausimyną ir pateikti savo nuomonę, komentarus, jeigu klausimai yra suformuluoti nepakankamai aiškiai ir yra sunkiai suprantami arba gali būti nevienareikšmiškai interpretuojami.

Surinkus tyrimo duomenis bei apskaičiavus klausimyno skalių vidinį suderinamumą, gautas žemas Cronbach Alpha koeficientas – 0,662, kuris netenkina kiekybinių tyrimų duomenų

rinkimo instrumento reikalavimų. Patikimumo lygis yra priimtinas, jeigu Cronbach Alpha koeficiento reikšmė yra didesnė arba lygi 0,7 (Frankfort-Nachmias, Nachmias, 2000). Atsižvelgiant į gautas pastabas, klausimai buvo tikslinami, koreguojamos jų formuluotės. Tobulinant duomenų rinkimo instrumentą, buvo suformuluojami nauji klausimai, kuriais buvo patikslinami ir detalizuojami respondentų nurodyti klausimai, kaip nepakankamai aiškiai suformuluoti ar atsakant į juos buvo reikalaujama didesnio susikaupimo ir respondentų dėmesio. Mokslinių tyrimų metodologinėje literatūroje nurodoma, jog klausimynas turi būti taip sukurtas, kad respondentas galėtų be didesnių pastangų atsakyti į pateikiamus klausimus, priešingu atveju, mažėja respondentų ištraukimas į tyrimo procesą, o tai gali sąlygoti tinkamų duomenų gavimą (Bryman, 2004).

Žvalgomojo tyrimo metu gautų duomenų pagrindu buvo tikrinama pirminė (darbinė) hipotezė ir formuluojamos antrinės hipotezės.

Pagrindinės tyrimo hipotezės

H0: Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims pasirinkimas vyksta potencialių šių paslaugų vartotojų demografinės elgsenos, asmeninių finansų valdymo bei lūkesčių socialinei globai sąveikos procese

H1: Privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų.

H2: Socialinės globos šeimoje pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų.

H3: Potencialių socialinės globos vartotojų asmeninė finansinė elgsena priklauso nuo sociodemografinių charakteristikų.

H4: Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinė elgsena remiasi kartų solidarumo principu.

Atlikus pirminę žvalgomojo tyrimo duomenų analizę, taikant aprašomosios statistikos metodus, taip pat įvertinus ryšius tarp kintamųjų naudojant Pearson koreliacijos koeficiento metodą (Čekanavičius, Murauskas, 2000), gautų rezultatų pagrindu planuojamas kiekybinis aprašomasis tyrimas.

II etapas – aprašomasis kiekybinis tyrimas. 2011 m. birželio – rugpjūčio mėn. atliktas kiekybinis aprašomasis tyrimas, kurio tikslas nustatyti privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius potencialių šių paslaugų vartotojų požiūriu. Aprašomųjų tyrimų tikslas yra parodyti tam tikro reiškinių ar savybės charakteristikas populiacijoje, tiesiogiai tiriant reprezentacinę imtį (Kardelis, 2007).

Tyrimo duomenų rinkimo metodas. Objektivistinės epistemologinės perspektyvos pasirinkimas numato kiekybinių tyrimo metodų taikymą, nustatant privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius. Kiekybinio tyrimo metodas yra dažniausiai naudojamas teorijos testavimui, kuomet tyrėjas renka informaciją naudodamas instrumentus, kurie apima matavimus ir remiasi kitų tyrėjų atliktais stebėjimais. Kiekybinis tyrimas sudaro prielaidas vystyti sąlygiškai teisingus tvirtinimus, kurie leidžia paaiškinti ryšius tarp kintamųjų, kurie atsispindi tyrimo hipotezių formulavime (Kardelis, 2007). Pagrindinė kiekybinių tyrimų paskirtis – tyrimo objekto požymių aiškinimasis ir prognozavimas, kai siekiama statistiškai pagrįsti objekto esminius požymius, reiškinių priežastinius ryšius, jo funkcionavimo veiksnius.

Kiekybinis tyrimas buvo organizuojamas ir vykdomas taikant *anketinės apklausos metodą*. Apklauso metodas leidžia tyrėjui atlikti nuomonių, požiūrio, elgesio tyrimus pasirinktoje populiacijoje. Tokio pobūdžio tyrimai atskleidžia tendencijas, kryptis, bendras nuostatas (Creswell, 2002). Apklausoje nėra galimybės manipuluoti kintamaisiais ar kontroliuoti sąlygas. Apklausa kaip metodas yra tinkamas tuomet kai siekiama nustatyti tam tikrus interesus, kai tiriama populiacija turi vieną ar kitą požymį, nuomonę (Robinson, 1994).

Duomenų rinkimo instrumentas. Klausimynas, kurį sudaro įžanginė dalis ir trys klausimų blokai, yra sukurtas disertacijos autorės, remiantis atlikta mokslinių šaltinių analize.

Įžanginėje dalyje pristatytas apklausos organizavimo tikslas ir tyrimo organizavimo etiniai principai, paaiškintos klausimyno užpildymo taisyklės bei nurodomi tyrėjos kontaktiniai duomenys.

Demografiniai klausimai. Šiais klausimais siekiama nustatyti potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografines charakteristikas (amžių, lytį, šeimyninę padėtį, vaikų skaičių šeimoje, gyvenamąją vietą) bei nustatyti sociodemografinį profilį.

Asmeninių finansų valdymą identifikuojantys klausimai. Šiais klausimais siekiama nustatyti, kokie finansiniai tikslai ir motyvai yra formuluojami, kokios finansinės priemonės yra pasirenkamos finansiniams tikslams realizuoti, kokios priežastys lemia, kad asmuo nesinaudoja finansinėmis priemonėmis.

Būsimo vyresnio amžiaus komponentes identifikuojantys klausimai. Šiais klausimais siekiama nustatyti potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų būsimo vyresnio amžiaus komponentes ir numatomus paramos šaltinius tuo laikotarpiu.

Lūkesčius privačioms socialinės globos paslaugoms identifikuojantys klausimai. Šiais klausimais siekiama nustatyti, kokios privačių socialinės globos paslaugų savybės, lemia privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimą.

Dauguma klausimyno klausimų yra uždaro tipo, kuriuos atsakant respondentams reikia pažymėti labiausiai priimtinus atsakymus, išreiškiančius jų nuomonę. Uždari klausimai buvo pasirinkti dėl kelių priežasčių (Kardelis, 2007; Tidikis, 2003; Weisberg, Krosnick, Bowen, 1996; Bryman, 2004):

- kai yra alternatyvų, respondentui lengviau pasirinkti;
- suteikia visiems respondentams vienodą galimybę pasirinkti iš pateiktų atsakymų variantų;
- tyrėjui nereikia klasifikuoti atsakymų, o tai padeda išvengti subjektyvumo;
- duomenis lengviau kiekybiškai apdoroti taikant statistinės analizės metodus;
- įmanoma palyginti duomenis.

Be to, konstruojant klausimyną buvo atsižvelgiama į tai, kokia galima klausimyno užpildymo trukmė. Kaip teigia A. Bryman (2004), norint gauti tinkamai užpildytus klausimynus, respondentas neturėtų skirti daugiau nei 20-25 min. Atsakant į klausimus. Jeigu klausimynas didelės apimties arba gana sudėtingos struktūros, tai gali sąlygoti klausimyno užpildymo išbaigtumą arba respondentai skubėdami žymės atsakymų variantus nesuvokę klausimo.

Klausimyne buvo naudojamos tokios matavimo skalės:

- *Nominalinė skalė* taikoma kokybinių požymių reikšmėms apibūdinti: lytis, gyvenamoji vieta, pajamų šaltiniai, būsimo vyresnio amžiaus komponentės.
- *Intervalinė skalė* taikoma tokioms kiekybinių požymių reikšmėms apibūdinti: respondento amžius, gaunamos pajamoms, tikėtinų pajamų dydis vyresniame amžiuje.
- *Santykių skalė* taikoma tokioms kiekybinių požymių reikšmėms: vaikų skaičius šeimoje ir kt.
- *Rangų skalė (Likerto skalė)* buvo naudojama finansinių tikslų svarbumui įvertinti, priežasčių, lemiančių, finansinių priemonių naudojimą arba nenaudojimą, įvertinimui, potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų motyvams nustatyti, pasirenkant privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims teikėją. Kiekvienam vertinimui suteikiama skaitinė išraiška, kuomet „*Visiškai sutinku*“ koduojama 1, o „*Visiškai nesutinku*“ – 5.

Aprašomojo kiekybinio tyrimo populiacija ir imties tūrio nustatymas. Tyrimo populiacija: 1 330 038 30-60 m. amžiaus Lietuvos gyventojai (apskaičiuota remiantis Statistikos departamento duomenimis, Gyventojų skaičius metų pradžioje, 2011. www.stat.gov.lt). Apibrėžus tyrimo populiaciją, buvo nustatomas tyrimo imties tūris. Įvairūs, mokslinių tyrimų metodologiją aprašantys šaltiniai nurodo skirtingas imties tūrio apskaičiavimo metodikas. Kaip teigia K. Kardelis (2007), moksliniuose tyrimuose patikimumas turėtų būti 95 proc. (jei paklaida neviršija 5 proc., duomenys yra statistiškai patikimi). Tyrimo imties tūrio nustatymui pasirinktas 5 proc. tikslumas ir 95 proc. patikimumas. Tyrimo imtis apskaičiuota pagal formulę:

$$n = \frac{z^2 S^2}{\left(1 - \frac{1}{N}\right) \Delta^2 + \frac{z^2 S^2}{N}} \quad (1)$$

n – imties tūris;

z – standartinio normaliojo skirtinio lygmens α kritinės reikšmės, $z=1,959$, kai patikimumas yra 95 proc.;

N – generalinės aibės visuma, $N=1330038$;

Δ – leistinas netikslumas – skirtumas tarp atrankos grupės ir generalinės aibės visumos vidurkio, šiuo atveju $\Delta=5\%$;

S – imties vidutinis kvadrantinis nuokrypis:

$$S = \sqrt{p(100 - p)} \quad (2)$$

kur p – tiriamos savybės konkrečios reikšmės numatomas santykinis pasirodymo dažnis, išreikštas procentais. Jei numatoma santykinio dažnio reikšmė yra sunkiai prognozuojama, imama $p=50$ proc. ir gaunamas didžiausias imties tūris (Kardelis, 2007).

Atlikus skaičiavimus buvo gautas toks imties tūris:

$$\begin{aligned} n &= \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{\left(1 - \frac{1}{1333038}\right) \times 0,05^2 + \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{1333038}} = \frac{3,837681 \times 0,25}{0,9999 \times 0,0025 + \frac{3,837681 \times 0,25}{1333038}} \\ &= \frac{0,95942025}{0,002497 + 0,00000007} = \frac{0,95942025}{0,00249707} = 384,21840 \approx 384 \end{aligned}$$

Vadinasi, remiantis skaičiavimais, norint, kad tyrimo rezultatai atspindėtų atrankinės visumos nuomonę su 95 proc. garantija ir $\pm 0,05$ atrankos paklaidos riba, užtenka apklausti 384 30-60 metų amžiaus Lietuvos gyventojus. Tačiau, atsižvelgiant į siekį palyginti tyrimo metu gautus rezultatus tarp skirtingų amžiaus grupių, nuspręsta tyrimo imties tūrį, taikant tą pačią formulę, apskaičiuoti kiekvienai amžiaus grupei atskirai, kurių buvo išskirtos trys: nuo 30 iki 39

metų amžiaus (toliau – I grupė), nuo 40 iki 49 metų amžiaus (toliau – II grupė), ir nuo 50 iki 60 metų amžiaus (toliau III grupė). Remiantis statistikos departamento duomenimis (Gyventojų skaičius Lietuvoje pagal amžių ir lytį apskrityse ir savivaldybėse, 2011 m.)⁴, nustatyta, jog 2011 m. 30-39 metų amžiaus asmenų buvo 427109, 40-49 m. – 487103, o 50-60 m. 431744. Gyventojų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį pateikiamas 3 lentelėje.

3 lentelė

Gyventojų skaičius Lietuvoje pagal amžių ir lytį, 2011 m.

	Skaičius	Dalis bendrame Lietuvos gyventojų skaičiuje, %	Vyrai	Vyrų dalis amžiaus grupėje, %	Moterys	Moterų dalis amžiaus grupėje %
I grupė (30-39 m.)	427109	13,2	213257	49,9	213852	50,1
II grupė (40-49 m.)	487103	15	234906	48,2	252197	51,8
III grupė (50-60 m.)	431744	13,3	195990	45,4	235754	54,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

I grupė

$$n = \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{\left(1 - \frac{1}{427109}\right) \times 0,05^2 + \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{427109}} = \frac{3,837681 \times 0,25}{0,9999 \times 0,0025 + \frac{3,837681 \times 0,25}{427109}}$$

$$= \frac{0,95942025}{0,002497 + 0,0000022} = \frac{0,95942025}{0,0024992} = 383,8901 \approx 384$$

II grupė

$$n = \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{\left(1 - \frac{1}{487103}\right) \times 0,05^2 + \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{487103}} = \frac{3,837681 \times 0,25}{0,9999 \times 0,0025 + \frac{3,837681 \times 0,25}{487103}}$$

$$= \frac{0,95942025}{0,002497 + 0,000002} = \frac{0,95942025}{0,002499} = 383,8901 \approx 384$$

III grupė

$$n = \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{\left(1 - \frac{1}{431744}\right) \times 0,05^2 + \frac{1,959^2 \times 0,5^2}{431744}} = \frac{3,837681 \times 0,25}{0,9999 \times 0,0025 + \frac{3,837681 \times 0,25}{431744}}$$

$$= \frac{0,95942025}{0,002497 + 0,0000022} = \frac{0,95942025}{0,0024992} = 383,8901 \approx 384$$

⁴ Gyventojų skaičius Lietuvoje pagal amžių ir lytį apskrityse ir savivaldybėse, 2011 m

Remiantis imties tūrio apskaičiavimais skirtingose amžiaus grupėse nustatyta, kad bendra didžiausia tyrimo imtis yra $n = 384 \times 3 = 1152$.

Imties atrankos metodas. Pasirinktas netikimybinis atsitiktinis tiriamosios grupės parinkimo būdas, kuris naudojamas tuomet, kai tiriamųjų pasiskirstymas populiacinėje grupėje nėra žinomas ir tyrimui yra parenkami asmenys, kuriuos lengva rasti (Kardelis, 2007). Reikėtų pastebėti, jog tiriamųjų (30-60 metų amžiaus Lietuvos gyventojų) pasiskirstymas populiacinėje grupėje iš dalies yra žinomas, remiantis Statistikos departamento duomenis, todėl galima taikyti ir tikimybinius atrankos metodus. Tačiau norint taikyti tikimybinius atrankos metodus būtinas populiacinės grupės sąrašas.

Tyrimo etika. Tyrimas atliktas realizuojant tokius tyrimo etikos principus (Kardelis, 2007, McLaughlin, 2009):

- *Konfidencialumo/privatumo principas.* Šis principas tyrimuose užtikrina, kad bet kuri tyrimui pateikta neapdorota informacija nebus paskelbta (platinama); informacija neskelbiama be respondentų sutikimo. Šis principas realizuotas informuojant respondentus koku būdu ir kur bus panaudojami apklausos metu surinkti duomenys. Ši informacija pateikiama įžanginėje klausimyno dalyje.
- *Savanoriškumo principas* – respondentas turi teisę pasirinkti informacijos, kuria nori dalintis, kiekį ir pobūdį. Šis principas realizuotas nurodant respondentams, jog jie uždaruose klausimuose pažymėdami jiems tinkantį(-čius) atsakymų variantą(-us), gali išreikšti savo nuomonę užpildydami atsakymą “kita”. Be to, respondento supažindinimas su tyrimo tikslu bei nauda, ir jo sutikimas dalyvauti tyrime taip pat rodo jo savanorišką pasirinkimą dalintis informacija.
- *Anonimiškumo principas* – saugoti tyrime dalyvaujančių respondentų anonimiškumą, siekiant, kad tapatybė nebūtų atskleista. Šis principas realizuotas nurodant respondentams, jog pildant klausimyną informacijos, atskleidžiančios jų tapatybę pateikti nereikia – vardas, pavardė nerašomi.
- *Tiriamųjų sutikimo principas* – tyrimo dalyviai turėtų žinoti, kad bet kuriuo tyrimo metu jų dalyvavimas yra savanoriškas, todėl jiems iš anksto turėtų būti paaiškintos visos galimos pasekmės. Šis principas tyrime buvo realizuotas įžanginėje klausimyno dalyje suteikus informaciją apie tyrimo tikslą ir jo metu surinktų duomenų apdorojimą ir rezultatų panaudojimą moksliniais tikslais; taip pat respondentai nebuvo verčiami dalyvauti apklausoje, o sutikę joje dalyvauti galėjo bet kuriuo metu pasitraukti, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms.

Tyrimo duomenų rinkimo procedūra: tyrimo duomenys rinkti 2011 metų birželio – rugpjūčio mėnesiais. Tyrimo duomenis rinko disertacijos autorės sudaryta grupė asmenų iš skirtingų Lietuvos miestų ir miestelių. Klausimynai bei parengtos instrukcijos, kuriose buvo nurodytos taisyklės, paaiškinančios tyrimo duomenų rinkimo ir perdavimo tyrėjai procedūrą, buvo siunčiamos paštu arba perduodamos tiesiogiai asmenims. Viso išsiųsta 1200 klausimynų, surinkta 1159 klausimynų, iš jų 78 užpildyti netinkamai. Apdorota 1081 klausimyno informacija. Klausimynų grįžtamumas 96,6 proc.

Tyrimo geografija. Tyrime dalyvavo Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybių gyventojai.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Vidutinis metinis gyventojų skaičius pagal lytį ir amžių mieste ir kaime 2010 m., www.stat.gov.lt⁵), 2010 metais 70,3 proc. 30-60 m. amžiaus grupės gyventojų gyveno miestuose, o 29,7 proc. – kaimuose. Atitinkamai tyrime respondentai pagal gyvenamosios vietovės respondentai tipą pasiskirstė taip: 34 proc. respondentų nurodė, kad jų gyvenamoji vieta yra miestas, buvęs apskrities centras; 37,5 proc. respondentų nurodė, jog gyvenamoji vieta yra miestas rajono centras, o 28,5 proc. respondentų nurodė, jog gyvena miestelyje arba kaime. Galima teigti, kad respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamosios vietovės tipą atitinka bendrąjį Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal šį požymį – apibendrinus duomenis matyti, jog 71,5 proc. visų tyrime dalyvavusių respondentų gyvena miestuose, o 28,5 proc. – miesteliuose ar kaimuose.

Respondentų pasiskirstymo pagal kitus požymius vertinimas. *Pasiskirstymas pagal lytį ir amžių:* 32,3 proc. respondentų sudarė vyrai, o moterys – 67,7 proc., kurių pasiskirstymas pagal amžiaus grupes parodytas 4 lentelėje.

4 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį

Respondentų lytis	Respondentų amžiaus grupė						Viso
	I grupė (30-39 m.)		II grupė (40-49 m.)		III gr. (50-60 m.)		
	%	N	%	N	%	N	%
Vyras	50,1	175	26,9	94	22,9	89	32,3
Moteris	39,6	289	30,7	287	20,9	150	67,7
Viso	43	464	35,5	381	21,5	239	100

Kaip matyti, respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį nevisiškai atitinka Lietuvos gyventojų proporcijas lyties ir amžiaus aspektais, nurodytais 3 lentelėje. Be to, apskaičiuotas imties tūris nevisiškai atitinka tyrime dalyvavusių respondentų skaičių 50-60 metų amžiaus grupėje. Šiuo atveju, taikytas netikimybinis atrankos metodas apsprendė tikimybę respondentams pakliūti į imtį. Netikimybinis atrankos metodas gali būti taikomas socialiniuose

⁵ Vidutinis metinis gyventojų skaičius pagal lytį ir amžių mieste ir kaime 2010 m.

tyrimuose, bet tyrimo rezultatai gali būti pritaikomi tik tiriamai grupei, o ne visai populiacijai (Kardelis, 2007). Disertacinio tyrimo rezultatai apibendrinami tik tiriamai imčiai.

Kiekybinio aprašomojo tyrimo atlikimo eigoje, siekiant visapusiškai įvertinti tyrinėjama reiškinių bei atsižvelgiant į demografines tendencijas šalyje, ypač atkreipiant į emigracijos srautus, buvo nuspręsta apklausti užsienyje gyvenančius darbingo amžiaus lietuvius. Apklausai vykdyti buvo adaptuotas antrajame tyrimo etape naudotas klausimynas ir sukurta jo internetinė prieiga (www.apklausa.lt), bei patalpinta užsienio lietuvių bendruomenių socialinio tinklo „Facebook“ erdvėse, kurios buvo prieinamos tyrėjai. Apklausa vykdyta 2011 m. rugsėjo-spalio mėn., tačiau buvo nutraukta stokojant galimybės kontroliuoti respondentų sąžiningumą, paaiškėjus atvejams, kai internetinės anketos buvo užpildomos netinkamai. Šis veiksnys buvo įvertintas kaip esminis įtakojantis tyrimo duomenų patikimumą, todėl tyrimas buvo nutrauktas, o gauti duomenys neapdorojami. Tačiau yra pripažįstama, jog tokio tyrimo atlikimas būtų leidęs labiau atskleisti privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius ir raišką. Manytina, jog ateityje planuojant tokio pobūdžio apklausą, būtų tikslinga pirmajame tyrimo organizavimo etape užmegzti ryšius su potencialiais tyrimo respondentais (užsienio lietuvių bendruomenėmis) ir tik po to vykdyti apklausą.

Tyrimo duomenų analizės metodai. Kiekybinio tyrimo duomenys analizuojami taikant klasterinę analizę. Klasterinė analizė (angl. k. – *cluster analysis*) – statistinės analizės metodas, nustatantis tyrimo objektų (vienetų) panašumą ir suskirstantis juos į panašių objektų grupes, vadinamus klasteriais. Klasterinės analizės tikslas – suskirstyti objektus taip, kad skirtumai klasterių viduje būtų kuo mažesni, o tarp klasterių kuo didesni (Čekanauskas, Murauskas, 2002). Klasterinės analizės metodai plačiai naudojami marketingo tyrimuose, siekiant išskirti vartotojų grupes, kurios yra kuriamos marketingo programos, identifikuoti rinkos segmentus (Romerburg, 2004; Saunders, 1993; Jurowski, Reich, 2000; Lee, 2002; Churchill, Iacobucci, 2005 ir kt.). Yra išskiriami šie klasterinės analizės etapai (Čekanavičius, Murauskas, 2002; Romerburg, 2004): 1) pasirinkti klasterizuojamus objektus; 2) nuspręsti, pagal kokius požymius klasterizuojami objektai; 3) pasirinkti kiekybinį matą, kuriuo bus matuojamas objektų panašumas; 4) pasirinktu metodu suskirstyti objektus į klasterius; 5) peržiūrėti gautus rezultatus.

Pirmajame klasterinės analizės etape klasterizuojamos potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų grupės.

Antrame klasterinės analizės etape potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų grupės klasterizuojamos pagal pasirinktus klasterizacijos požymius (atitinkantys klausimyno diagnostiniuose blokuose išskirtus požymius). Pirmiausiai, potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai klasterizuojami pagal amžiaus grupes – ketvirtas, penktas, šeštas dešimtmetis; po to klasterizuojama pagal kitus demografinius

kintamuosius (lytis, vaikų skaičius, planuojamų vaikų skaičius, pajamos ir t.t.), asmeninius finansinius tikslus bei jų valdymo priemonės. Tokiu būdu, taikant kryžminio procentinio pasiskirstymo analizės metodą sudarytos porinių dažnių lentelės (angl. k. *Crosstabs*), kuriose pateikta informacija buvo peržiūrima, vėliau duomenys grupuojami pagal pasikartojančius matuojamų požymių dažnius.

Trečiame klasterinės analizės etape pasirenkami kiekybiniai matai. Kaip teigia V. Čekanavičius, G. Murauskas (2002), Ch.H. Romerburg (2004), objektų panašumų matavimui gali būti naudojami tokie matai: metriniai atstumo matai, koreliacijos koeficientai, asociatyvumo koeficientai. Metriniai atstumo matai naudojami tuomet, kai objektai charakterizuojami pagal intervalų arba santykių skalę, tuo tarpu koreliacijos koeficientai bei asociatyvumo koeficientai gali būti naudojami objektų panašumo matavimui, kai požymiai yra kokybiniai. Kadangi šiame tyrime daugiausiai kintamųjų yra pavadinimų, rangų ir intervalų skalėje, todėl objektų panašumui nustatyti yra naudojami koreliacijos koeficientai.

Objektų (potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų grupių) panašumui nustatyti pasirinkti *Pearson'o* ir *Spearman'o* koreliacijos koeficientai. *Pearson'o* koreliacijos koeficientas dažniau naudojamas tuomet, kai duomenys yra kiekybiniai (parametriniai duomenys), o *Spearman'o* koreliacijos koeficientą rekomenduojama taikyti kuomet duomenys yra kokybiniai (neparametriniai duomenys). Siekiant gauti patikimesnius skaičiavimus objektų panašumui matuoti, yra naudojami *Pearson'o* (r) ir *Spearman'o* (ρ) koreliacijos koeficientai.

Ketvirtajame etape potencialūs socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai buvo skirstomi į klasterius. Skirstyti objektams į klasterius gali būti naudojami įvairūs metodai, kurie skiriami į dvi pagrindines klases – *hierarchinius ir nehierarchinius metodus* (Schmidt, Hollensen, 2006; Romerburg, 2004; Čekanavičius, Murauskas, 2002). Hierarchiniai metodai (angl. k. *Hierarchical methods*) taikomi, kai klasteriai sudaromi remiantis hierarchiniu principu, t.y. prielaida, kad visi duomenys laikomi vienu dideliu klasteriu, kurį sudaro mažesni klasteriai, įtraukiantys dar mažesnius ir t.t. Klasteriai gali būti randami skaidymo metodu, vienintelį klasterį skaidant į mažesnius, arba jungimo metodu, mažus klasterius apjungiant į didesnius. Hierarchiniai metodai taikomi ir tuomet, kai iš anksto nėra žinomas klasterių skaičius.

Nehierarchiniai metodai (angl. k. *Non-hierarchical methods*) naudojami tuomet, kai yra iš anksto žinomas klasterių skaičius. Objektai perskirstomi tol, kol panašumai klasteriuose tampa didžiausi lyginant su panašumais tarp klasterių (Schmidt, Hollensen, 2006, Romerburg, 2004; Čekanavičius, Murauskas, 2002). Kiekybinio aprašomojo tyrimo duomenims analizuoti pasirinkti nehierarchiniai klasterizavimo metodai todėl, kad trečiajame klasterinės analizės etape, taikant kryžminio procentinio pasiskirstymo metodą ir atliekant pirminę duomenų analizę,

naudojant Pearson'o ir Spearman'o koreliacijos koeficientus, buvo išskirti trys klasteriai, kurių pagrindu tapo vaikų skaičius šeimoje. Kita vertus toks pasirinkimas (vaikų skaičius šeimoje) paaiškinamas ir tuo, kad tai yra vienas iš demografinių kintamųjų, apibūdinančių potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų socialinį-demografinį tipą, kuris yra šių vartotojų elgsenos elementas. Be to, kaip jau buvo minėta I disertacijos dalyje, poreikis socialinės globos paslaugoms vyresnio amžiaus asmenims auga dėl visuomenės senėjimo proceso sukeltų pasekmių bei mažėjančių šeimos galimybių prižiūrėti ir rūpintis senstančiais šeimos nariais, tenkinti jų poreikius. Socialinė globa šeimoje bei globa institucijoje tokiu atveju traktuojamos kaip skirtingų polių globos formos. Todėl manytina, kad šeimos dydis (vaikų skaičiaus šeimoje atžvilgiu) lemia pasidalintą atsakomybę bei galimybes rūpintis vyresnio amžiaus šeimos nariais. Taip pat, atkreiptinas dėmesys, jog asmeninių finansų valdymas (vartotojų elgsenos elementas) taip yra apspręstas demografinių kintamųjų – asmens išsilavinimo, pajamų, šeimos dydžio (vaikų skaičiaus šeimoje).

Tokiu būdu buvo išskirti trys klasteriai: 1) *bevaikės šeimos* (potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai neturintys vaikų ir neplanuojantys turėti); 2) *mažavaikės šeimos* (potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai, turintys vieną arba du vaikus); 3) *daugiavaikės šeimos* (potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai, turintys tris ir daugiau vaikų).

Trečiojoje disertacijos dalies 3.1.-3.3. pristatomi atlikto kiekybinio aprašomojo tyrimo rezultatai, išreiškiantys klasteriams priskirtų respondentų demografinį tipą, asmeninių finansų valdymą ir privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimą.

Disertacijos antroje dalyje parengta socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnių nustatymo metodologija. Taip pat pagrįstos tyrimo metodologinės nuostatos, įvertintos galimos tyrimo kryptys, atsižvelgiant į suformuluotą pagrindinę hipotezę bei teorinį tyrimo modelį, pristatyta tyrimo atlikimo procedūra. Metodologinis tyrimo pagrindimas numato kitų disertacijos uždavinių sprendimą – nustatyti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius bei įvertinti jų raišką skirtingose potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų grupėse. Atlikto tyrimo rezultatai pristatomi trečiojoje disertacijos dalyje

III. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIŲ IR JŲ RAIŠKOS NUSTATYMO TYRIMO REZULTATAI

Trečiojoje disertacijos dalyje pristatomi atlikto kiekybinio aprašomojo tyrimo rezultatai. Kaip jau minėta disertacijos antrosios dalies 2.2. skyriuje, tyrimo rezultatai analizuojami suskirstant respondentus tris į klasterius – „Bevaikės šeimos“, „Mažavaikės šeimos“, „Daugiavaikės šeimos“. Pirmame šios dalies skyriuje apibūdinama klasterio „Bevaikės šeimos“ respondentų sociodemografinė, asmeninė finansinė elgsena ir lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms bei analizuojami ryšiai tarp šių paklausos veiksmų grupių, siekiant aprašyti ir prognozuoti klasterio respondentų elgseną socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims rinkoje. Antrame skyriuje analizuojama klasterio „Mažavaikės šeimos“ sociodemografinė bei asmeninė finansinė elgsena ir lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms; trečiajame skyriuje analizuojama klasterio „Daugiavaikės šeimos“ respondentų tikėtina elgsena socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims rinkoje anksčiau minėtais aspektais.

3.1. Bevaikės šeimos, kaip potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai

3.1.1. Bevaikių šeimų sociodemografinis profilis

Sociodemografinis profilis apibrėžiamas kaip esminės demografinės ir socialinės charakteristikos, kurių visuma identifikuoja potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų tipą, o jų raiška skirtingose amžiaus grupėse sudaro galimybes įvertinti ir prognozuoti demografinę elgseną. Sociodemografinio profilio charakteristikos šiame tyrime yra: respondentų lytis, amžius, dabartinis vaikų skaičius, planuojamas arba planuotas vaikų skaičius, išsilavinimas, pajamos ir jų šaltiniai bei gyvenamoji vieta.

Pristatant atlikto kiekybinio aprašomojo tyrimo duomenis, 30-39 metų amžiaus grupė yra įvardinama *pirma respondentų grupe (I grupė)*, 40-49 metų amžiaus grupė – *antra respondentų grupe (II grupė)*, o 50-60 metų amžiaus grupė – *trečia respondentų grupe (III grupė)*.

Respondentai, kurie neturi vaikų⁶, t.y. bevaikės šeimos sudarė 18,4 % visų tyrime dalyvavusių asmenų, kurių pasiskirstymą pagal sociodemografines charakteristikas iliustruoja 5 lentelėje pateikiama informacija.

5 lentelė

Bevaikių šeimų pasiskirstymas pagal sociodemografines charakteristikas

Požymis		I grupė	II grupė	III grupė,
		%	%	%
Lytis	Vyras	50	0	0
	Moteris	50	100	100
Šeimyninė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	43,8	50	33,3
	Vedęs/ištekėjusi	50	0	20
	Gyvena partnerystėje	6,2	37,5	0
	Išsiskyres/išsituokusi	0	12,5	0
	Našlys/našlė	0	0	46,7
Išsilavinimas	Vidurinis	12,5	12,5	0
	Profesinis	25	12,5	0
	Aukštesnysis	0	12,5	46,7
	Aukštasis neuniversitetinis	37,5	0	0
	Aukštasis universitetinis	25	62,5	53,3
Pajamos per mėnesį, Lt	Iki 1000	12,5	50	0
	Nuo 1001 iki 2000	12,5	12,5	13,3
	Nuo 2001 iki 3000	37,5	37,5	40
	Nuo 3001 iki 4000	37,5	0	46,7
	Nuo 4001 iki 5000 Lt	0	0	0
Gyvenamoji vieta	Miestas, buvęs apskrities centras	43,8	0	0
	Miestas, rajono centras	42,4	50	53,3
	Miestelis, kaimas	13,8	50	46,7

Respondentų amžiaus ir šeimos struktūros ryšys. Siekiant labiau išryškinti klasterio grupių sociodemografinio profilio charakteristikas ir jų raišką, atlikta koreliacinių ryšių analizė. Duomenų analizės metu nuspręsta, jog požymio „šeimyninė padėtis“ pasirinktas kodavimas šiuo atveju nepakankamai leidžia įvertinti koreliacinius ryšius, todėl minėtas požymis pertvarkomas į „šeimos struktūra“, kuomet visų amžiaus grupių respondentai grupuojami į dvi grupes: „vienas gyvenantis suaugęs asmuo“ ir „du suaugę asmenys“. Remiantis šiuo skirstymu, buvo atliktas požymių perkodavimas, kuomet požymio „šeimyninė padėtis“ reikšmės „nevedęs/netekusi“, „išsituokęs/išsiskyrusi“, „našlys/našlė“ koduojami „vienas gyvenantis asmuo“, o „vedęs/ištekėjusi“, „gyvena partnerystėje“ koduojami „du suaugę asmenys“. Taikant koreliacinės analizės metodą gauti tokie rezultatai: nustatytas teigiamas vidutinio stiprumo ryšys tarp kintamųjų „šeimos struktūra“ ir „respondentų amžius“ ($r=0,557$, kai $p=0,01$, $\rho=0,559$, kai $p=0,01$), kuris parodo, jog daugiau vienu gyvenančių asmenų yra vyresniame amžiuje.

⁶ Analizuojant tyrimo duomenis, anketos, kuriose respondentai nurodė, jog dabartiniu metu neturi vaikų, bet planuoja jų turėti ateityje, buvo eliminuotos iš duomenų analizės proceso, o apdoroti tik tų anketų duomenys, kuriose respondentai nurodė, jog neturi vaikų ir neplanuoja ar neplanavo jų turėti.

Išsilavinimo ir pajamų dydžio ryšys. Pirmosios grupės respondentų gaunamos vidutinės mėnesio pajamos nepriklauso nuo jų įgyto išsilavinimo ($r=0,266$, $\rho=0,052$), priešingai nei antrosios ($r=0,691$; $\rho=0,717$, kai $p=0,01$) ir trečiosios grupės atvejais ($r=-0,892$, kai $p=0,01$, $\rho=-0,947$, kai $p=0,01$). Tokie gauti rezultatai rodo, jog trečiosios grupės atveju, didesnes pajamas gauna tie respondentai, kurių išsilavinimas yra žemesnis. Tačiau reiktų pastebėti, jog šioje grupėje respondentų įgytas išsilavinimas yra išreiškiamas tik dviem požymiais: *aukštesnysis* ir *aukštasis universitetinis*, todėl gauti skaičiavimų rezultatai yra diskutuoti.

Koreliaciniai ryšiai tarp kitų sociodemografinio profilio charakteristikų visose trijose klasterio „Bevaikės šeimos“ respondentų grupėse nenustatyti – t.y. koreliaciniai ryšiai tarp vaikų skaičiaus šeimoje ir respondentų įgyto išsilavinimo, gyvenamosios vietos bei respondentų įgyto išsilavinimo, taip pat gyvenamosios vietos ir gaunamų vidutinių mėnesio pajamų yra silpni (koreliacijos koeficientų reikšmės r ir ρ yra tarp $-0,027$ ir $0,041$).

3.1.2. Bevaikių šeimų finansinė elgsena

Finansinė elgsena apibrėžiama kaip asmens ar namų ūkio veiksmai susiję su asmeninių finansų valdymu – vartojimu, taupymu, investavimu, o jos analizė leidžia prognozuoti potencialių privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų finansines galimybes pirkti paslaugas vyresniame amžiuje. Šiame tyrime finansinė elgsena analizuojama identifikuojant finansinius tikslus, jų prioritetus bei įvertinant ryšius tarp finansinių tikslų bei sociodemografinio profilio charakteristikų. Taip pat nustatoma, kokias finansines priemones respondentai pasirenka siekdami įgyvendinti finansinius tikslus bei kokius kitus finansinės paramos šaltinius identifikuoja.

Grynujų pinigų turėjimo motyvas. *Grynujų pinigų motyvas apima penkis finansinius tikslus:* patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius; užsiimti norima veikla, hobiu; atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse; finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje; finansiškai paremti suaugusius vaikus. Nors finansiniai tikslai „finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje“ bei „finansiškai paremti suaugusius vaikus“ tyrėjų yra (Jurevičienė, Bikas, 2008 ir t.t.) yra priskiriami grynujų pinigų turėjimo motyvui, tačiau disertacijos autorės nuomone, šių finansinių tikslų priskyrimas priklauso nuo respondentų amžiaus. Pavyzdžiui, 30-39 metų amžiaus respondentai tikriausiai neturi suaugusių vaikų, todėl finansinė parama suaugusiems vaikams turėtų būti suvokiamas kaip ateities finansinis tikslas.

Svarbiausi asmeniniai finansiniai tikslai visoms respondentų grupėms yra patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius (žr. 6 lentelė). Siekis užsiimti norima veikla ar hobiu yra sietinas su asmens savęs realizavimu, saviugda, pažintinių interesų tenkinimu. Šis finansinis

tikslas, kaip itin svarbus įvardinamas pirmos respondentų grupės, tuo tarpu tik beveik pusės antros grupės respondentų nuomone, šis finansinis tikslas yra svarbus, ir tik 26,7 % trečios grupės respondentams teigia, jog jiems svarbu turėti pakankamai grynųjų pinigų, kad galėtų užsiimti tokia veikla ar hobiu, kurie atitinka jų poreikius bei interesus.

6 lentelė

Bevaikių šeimų finansinių motyvų vertinimas

Asmeninis finansinis motyvas	Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
		Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
		%			%			%		
Grynųjų pinigų turėjimas	Patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius	100	0	0	100	0	0	100	0	0
	Užsiimti norima veikla, hobiu	93,7	0	6,3	42,9	42,9	14,3	26,7	20	53,3
	Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	75,3	6,3	18,8	85,7	0	14,3	13,3	20	66,7
	Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius vyresniame amžiuje	75	25	0	100	0	0	33,3	66,7	0
	Finansiškai paremti suaugusius vaikus	25	25	50	42,9	0	57,1	0	50	50
Apsisaugojimas (atsargumas)	Apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais	100	0	0	100	0	0	100	0	0
	Kaupti nenumatytų/papildomų išlaidų fondą	93,7	6,3	0	83,3	0	16,7	92,9	7,1	0
Pinigų kaupimas ilgalaikio vartojimo prekėms	Įsigyti būstą, automobilį (ar kitą brangiai kainuojantį objektą)	93,7	0	6,3	57,1	0	42,9	26,7	20	4,3
Turto valdymas, apimantis investavimą ir verslumą	Kaupti fondą būsimoms vaikų/anūku studijoms	43,8	31,3	25	42,9	14,3	42,9	0	50	50
	Kaupti vaikų/anūku ateičiai, jų gerovei kurti	18,8	25	56,3	42,9	0	57,1	0	50	50
	Įsigyti papildomą būstą	56,3	0	43,7	0	0	100	31,6	2,6	66,8
	Užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsimam pensiniam amžiui	93,7	6,3	0	100	0	0	100	0	0
	Turėti patogią senatvę	93,7	0	6,3	100	0	0	80	20	0

Asmeninio finansinio tikslo „atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyje“ yra patogaus gyvenimo atributas, kurį svarbesniu įvardina antros grupės respondentai, nei pirmos grupės respondentai, ir beveik nesvarbiu įvardina trečios grupės respondentai.

Didžioji dauguma respondentų visose trijose grupėse svarbiu asmeniniu finansiniu tikslu įvardina finansinę paramą savo tėvams ar kitiems giminaičiams. Be to, visi antros grupės respondentai mano, kad finansiškai remti savo tėvus (ar kitus giminaičius) yra svarbu, nors pastebėtina, jog šios grupės respondentų pajamos yra gana mažos – pusės (50 %) pajamos yra mažesnės nei 1000 Lt (žr. 5 lentelė). Manytina, jog respondentų finansinės galimybės remti tėvus yra gana ribotos, todėl šiuo atveju, galima išvelgti antros grupės respondentų moralinį išpareigojimą padėti savo tėvams.

Pastebėtina, jog pirmos ir antros grupių respondentai mano, kad svarbu finansiškai paremti suaugusius vaikus, kai ši klasterį sudaro respondentai, neturintys vaikų ir niekada neplanavę jų turėti. Tokius tyrimo rezultatus galima būtų paaiškinti dvejopai: atspindima respondentų generalizuota nuomonė bei požiūris, jog šeimoje yra realizuojamas kartu solidarumas ir tokiu atveju, vertindami įvardytą asmeninį finansinį tikslą „finansiškai remti suaugusius vaikus“, respondentai save nuasmenino ir išreiškė vyraujančią nuomonę aplinkoje; kita vertus, tokius rezultatus galima paaiškinti darant prielaidą, jog respondentai, nors ir neturėdami savo vaikų, mato poreikį ir būtinybę finansiškai paremti savo giminaičių vaikus (pavyzdžiui, krikšto vaikus).

Siekiant nustatyti ryšius tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei įvardintų asmeninių finansinių tikslų, atlikta koreliacinių ryšių analizė (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Bevaikių šeimų pirmos grupės respondentų sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai

	Lytis		Šeimos struktūra		Išsilavinimas		Pajamos	
	r	rho	r	rho	r	rho	r	rho
Patenkinti būtinausius savo (šeimos) poreikius	-0,258	-0,258	0,228	0,228	-0,435	-0,409	0,516*	-0,415
Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	-0,237	-0,058	0,583*	0,596*	-0,369	-0,170	0,237	0,146
Užsiimti norima veikla, hobiu	-0,160	-0,061	0,706*	0,859*	-0,270	-0,033	-0,320	-0,098
Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje	-0,593*	-0,600*	-0,404	-0,403	0,158	0,045	0,237	0,344

*- p=0,05; **- p=0,01

Gauti rezultatai rodo, jog kuo didesnės pirmos grupės respondentų pajamos, tuo daugiau galimybių turi asmenys patenkinti kitus, ne tik būtiniausius šeimos poreikius. Tuo tarpu galimybės tenkinti kitus šeimos poreikius (atostogų, hobi), pomėgiai) priklauso nuo šeimos struktūros, t.y. iškyla poreikių derinimo, tuo pačiu ir finansų paskirstymo momentas. Be to, moterys labiau linkusios finansiškai padėti savo tėvams vyresniame amžiuje nei vyrai.

Antroje grupėje (žr. 8 lentelė) tikslas patenkinti būtiniausius poreikius priklauso nuo šeimos struktūros, respondentų įgyto išsilavinimo bei disponuojamų pajamų dydžio. Kaip jau buvo minėta, antros grupės respondentai disponuoja palyginti mažomis pajamomis (žr. 5 lentelė), kurios priklauso nuo jų įgyto išsilavinimo, taigi, šiuo atveju matyti, jog būtiniausių poreikių patenkinimas šiai respondentų grupei yra esminiai svarbus.

8 lentelė

Bevaikių šeimų *antros grupės respondentų* sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai

	Šeimos struktūra		Išsilavinimas		Pajamos	
	r	rho	r	rho	r	rho
Patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius	1,00**	1,00**	0,533	0,540	0,935**	0,935**
Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	-0,149	0,000	0,106	0,000	0,185	0,289
Užsiimti norima veikla, hobiu	0,354	0,468	0,628	0,674	0,661	0,750
Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje	0,548	0,548	0,156	0,197	0,342	0,342

*- p=0,05; **- p=0,01

Pastebėtina, jog asmeninio finansinio tikslo *finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius vyresniame amžiuje* svarbumo vertinimas priklauso nuo respondentų šeimos struktūros, t.y du gyvenantys asmenys linkę labiau remti savo tėvus nei vienas gyvenantis asmuo.

Trečioje grupėje nustatyti vidutinio stiprumo arba stiprūs koreliaciniai ryšiai tarp asmeninių finansinių tikslų, išreiškiančių grynujų pinigų turėjimo motyvą, ir sociodemografinių kintamųjų “*šeimos struktūra*”, “*išsilavinimas*” bei “*pajamų dydis*” (žr. 9 lentelė).

9 lentelė

Bevaikių šeimų *trečios respondentų* grupės sociodemografinių charakteristikų ir grynujų pinigų turėjimo motyvo koreliaciniai ryšiai

	Šeimos struktūra		Išsilavinimas		Pajamos	
	r	rho	r	rho	r	rho
Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	-0,371	-0,555*	-0,608*	-0,649*	0,841**	0,776**
Užsiimti norima veikla, hobiu	0,156	0,255	-0,803**	-0,834**	0,633*	0,716**
Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius vyresniame amžiuje	0,354	0,354	-0,661**	-0,661**	0,742**	0,734**

*- p=0,05; **- p=0,01

Tėvus vyresniame amžiuje planuoja finansiškai remti aukštesnio išsilavinimo 50-60 metų amžiaus respondentai, tačiau pastebėtina, jog, kuo šio amžiaus respondentų pajamos yra didesnės, tuo tikslas finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje vertinamas kaip mažiau svarbus.

Apsisaugojimo (atsargumo) motyvas. Asmeniniai finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupiti nenumatytų ar papildomų išlaidų fondą“, apibūdinami apsisaugojimo motyvu, o šių asmeninių finansinių tikslų nustatymas ir įgyvendinimas yra susijęs su kintančiu ekonomikos ciklu. Taupyti svarbu tam, kad visuomet būtų galima turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms (Jurevičienė, Gausienė, 2010). Kaip matyti iš 10 lentelėje pateiktų duomenų, asmeniniai finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupiti nenumatytų/papildomų išlaidų fondą“ yra vertintini kaip itin svarbūs visose respondentų grupėse.

10 lentelė

Bevaikių šeimų respondentų sociodemografinių charakteristikų ir atsargumo motyvo koreliaciniai ryšiai

Atsargumo motyvas	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais	95,5	4,5	0	100	0	0	100	0	0
Kaupiti nenumatytų išlaidų fondą	90,9	4,5	4,5	85,7	0	14,3	92,1	7,1	0

Pirmos grupės atveju, nustatyta, jog kuo didesnėmis pajamomis disponuoja respondentai, tuo svarbiau yra apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais ($r=-0,516$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,415$, kai $p=0,05$) bei kaupti nenumatytų išlaidų fondą ($r=-0,536$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,442$, kai $p=0,05$). Taip pat, kuo aukštesnis respondentų išsilavinimas, tuo svarbiau yra kaupti lėšas nenumatytoms ar papildomoms šeimos išlaidoms ($r=-0,512$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,653$, kai $p=0,05$).

Antrosios grupės atveju nustatyta, jog kuo aukštesnis išsilavinimas ir kuo didesnėmis pajamomis disponuoja respondentai, tuo svarbiau yra kaupti nenumatytų ar papildomų išlaidų fondą ($r=-1,000$, kai $p=0,01$; $\rho=1,000$, kai $p=0,01$ bei $r=-0,581$, kai $p=0,01$; $\rho=-0,566$, kai $p=0,01$). Trečios grupės atveju koreliaciniai ryšiai nustatyti tik tarp respondentų disponuojamų pajamų dydžio bei tikslų apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais ir kaupti lėšas nenumatytų ar papildomoms išlaidoms. Gauti rezultatai rodo, jog kuo didesnės respondentų

mėnesio pajamos, tuo minėti finansiniai tikslai yra vertinami kaip svarbesni ($r=-0,510$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,440$, kai $p=0,05$ ir $r=-0,636$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,500$, kai $p=0,05$).

Turto valdymo motyvas. Turto valdymo motyvas labiausiai išreiškia respondentų asmeninių finansų planavimą tenkinant poreikius būsimo vyresnio amžiaus laikotarpiu. Koreliacinių ryšių analizė tarp sociodemografinio profilio charakteristikų ir asmeninių finansinių tikslų, apimančių turto valdymo motyvą, atskleidė, jog egzistuoja labai silpni arba silpni ryšiai pirmoje respondentų grupėje. Šiuo atveju, matyti, kad jaunesnio amžiaus respondentai dar nėra galvoję apie būsimą vyresnio amžiaus laikotarpį. Antroje amžiaus grupėje, skaičiavimai neatlikti dėl to, jog vertinant asmeninių finansinių tikslų svarbumą, pasirinktas tik vienas atsakymo variantas „*labai svarbu*“.

11 lentelė

Bevaikių šeimų sociodemografinių charakteristikų ir turto valdymo motyvo koreliaciniai ryšiai

		Lytis		Šeimos struktūra		Išsilavinimas		Pajamos	
		r	rho	r	rho	r	rho	r	rho
I grupė	Įsigyti papildomą būstą	0,080	0,140	0,262	0,367	-0,327	0,222	0,200	0,190
	Užsitikrinti pajamas būsiamam pensiniam amžiui	0,170	0,233	0,176	0,307	-0,219	-0,176	-0,429	-0,366
	Turėti patogią senatvę	-0,033	0,200	-0,102	0,366	0,343	-,0320	-0,641	-0,446
III grupė	Įsigyti papildomą būstą	-	-	0,290	0,299	-0,542	-0,559	0,395	0,499
	Užsitikrinti pajamas būsiamam pensiniam amžiui	-	-	0,535*	0,535**	0,875**	0,875**	0,637	-0,724
	Turėti patogią senatvę	-	-	0,821**	0,750**	0,889**	0,935**	0,700	-0,836

*- $p=0,05$; **- $p=0,01$; - nėra reikšmės (žymėtas tik vienas atsakymo variantas)

Trečioje grupėje nustatyti stiprūs koreliaciniai ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei turto valdymo tikslų, parodantys, kad įvardinti asmeniniai finansiniai tikslai yra svarbesni aukštesnes pajamas turintiems asmenims. Kita vertus, tokius rezultatus galima paaiškinti tuo, kad trečios grupės respondentai yra priešpensinio amžiaus asmenys, tad jie labiau suvokia būsimo vyresnio amžiaus laikotarpį ir stengiasi finansiškai jam pasirengti, jog išlaikyti jų manymu, tinkamą vartojimo lygį.

Patogi senatvė arba patogus vyresnio amžiaus laikotarpis yra siejamas ne tik su finansiniu saugumu, tačiau ir kitomis vyresnio amžiaus komponentėmis. 12 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog finansinė nepriklausomybė visų amžiaus grupių respondentų vertinamos

kaip esminės. Antros grupės respondentai finansinę nepriklausomybę vyresniame amžiuje bei gerą sveikatą šiuo laikotarpiu vertina kaip vienodai svarbias.

12 lentelė

Bevaikių šeimų būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio komponentų vertinimas

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Finansinė nepriklausomybė	92,3	57,1	73,3
Išlaikyti pasiekti gyvenimo standartai	23,1	14,3	6,7
Galimybė užsiimti norima veikla, pomėgiais, kuriais negalėjo užsiimti aktyviuoju darbingu periodu	53,8	42,9	46,7
Gera sveikata	38,5	57,1	100
Tinkama socialinė priežiūra	61,5	85,7	46,7

Asmeninių finansinių motyvus prioritetiškumo identifikavimas leidžia labiau išryškinti respondentų asmeninių finansų planavimą (žr. 13 lentelė).

13 lentelė

Bevaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetiškumas

Amžiaus grupė	Asmeniniai finansiniai motyvai				
	1 prioritetas	2 prioritetas	3 prioritetas	4 prioritetas	5 prioritetas
I grupė	Grynųjų pinigų turėjimas (76,9 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (46,2 %)	Turto valdymas (30,8 %)	Turto valdymas (30,8 %)	Turto valdymas (30,8 %)
II grupė	Grynųjų pinigų turėjimas (42,9 %)/ Turto valdymas (42,9 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (57,1 %)	Grynųjų pinigų turėjimas (42,9 %)	Turto valdymas (57,1 %)	Grynųjų pinigų turėjimas (71,4 %)
III grupė	Grynųjų pinigų turėjimas (100%)	Apsisaugojimas (atsargumas) (53,3 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (46,7 %)	Turto valdymas (66,7%)	Turto valdymas (66,7%)

Kaip matyti, visose amžiaus grupėse, pirmuoju prioritetu identifikuojamas grynųjų pinigų turėjimas, o antruoju prioritetu – atsargumo motyvas. Trečiuoju prioritetu pirmos grupės respondentai įvardino turto valdymo motyvą, tuo tarpu antros grupės respondentai įvardino grynųjų pinigų turėjimo motyvą. Tokį antros grupės respondentų pasirinkimą galėtume paaiškinti jų pakankamai mažomis disponuojamomis mėnesio pajamomis (žr. 5 lentelė). Turto valdymo motyvas visose respondentų grupėse įvardintas ketvirtuoju prioritetu, o penkto finansinio motyvo prioriteto vertinimo atveju vėl matyti skirtumai tarp respondentų grupių nuomonių.

Asmeninių finansų valdymas numato, jog identifikavus finansinius tikslus bei motyvus yra pasirenkamos priemonės jų įgyvendinimui. Pastebėtina, jog visi (100 %) antros ir trečios grupės respondentai nurodė naudojantis vieną ar kelias finansines priemones (indėliai banke,

draudimas ir t.t.), tuo tarpu tik 43,8 % pirmos grupės respondentų naudoja įvairias finansines priemones, nors ši grupė identifikavo finansinius motyvus atspindinčius taupymą ir/ar investavimą (žr. 13 lentelė). Pagrindinės priežastys, dėl ko minėta respondentų grupė netaupo yra didelės asmens (šeimos) išlaidos per mėnesį (77,8 %), nepasitikėjimas finansinėmis priemonėmis (77,8 %), trečdalis nurodė, jog stokoja žinių apie investavimą bei taupymą (33,3 %), ir tik dešimtadalis (11,1 %) nurodė, kad ketina taupyti vėliau. Koreliacinė analizė parodė, jog pirmos grupės respondentų nepasitikėjimas finansinėmis priemonėmis priklauso nuo to, kiek jie žinių apie finansų valdymą turi ($r=0,903$, kai $p=0,01$; $\rho=0,852$, kai $p=0,01$).

Pirmos grupės respondentai moka įmokas į pensijų fondus (25 %), tiek pat (25%) respondentų savo santaupas kaupia ir laiko kaip indėlius bankuose. Kiek mažesnė dalis respondentų (18,8 %) kaupiti santaupoms yra pasirinkę draudimą bei (18,8%) investavimą į nekilnojamąjį turtą (pardavimo, nuomos tikslais). 57,1% antros grupės respondentų naudoja draudimą kaip instrumentą kaupiti santaupas, tiek pat respondentų nurodė, kad santaupas kaupia ir laiko kaip indėlius bankuose bei investuoja į nekilnojamąjį turtą nuomos arba pardavimo tikslais. Tačiau tik 28,6 % respondentų kaupia būsimą pensiją pensijų fonduose. Trečios grupės respondentai siekdami taupyti naudoja tokius finansinius instrumentus: draudimą (26,7%), pensijų kaupimą privačiuose pensijų fonduose (26,7 %), tuo tarpu indėlius bankuose turi tik 13,3 % respondentų.

Išanalizuoti visų amžiaus grupių respondentų asmeninių finansų valdymo ypatumai parodė, kaip skirtingo amžiaus respondentai siekia susikurti būsimų pajamų šaltinius bei užsitikrinti tikėtinas pajamas vyresniame amžiuje. Tačiau tyrime siekta nustatyti kokius kitus paramos šaltinius įvardina respondentai (žr. 14 lentelė).

14 lentelė

Eventualūs bevaikių šeimų finansinės paramos šaltiniai vyresniame amžiuje

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Pats asmuo (jo/jos santaupos ir t.t.)	93,8	100	100
Sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė)	61,5	37,5	20
Kiti artimieji, giminaičiai	7,7	16,7	6,7
Bendruomenė, bendruomeninės organizacijos	15,4	0	0
Nevyriausybinių organizacijos	0	0	0
Valdžios institucijos	61,5	14,3	60

Kaip matyti, pagrindinis paramos šaltinis vyresniame amžiuje yra pats asmuo, o tai rodo respondentų atsakomybės už savo būsimą vyresnio amžiaus laikotarpio suvokimą. Pastebėtina, jog sutuoktinis (-ė)/partneris(-ė) kaip paramos šaltinis labiausiai įvardinamas pirmoje respondentų grupėje, nors tik pusė jų yra susituokę ar gyvenantys su partneriu. Panašu, jog

respondentai, kurie šiuo metu yra dar nesukūrę šeimos ir nesuradę gyvenimo partnerio, šeimos kūrimą yra atidėję vėlesniam amžiui, o ją sukūrę ar suradę gyvenimo partnerį tikisi paramos iš jo ar jos. Bendruomenė ir įvairios bendruomeninės organizacijos kaip paramos šaltinis atpažįstamas tik jauniausių respondentų. Valstybinėmis organizacijomis, valdžios institucijomis mažiausiai pasitiki 40-49 metų amžiaus respondentai.

Apibendrinant klasterio „Bevaikės šeimos“ asmeninės finansinės elgsenos ypatumus, galima teigti, jog asmeninių finansų valdymas priklauso nuo respondentų įgyto išsilavinimo bei disponuojamų pajamų dydžio – kuo pajamos didesnės ir kuo išsilavinimas yra aukštesnis, tuo labiau respondentai suvokia asmeninių finansų valdymo svarbumą bei pasirenka atitinkamas priemones jiems pasiekti. Pirmos grupės respondentai neturi pakankamai žinių bei nepasitiki finansinėmis priemonėmis, todėl netaupo ir neinvestuoja siekdami asmeninių finansinių tikslų įgyvendinimo.

3.1.3. Bevaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms vyresnio amžiaus asmenims

Kaip jau buvo minėta, socialinė globa šeimoje dažniausiai priešpastatoma socialinei globai institucijoje, todėl svarbu yra nustatyti, kaip socialinę globą šeimoje ir socialinę globą privačiuose socialinės globos namuose vertina ir kokius lūkesčius turi skirtingo amžiaus respondentai. Socialinės globos šeimoje pasirinkimas vyksta įvertinant tokius globos šeimoje aspektus: šeimos narių išsipareigojimas ir kartų solidarumas; šeimos, kaip tinkamiausios vyresnio amžiaus asmens poreikių tenkinimo šaltinio, traktavimas; gyvenamosios vietos, artimos aplinkos išlaikymas vyresniame amžiuje; kasdienės vyresnio amžiaus asmens veiklos tęstinumas bei globojamo asmens savarankiškumo puoselėjimas.

Vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje kaip pareigą labiausiai yra suvokiama ir išreiškiama antros grupės respondentų – 42,9 % teigė, jog vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose. Vadinasi, beveik pusė šio amžiaus respondentų ryžtųsi globoti vyresnio amžiaus šeimos narį dėl moralinio išsipareigojimo. Pirmoje grupėje tik 12,5 % respondentų teigė, jog vaikai ar anūkai yra išsipareigoję rūpintis vyresnio amžiaus tėvais (ar seneliais), tuo tarpu trečios grupės respondentai nemano (0%), kad šeimos narių pareiga yra rūpintis vyresnio amžiaus asmeniu ir jį globoti šeimoje.

Pastebėtina, jog asmens poreikių tenkinimo aspektu, būtent trečios grupės respondentai mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje yra geriausiai pasirūpinama vyresnio amžiaus asmens poreikiais – 93,3 %. Panašiai vyresnio amžiaus asmens poreikių tenkinimą šeimos

aplinkoje vertina ir antros grupės respondentai – 85,7 %, o taip manančių pirmos grupės respondentų yra tik ketvirtadalis – 25,1 %.

Gyvenamos aplinkos (artimos aplinkos) išlaikymo aspektu, socialinę globą šeimoje panašiai vertina visos trys respondentų grupės. Asmens savarankiškumo ir veiklos tęstinumo aspektu, dauguma (73,3 %) trečios grupės respondentų mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje vyresnio šeimos narys gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę, taip pat yra išlaikomi asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei kaimynais. Panašų vertinimą pateikia ir antros grupės respondentai – 80 %, tuo tarpu tik apie ketvirtadalis pirmos grupės respondentų mano, kad vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje padeda išlaikyti jo savarankiškumą ir autonomiškumą. Gauti rezultatai rodo, kad nors trečioji grupės nemano, kad vyresnio amžiaus šeimos nario globa yra pareiga, tačiau labiausiai identifikuoja, kodėl globa šeimoje yra tinkamiausia vyresnio amžiaus asmeniui. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad šio amžiaus respondentai (50-60 m.) gali jau nebeturėti artimųjų, kuriuos reikėtų globoti, todėl jie nebėra įsipareigoję būti globėjais. Pirmos grupės respondentai, yra jauniausia grupė klasteryje, o jų vertinimus vyresnio amžiaus asmens globos šeimoje atžvilgiu, galima paaiškinti tuo, kad jie gali dar neturėti globėjo patirties (pagal McLaughlin, 2009 – nėra patirties ekspertas).

Sociodemografinio profilio ir socialinės globos šeimoje pasirinkimo ryšys. Atlikus koreliacinę analizę gauti rezultatai parodė (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp 0,289 ir 0,186), sprendimas ateityje globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje nepriklauso nuo respondentų lyties, jų įgyto išsilavinimo ar disponuojamų pajamų (dabartiniu metu).

Antroje grupėje nenustatyti ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų ir priežasčių, dėl kurių vyresnio amžiaus asmens socialinė globa būtų tinkama šeimoje – gautos koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp -0,302 ir 0,476. Trečioje grupėje koreliaciniai ryšiai nustatyti tarp asmens savarankiškumo ir veiklos tęstinumo užtikrinimo bei respondentų išsilavinimo – $r=0,669$, kai $p=0,1$; $\rho=0,657$, kai $p=0,01$. Tačiau koreliacinių ryšių analizė neparodė, jog yra ryšys tarp kitų respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei lūkesčių vyresnio amžiaus asmens socialinei globai.

Apibendrinant galima teigti, jog vyresnio amžiaus asmens socialinės globos pasirinkimas bei lūkesčiai nėra apspręsti sociodemografinio profilio charakteristikomis, todėl šiuo aspektu sudėtinga prognozuoti respondentų pasirinkimus. Manytina, jog norint išsamiau atskleisti lūkesčius socialinei globai šeimoje, tikslinga įvertinti asmenų, kuriems reikalinga socialinė globa, poreikius bei įvertinti koreliacinius ryšius tarp nustatytų poreikių ir lūkesčių socialinei globai šeimoje. Tačiau, šiuo atveju, respondентаis turi būti tie asmenys, kuriems poreikis socialinei globai jau yra iškilęs. Disertaciniame tyrime respondентаis pasirinkti potencialūs

privatų socialinės globos paslaugų vartotojai ir nėra vertinami poreikiai socialinei globai, todėl manytina, kad įvardinti tyrimo apribojimai daro įtaką tyrimo rezultatams ir jų išsamumui.

Socialinė globa privačiuose globos namuose. Socialinė globa privačiuose socialinės globos namuose vertinama šiais aspektais: asmens poreikių tenkinimas (teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius, paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius ir yra atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus; personalo kompetencija ir profesionalumas, socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis, personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys, personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais, gyvenamos aplinkos išlaikymas (sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų; pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privatą erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.), socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba toje pačioje gyvenvietėje), pat asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas (sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta).

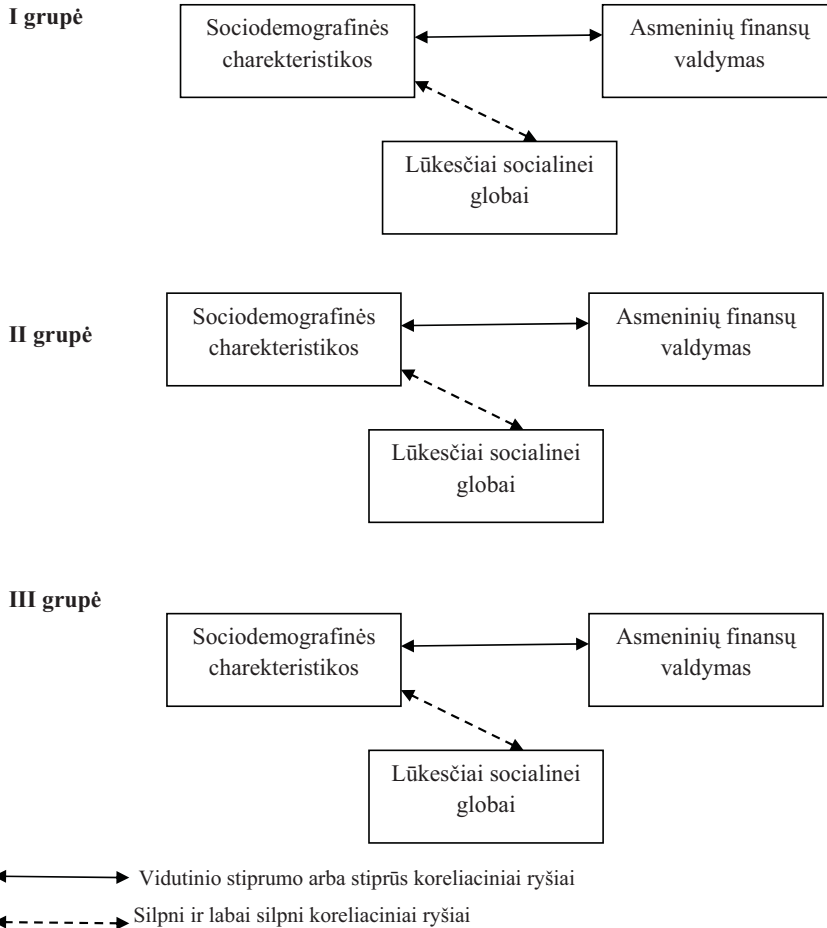
Pastebėtina, jog dauguma visų trijų grupių respondentai šiuos privatų socialinės globos paslaugų aspektus vertino gana palankiai, o tai rodo, kad esant poreikiui respondentai pasirinktų vyresnio amžiaus asmens socialinę globą (tai būtų jie patys ar kitas šeimos narys) privačiuose socialinės globos namuose.

Sociodemografinio profilio ir socialinės globos privačiuose globos namuose pasirinkimo ryšys. Atlikus koreliacinių ryšių analizę nustatyta, jog privatų socialinės globos paslaugų pasirinkimas ir lūkesčiai nepriklauso nuo respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų, kadangi koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės visų tirtų grupių atvejais yra tarp $-0,188$ ir $0,288$.

Manytina, kad šiuo atveju privatų socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims pasirinkimas negali būti siejamas su respondentų sociodemografinio profilio charakteristikomis. Galima teigti, jog prognozuoti privatų socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims pasirinkimą tikslinga įtraukti kitus kintamuosius, pavyzdžiui fiziologinių, socialinių, psichologinių poreikių įvertinimą bei šių poreikių sąsajas su lūkesčiais minėtoms paslaugoms. Tačiau privatų socialinės globos paslaugų vartotojų poreikiai šiame tyrime nebuvo vertinami, kadangi respondentai buvo pasirinkti potencialūs šių paslaugų vartotojai, o tai galėjo turėti įtakos atlikto tyrimo rezultatams.

Tyrimo rezultatų aptarimas. Bevaikių šeimų, kaip potencialių privatų socialinės globos paslaugų vartotojų elgsena rinkoje analizuota įvertinant paklausos veiksnius bei jų tarpusavio sąsajas.

Bevaikės šeimos

10 pav. Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Bevaikės šeimos“

Nustatyta, kad bevaikių šeimų elgseną galima prognozuoti tik įvertinant ryšius tarp sociodemografinio profilio kintamųjų bei asmeninės finansinės elgsenos kintamųjų. Tuo tarpu socialinės globos šeimoje ir privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims pasirinkimas ir tuo pačiu nėra susiję su sociodemografinio profilio charakteristikomis. Manytina, jog norint identifikuoti lūkesčius privatioms socialinės globos paslaugoms ir jų raišką socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims raišką, tikslinga pasirinkti kitus kintamuosius – t.y. įvertinti poreikius.

Tyrimo hipotezių priėmimo/atmetimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Bevaikės šeimos”

Pagrindinės tyrimo hipotezės	Respondentų grupė	Hipotezės atmetimas/patvirtinimas
H1: Privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų (išsilavinimo ir pajamų dydžio).	I grupė	Priimta
	II grupė	Priimta
	III grupė	Priimta
H2: Socialinės globos šeimoje pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta
H3: Potencialių socialinės globos vartotojų asmeninė finansinė elgsena priklauso nuo sociodemografinių charakteristikų.	I grupė	Priimta
	II grupė	Priimta
	III grupė	Priimta
H4: Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinė elgsena remiasi kartų solidarumo principu.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta

Pastebėtina, jog jaunesnio amžiaus (pirmos grupės respondentai), nėra aiškiai suvokiantys asmeninio finansinio planavimo tikslingumo, todėl manytina, kad jeigu tokia jų elgsena (kokia yra šiuo metu) išliks viso darbingo periodo metu, tikėtina, jog vyresniame amžiuje jų galimybės pirkti privačias socialinės globos paslaugas bus ribotos. Antros grupės respondentai disponuoja mažiausiomis pajamomis (šiam klasteryje), tačiau suvokia asmeninio finansinio planavimo tikslingumą, o jų galimybės pirkti privačias socialinės globos paslaugas vertintinos kaip palankios. Trečios grupės respondentų galimybės pirkti privačias socialinės paslaugas vertintinos kaip atitinkančios jų pasirinktą asmeninių finansų valdymo planą.

3.2. Mažavaikės šeimos, kaip potencialūs socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai

Šiame poskyryje analizuojami klasteriui „Mažvaikės šeimos“ priskiriamų respondentų grupių sociodemografinio profilio, asmeninės finansinės elgsenos ir socialinės globos šeimoje ar privačiuose socialinės globos namuose pasirinkimo sąsajos. Pirmiausiai nustatomas klasterio respondentų sociodemografinio profilio charakteristikos bei įvertinami koreliaciniai ryšiai tarp jų. 3.2.2. poskyryje analizuojami daugiavaikių šeimų asmeniniai finansiniai tikslai ir finansiniai motyvai bei priemonės jiems įgyvendinti, siekiant identifikuoti šių respondentų asmeninės finansinės elgsenos ypatumus, o 3.2.3. poskyryje nagrinėjami lūkesčiai socialinei globai šeimoje ar socialinei globai privačiuose socialinės globos namuose.

3.2.1. Mažavaikių šeimų sociodemografinis profilis

Klasterį „Mažavaiakės šeimos“ sudaro 30-39 metų, 40-49 metų, 50-60 metų amžiaus respondentai, turintys vieną arba du vaikus. Tokios šeimos, auginančios vieną arba du vaikus yra apibūdinamos mažavaikių šeimų⁷ sąvoka. Vieną vaiką turinčios šeimos sudarė 34,5 %, du vaikus turinčios šeimos sudarė 65,5 % šio klasterio respondentų, o jų pasiskirstymas pagal sociodemografines charakteristikas iliustruoja 16 lentelėje pateikiama informacija.

16 lentelė

Klasterio „Mažavaiakės šeimos“ respondentų sociodemografinio profilio charakteristikos

Požymis		I grupė	II grupė	III grupė
		%	%	%
Lytis	Vyras	33,7	24,1	34
	Moteris	66,3	75,9	66
Vaikų skaičius	1 vaikas	44,4	24,1	34,8
	2 vaikai	55,6	75,9	65,2
Šeimyninė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	3,2	0,8	0,7
	Vedęs/ištekėjusi	84,9	78,2	73
	Gyvena partnerystėje	3,9	3,4	7,1
	Išsiskyres/išsituokusi	7,9	12,3	15,6
	Našlys/našlė	0	5,4	3,5
Išsilavinimas	Vidurinis	6,8	7,9	14,2
	Profesinis	12,5	19,5	10,6
	Aukštesnysis	17,2	25,9	40,4
	Aukštasis neuniversitetinis	12,2	16,2	8,5
	Aukštasis universitetinis	51,3	30,5	26,2
Pajamos per mėnesį Lt,	Iki 1000	2,5	9	14,2
	Nuo 1001 iki 2000	16,5	21,1	16,3
	Nuo 2001 iki 3000	40,3	28,6	46,1
	Nuo 3001 iki 4000	20,1	30,5	12,8
	Nuo 4001 iki 5000 Lt	9	3,4	5
	Daugiau nei 5001 Lt	11,5	7,5	5,7
Gyvenamoji vieta	Miestas, buvęs apskrities centras	18,1	27,1	32,9
	Miestas, rajono centras	41,3	35,7	46,4
	Miestelis, kaimas	40,6	37,2	20,7

Taikant kryžminio procentinio pasiskirstymo metodą nustatyta, jog dabartinis vaikų skaičius visų amžiaus grupių respondentų šeimose beveik atitinka planuojamą ar planuotą norimą vaikų skaičių šeimoje (žr. 17 lentelė). Trečios grupės respondentų dabartinis vaikų skaičius šeimoje labiausiai atitinka planuotą vaikų skaičių šeimoje ($r=0,689$, kai $p=0,01$),

⁷ Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A., A. (2003). Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai//Filosofija. Sociologija. Nr. 2. p. 51-58. Mitrikas A. A. (2006). Šeima ir vaikai: realijos vertinimai//Sociologija: mintis ir veiksmas. Nr. 2006/1. p. 61-75

lyginant su kitomis amžiaus grupėmis (antra respondentų grupė $r=0,372$, kai $p=0,01$; trečia respondentų grupė $r=0,2445$, kai $p=0,01$).

17 lentelė

Mažavaikių šeimų dabartinis ir planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje

Amžiaus grupė	Dabartinis vaikų skaičius šeimoje	Planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje			
		1 vaikas	2 vaikai	3 vaikai	4 ir daugiau vaikų
		%	%	%	%
I grupė	1 vaikas	48	42,3	8,9	0,8
	2 vaikai	5,2	66,5	25,8	2,6
II grupė	1 vaikas	44,4	41,3	14,3	0
	2 vaikai	2,5	85,4	10,1	2
III grupė	1 vaikas	81,6	16,3	2	0
	2 vaikai	5,4	85,4	14,1	1,1

Šeimos struktūros ir pajamų dydžio ryšys. Šeimos struktūros ir šeimos vidutinių pajamų dydžio koreliacinių ryšių analizė parodė, jog visų trijų amžiaus grupės respondentų disponuojamų mėnesio pajamų dydis nepriklauso nuo šeimos struktūros⁸ – t.y. ar šeimos mėnesio pajamas generuoja vienas ar du suaugę asmenys (pirma grupė $r=-0,138$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,121$, kai $p=0,01$; antra grupė $r=-0,078$; $\rho=-0,123$, kai $p=0,05$; trečia grupė $r=-0,140$; $\rho=-0,148$, kai $p=0,01$).

Išsilavinimo ir pajamų dydžio ryšys. Galima teigti, jog visų trijų grupių respondentų disponuojamų pajamų dydis beveik nepriklauso nuo jų įgyto išsilavinimo – pirmą grupę $r=0,220$, kai $p=0,01$; $\rho=0,218$, kai $p=0,01$; antra grupę $r=0,273$, kai $p=0,01$; $\rho=0,304$, kai $p=0,01$; trečia grupę $r=0,202$, kai $p=0,05$; $\rho=0,208$, kai $p=0,05$.

Koreliaciniai ryšiai tarp kitų sociodemografinio profilio kintamųjų visose trijose klasterio „Mažavaikės šeimos“ respondentų amžiaus grupėse nenustatyti – t.y. koreliaciniai ryšiai tarp vaikų skaičiaus šeimoje ir respondentų įgyto išsilavinimo, gyvenamosios vietos bei respondentų įgyto išsilavinimo, taip pat gyvenamosios vietos ir gaunamų vidutinių mėnesio pajamų yra silpni.

3.2.2. Mažavaikių šeimų finansinė elgsena

Gyvenimo ciklo hipotezė paaiškina vartojimo ir taupymo planavimo sąsajas su asmens viso gyvenimo strategija, kuomet yra priimami sprendimai, kiek gaunamų pajamų asmenys palieka vartojimui, o kiek pajamų skiria taupyti ateičiai. Pagrindinis taupymo motyvas yra kaupti lėšas vėlesniam laikotarpiui, ypač užtikrinant įprastą vartojimo lygį vyresniame amžiuje (Jappelli, Modigliani, 1998). Analizuojant mažavaikių šeimų finansinę elgseną nėra vertinama,

⁸ Duomenų perkodavimas atliktas 3.1. skyriuje nurodyta tvarka

kiek šios šeimos gaunamų pajamų palieka vartojimui, o kiek pajamų skiria taupyti ateičiai, tačiau yra siekiama parodyti, kaip jų asmeninių finansų valdymas siejasi su kartų solidarumu. Tyrimė daroma prielaida, jog mažavaiškės šeimos gali „investuoti“ į savo vaikus tikėdamosios ateityje, gauti grąžą iš suaugusių vaikų, pavyzdžiui finansinę paramą vyresniame amžiuje ar būti globojami suaugusių vaikų šeimose. Kitaip sakant, asmeninių finansų valdymas šiuo atveju gali būti grindžiamas kartų solidarumu ir išipareigojimu.

Asmeninių finansinių tikslų ir motyvų identifikavimas. Svarbiausi asmeniniai finansiniai tikslai visoms respondentų amžiaus grupėms yra patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius.

18 lentelė

Mažavaiškių šeimų grynąjų pinigų turėjimo motyvo vertinimas

Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius	100	0	0	99,6	0,4	0	99,3	0	0,7
Užsiimti norima veikla, hobiu	71	10,1	18,1	47,5	11,1	41,4	48,5	18,4	3,1
Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	65,6	14,7	19,7	40,7	14,4	41,8	52,9	20	27,1
Finansiškai paremti ⁹ tėvus ar kitus giminaičius senatvėje	76,7	16,8	6,4	69,5	12,8	17,7	64,3	20,7	15
Finansiškai paremti suaugusius vaikus	65,6	24,7	9,7	67,9	15,8	16,2	70	18,6	11,4

Beveik du trečdaliai visų respondentų mano, jog svarbu finansiškai remti savo tėvus vyresniame amžiuje bei svarbu finansiškai paremti suaugusius vaikus. Manytina, jog šiuo atveju stebimos mažavaiškių šeimų vienos kartos finansinio išipareigojimo prielaidos remti kitų kartų šeimos narius.

Pirmos respondentų grupės atveju, tikslas finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=-0,170$, kai $p=0,01$; $\rho=-0,127$, kai $p=0,01$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=-0,070$, kai $p=0,01$; $\rho=-0,023$), toks pat požiūris išryškėja kalbant apie finansinę paramą suaugusiems vaikams ($r=0,020$; $\rho=0,017$ bei $r=-0,037$; $\rho=-0,034$). Nors daroma prielaida, jog respondentai finansiškai siekia remti suaugusius vaikus, o vėliau tokios pat paramos tikisi iš jau suaugusių vaikų vyresniame amžiuje, tačiau koreliacinė analizė parodė, kad taip teigti galima tik iš dalies – $r=0,232$, kaip=0,01; $\rho=0,264$, kai $p=0,1$.

⁹ Nors mokslinėje literatūroje (Jurevičienė, Bikas, 2004, ir kt.) nurodoma, jog finansinė tėvų parama ir finansinė parama suaugusiems vaikams išreiškia asmenų grynąjų pinigų turėjimo motyvą, tačiau disertacijos autorės nuomone, šių tikslų priskyrimas grynąjų pinigų turėjimo motyvui yra sąlyginis ir priklausantis nuo amžiaus grupės.

Antros respondentų grupės atveju, tikslo finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje vertinimas nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=0,062$; $\rho=0,078$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,044$; $\rho=0,039$). Tokios pat tendencijos stebimos ir finansinės paramos suaugusiems vaikams atveju – koreliaciniai ryšiai tarp respondentų išsilavinimo bei tikslo finansiškai remti suaugusius vaikus yra labai silpni ($r=0,111$; $\rho=0,119$), taip pat ryšiai tarp jau minėto finansinio tikslo vertinimo bei respondentų gaunamų vidutinių pajamų dydžio yra labai silpni ($r=0,166$, kai $p=0,01$; $\rho=0,167$, kaip $p=0,01$). Nors daroma prielaida, kad respondentai finansiškai siekia remti suaugusius vaikus, o vėliau tokios pat paramos tikisi iš jau suaugusių vaikų vyresniame amžiuje, tačiau koreliacinė analizė parodė, kad taip teigti negalima ($r=0,115$, kaip $p=0,05$; $\rho=0,073$, kai $p=0,5$).

Trečios respondentų grupės atveju, tikslas finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=-0,088$; $\rho=-0,144$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,002$; $\rho=0,038$). Toks pat nuostata stebima kalbant apie finansinę paramą suaugusiems vaikams. Nustatyta, kad mažvaikių šeimų 50-60 metų respondentų tikslas remti finansiškai suaugusius vaikus nepriklauso nuo jų įgyto išsilavinimo ($r=0,147$; $\rho=0,109$) bei gaunamų pajamų ($r=0,173$; $\rho=0,157$). Taip pat nenustatyti ryšiai tarp šios grupės respondentų tikslo teikti finansinę paramą suaugusiems vaikams bei vaikų, kaip finansinės paramos šaltinio vyresniame amžiuje, identifikavimo ($r=0,093$; $\rho=0,072$).

Apsisaugojimo (atsargumo) motyvas. Asmeniniai finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupiti nenumatytų ar papildomų išlaidų fondą“, apibūdinami apsisaugojimo motyvu, o šių asmeninių finansinių tikslų nustatymas ir įgyvendinimas yra susijęs su kintančiu ekonomikos ciklu. Kaip jau minėta, taupyti svarbu tam, kad visuomet būtų galima turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms. Asmeniniai finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupiti nenumatytų/papildomų išlaidų fondą“ yra vertintini kaip svarbūs visose respondentų grupėse (19 lentelė).

Mažavaikių šeimų apsaugojimo (atsargumo) motyvo vertinimas

Asmeninis finansinis motyvas	Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
		Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
		%			%			%		
Apsisaugojimas (atsargumas)	Apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais	96	1,8	2,2	96	1,8	2,2	95,7	2,8	1,4
	Kaupti nenumatytų išlaidų fondą	86	11,1	2,9	79,6	15,4	5	75,7	17,1	7,1

Koreliacinė analizė parodė, kad ryšiai tarp apsaugojimo (atsargumo) motyvo bei visų trijų grupių respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų yra silpni arba labai silpni, todėl galima teigti, jog respondentų tikslai turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms nepriklauso nuo jų disponuojamų mėnesio pajamų, išsilavinimo.

Turto valdymo motyvas. Kaip jau minėta, turto valdymo motyvas labiausiai išreiškia respondentų asmeninių finansų planavimą, tenkinant poreikius būsimo vyresnio amžiaus laikotarpiu.

20 lentelė

Mažavaikių šeimų turto valdymo motyvo vertinimas

Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Kaupti fondą būsimoms vaikų/anūkų studijoms	75,7	16,3	8	78,8	8,5	12,8	69,1	16,9	13,9
Kaupti vaikų/anūkų ateičiai, jų gerovei kurti	70,5	21,5	8	67,1	16,7	16,2	61,9	24,6	13,9
Įsigyti papildomą būstą	36,3	14,7	49,1	26,4	11,5	62,1	21,3	11,8	66,9
Užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsimam pensiniam amžiui	91,2	5,1	3,7	88,3	4,9	6,8	93,6	1,4	5
Turėti patogią senatvę	85,8	8,4	5,8	92,8	1,6	5,6	98,6	0,7	0,7

Kaip matyti (žr. 20 lentelė), visų amžiaus grupių respondentams mažiausiai svarbu yra įsigyti papildomą būstą. Finansiniai tikslai, kurie atspindi respondentų investicijas į vaikų gerovę yra identifikuojami kaip svarbūs, o respondentų siekis turėti patogią senatvę bei užsitikrinti pakankamas pajamas vyresnio amžiaus laikotarpiui, yra įvardinami kaip labai svarbūs.

Vertinant kartų solidarumo ir finansinio išsipareigojimo aspektą, pastebėtina, jog pirmos grupės respondentai nors ir siekia taupyti ir kaupti fondą vaikų ar anūkų ateičiai, tačiau koreliacinė analizė parodė, jog ryšys tarp minėto finansinio tikslo bei lūkesčio gauti finansinę paramą iš suaugusių vaikų vyresniame amžiuje ($r=0,048$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,062$, kai $p=0,05$) ar anūkų ($r=0,156$, kai $p=0,05$; $\rho=0,130$, kai $p=0,05$) yra labai silpni. Tokios pat nuostatos finansinės paramos suaugusiems vaikams atžvilgiu išreiškiamos antros grupės respondentų atveju ($r=0,135$, kai $p=0,01$; $\rho=0,119$, kai $p=0,01$) bei trečios grupės respondentų atveju ($r=-0,036$; $\rho=-0,010$).

Pastebėtina, jog tikslas kaupti fondą vaikų ir anūkų gerovei kurti nepriklauso nuo pirmos grupės respondentų įgyto išsilavinimo ($r=-0,027$; $\rho=-0,017$) bei disponuojamų vidutinių mėnesio pajamų ($r=-0,1042$; $\rho=-0,101$). Tokia pati situacija stebima ir antrosios grupės atveju, kuomet tikslas kaupti lėšas siekiant padėti vaikams ar anūkams nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=0,092$; $\rho=0,109$) bei disponuojamų pajamų dydžio ($r=0,099$; $\rho=0,072$). Trečios grupės atveju, tikslas kaupti fondą vaikų ir anūkų gerovei kurti taip pat nepriklauso nuo respondentų išsilavinimo ($r=-0,027$; $\rho=-0,090$) bei disponuojamų vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,061$; $\rho=0,051$).

Apibendrinant galima teigti, jog mažvaikių šeimų finansinių tikslų, nukreiptų užtikrinti finansinį saugumą suaugusiems vaikams, dabartinių metu kaupiant santaupas, nepriklauso nuo respondentų išsilavinimo ar disponuojamų pajamų dydžio. Be to nėra stebima tendencija, jog jei tėvai (šiuo atveju respondentai) dabartiniu metu taupo siekdami finansiškai padėti vaikams ateityje, tai to paties yra tikimasi iš vaikų. Vadinasi, galima teigti, jog kartų solidarumas ir vienos kartos finansinis išsipareigojimas padėti kitai kartai nepasireiškia.

Finansiniai tikslai „užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsimam pensiniam amžiui“ bei „turėti patogią senatvę“ ir jų realizavimas išreiškia respondentų požiūrį į finansinio saugumo garantavimą vyresnio amžiaus laikotarpiu. Pirmos respondentų grupės atveju, nustatyta, jog nėra ryšio tarp respondentų išsilavinimo bei tikslų užsitikrinti pageidaujamas pajamas vyresniam amžiui ($r=-0,054$; $\rho=-0,050$) ir turėti patogią senatvę ($r=-0,006$; $\rho=-0,056$), taip pat nėra ryšio tarp respondentų disponuojamų pajamų dydžio ir tikslų užsitikrinti pageidaujamas pajamas vyresniam amžiui ($r=0,053$; $\rho=0,112$) bei turėti patogią senatvę ($r=-0,023$; $\rho=-0,018$).

Antros grupės atveju taip pat nustatyta, jog nėra ryšio tarp respondentų įgyto išsilavinimo ir tikslų turėti patogią senatvę ($r=0,164$, kai $p=0,01$; $\rho=0,103$, kai $p=0,01$) bei užsitikrinti pageidaujamas pajamas vyresniame amžiuje ($r=0,104$; $\rho=0,106$). Taip pat disponuojamų pajamų dydis nepriklauso nuo jau minėtų finansinių tikslų svarbumo vertinimo ($r=0,104$, kai $p=0,05$; $\rho=0,106$, kai $p=0,05$ bei $r=0,133$, kai $p=0,05$; $\rho=0,144$, kai $p=0,05$).

Trečios grupės atveju, koreliaciniai ryšiai tarp įvardintų finansinių tikslų bei respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų taip pat nenustatyti.

Patogi senatvė arba patogus vyresnio amžiaus laikotarpis yra siejamas ne tik su finansiniu saugumu, tačiau ir kitomis vyresnio amžiaus komponentėmis. 21 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog finansinė nepriklausomybė bei gera sveikata visų amžiaus grupių respondentų vertinamos kaip esminės.

Koreliacinių ryšių analizė parodė, jog visų klasterio “Mažavaikės šeimos” respondentų grupių atveju, finansinės nepriklausomybės siekis vyresniame amžiuje nepriklauso nuo respondentų išsilavinimo bei disponuojamų pajamų dydžio (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp -0,111 ir 0,192).

21 lentelė

Mažavaikių šeimų būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio komponentės

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Finansinė nepriklausomybė	77,4	75,2	92,2
Išlaikyti pasiekti gyvenimo standartai	39,4	19,5	18,4
Galimybė užsiimti norima veikla, pomėgiais, kuriais negalėjo užsiimti aktyviuoju darbingu periodu	61,6	45,9	37,6
Gera sveikata	82,4	91	91,5
Tinkama socialinė priežiūra	41,6	42,1	53,2

Asmeninių finansinių tikslų identifikavimas leidžia įvertinti respondentų požiūrį į asmeninių finansų planavimą, tačiau asmeninių finansinių motyvų prioritetiškumo vertinimas, leistų išsamiau įvertinti skirtingo amžiaus respondentų finansinę elgseną. Kaip matyti 22 lentelėje, pirmuoju prioritetu visose amžiaus grupėse įvardintas grynųjų pinigų turėjimo motyvas, antruoju prioritetu – apsisaugojimas (atsargumas), trečiuoju prioritetu – apsisaugojimas ir atsargumas bei turto valdymas (pirmoje ir trečioje amžiaus grupėse), ketvirtuoju ir penktuoju prioritetu įvardintas turto valdymo motyvas. Tokių finansinių motyvų identifikavimas numato būtinybę respondentams taupyti ir/ar investuoti t.y pasirinkti atitinkamus finansinius instrumentus.

Mažavaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetai

	Asmeniniai finansiniai motyvai				
	1 prioritetas	2 prioritetas	3 prioritetas	4 prioritetas	5 prioritetas
I grupė	Grynųjų pinigų turėjimas (86,6 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (60,8 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (32 %)/Turto valdymas (31,8 %)	Turto valdymas (48,9 %)	Turto valdymas (39,3 %)
II grupė	Grynųjų pinigų turėjimas(79,6 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (57 %)	Turto valdymas (48,9 %)	Turto valdymas (67, %)	Turto valdymas (47,5 %)
III grupė	Grynųjų pinigų turėjimas (85,1%)	Apsisaugojimas (atsargumas) (48,8 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (32,8 %)/ Turto valdymas (41,4%)	Turto valdymas (47,8 %)	Turto valdymas (60,8%)

Analizuojant finansinių priemonių pasirinkimą, pirmiausiai įvertinta, kokia dalis respondentų taupo arba investuoja siekdami finansinių tikslų. Nustatyta, kad taupo arba investuoja 73,6 % pirmos grupės, 63,8 % antros grupės ir 62,4 % trečios grupės respondentų.

Kaip matyti iš 23 lentelėje pateikiamų duomenų, daugiau kaip pusė *pirmos grupės* respondentai moka įmokas į pensijų fondus (53,1%), trečdalis (30,1%) respondentų savo santaupas kaupia ir laiko kaip indėlius bankuose bei (37,6 %) kaupiti santaupoms yra pasirinkę draudimą, penktadalis (20,8 %) investuoja į nekilnojamąjį turtą (pardavimo, nuomos tikslais).

Mažavaikių šeimų finansinių priemonių naudojimas taupymo/investavimo tikslais

Finansinės priemonės	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Pensijų kaupimas pensijų fonduose	53,1	55,3	39
Indėliai bankuose	30,1	19,9	29,1
Draudimas	37,6	17,3	20,6
Investavimas į akcijas/obligacijas	3,9	3	9,9
Investavimas į nekilnojamąjį turtą	20,8	6,4	20,6

Daugiau kaip pusė antros grupės respondentų (55,3 %) moka įmokas į pensijų fondus, penktadalis (19,9 %) kaupia santaupas ir laiko kaip indėlius bankuose arba (18,3 %) yra pasirinkę draudimą. Kalbant apie *trečios grupės* respondentes, pastebėtina, kad trečdalis turi indėlius bankuose, o penktadalis kaupia santaupas mokėdami draudimo įmokas arba investuoja į nekilnojamąjį turtą.

Analizuojant priežastis, kurios lemia mažvaikių šeimų netaupymą ar neinvestavimą, nustatyta, jog nepakankamos šeimos pajamos, didelės šeimos išlaidos respondentų įvardinamos

dažniausiai (žr. 24 lentelė), be to respondentai nurodo, jog netaupo dabartiniu metu, tačiau ketina taupyti ateityje.

24 lentelė

Priežastys, lemiančios nepasinaudojimą finansinėmis priemonėmis taupymo ar investavimo tikslais

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Nepakankamos asmeninės (šeimos) pajamos	64,4	83,5	92,3
Pakankamai didelės asmeninės (šeimos) išlaidos	76,7	80,2	81,6
Nemažas išlaikomų asmenų skaičius šeimoje	55,7	50,5	48,9
Nepasitikiu finansinėmis priemonėmis, nes investavimas yra rizikingas	67,1	59,8	76,5
Trūksta žinių apie investavimą/taupymą	54,8	68,1	64,7
Ketina taupyti/investuoti vėliau	64,4	83,5	92,3

Pastebėtina, jog nepasitikėjimas finansinėmis priemonėmis yra susijęs su žinių apie investavimą ar taupymą trūkumu: pirmos grupės atveju $r=0,814$, kai $p=0,01$, $\rho=0,767$, kai $p=0,01$; antros grupės atveju $r=0,885$, kai $p=0,01$, $\rho=0,823$, kai $p=0,01$; trečios grupės atveju $r=0,835$, kai $p=0,01$, $\rho=0,708$, kai $p=0,01$.

Kiti finansinės paramos teikėjai vyresniame amžiuje. Tyrime siekta nustatyti kitus finansinės paramos šaltinius vyresniame amžiuje. Išskirti dviejų tipų finansinės paramos šaltiniai: neformalūs (pats asmuo, sutuoktinis/partneris, vaikai, anūakai, kiti giminaičiai) bei formalūs (bendruomenė, nevyriausybinės organizacijos ir valstybinės organizacijos) (žr. 25 lentelė).

25 lentelė

Eventualūs paramos šaltiniai vyresniame amžiuje mažvaikių šeimų požiūriu

Paramos šaltinis vyresniame amžiuje	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Pats asmuo (jo/jos santaupos ir t.t.)	98,2	92,1	100
Sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė)	82,3	53,3	55,1
Vaikai	49	37,5	47,3
Anūakai	21,2	9	13,7
Kiti artimieji, giminaičiai	15,6	8,1	3,2
Bendruomenė, bendruomeninės organizacijos	8,1	4,6	4,7
Nevyriausybinės organizacijos	6,1	5,5	6,2
Valstybinės (valdžios) institucijos	67,9	67,2	56,3

Finansinės paramos labiau tikimasi iš neformalių finansinės paramos šaltinių, tuo tarpu bendruomeninės organizacijos ar nevyriausybinės organizacijos respondentų nėra atpažįstamos kaip organizacijos, galinčios finansiškai remti asmenis vyresniame amžiuje. Tačiau nemažai respondentų finansinės paramos tikisi iš valstybinių organizacijų, netgi daugiau nei iš savo suaugusių vaikų.

Apibendrinant galima teigti jog, klasterio „Mažavaikės šeimos“ respondentų finansinė elgsena nėra grindžiama kartų solidarumu ir įsipareigojimu finansiškai remti kitų kartų šeimos narius. Be to, valstybinė parama vyresniame amžiuje identifikuojama kaip svarbus finansinės paramos šaltinis. Pabrėžtina, jog visų trijų grupių respondentų finansinę elgseną apibūdinti ir prognozuoti taikant koreliacinių ryšių analizę yra sudėtinga, kadangi duomenų analizės rezultatai parodė, jog nėra priklausomybės tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei asmeninių finansų valdymo elementų.

Mažavaikių šeimų lūkesčiai socialinės globos paslaugoms

Socialinės globos šeimoje pasirinkimas vyksta įvertinant tokius globos šeimoje aspektus: šeimos narių įsipareigojimas ir kartų solidarumas; šeimos, kaip tinkamiausios vyresnio amžiaus asmens poreikių tenkinimo šaltinio, traktavimas; gyvenamosios vietos, artimos aplinkos išlaikymas vyresniame amžiuje; kasdienės vyresnio amžiaus asmens veiklos tęstinumas bei globojamo asmens savarankiškumo puoselėjimas (žr. 2 priedas).

Vyresnio amžiaus asmens socialinę globą šeimoje kaip pareigą labiausiai suvokia ir išreiškia trečios grupės respondentai – 90,1 % teigė, jog vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose; taip pat 87,1 % pirmos grupės bei 64,6 % antros grupės respondentų nurodė manantys, kad vyresnio amžiaus asmens socialinė globa šeimoje yra vaikų ar anūkų pareiga. Atkreiptinas dėmesys, jog moralinis įsipareigojimas globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje pirmos ir trečios grupės atvejais beveik nepriklauso nuo to, ar tikimasi finansinės paramos iš vaikų ar anūkų (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės tarp 0,101 ir 0,232), tačiau antros grupės atveju stebimas ryšys tarp pareigos globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje ir siekio gauti finansinę paramą vyresniame amžiuje iš vaikų ir anūkų ($r=0,431$, kai $p=0,01$; $\rho=0,454$, kai $p=0,01$). Manytina, jog šiuo atveju kartų solidarumas ir įsipareigojimas pasireiškia socialinės globos šeimoje atžvilgiu.

Asmens poreikių tenkinimo aspektu, trečios grupės respondentų nuomonė išsiskyrė iš antros ir pirmos grupės respondentų nuomonės, kadangi didžioji jų dauguma mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje yra geriausiai pasirūpinama vyresnio amžiaus asmens poreikiais. Gyvenamos aplinkos išlaikymo (artimos aplinkos) išlaikymo aspektu, socialinę globą šeimoje panašiai vertina visos trys respondentų grupės. Asmens savarankiškumo ir veiklos tęstinumo aspektu, dauguma trečios grupės respondentų mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje vyresnio šeimos narys gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę, taip pat yra išlaikomi asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei

kaimynais. Tuo tarpu tik apie pusė pirmos ir antros grupės respondentų mano, kad vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje padeda išlaikyti jo savarankiškumą ir autonomiškumą.

Sociodemografinio profilio ir globos šeimoje pasirinkimo ryšys. Atlikus koreliacinę analizę, gauti rezultatai parodė, jog pirmoje grupėje nėra ryšio tarp demografinio profilio kintamųjų (išsilavinimo, disponuojamų pajamų dydžio) bei priežasčių, dėl kurių respondentai pasirinktų vyresnio asmens globą šeimoje (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp $-0,345$ ir $0,306$), tačiau nustatyti vidutinio stiprumo ryšiai tarp respondentų vaikų skaičiaus šeimoje ir manymo, kad vyresnio amžiaus asmens poreikiai gali būti tinkamai atliepti šeimoje ($r=0,596$, kai $p=0,01$; $\rho=0,587$, kai $p=0,01$) bei respondentų vaikų skaičiaus šeimoje ir vyresnio amžiaus asmens globos šeimoje, siekiant išlaikyti jo ryšius su artimiausia socialine aplinka ($r=0,576$, kai $p=0,01$; $\rho=0,537$, kai $p=0,01$). Vadinasi, tarpasmeninių santykių šeimoje išlaikymas tarp kartų gali būti įvardinamas kaip lūkestis lemiantis vyresnio amžiaus šeimos nario globą šeimos erdvėje.

Antroje ir trečioje grupėse nustatyti silpni koreliaciniai ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų ir aplinkybių, dėl kurių vyresnio amžiaus asmens globa būtų tinkama šeimoje – gautos koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra $-0,244 > r / \rho < 0,299$.

Sociodemografinio profilio ir vyresnio amžiaus asmens globos pasirinkimo privačiuose socialinės globos namuose ryšys.

Socialinė globa privačiuose socialinės globos namuose vertinama šiais aspektais: asmens poreikių tenkinimas (teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius, paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius ir yra atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus); personalo kompetencija ir profesionalumas (socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis, personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys, tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija, personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais); gyvenamos aplinkos išlaikymas (sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų; pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.); socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba toje pačioje gyvenvietėje), pat asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas (sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta).

Reikėtų pastebėti, jog dauguma visų trijų grupių respondentai šiuos privačių socialinės globos paslaugų aspektus vertino gana palankiai (žr. 3 priedas), o tai rodo, kad esant poreikiui respondentai pasirinktų vyresnio amžiaus asmens globą (tai būtų jie patys ar kitas šeimos narys) privačiuose socialinės globos namuose.

Taikant koreliacinės analizės metodą, įvertinti ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei aplinkybių, sąlygojančių privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimą trijose respondentų grupėse. Gauti rezultatai parodė, jog egzistuoja silpni arba labai silpni koreliaciniai ryšiai tarp minėtų kintamųjų visose respondentų grupėse. Tai rodo, jog tikėtinas privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimas nepriklauso nuo respondentų lyties, disponuojamų pajamų dydžio, šeimos struktūros, todėl sudėtinga prognozuoti šių paslaugų pasirinkimą atsižvelgiant į sociodemografinio profilio charakteristikas.

Galima daryti prielaidą, kad galbūt tyrimas neapėmė tų kintamųjų, kurie galėtų leisti prognozuoti ir paaiškinti respondentų elgseną socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims rinkoje. Tad, tokie tyrimo radiniai aktualizuoja tolimesnių tyrimų kryptis, pavyzdžiui, šiame tyrime nebuvo atsižvelgiama į istorinį, ekonominį, socialinį, kultūrinį kontekstą. Derėtų paminėti, kad šių trijų amžiaus grupių respondentų pasirengimas profesinei veiklai ir šeimos kūrimas vyko skirtingais laikotarpiais, kurie galėjo lemti respondentų nuostatų, požiūrių, lemiančių dabartinius sprendimus, formavimąsi. Pirma grupė (30-39 metų amžiaus respondentai) yra gimusi 1972-1981 metais ir, jeigu laikytis sąlygos, jog pasirengimas profesinei veiklai truko iki maždaug 1994-2003 metų, o tikėtina, kad ir šeimos kūrimo procesas taip pat prasidėjo panašiu metu, tad matyti, jog įėjimas į darbo rinką įvyko jau veikiant rinkos ekonomikos principams, nors pasirengimas darbo rinkai vyko veikiant planinės ekonomikos principams, kurie galėjo įtakoti asmenų elgseną, požiūrius, nuostatas. Be to tuo metu, kinta ir šeimos modelis¹⁰. Nuo 2004 m. Lietuva tapo ES nare, kuomet ypatingai jaunimui atsiranda kitokios veikimo galimybės (pavyzdžiui, darbas, studijos ES šalyse), kurios gali nulemti jų elgseną socialinės globos paslaugų rinkoje.

Trečios grupės (50-60 metų amžiaus) respondentai, kuriems greičiausiai iškilis poreikis naudotis socialinės globos paslaugomis, yra gimę apie 1951-1960 m. ir tikėtina, kad jų pasirengimas profesinei veiklai vyko iki maždaug 1974-1984 m., taip pat tikėtina, jog ir šeimos kūrimas prasidėjo panašiu laikotarpiu, tad matyti, kad pasirengimas darbo rinkai ir įėjimas į ją vyko veikiant planinės ekonomikos principams. Galima daryti prielaidą, jog jų vaikai yra dabartinė 30-39 metų amžiaus karta, kurios, kaip minėta gyvenimas formavosi (ir dabar dar formuojasi) veikiamas kitokio ekonominio, politinio, socialinio, kultūrinio konteksto.

Kalbant apie antros grupės (40-49 metų amžiaus) respondentes, pastebėtina, jog tai karta gimusi maždaug apie 1961-1971 m. ir, jeigu laikysimės sąlygos, jog pasirengimas profesinei veiklai truko iki maždaug 1983-1993 metų, o tikėtina, kad ir šeimos kūrimo procesas taip pat prasidėjo panašiu metu, tad matyti, jog įėjimas į darbo rinką įvyko rinkos ekonomikos principų ir planinės ekonomikos principų veikimo sąveikoje, o tai galėjo įtakoti asmenų elgseną,

¹⁰ Nuo 1992 m. Lietuvoje pradėjo mažėti gimstamumas ir bendrasis gyventojų skaičius

požiūrius, nuostatas, kurios gali nulemti jų elgseną socialinės globos paslaugų rinkoje. Todėl manytina, jog norint prognozuoti potencialių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų elgseną socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims rinkoje, reikėtų įvertinti tokius veiksnius kaip respondentų planuojama (ar respondentų vaikų planuojama) gyvenamoji vieta ir darbo vieta – Lietuva ar kita ES valstybė, skirtingų tautybių šeimos ir kt.

3.2.3. Mažvaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms vyresnio amžiaus asmenims

Kaip jau buvo minėta, socialinės globos šeimoje pasirinkimas vyksta įvertinant tokius globos šeimoje aspektus: šeimos narių išsipareigojimas ir kartų solidarumas; šeimos, kaip tinkamiausios vyresnio amžiaus asmens poreikių tenkinimo šaltinio, traktavimas; gyvenamosios vietos, artimos aplinkos išlaikymas vyresniame amžiuje; kasdienės vyresnio amžiaus asmens veiklos tęstinumas bei globojamo asmens savarankiškumo puoselėjimas.

Vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje kaip pareigą labiausiai suvokia ir išreiškia trečios grupės respondentai – 84,8 % teigė, jog vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose, kiek mažiau taip manančių buvo antros grupės – 73 % ir pirmos grupės respondentų – 69,2 %. Gauti rezultatai rodo, kiek respondentų ryžtųsi globoti vyresnio amžiaus šeimos narį dėl moralinio išsipareigojimo.

Gyvenamos aplinkos išlaikymo (artimos aplinkos) išlaikymo aspektu, socialinę globą šeimoje panašiai vertina visos trys respondentų grupės, panašūs vertinimai yra pateikiami ir asmens savarankiškumo ir veiklos tęstinumo aspektu.

Sociodemografinio profilio ir globos šeimoje pasirinkimo ryšys. Atlikus koreliacinę analizę gauti rezultatai parodė, jog pirmos grupės atveju, nėra ryšio tarp pasirinktų sociodemografinio profilio charakteristikų ir lūkesčių apsprendžiančių respondentų pasirinkimą globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp -0,203 ir 0,236). Vadinasi, mažvaikių šeimų sprendimas ateityje globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje nepriklauso nuo respondentų lyties, jų įgyto išsilavinimo ar disponuojamų pajamų (dabartiniu metu).

Antroje grupėje nenustatyti ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų ir lūkesčių vyresnio amžiaus asmens globai šeimoje – gautos koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp -0,165 ir 0,276. Trečioje grupėje koreliacinių ryšių analizė neparodė priklausomybės tarp kitų respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei minėtų lūkesčių vyresnio amžiaus asmens globai šeimoje (koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp 0,175 ir 0,171).

Sociodemografinio profilio ir socialinės globos pasirinkimo privačiuose socialinės globos namuose ryšys. Socialinė globa privačiuose socialinės globos namuose vertinama šiais aspektais: asmens poreikių tenkinimas (teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius, paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius ir yra atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus); personalo kompetencija ir profesionalumas (socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis, personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys, tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija, personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais); gyvenamos aplinkos išlaikymas (sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų; pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.); socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba toje pačioje gyvenvietėje), pat asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas (sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta). Reikėtų pastebėti, jog dauguma visų trijų grupių respondentai šiuos privačių socialinės globos paslaugų aspektus vertino gana palankiai (žr. 3 priedas), o tai rodo, kad esant poreikiui respondentai pasirinktų vyresnio amžiaus asmens globą (tai būtų jie patys ar kitas šeimos narys) privačiuose socialinės globos namuose. Tačiau pastebėtina, jog privačias socialinės globos paslaugas vis dėl to pasirinktų jaunesnio amžiaus respondentai (pirma grupė), nei trečiosios grupės respondentai.

Taikant koreliacinės analizės metodą, įvertinti ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų bei lūkesčių privačioms socialinės globos paslaugoms trijų respondentų grupėse. Gauti rezultatai parodė, jog egzistuoja silpni arba labai silpni koreliaciniai ryšiai tarp minėtų kintamųjų visose respondentų grupėse. Tai rodo, jog tikėtinas privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimas nepriklauso nuo respondentų lyties, pajamų dydžio, šeimos struktūros, todėl neįmanoma prognozuoti šių paslaugų pasirinkimą pagal respondentų sociodemografinį profilį.

Apibendrinant galima teigti, jog vyresnio amžiaus asmens socialinė globa šeimoje yra grindžiama tarpasmeninių santykių išlaikymu, todėl šiuo atveju stebima kartų tarpusavio emocinė ir moralinė priklausomybė. Tuo tarpu privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo vertinimas yra gana problematiškas – nors respondentų nuomonė atspindi, jog tokio pobūdžio paslaugos būtų tinkamos ir būtinos vyresniame amžiuje, tačiau jų pasirinkimas nėra pagrindžiamas sociodemografinio profilio kintamaisiais. Manytina, jog tokius tyrimo duomenų analizės rezultatus gali lemti tai, jog informuotumas apie privačias socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims nėra pakankamas, todėl respondentų nuomonė atspindi jų lūkesčius šioms paslaugoms, tačiau tikėtina, jog jie nėra suvokti. Privačios socialinės globos paslaugos

vyresnio amžiaus asmenims gali būti suvokiamos kaip kokybiškesnės ir labiau atliepiančios vartotojų poreikius nei kitose socialinės globos paslaugų organizacijos (pavyzdžiui, valstybinėse) teikiamos analogiškos paslaugos. Tyrime respondentų nuomonė valstybinių ar nevyriausybinių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims atžvilgiu nebuvo tiriama.

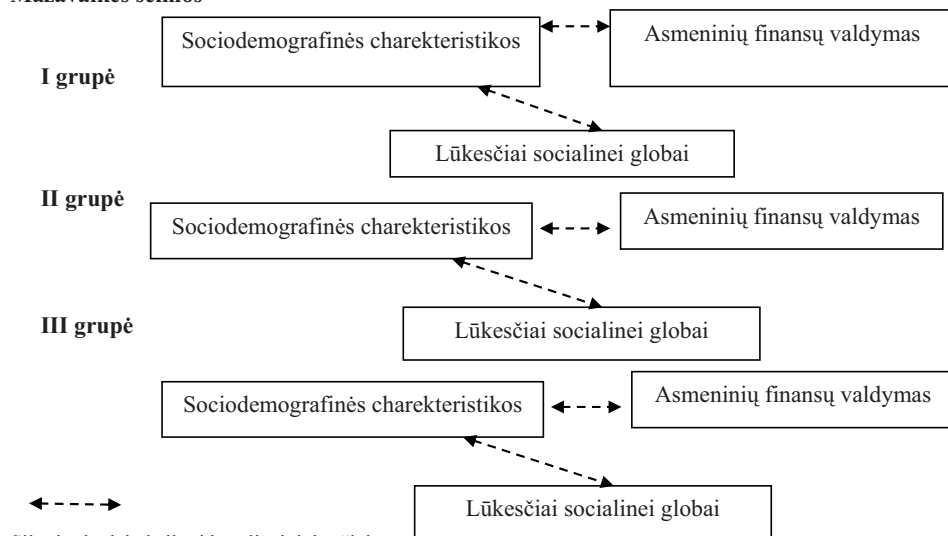
26 lentelė

Tyrimo hipotezių priėmimo/atmetimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Mažavaikės šeimos“

Pagrindinės tyrimo hipotezės	Respondentų grupė	Hipotezės atmetimas/patvirtinimas
H1: Privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta
H2: Socialinės globos šeimoje pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų demografinių charakteristikų.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta
H3: Potencialių socialinės globos vartotojų asmeninė finansinė elgsena priklauso nuo sociodemografinių charakteristikų.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta
H4: Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinė elgsena remiasi kartų solidarumo principu.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta

Apibendrinant galima teigti, jog analizuojant privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius ir jų raišką rinkoje vartotojo elgsenos perspektyvoje, manytina, kad mažvaikių šeimų elgseną sudėtinga prognozuoti.

Mažavaikės šeimos

Silpni arba labai silpni koreliaciniai ryšiai

11. pav. Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Mažavaikės šeimos“

Vadinasi, apžvelgus gautus rezultatus, matyti, jog privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių raišką mažvaikių šeimų grupėje yra sudėtinga prognozuoti, todėl manytina, jog jų sprendimai asmeninių finansų valdymo, socialinės globos paslaugų pasirinkimo aspektais yra daugiau situatyvūs, t.y. priklausantys nuo įvairių sąlygų sprendimo priėmimo momentu. Manytina, jog norint išsamiau ištirti mažvaikių šeimų elgseną, tikslinga atliekant tolimesnius tyrimus įtraukti kitus kintamuosius (pavyzdžiui, poreikių vertinimą), bei atsižvelgti į socialinio, kultūrinio, politinio konteksto reikšmę vartotojų elgsenai.

3.3. Daugiavaikės šeimos, kaip potencialūs privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai

Šiame disertacijos skyriuje analizuojami klasteriui „Daugiavaikės šeimos“ priskiriamų respondentų grupių sociodemografinio profilio, asmeninės finansinės elgsenos ir socialinės globos šeimoje ar privačiuose socialinės globos namuose pasirinkimo sąsajos. Pirmiausiai nustatomas klasterio respondentų sociodemografinio profilio charakteristikų raiška bei identifikuojami koreliaciniai ryšiai tarp jų. 3.3.2. poskyryje analizuojami daugiavaikių šeimų asmeniniai finansiniai motyvai ir finansiniai tikslai bei priemonės jiems įgyvendinti, siekiant identifiikuoti šių respondentų asmeninės finansinės elgsenos ypatumus, o 3.3.3. poskyryje nagrinėjami lūkesčiai vyresnio amžiaus asmens socialinei globos šeimoje ar socialinės globos paslaugoms privačiuose socialinės globos namuose.

3.3.1. Daugiavaikių šeimų sociodemografinis profilis

Daugiavaikų šeimų sąvoka¹¹ apibūdinama tyrime dalyvavusių respondentų grupė, kurie nurodė turintys tris ir daugiau vaikų. Tokios šeimos sudarė 17,2 % visų tyrime dalyvavusių respondentų, kurių pasiskirstymą pagal sociodemografines charakteristikas iliustruoja 27 lentelėje pateikiama informacija.

¹¹ Kaip minėta, visos trys amžiaus grupės (30-39 m., 40-49 m., 50-60 m.) yra apibūdinamos daugiavaikių šeimų sąvoka. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad tokia sąvoka pasirinkta sąlyginai ir yra apibendrinanti, siekiant išanalizuoti ir aprašyti skirtingų amžiaus respondentų auginančių ir/arba auginusių tris arba keturis ir daugiau vaikus, lūkesčius būsimam vyresnio amžiaus laikotarpiui bei socialinei globai tuo metu. Pripažįstama, jog 40-49 metų bei 50-60 metų amžiaus respondentų vaikai (arba dalis jų) gali būti suaugę, todėl tokia šeima, kai visi vaikai suaugę, mokslinėje literatūroje yra apibūdinama sutuoktinių šeima arba dviejų suaugusių asmenų šeimos sąvoka. Tačiau šiame tyrime yra akcentuojama tiek dabartinė, tiek buvusi tyrime dalyvavusių respondentų šeimos struktūra ir pabrėžiamas ne vaikų auginimas, bet vaikų turėjimas. Tekste apie šeimas kalbama vartojant esamojo laiko veiksmazodžius.

Daugiavaikių šeimų pasiskirstymas pagal sociodemografines charakteristikas

Požymis		I grupė, %	II grupė, %	III grupė, %
Lytis	Vyras	48,6	69,5	55,6
	Moteris	51,4	30,5	44,4
Vaikų skaičius	3 vaikai	71	88,6	77,8
	4 ir daugiau vaikų	29	13,4	22,2
Šeimyninė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	0	4,9	1,4
	Vedęs/ištekėjusi	83,9	84,1	73,6
	Gyvena partnerystėje	6,5	1,2	0
	Išsiskyres/išsituokusi	9,7	3,7	6,9
	Našlys/našlė	0	6,1	18,1
Išsilavinimas	Vidurinis	12,9	24,4	12,5
	Profesinis	3,2	8,5	27,8
	Aukštesnysis	12,9	22	22,2
	Aukštasis neuniversitetinis	12,9	3,7	8,3
	Aukštasis universitetinis	38,1	41,5	29,2
Pajamos per mėnesį Lt,	Iki 1000	9,7	12,2	19,4
	Nuo 1001 iki 2000	16,1	18,3	15,3
	Nuo 2001 iki 3000	29	26,8	37,5
	Nuo 3001 iki 4000	19,4	25,6	12,5
	Nuo 4001 iki 5000 Lt	12,9	7,3	4,2
	Daugiau nei 5001 Lt	12,9	9,8	11,1
Gyvenamoji vieta	Miestas, buvęs apskrities centras	48,4	34,2	19,4
	Miestas, rajono centras	48,4	19	26,4
	Miestelis, kaimas	3,2	48,8	54,2

Taikant kryžminio procentinio pasiskirstymo metodą nustatyta, jog dabartinis vaikų skaičius visų amžiaus grupių respondentų šeimose beveik atitinka planuojamą ar planotą vaikų skaičių šeimoje (žr. 28 lentelė). Pirmos grupės respondentų dabartinis vaikų skaičius šeimoje labiausiai atitinka planuojamą vaikų skaičių ($r=0,898$, kai $p=0,01$), lyginant su kitomis amžiaus grupėmis (antra respondentų grupė – $r=0,435$, kai $p=0,01$; trečia respondentų grupė – $r=0,254$, kai $p=0,05$).

28 lentelė

Daugiavaikių šeimų dabartinis ir planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje

Amžiaus grupė	Dabartinis vaikų skaičius šeimoje	Planuojamas/planuotas vaikų skaičius šeimoje			
		1 vaikas	2 vaikai	3 vaikai	4 ir daugiau vaikų
		%	%	%	%
I grupė	3 vaikai	0	9,1	90,9	0
	4 ir daugiau vaikų	0	0	0	100
II grupė	3 vaikai	1,4	15,5	80,3	2,8
	4 ir daugiau vaikų	0	9,1	27,3	63,3
III grupė	3 vaikai	0	23,6	67,3	9,1
	4 ir daugiau vaikų	6,3	6,3	43,6	43,8

Pabrėžtina, jog nedidelė dalis visų trijų amžiaus grupių respondentų ketino turėti mažesnę vaikų skaičių nei dabartinis, o tai rodo, jog šio klasterio respondentų prokreacinės nuostatos yra pastovios ir beveik nekintančios laike.

Šeimos struktūros ir pajamų dydžio ryšys. Šeimos struktūros ir šeimos vidutinių pajamų dydžio koreliacinė analizė parodė, jog tik pirmosios grupės respondentų vidutinės mėnesio pajamos iš dalies priklauso nuo to, kiek šeimos narių (vienas arba du) generuoja šeimos pajamas¹² ($r=0,416$, kai $p=0,05$, $\rho=0,385$, kai $p=0,05$), tuo tarpu antroje ir trečioje respondentų grupėse, nustačius koreliacinius ryšius tarp šeimos struktūros ir pajamų dydžio, gauti rezultatai rodo priklausomybės tarp šių kintamųjų nebuvimą (antra grupė – $r=0,077$, $\rho=0,101$; trečia grupė – $r=0,010$, $\rho=0,029$). Tokius rezultatus galima paaiškinti tuo, kad tyrime nebuvo įvertinta, ar 40-60 metų respondentai gyvena kartu su savo suaugusiais vaikais, kurių pajamos gali būti įtraukiamos į bendrą šeimos biudžetą.

Išsilavinimo ir pajamų dydžio ryšys. Pirmosios grupės respondentų gaunamos vidutinės mėnesio pajamos priklauso nuo jų įgyto išsilavinimo ($r=0,710$, kai $p=0,05$, $\rho=0,782$, kai $p=0,05$), priešingai nei antrosios ($r=0,265$, kai $p=0,05$, $\rho=0,203$, kai $p=0,05$) ir trečiosios grupės ($r=0,157$, kai $p=0,05$, $\rho=0,252$, kai $p=0,05$) atvejais. Gauti rezultatai rodo, jog 40-60 metų amžiaus respondentų gaunamų pajamų dydis gali priklausyti nuo kitų kintamųjų, kurie šiame tyrime nebuvo įtraukti ir pamatuoti, pavyzdžiui įgyta profesinė patirtis konkrečioje srityje gali sąlygoti aukštesnes darbo pajamas, net jei išsilavinimas yra žemesnis. Kita vertus, kaip jau buvo minėta, tyrime neįvertinta, ar šio amžiaus respondentų suaugę vaikai gyvena atskirai nuo tėvų, kadangi jų gaunamos pajamos gali būti įtraukiamos į bendrą šeimos biudžetą (namų ūkio biudžetą), todėl tikėtina, jog tai gali daryti įtaką tyrimo rezultatams.

Koreliaciniai ryšiai tarp kitų sociodemografinio profilio charakteristikų visose trijose klasterio „Daugiavaikės šeimos“ respondentų amžiaus grupėse nenustatyti – t.y. koreliaciniai ryšiai tarp vaikų skaičiaus šeimoje ir respondentų įgyto išsilavinimo, gyvenamosios vietos bei respondentų įgyto išsilavinimo, taip pat gyvenamosios vietos ir gaunamų vidutinių mėnesio pajamų yra silpni (visais nurodytais atvejais koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp $-0,027$ ir $0,041$).

3.3.2. Daugiavaikių šeimų finansinė elgsena

Asmeninių finansinių tikslų ir motyvų identifikavimas. Gyvenimo ciklo hipotezė paaiškina vartojimo ir taupymo planavimo sąsajas su asmens viso gyvenimo strategija, kuomet yra priimami sprendimai, kiek gaunamų pajamų asmenys palieka vartojimui, o kiek pajamų

¹² Daroma prielaida, jog šeimą, kurią sudaro du suaugę asmenys (susituokę arba gyvenantys partnerystėje), abu suaugę asmenys yra dirbantys.

skiria taupyti ateičiai. Pagrindinis taupymo motyvas yra kaupti lėšas vėlesniam laikotarpiui, ypač užtikrinant įprastą vartojimo lygį vyresniame amžiuje (Jappelli, Modigliani, 1998). Analizuojant daugiavaikių šeimų finansinę elgseną nėra vertinama, kiek šios šeimos gaunamų pajamų palieka vartojimui, o kiek pajamų skiria taupyti ateičiai, tačiau yra siekiama parodyti, kaip jų asmeninių finansų valdymas siejasi su kartų solidarumu. Tyrime daroma prielaida, jog daugiavaikės šeimos gali turėti mažesnes galimybes taupyti dabartiniu metu (arba turėjo mažesnes galimybes taupyti praeityje) dėl didesnio išlaikytinių skaičiaus, palyginant su bevaikėmis ar mažvaikėmis šeimomis. Manytina, jog daugiavaikės šeimos „investuoja“ į savo vaikus tikėdamosios ateityje, gauti grąžą iš suaugusių vaikų, pavyzdžiui finansinė parama vyresniame amžiuje ar socialinė globa šeimoje. Kitaip sakant, asmeninių finansų valdymas šiuo atveju gali būti grindžiamas kartų solidarumu ir išsipareigojimu.

Grynujų pinigų turėjimo motyvas. Kaip matyti iš 29 lentelėje pateikiamų duomenų, svarbiausi asmeniniai finansiniai tikslai visoms respondentų amžiaus grupėms yra patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius.

29 lentelė

Daugiavaikių šeimų grynujų pinigų turėjimo motyvo vertinimas

Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius	100	0	0	100	0	0	100	0	0
Užsiimti norima veikla, hobiu	48,4	6,5	45,2	57	12,7	30,4	27,9	25	47,1
Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse	30	16,7	53,3	43,8	28,8	27,6	33,8	20	46,2
Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje	51,6	29	19,4	56,1	30,5	13,4	60,3	14,7	25
Finansiškai paremti suaugusius vaikus	48,4	41,9	9,7	37,8	39	23,2	63,2	19,1	17,7

Atkreiptinas dėmesys, jog daugiau kaip pusė visų respondentų mano, jog svarbu finansiškai remti savo tėvus, ir kiek mažiau respondentų nurodė, jog svarbu finansiškai paremti suaugusius vaikus. Manytina, jog šiuo atveju stebimos daugiavaikių šeimų vienos kartos finansinio išsipareigojimo prielaidos remti kitų kartų šeimos narius.

Pirmos respondentų grupės atveju, tikslo *finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje* svarbumo vertinimas nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=-0,262$, $\rho=-0,025$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,044$, $\rho=0,127$), tačiau kiek kitoks respondentų požiūris išreiškiamas kalbant apie finansinę paramą suaugusiems vaikams. Nustatyta, kad kuo aukštesnis respondentų išsilavinimas, tuo labiau tikslas finansiškai remti suaugusius vaikus yra svarbesnis

($r=-0,459$, kai $p=0,01$; $\rho=-0,223$, kai $p=0,01$); tik iš dalies šio finansinio tikslo įgyvendinimas priklauso nuo gaunamų pajamų ($r=-0,303$; $\rho=-0,201$). Kita vertus, nors daroma prielaida, jog respondentai siekdami padėti finansiškai savo vaikams tokio pobūdžio paramos gali tikėtis vėliau, sulaukus vyresnio amžiaus, tačiau duomenų analizės rezultatai parodė, jog jauno amžiaus daugiavaikės šeimos lūkesčių finansinei paramai iš suaugusių vaikų neturi ($r=0,105$; $\rho=0,026$).

Antros respondentų grupės atveju, tikslo *finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje* svarbumo vertinimas nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=-0,165$; $\rho=-0,160$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,160$; $\rho=0,233$, kai $p=0,05$). Pastebėtina, jog kuo žemesnis respondentų išsilavinimas, tuo tikslas finansiškai remti suaugusius vaikus yra svarbesnis ($r=0,334$, kai $p=0,01$; $\rho=0,334$, kai $p=0,01$); be to, kuo mažesnės mėnesio pajamos, tuo jau minėtas finansinis tikslas tampa svarbesnis. Kaip ir pirmos respondentų grupės atveju, 40-49 metų amžiaus daugiavaikės šeimos nesitiki finansinės paramos iš suaugusių vaikų vyresniame amžiuje, nors dabartiniu metu jie mano, kad finansiškai remti savo vaikus yra svarbu ($r=0,124$; $\rho=0,163$).

Trečios respondentų grupės atveju, tikslas finansiškai remti tėvus vyresniame amžiuje nepriklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=0,193$; $\rho=0,174$) bei šeimos vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,047$; $\rho=0,106$). Tačiau kiek kitoks respondentų požiūris išreiškiamas kalbant apie finansinę paramą suaugusiems vaikams. Nustatyta, kad kuo didesnės respondentų mėnesio pajamos, tuo labiau tikslas finansiškai remti suaugusius vaikus yra mažiau svarbesnis ($r=0,424$, kai $p=0,01$; $\rho=0,366$, kai $p=0,01$). Tiek antros, tiek trečios respondentų grupių atvejais maženos pajamos gaunančios respondentų šeimos labiau siekia finansiškai remti suaugusius vaikus, tačiau tokius duomenų analizės rezultatus sudėtinga paaiškinti. Galima daryti prielaidą, jog būtent šių daugiavaikių šeimų vaikai yra sulaukę pilnametystės ir pradėję kurti savarankišką gyvenimą, todėl jų tėvai t.y. respondentai, patys disponuodami mažesnėmis¹³ pajamomis ir jausdami finansinį nesaugumą, siekia finansiškai padėti suaugusiems vaikams. Pastebėtina, kad priešingai nei pirmos bei antros grupės atvejais, 50-60 metų respondentai siekdami finansiškai remti suaugusius savo vaikus, vėliau tikisi finansinės paramos iš vaikų ($r=0,452$, kai $p=0,01$; $\rho=0,496$, kai $p=0,01$) bei anūkų ($r=0,364$, kai $p=0,01$; $\rho=0,413$, kai $p=0,01$). Vadinasi, trečiosios grupės atveju galima stebėti kartų solidarumą ir išipareigojimą teikti finansinę paramą kitų kartų šeimoms nariams.

¹³ 40-49 metų amžiaus grupėje 55,4 %, kurių mėnesio pajamos yra iki 1000 Lt, ir 83,1 %, kurių mėnesio pajamos yra iki 2000 Lt, bei 50-60 metų amžiaus grupėje 54,6 %, kurių pajamos yra iki 1000 Lt bei 30,3 %, kurių pajamos yra iki 2000 Lt, teigė, kad svarbu yra finansiškai remti suaugusius vaikus, kai tuo tarpu šių respondentų mėnesio pajamos yra vos siekiančios vidutinės darbo užmokesčio dydį Lietuvoje (SADM duomenimis, vidutinis darbo užmokestis neto 1673,20 Lt).

Apsisaugojimo (atsargumo) motyvas. Asmeniniai finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupti nenumatytų ar papildomų išlaidų fondą“, apibūdinami apsisaugojimo motyvu, o šių asmeninių finansinių tikslų nustatymas ir įgyvendinimas yra susijęs su kintančiu ekonomikos ciklu. Taupyti svarbu tam, kad visuomet būtų galima turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms (Jurevičienė, Gausienė, 2010). Kaip matyti iš 30 lentelėje pateiktų duomenų, asmeninis finansiniai tikslai „apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais“ bei „kaupti nenumatytų/papildomų išlaidų fondą“ yra vertintini kaip svarbūs visose respondentų grupėse.

30 lentelė

Daugiavaikių šeimų apsisaugojimo (atsargumo) motyvo vertinimas

Asmeniniai finansiniai tikslai	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais	100	0	0	87,8	8,5	3,7	89,7	4,4	5,9
Kaupti nenumatytų išlaidų fondą	100	0	0	75,6	14,1	10,3	69,1	16,2	14,7

Koreliacinių analizė parodė, kad koreliaciniai ryšiai tarp apsisaugojimo (atsargumo) motyvo bei respondentų demografinio profilio charakteristikų yra silpni arba labai silpni (žr. 4 priedas), todėl galima teigti, jog respondentų tikslas turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms nepriklauso nuo jų disponuojamų mėnesio pajamų, išsilavinimo.

Turto valdymo motyvas. Turto valdymo motyvas labiausiai išreiškia respondentų asmeninių finansų planavimą, tenkinant poreikius būsimo vyresnio amžiaus laikotarpiu.

Visoms amžiaus grupėms mažiausiai svarbus yra tikslas įsigyti papildomą būstą, tačiau finansiniai tikslai, kurie atspindi respondentų investicijas į vaikų gerovę ir respondentų siekis turėti patogią senatvę bei užsitikrinti pakankamas pajamas vyresnio amžiaus laikotarpiui, yra įvardinami kaip labai svarbūs.

Vertinant kartų solidarumo ir finansinio išpareigojimo aspektą, pastebėtina, jog pirmos grupės respondentai, nors ir siekia taupyti ir kaupti fondą vaikų ar anūkų ateičiai, jų gerovei kūrėti, tačiau jie nesitiki vėliau, vyresniame amžiuje gauti finansinę paramą iš savo jau suaugusių vaikų ($r=-0,380$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,587$, kai $p=0,05$) ar anūkų ($r=-0,413$, kai $p=0,01$; $\rho=-0,473$, kai $p=0,01$). Tačiau antros grupės respondentai išreiškia kitokias nuostatas į investavimą į vaikų ar anūkų gerovę ir lūkesčius gautis finansinę paramą iš suaugusių vaikų ($r=0,300$, kai $p=0,01$; $\rho=0,345$, kai $p=0,01$), o vėliau anūkų ($r=0,300$, kai $p=0,01$; $\rho=0,375$, kai $p=0,01$).

Tokie gauti rezultatai yra prieštaraujantys jau anksčiau atliktai koreliacinių ryšių analizei tarp tikslo finansiškai remti suaugusius vaikus ir lūkesčių gauti finansinę paramą iš suaugusių vaikų vyresniame amžiuje. Galima teigti, jog antros grupės respondentai tikisi finansinės paramos iš savo vaikų ar anūkų tuo atveju, jeigu yra kaupiama jų ateičiai, bet nėra remiama finansiškai esamuoju laiku.

31 lentelė

Daugiavaikių šeimų turto valdymo motyvo vertinimas

Asmeniniai finansiniai tikslas	I grupė			II grupė			III grupė		
	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu	Svarbu	Nežino	Nesvarbu
	%			%			%		
Kaupti fondą būsimoms vaikų/anūkų studijoms	74,2	6,5	19,3	56,8	23,5	19,8	70,6	13,2	16,2
Kaupti vaikų/anūkų ateičiai, jų gerovei kūrėti	64,5	19,4	16,1	45,7	35,8	18,5	70,8	9,1	20
Įsigyti papildomą būstą (pvz.: sodybą ir kt.)	19,4	9,7	71	9,8	11	79,2	20,6	4,4	75
Užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsimam pensiniam amžiui	71	9,7	19,4	78	13,4	8,5	91,2	1,5	7,4
Turėti patogią senatvę	67,7	25,8	6,5	83,3	12,8	3,8	91,5	1,5	7

Trečios grupės respondentai taip pat taupydami ir kaupdami lėšas vaikų ir anūkų gerovei kūrėti, vėliau, vyresniame amžiuje tikisi finansinės paramos iš jų t.y. suaugusių vaikų ($r=0,398$, kai $p=0,01$; $\rho=0,413$, kai $p=0,01$) bei anūkų ($r=0,386$, kai $p=0,01$; $\rho=0,366$, kai $p=0,01$).

Pastebėtina, jog tikslas kaupti fondą vaikų ir anūkų gerovei kurti nepriklauso nuo pirmos grupės respondentų įgyto išsilavinimo ($r=0,125$; $\rho=0,180$) bei disponuojamų vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,125$; $\rho=0,020$). Tokia pati situacija stebima ir trečiosios grupės atveju, kuomet tikslas kaupti lėšas siekiant padėti vaikams ar anūkams tik iš dalies priklauso nuo įgyto išsilavinimo ($r=0,237$; $\rho=0,212$) bei disponuojamų pajamų dydžio ($r=0,113$; $\rho=0,027$). Antros grupės atveju, tikslas kaupti fondą vaikų ir anūkų gerovei kurti taip pat nepriklauso nuo pirmos grupės respondentų išsilavinimo ($r=0,062$; $\rho=0,037$) bei disponuojamų vidutinių mėnesio pajamų ($r=0,115$; $\rho=0,141$), tačiau stebimi koreliaciniai ryšiai tarp siekio kaupti fondą būsimoms vaikų studijoms ir respondentų išsilavinimo ($r=0,336$, kai $p=0,01$; $\rho=0,330$, kai $p=0,01$).

Apibendrinant galima teigti, jog antros ir trečios grupės respondentai taupydami, kaupdami santaupas ir investuodami į būsimą vaikų ar anūkų ateitį, tikisi jog vėliau šias investicijas susigrąžins (arba iš dalies susigrąžins) gaudami finansinę paramą iš jau suaugusių vaikų (anūkų), priešingai nei pirmosios grupės respondentai. Tokius rezultatus galima paaiškinti

tuo, jog tikėtina, kad antros ir trečios respondentų grupės vaikai yra jau suaugę arba netrukus taps suaugusiais, tad šių grupių respondentų siekis finansiškai padėti vaikams (anūkams) kaupiant lėšas jų ateičiai yra realiai suvokiamas, tuo tarpu pirmos grupės respondentų atveju, šis tikslas kol kas yra deklaratyvus ir nėra realiai suvokiamas dėl to, kad vaikai nėra suaugę. Kita vertus, neatmetama galimybė, jog jauniausio amžiaus respondentų nuostatos finansinei paramai suaugusių vaikų būsimo savarankiško gyvenimo laikotarpiui ir lūkesčiai būti finansiškai remiamiems suaugusių vaikų vyresniame amžiuje, išreiškia kintančias vertybes visuomenėje – individualizamo stiprėjimą ir atsakomybės už savo gyvenimą, gerovę prisiėmimą. Tikslas finansiškai padėti vaikams ar anūkams kaupiant fondą nepriklauso nuo respondentų išsilavinimo ar disponuojamų pajamų, išskyrus antrosios grupės atveju.

Finansiniai tikslai „užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsiam pensiniam amžiui“ bei „turėti patogią senatvę“ ir jų realizavimas išreiškia respondentų požiūrį į finansinio saugumo garantavimą vyresnio amžiaus laikotarpiu. Pirmos respondentų grupės atveju, nustatyta, jog kuo aukštesnis respondentų išsilavinimas, tuo tikslai užsitikrinti pageidaujamas pajamas vyresniam amžiui ($r=-0,420$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,419$, kai $p=0,05$) ir turėti patogią senatvę ($r=-0,348$, kai $p=0,05$; $\rho=-0,314$, kai $p=0,05$) yra svarbesni, tačiau jų svarbumo vertinimas nepriklauso nuo respondentų disponuojamų mėnesio pajamų ($r=-0,108$; $\rho=-0,090$ bei $r=-0,118$; $\rho=-0,039$). Antros grupės atveju nustatyta, kad kuo respondentų įgytas išsilavinimas yra aukštesnis, tuo tikslas turėti patogią senatvę ($r=0,369$, kai $p=0,01$; $\rho=0,260$, kai $p=0,01$) yra mažiau svarbus; taip pat kaip ir tikslas užsitikrinti pageidaujamas pajamas vyresniame amžiuje ($r=0,338$, kai $p=0,05$; $\rho=0,334$, kai $p=0,05$). Trečios grupės atveju, koreliaciniai ryšiai nustatyti tik tarp respondentų išsilavinimo bei tikslo turėti patogią senatvę ($r=-0,247$; kai $p=0,05$; $\rho=-0,348$; kai $p=0,05$).

Patogi senatvė arba patogus vyresnio amžiaus laikotarpis yra siejamas ne tik su finansiniu saugumu, tačiau ir kitomis vyresnio amžiaus komponentėmis. 32 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog finansinė nepriklausomybė bei gera sveikata visų amžiaus grupių respondentų vertinamos kaip esminės. Tačiau pastebėtina, jog nors antros ir trečios grupės respondentai tikisi finansinės paramos iš suaugusių vaikų, bet tuo pačiu įvardina, jog vyresniame amžiuje svarbu išlaikyti finansinę nepriklausomybę. Šiuo atveju matyti tam tikras prieštaravimas respondentų vertinimuose.

Koreliacinių ryšių analizė parodė, jog antros grupės respondentų atveju, kuo finansinė nepriklausomybė vyresniame amžiuje yra svarbesnė, tuo labiau tikimasi finansinės paramos iš suaugusių vaikų ($r=0,357$, kai $p=0,01$; $\rho=0,416$; kai $p=0,01$) ir anūkų ($r=0,345$, kai $p=0,01$; $\rho=0,355$, kai $p=0,01$); panašūs rezultatai gauti ir trečiosios grupės atveju – kuo finansinė nepriklausomybė vyresniame amžiuje yra svarbesnė, tuo labiau tikimasi finansinės paramos iš

suaugusių vaikų $r=0,304$; kai $p=0,05$; $\rho=0,320$; kai $p=0,05$. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog galbūt šio amžiaus (40-60 m.) respondentai finansinės suaugusių vaikų ar anūku paramos netraktuoja kaip finansinės priklausomybės nuo jų priimtų finansinių sprendimų, o finansinė parama šiuo atveju gali būti suprantama kaip tarpusavio parama, kartų solidarumas ir išpareigojimas – tėvai remia vaikus, o suaugę vaikai tėvus vyresniame amžiuje.

32 lentelė

Daugiavaikių šeimų būsimos vyresnio amžiaus laikotarpio komponentės

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Finansinė nepriklausomybė	54,8	89	80,6
Išlaikyti pasiekti gyvenimo standartai	19,4	29,3	33,3
Galimybė užsiimti norima veikla, pomėgiais, kuriais negalėjo užsiimti aktyviuoju darbingu periodu	41,9	72	47,2
Gera sveikata	100	87	83,3
Tinkama socialinė priežiūra	51,6	40,2	31,9

Asmeninių finansinių tikslų identifikavimas leidžia įvertinti respondentų požiūrį į asmeninių finansų planavimą, tačiau asmeninių finansinių motyvų prioritetiškumo vertinimas, leistų išsamiau įvertinti skirtingo amžiaus respondentų finansinę elgseną. Kaip matyti 33 lentelėje, pirmuoju prioritetu visose amžiaus grupėse įvardintas grynujų pinigų turėjimo motyvas, antruoju prioritetu – apsisaugojimas (atsargumas), trečiuoju prioritetu – apsisaugojimas ir atsargumas bei turto valdymas (pirmoje ir trečioje amžiaus grupėse), ketvirtuoju ir penktuoju prioritetu įvardintas turto valdymo motyvas. Tokių finansinių motyvų identifikavimas numato būtinybę respondentams taupyti ir/ ar investuoti t.y pasirinkti atitinkamus finansinius instrumentus.

33 lentelė

Daugiavaikių šeimų asmeninių finansinių motyvų prioritetai

	Asmeniniai finansiniai motyvai				
	1 prioritetas	2 prioritetas	3 prioritetas	4 prioritetas	5 prioritetas
I grupė	Grynujų pinigų turėjimas (100 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (53,8 %)/Turto valdymas (23 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (53,8 %)/Turto valdymas (30,8 %)	Turto valdymas (40%)	Grynujų pinigų turėjimas (44 %)
II grupė	Grynujų pinigų turėjimas (90,2 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (41,8 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (30,3 %)/Turto valdymas (19,7 %)	Turto valdymas (44%)	Turto valdymas (62%)
III grupė	Grynujų pinigų turėjimas (70 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (50,7 %)	Apsisaugojimas (atsargumas) (30 %) /Turto valdymas (50 %)	Turto valdymas (60%)	Turto valdymas (40 %)

Analizuojant finansinių priemonių pasirinkimą, pirmiausiai įvertinta, kokia dalis respondentų taupo arba investuoja siekdami finansinių tikslų. Nustatyta, kad taupo arba investuoja 64,5 % pirmos grupės, 54,9 % antros grupės ir 69 % trečios grupės respondentų.

34 lentelė

Daugiavaikių šeimų finansinių priemonių naudojimas taupymo/investavimo tikslais

Finansinės priemonės	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Pensijų kaupimas pensijų fonduose	35,5	43,9	41,7
Indėliai bankuose	19,4	13,4	23,6
Draudimas	16,1	18,3	23,6
Investavimas į akcijas/obligacijas	32,3	13,4	4,2
Investavimas į nekilnojamąjį turtą	16,1	17,1	26,1

Kaip matyti iš 34 lentelėje pateikiamų duomenų, pirmos grupės respondentai moka įmokas į pensijų fondus (35,5%), penktadalis (19,4%) respondentų savo santaupas kaupia ir laiko kaip indėlius bankuose. 16,1 % pirmos grupės respondentų kaupiti santaupoms yra pasirinkę draudimą ir tokia pat dalis (16,1%) investuoja į nekilnojamąjį turtą (pardavimo, nuomos tikslais) o 32,2% nurodė, jog investuoja į akcijas. Apie pusę antros grupės respondentų (43,9 %) moka įmokas į pensijų fondus; daugiau nei dešimtadalis kaupia santaupas ir laiko kaip indėlius bankuose arba investuoja į akcijas; penktadalis (18,3 %) yra pasirinkę draudimą. Kalbant apie trečios grupės respondentes, pastebėtina, kad penktadalis turi indėlius bankuose ar kaupia santaupas mokėdami draudimo įmokas arba investuoja į nekilnojamąjį turtą ir apie pusę kaupia pensijas pensijų fonduose.

Analizuojant priežastis, kurios lemia daugiavaikių šeimų netaupymą ar neinvestavimą, nustatyta, jog nepakankamos šeimos pajamos, nemažas išlaikytinių skaičius bei su tuo susijusios didelės šeimos išlaidos respondentų įvardinamos dažniausiai (žr. 35 lentelė). Atkreiptinas dėmesys, jo antros ir trečios grupės respondentai nepasitiki finansinėmis priemonėmis dėl jų rizikingumo, nors koreliacinė analizė parodė, jog ryšys tarp respondentų amžiaus ir nepasitikėjimo finansinėmis priemonėmis yra labai silpnas ($r=-0,062$, $\rho=-0,062$).

35 lentelė

Priežastys, lemiančios daugiavaikių šeimų nepasinaudojimą finansinėmis priemonėmis taupymo ar investavimo tikslais

	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Nepakankamos asmeninės (šeimos) pajamos	40	91,2	70,8
Pakankamai didelės asmeninės (šeimos) išlaidos	52,6	87	75
Nemažas išlaikomų asmenų skaičius šeimoje	52,8	85,3	63,6
Nepasitiki finansinėmis priemonėmis	11,1	58,1	73,9
Trūksta žinių apie investavimą/taupymą	11,1	58,1	60,9
Ketina taupyti/investuoti vėliau	38,9	21,9	20,8

Pastebėtina, jog nepasitikėjimas finansinėmis priemonėmis yra susijęs su žinių apie investavimą ar taupymą trūkumu: pirmos grupės atveju $r=0,863$, kai $p=0,01$, $\rho=0,621$, kai $p=0,01$; antros grupės atveju $r=0,972$, kai $p=0,01$, $\rho=0,896$, kai $p=0,01$; trečios grupės atveju $r=0,816$, kai $p=0,01$, $\rho=0,755$, kai $p=0,01$.

Be to, nemaža dalis respondentų taupymą ar investavimą yra atidėję vėlesniame laikotarpiui.

Kiti finansinės paramos teikėjai vyresniame amžiuje. Tyrime siekta nustatyti kitus finansinės paramos šaltinius vyresniame amžiuje. Išskirti dviejų tipų finansinės paramos šaltiniai: neformalūs (pats asmuo, sutuoktinis/partneris, vaikai, anūkai, kiti giminaičiai) bei formalūs (bendruomenė, nevyriausybinės organizacijos ir valstybinės organizacijos) (žr. 36 lentelė).

36 lentelė

Eventualūs paramos šaltiniai vyresniame amžiuje daugiavaikių šeimų požiūriu

Paramos šaltinis vyresniame amžiuje	I grupė	II grupė	III grupė
	%	%	%
Pats asmuo (jo/jos santaupos ir t.t.)	100	92,1	100
Sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė)	82,3	53,3	55,1
Vaikai	49	37,3	47,3
Anūkai	21,2	9	13,7
Kiti artimieji, giminaičiai	15,6	8,1	3,2
Bendruomenė, bendruomeninės organizacijos	8,1	4,6	4,7
Nevyriausybinės organizacijos	6,1	5,5	6,2
Valstybinės (valdžios) institucijos	67,9	67,2	56,3

Pastebėtina, jog finansinės paramos labiau tikimasi iš neformalių finansinės paramos šaltinių, tuo tarpu bendruomeninės organizacijos ar nevyriausybinės organizacijos respondentų nėra atpažįstamos kaip organizacijos galinčios finansiškai remti vyresniame amžiuje. Tačiau pastebėtina, jog nemažai respondentų finansinės paramos tikisi iš valstybinių organizacijų, ne tgi daugiau nei iš suaugusių vaikų. Pirmos grupės atveju nustatyta, kad kuo žemesnis respondentų išsilavinimas, tuo valstybės finansinė parama vyresniame amžiuje vertintina kaip svarbesnė ($r=0,455$, kai $p=0,01$; $\rho=0,356$, kai $p=0,01$). Panašūs rezultatai gauti ir antrosios ($r=0,382$, kai $p=0,01$; $\rho=0,362$, kai $p=0,01$) bei trečiosios grupės atveju ($r=0,563$, kai $p=0,01$; $\rho=0,486$, kai $p=0,01$). Koreliaciniai ryšiai tarp skirtingų grupių respondentų disponuojamo pajamų dydžio ir lūkesčių gauti finansinę paramą iš valstybinių organizacijų vyresniame amžiuje yra silpni arba labai silpni.

Apibendrinant galima teigti jog, klasterio „Daugiavaikės šeimos“ respondentų finansinė elgsena iš dalies grindžiama kartų solidarumo ir išsipareigojimo finansiškai remti kitų kartų šeimos narius (išskyrus 30-39 m. amžiaus respondentus), nors finansinė nepriklausomybė yra vertinama kaip svarbi būsimo vyresnio amžiaus komponentė. Be to, valstybinė parama vyresniame amžiuje identifikuojama kaip svarbus finansinės paramos šaltinis.

3.3.3. Daugiavaikių šeimų lūkesčiai privačioms socialinės globos paslaugoms

Socialinės globos šeimoje pasirinkimas vyksta įvertinant tokius globos šeimoje aspektus: šeimos narių išsipareigojimas ir kartų solidarumas; šeimos, kaip tinkamiausios vyresnio amžiaus asmens poreikių tenkinimo šaltinio, traktavimas; gyvenamosios vietos, artimos aplinkos išlaikymas vyresniame amžiuje; kasdienės vyresnio amžiaus asmens veiklos tęstinumas bei globojamo asmens savarankiškumo puoselėjimas (žr. 4 priedas).

Vyresnio amžiaus asmens socialinę globą šeimoje kaip pareigą labiausiai suvokia ir išreiškia trečios grupės respondentai – 90,1 % teigė, jog vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose; taip pat 87,1 % pirmos grupės bei 64,6 % antros grupės respondentų nurodė manantys, kad vyresnio amžiaus asmens socialinė globa šeimoje yra vaikų ar anūkų pareiga. Atkreiptinas dėmesys, jog moralinis išsipareigojimas globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje pirmos ir trečios grupės atvejais beveik nepriklauso nuo to, ar tikimasi finansinės paramos iš vaikų ar anūkų (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės tarp 0,101 ir 0,232), tačiau antros grupės atveju stebimas ryšys tarp pareigos globoti vyresnio amžiaus asmenį šeimoje ir siekio gauti finansinę paramą vyresniame amžiuje iš vaikų ir anūkų ($r=0,431$, kai $p=0,01$; $\rho=0,454$, kai $p=0,01$).

Asmens poreikių tenkinimo aspektu, trečios grupės respondentų nuomonė išsiskyrė iš antros ir pirmos grupės respondentų nuomonės, kadangi didžioji jų dauguma mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje yra geriausiai pasirūpinama vyresnio amžiaus asmens poreikiais. Gyvenamos aplinkos išlaikymo (artimos aplinkos) išlaikymo aspektu, socialinę globą šeimoje panašiai vertina visos trys respondentų grupės. Asmens savarankiškumo ir veiklos tęstinumo aspektu, dauguma trečios grupės respondentų mano, jog šeima yra tinkamiausia aplinka, kurioje vyresnio šeimos narys gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę, taip pat yra išlaikomi asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei kaimynais. Tuo tarpu tik apie pusė pirmos ir antros grupės respondentų mano, kad vyresnio amžiaus asmens globa šeimoje padeda išlaikyti jo savarankiškumą ir autonomiškumą.

Sociodemografinio profilio ir globos šeimoje pasirinkimo ryšys. Atlikus koreliacinę analizę gauti rezultatai parodė, jog pirmoje grupėje nėra ryšio tarp demografinio profilio

charakteristikų (išsilavinimo, disponuojamų pajamų dydžio) bei priežasčių, dėl kurių respondentai pasirinktų vyresnio asmens globą šeimoje (koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp $-0,345$ ir $0,346$), tačiau nustatyti vidutinio stiprumo ryšiai tarp respondentų vaikų skaičiaus šeimoje ir manymo, kad vyresnio amžiaus asmens poreikiai gali būti tinkamai atliepti šeimoje ($r=0,596$, kai $p=0,01$; $\rho=0,587$, kai $p=0,01$) bei respondentų vaikų skaičiaus šeimoje ir vyresnio amžiaus asmens globos šeimoje, siekiant išlaikyti jo ryšius su artimiausia socialine aplinka ($r=0,576$, kai $p=0,01$; $\rho=0,537$, kai $p=0,01$). Vadinasi, tarpasmeninių santykių šeimoje išlaikymas tarp kartų gali būti įvardinamas kaip priežastis lemianti vyresnio amžiaus šeimos nario globą šeimos erdvėje.

Antroje ir trečioje grupėse nustatyti silpni koreliaciniai ryšiai tarp respondentų sociodemografinio profilio kintamųjų ir priežasčių, dėl kurių vyresnio amžiaus asmens globa būtų tinkama šeimoje – gautos koreliacijos koeficientų r ir ρ reikšmės yra tarp $-0,214$ ir $0,258$.

Sociodemografinio profilio ir vyresnio amžiaus asmens globos pasirinkimo privačiuose socialinės globos namuose ryšys.

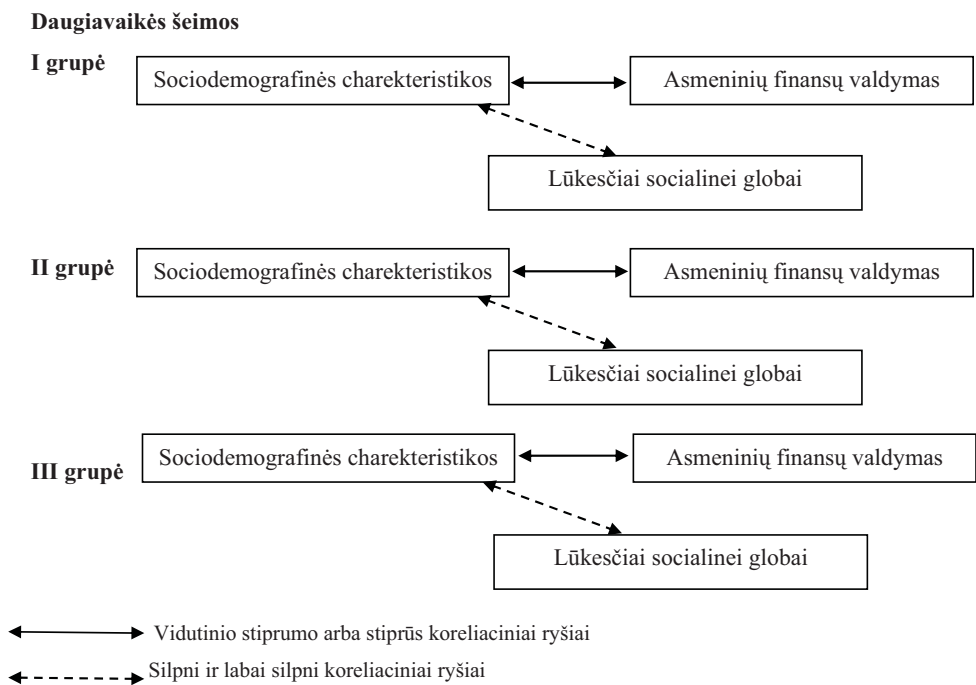
Socialinė globa privačiuose socialinės globos namuose vertinama šiais aspektais: asmens poreikių tenkinimas (teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius, paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius ir yra atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus); personalo kompetencija ir profesionalumas (socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis, personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys, tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija, personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais); gyvenamos aplinkos išlaikymas (sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų; pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.); socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba toje pačioje gyvenvietėje), pat asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas (sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta).

Reikėtų pastebėti, jog dauguma visų trijų grupių respondentai šiuos privačių socialinės globos paslaugų aspektus vertino gana palankiai (žr. 5 priedas), o tai rodo, kad esant poreikiui respondentai pasirinktų vyresnio amžiaus asmens globą (tai būtų jie patys ar kitas šeimos narys) privačiuose socialinės globos namuose.

Taikant koreliacinės analizės metodą, įvertinti koreliaciniai ryšiai tarp respondentų demografinio profilio kintamųjų bei priežasčių, sąlygojančių privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimą trijose respondentų grupėse. Gauti rezultatai parodė, jog egzistuoja silpni arba labai silpni koreliaciniai ryšiai tarp minėtų kintamųjų visose respondentų grupėse. Tai rodo, jog tikėtinas privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimas nepriklauso nuo respondentų lyties,

disponuojamų pajamų dydžio, šeimos struktūros, todėl sudėtinga prognozuoti šių paslaugų pasirinkimą atsižvelgiant į sociodemografinio profilio bruožus.

Apibendrinant galima teigti, jog vyresnio amžiaus asmens socialinė globa šeimoje yra grindžiama tarpasmeninių santykių išlaikymu, todėl šiuo atveju stebima kartų tarpusavio emocinė ir moralinė priklausomybė. Tuo tarpu privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo vertinimas yra gana problematiškas – nors respondentų nuomonė atspindi, jog tokio pobūdžio paslaugos būtų tinkamos ir būtinos vyresniame amžiuje, tačiau jų pasirinkimas nėra pagrindžiamas sociodemografinio profilio.

12 pav. Tyrimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Daugiavaikės šeimos“

Manytina, jog tokius tyrimo duomenų analizės rezultatus gali lemti tai, jog informuotumas apie privačias socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims nėra pakankamas, todėl respondentų nuomonė atspindi jų lūkesčius šioms paslaugoms, tačiau tikėtina, jog jie nėra suvokti. Privačios socialinės globos paslaugos vyresnio amžiaus asmenims gali būti suvokiamos kaip kokybiškesnės ir labiau atliepiančios vartotojų poreikius nei kitose socialinės globos paslaugų organizacijos (pavyzdžiui, valstybinėse) teikiamos analogiškos paslaugos. Tyrime respondentų nuomonė valstybinių ar nevyriausybinių socialinės globos paslaugų vyresnio

amžiaus asmenims atžvilgiu nebuvo tiriama. Kita vertus, kaip ir minėta, tyrimas neapėmė poreikių vertinimo, o tai galėjo turėti įtakos tyrimo rezultatams.

37 lentelė

Tyrimo hipotezių atmetimo/priėmimo rezultatų apibendrinimas klasteryje „Daugiavaikės šeimos“

Pagrindinės tyrimo hipotezės	Respondentų grupė	Hipotezės atmetimas/patvirtinimas
H1: Privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sociodemografinių charakteristikų (išsilavinimas, pajamų dydis)	I grupė	Priimta
	II grupė	Priimta
	III grupė	Priimta
H2: Socialinės globos šeimoje pasirinkimas priklauso nuo potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų demografinių charakteristikų.	I grupė	Atmesta
	II grupė	Atmesta
	III grupė	Atmesta
H3: Potencialių socialinės globos vartotojų asmeninė finansinė elgsena priklauso nuo sociodemografinių charakteristikų.	I grupė	Priimta
	II grupė	Priimta
	III grupė	Priimta
H4: Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinė elgsena remiasi kartų solidarumo principu.	I grupė	Priimta
	II grupė	Priimta
	III grupė	Priimta

3.4. Tyrimo rezultatų aptarimas

Atliktu tyrimu buvo siekiama išanalizuoti, kaip skirtingo amžiaus respondentai planuoja savo gyvenimą vyresniame amžiuje įvertinant sociodemografinio profilio ir asmeninės finansinės elgsenos sąsajas bei kokias nustatyti tikėtiną privačių socialinės globos paslaugų ar socialinės globos šeimoje pasirinkimą. Tyrimas rėmėsi gyvenimo ciklo hipoteze bei mokslininkų tyrimuose suformuluotomis prielaidomis, jog pasirengimas vyresnio amžiaus laikotarpiui vyksta visą asmens darbingą periodą. Tyrimu siekta nustatyti ryšius tarp trijų socialinės globos paslaugų paklausos veiksnių grupių: sociodemografinių charakteristikų, asmeninių finansų valdymo ir socialinės globos paslaugų pasirinkimo. Nustatyta, kad potencialius privačių socialinės globos paslaugų vartotojus galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) Vaikų neturinčios šeimos arba bevaikės šeimos orientuotos pirkti privačias socialinės globos paslaugas savo artimiesiems arba ketina jas pirkti patys vyresniame amžiuje. Šių šeimų finansinė elgsena vertinama kaip atitinkanti būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio lūkesčius, kuomet iškils poreikis socialinės globos paslaugoms. Prognozuoti bevaikių šeimų pasirinkimą pirkti privačias socialinės globos paslaugas vyresniame amžiuje sudėtinga, kadangi tyrime nebuvo nustatytos koreliacijos tarp bevaikių šeimų sociodemografinio profilio bei lūkesčių, kaip motyvatoriaus pirkti minėtas paslaugas.
- 2) Mažavaikių šeimų elgsena socialinės globos paslaugų rinkoje yra mažiausiai prognozuojama, todėl tikėtina, jog jų sprendimas pasirinkti privačias globos

paslaugas priklausys nuo ekonominių, socialinių ir kitų sąlygų sprendimo priėmimo momentu t.y. šių paslaugų vartotojai veiks situatyviai.

- 3) Daugiavaikių šeimų elgsena remiasi kartų solidarumu ir finansiniu įsipareigojimu, kuomet dabartiniu metu šeimos finansų valdymas remiasi finansinės paramos užtikrinimu vaikų (suaugusių) ateičiai, tačiau tokios pat paramos yra tikimasi iš suaugusių vaikų vėliau, vyresniame amžiuje. Vaikai yra traktuojami kaip finansinės pagalbos šaltinis šiame laikotarpyje. Daugiavaikių šeimų finansinės galimybės pirkti privačias socialinės globos paslaugas iš dalies priklausys nuo jų suaugusių vaikų finansinių galimybių remti vyresnio amžiaus tėvus esant poreikiui.

Aptariant atlikto tyrimo rezultatus kitų atliktų tyrimų kontekste, pastebėtina, jog Lietuvoje tyrimai atliekami analizuojant tik kurios nors vienos veiksmų grupės (poreikių prognozė remiantis demografinėmis tendencijomis ar finansų valdymo ypatumai), tačiau nesiejant šių tyrimų ir jų rezultatų su socialinės globos paslaugų paklausa. Pasirengimas vyresnio amžiaus laikotarpiui finansiniu aspektu daugiau aptariamas žiniasklaidoje nei mokslinėse publikacijose, išryškinant dabartinės socialinio draudimo problemas bei pabrėžiant asmens atsakomybę už savo gerovę klausimą.

Asmeninių finansų valdymo problematikoje atlikti tyrimai (Jurevičienė, Gausienė, 2010, Jurevičienė, Klimavičienė, 2008 a, b; Jurevičienė, Bikas, Paškevičius, 2008; Bikas, Rakauskienė, 2007) atskleidžia gyventojų taupymo ir investavimo ypatumus, kuomet valdydami asmeninius finansus, siekiama trumpalaikių tikslų, o ne ilgalaikių finansinių tikslų ir nepakankamai rūpinasi lėšų sukaupimu pensiniam laikotarpiui. Disertacinis tyrimas taip pat atskleidė, jog potencialūs socialinės globos paslaugų vartotojai nors ir įvardina ilgalaikius asmeninius finansinius tikslus, kurie gali būti išreikšti apsaugojimo ir turto valdymo motyvais, tačiau tikslai yra daugiau deklaratyvūs, kadangi tik apie pusė dalis tyrime dalyvavusių respondentų naudoja įvairias finansines priemones asmeninių finansinių tikslų įgyvendinimui. Užsienio tyrėjų atliktuose darbuose (Lusardi, Michell, 2007; Lusardi, Michell, 2010; Hilgerth, Hogarth, Beverly, 2003) pabrėžiamas finansinis raštingumas (*angl. financial literacy*), nurodant, jog asmenys turi būti mokomi valdyti savo asmeninius finansus, siekiant jų reikšmės asmens gyvenime suvokimo. Be to, tyrimuose pabrėžiama, kad asmenys yra linkę pasirinkti konservatyvesnius lėšų kaupimo būdus (pvz.: indėliai), kurie sietini su trumpalaikių tikslų įgyvendinimu, o rizikingesnius būdus pasirenka mažesnė dalis asmenų, kurie yra sietini su ilgalaikių asmeninių finansinių tikslų įgyvendinimu.

Socialinės globos paslaugų poreikio tenkinimo ir paslaugų pasirinkimo aspektai analizuojami sociologų, gerontologų tyrimuose keliant klausimus – kaip augs šių paslaugų (kalbant ir apie socialinės priežiūros paslaugas teikiamas nevyriausybių, valstybinių ar

privatinių organizacijų poreikis ateityje? Kaip šeima yra pasirengusi (ir bus pasirengusi) ateityje globoti ir rūpintis vyresnio amžiaus asmeniu? Kaip keičiasi kartų tarpusavio santykiai visuomenės senėjimo kontekste bei kaip tai keičia globos procesą šeimoje (Žalimienė, 2000, Žalimienė, 2005, Naujanienė, 2007). Disertaciniame tyrime buvo siekiama parodyti ne poreikio socialinės globos paslaugoms aktualumą, o atskleisti kaip ir kokios šių paslaugų rinkos vartotojų grupės tikėtina rinksis privačias socialinės globos paslaugas kai jiems ar jų artimiesiems iškilis būtinybė. Socialinės globos paslaugų pasirinkimo analizė konstruota potencialių paslaugų vartotojų lūkesčių ir suvokiama jų kokybe pagrindu. Tačiau pabrėžtina, jog trijuose klasteriuose nenustatyta, jog potencialių paslaugų vartotojų lūkesčiai privatioms socialinės globos paslaugoms koreliuotų su sociodemografinio profilio charakteristikomis. Todėl manytina, jog potencialūs socialinės globos paslaugų vartotojai nėra pakankamai informuoti apie privačių socialinės globos paslaugų teikėjų veiklą, šių paslaugų organizavimo ir teikimo išskirtinumą kitų socialinės globos paslaugų teikėjų kontekste, o dalyvaudami tyrime išreiškė tuos lūkesčius paslaugoms, kurie pačių potencialių vartotojų gal būtų nėra apsvarstyti ir suvokti. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, teigtina, jog privatūs socialinės globos paslaugų teikėjai plėtodami šio tipo paslaugas turi formuoti potencialių vartotojų lūkesčius.

Užsienio tyrėjų darbuose siekiama prognozuoti poreikių socialinėms paslaugoms augimą bei įvertinti poreikio tenkinimo galimybes, kurių paieškos vyksta triadoje šeima-valstybė-rinka, tačiau beveik nėra diskutuojama apie tai, kokius lūkesčius socialinės globos paslaugoms turi potencialūs paslaugų vartotojai bei kaip šie lūkesčiai turėtų būti formuojami ilgajame laikotarpyje.

3.5. Disertacinio tyrimo rezultatų vadybinis pritaikomumas

Empiriniu tyrimu buvo siekiama nustatyti socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksnius ir jų raišką rinkoje. Atsižvelgiant į nustatytų privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksnius bei jų raišką, kurių pagrindu išskirtos potencialinių privačių socialinės globos paslaugų vartotojų grupės, formuluojami praktiniai pasiūlymai privatioms socialinės globos paslaugų teikėjams.

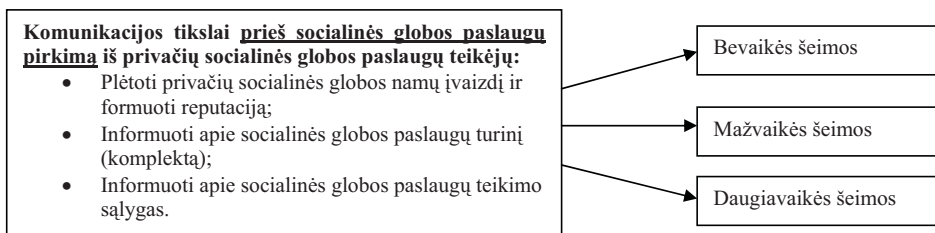
Mokslinėje literatūroje nurodoma, jog paslaugas teikiančios organizacijos paklausos valdyti negali, tačiau gali formuoti sau palankią paslaugų vartotojų elgseną, kurios pagrindą sudaro vartotojo nuostatos, lūkesčiai. Todėl pelno siekiančios organizacijos, teikiančios ir planuojančios teikti socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims turi įvertinti šių paslaugų paklausos veiksnius bei atsižvelgti į tai, kokią paslaugų vartotojų elgseną galimai iššaukia – t.y. kaip bus priimamas sprendimas dėl socialinės globos paslaugų pirkimo.

Įvertinus tai, jog visose trijose potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų grupėse buvo išreikšti lūkesčiai ateityje pirkti socialinės globos paslaugas, bet daroma prielaida, jog lūkesčiai yra kintantis reiškinys socialinės globos paslaugų teikimo procese, ypačiai atsižvelgiant į tai, kad šių paslaugų vartojimo poreikis bus išreikštas, pavyzdžiui po dešimties ar daugiau metų. Be to, paslaugų vartotojo lūkesčiams įtaką daro jo ankstesnė patirtis, kuri įgyjama vartojant tam tikras paslaugas. Kadangi tyrime potencialūs socialinės globos paslaugų vartotojai traktuojami kaip patirties ekspertai pagal H. McLaughlin (2009), kai respondentai nebūdami tiesioginiai paslaugų vartotojai esamuoju laiku, tačiau jų vyresnio amžiaus artimieji turi išreikštą poreikį socialinės globos paslaugoms ir jas vartoja, organizacijoms, teikiančios socialinės globos paslaugas reikšminga priimti sprendimus bei rengti programas, siekiant formuoti vartotojų lūkesčius ilgajame laikotarpyje. Daroma prielaida, jog lūkesčių formavimas skatina vartotojus pirkti socialinės globos paslaugas iš privačių teikėjų bei keisti nuomonę apie alternatyvių socialinės globos paslaugų teikėjų (pavyzdžiui, nevyriausybinių organizacijų ar kitų privačių socialinės globos paslaugų teikėjų). Kaip teigia C. P. Moreau, S. L. Wood (2005), lūkesčių formavimo procesas priklauso nuo vartotojo poreikių bei norų išsiaiškinimo ir tinkamų komunikacijos su vartotojais priemonių parinkimo bei komunikacijos proceso valdymo. Komunikacijos priemonės yra taikomos siekiant palankaus vartotojo sprendimo dėl socialinės globos paslaugų vartojimo (Sūdžius, 2007).

Komunikacijos priemonių parinkimas priklauso nuo paslaugų vartojimo proceso etapo. B. Howcroft B., Hewan P., Hamilton R. (2003), išskiria tris paslaugų vartojimo etapus: prieš paslaugos vartojimą arba pirkimą; paslaugos vartojimas arba paslaugos pirkimas; po paslaugos vartojimo arba pirkimo. Šiuose etapuose yra priimami sprendimai pirkti paslaugas. Remiantis šiuo paslaugų vartojimo etapų išskyrimu, teigiama, jog organizacijos, teikiančios privačias socialinės globos paslaugas, turi parinkti atitinkamas komunikacijos priemones, jų turinį ir formą, kiekviename paslaugų vartojimo etape. Pabrėžtina, jog tyrimas orientavosi tik į pirmąjį etapą, todėl praktiniai sprendimai yra formuluojami tik šio etapo užduotims numatyti ir vykdyti.

Pirmajame etape, kaip nurodo B. Howcroft, P. Hewan, R. Hamilton (2003), C. Lovelock, E. Gummesson (2004), svarbus yra organizacijos įvaizdis ir reputacija bei potencialaus paslaugų vartotojo pakankamas informuotumas apie organizaciją ir jos teikiamas paslaugas, jų kokybę. Tuo tikslu, paslaugų organizacijos turi tikslingai informuoti potencialius paslaugų vartotojus, siekiant didinti paslaugų vartojimo galimybes.

Šiuo atveju, atsižvelgiant į disertacinio tyrimo rezultatus, galima teigti, jog komunikacijos tikslai prieš socialinės globos paslaugų pirkimą yra šie (žr. 13 pav.):

13 pav. Komunikacijos tikslai prieš socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paslaugų pirkimą

Teigtina, jog plėtoti privačių socialinės globos namų įvaizdį ir formuoti reputaciją, informuoti apie socialinės globos paslaugų turinį (komplektą) bei socialinės globos paslaugų teikimo sąlygas yra svarbu visose trijose grupėse. Tačiau pabrėžtina, jog mažvaikės šeimos ir jų sprendimas pirkti socialinės globos paslaugas yra mažiausiai prognozuojamas, palyginus su kitomis potencialių paslaugų vartotojų grupėmis, tad manytina, jog lūkesčių formavimas ir valdymas šioje vartotojų grupėje yra svarbus organizacijų, teikiančių socialinės globos paslaugas, uždavinys.

Tyrime nėra įvertintos kitos sąlygos ir veiksniai, kurie gali paveikti potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų sprendimus ir galimybes pirkti socialinės globos paslaugas, todėl organizacijos teikiančios šias paslaugas turi vykdyti išorinės aplinkos veiksnių monitoringą.

Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, jog svarbu ne tik formuoti potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų sprendimus pirkti paslaugas, bet įvertinti, jog ne visų vartotojų finansinės galimybės ateityje leis pirkti reikalingas paslaugas. Manytina, jog tikslinga vykdyti finansinį potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų švietimą, ypač atkreipiant dėmesį jog netaupoma ar neinvestuojam dėl to, jog stokojama žinių apie asmeninių finansų valdymą, o tai lemia nepasitikėjimą finansinėmis priemonėmis.

IŠVADOS

1. *Viešojo sektoriaus valdymo kaita XX a. pab., iššaukta globalių pokyčių, sąlygojo naujų viešųjų paslaugų teikimo modelių paieškas, kurių pagrindu tapo Naujosios viešosios vadybos teorija, pasiūlanti verslo filosofijos ir verslo vadybos praktikos taikymą teikiant viešąsias paslaugas.*

Socialinės globos paslaugų valdymo pokyčiai glaudžiai susiję su viešojo sektoriaus valdymo raida, kuomet paskutiniame XX a. dešimtmetyje įsitvirtinant Naujosios viešosios vadybos nuostatomis, sukuriamos galimybės socialinių paslaugų sektoriuje įsitvirtinti rinkos modeliui. Naujosios viešosios vadybos prieiga leidžia identifikuoti tokias pokyčių kryptis: socialinių paslaugų teikime akcentuojamas rinkos santykių tarp paslaugų teikėjų ir vartotojų įsigalėjimas, paslaugų pirkimo ir pardavimo praktikos taikymas, pabrėžiant valstybės vaidmens mažėjimą, paslaugų vartotojo pasirinkimo ir galių išplėtimu, viešųjų paslaugų individualizavimas.

Rinkos mechanizmų taikymas socialinių paslaugų srityje yra įtakotas globalių ir nacionalinių politinių, vadybinių, demografinių pokyčių. Šių pokyčių sąveikoje išskiriami du objektai, kurie tampa pagrindinių mokslinių diskusijų tema: 1) socialinių paslaugų vartotojas, jo augantys poreikiai ir sąmoningumas būti aktyviu socialinių paslaugų teikimo proceso dalyviu; 2) organizacijų, atsakingų už socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą, galimybės (ypač finansinės) patenkinti vartotojų poreikius.

2. *Rinkos modelio plėtojimas socialinių paslaugų srityje sudaro prielaidas į socialinės globos paslaugų teikimą integruoti skirtingus šių paslaugų teikėjus, o paslaugas finansuoti naudojant įvairius socialinės globos finansavimo schemas – rinkos mechanizmus.*

Rinkos modelio plėtojimas yra įvardinimas kaip kvazi rinkos sukūrimas socialinių paslaugų, tuo pačiu ir socialinės globos paslaugų srityje. Kvazi rinka remiasi įvairių socialinių paslaugų finansavimo schemų (arba kitaip rinkos mechanizmų) taikymu teikiant socialines paslaugas. Šie mechanizmai – paslaugų krepšeliai, tiesioginės išmokos, viešieji konkursai – skirtingai veikia pasiūlos ir paklausos pusėje. Paslaugų krepšeliai ir tiesioginės išmokos, taip pat individualūs biudžetai yra traktuojami kaip daugiausiai pasirinkimo galios vartotojui suteikiantys mechanizmai.

Pabrėžiama, jog kvazi rinka nėra tikroji rinka, kadangi pasižymi informacijos netolygumu (vartotojai nėra visiškai informuoti apie galimus pasirinkimus, tam, kad galėtų priimti sprendimus), tarpininkavimo ypatumai (kuomet atstovaujančio (tarpininkaujančio bei sprendimą priimančio) požiūris ir interesai konkrečios paslaugos (ar paslaugų komplekto)

atžvilgiu gali skirtis su tos paslaugos vartotojo požiūriu, lūkesčiais ir interesais), paskirstymo ir prieinamumo ypatumai (kai kurios socialinės paslaugos teikiamos tiems paslaugų vartotojams, kurie net neturi galimybių mokėti (pirkti) už gaunamas socialines paslaugas). Rinkos modelio plėtotė socialinių paslaugų srityje keičia ir paslaugų gavėjo sampratą paslaugų vartotojo sampratos link.

3. Išskirtos keturios socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksmų grupės: demografiniai veiksniai arba demografinės potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų charakteristikos, kurios išreiškia tam tikrą šių paslaugų vartotojų demografinę elgseną; potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybės pirkti paslaugas, kurios atspindi asmens finansinę elgseną darbingo amžiaus periodu; potencialių socialinės globos paslaugų motyvai ir preferencijos pasirenkant globą šeimoje ar globos institucijoje bei asmens poreikis socialinei globai, kurį sąlygoja jo sveikatos būklė, fizinės bei socialinės gyvenimo sąlygos, socialinis tinklas.

Demografiniai veiksniai yra įvardinami kaip vieni svarbiausių, kurie įtakoja socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausą dviem aspektais: pirmiausiai, demografinių procesų sąveikoje didėja vyresnio amžiaus asmenų skaičius, kuriems reikalinga socialinė globa; antra, demografiniai procesai sąlygoja šeimos pokyčius, kurie lemia galimybes globoti vyresnio amžiaus asmenis šeimoje, laikantis požiūrio, jog pirmiausiai šeima atsakinga už kito šeimos nario globą. Socialinė globa šeimoje traktuojama kaip substitutas socialinei globai institucijoje.

Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų finansinės galimybes pirkti privačias socialinės globos paslaugas, kaip paklausos veiksniai, pabrėžiami, nes stiprėjanti individualizacija skatina asmenį prisiimti atsakomybę už socialinių rizikų valdymą. Tai reiškia, kad asmuo, šeima, bendruomenės turi būti atsakingos už savo ir kitų gerovę ne valstybė.

Privačių socialinės globos paslaugų pasirinkimo motyvai yra siejami su lūkesčiais socialinei globai: socialinei globai šeimoje arba socialinės globos paslaugoms, kurios teikiamos privačių organizacijų.

4. Sudarytas teorinis tyrimo modelis, kuris remiasi prielaida, jog privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksniai pasireiškia ne vienu metu, o jų vertinimas gali būti atliekamas potencialių vartotojų grupėse.

Teorinis tyrimo modelis sudarytas remiantis atliktomis socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksmų teorine analize. Remiamasi prielaida, jog privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai pasireiškia ne vienu metu, o jų

nustatymas remiasi potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų elgsena: demografinė elgsena (šeimos kūrimo procesas, vaikų auginimas ir lūkesčiai vaikams kaip paramos ir globos šaltiniui vyresniame amžiuje), finansinė elgsena (asmeninių finansų valdymas), apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir privačių socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas (autonomiškas arba deleguojantis sprendimas). Demografinė elgsena, kaip demografinių veiksmų grupė, ir finansinė elgsena, kaip asmeninių finansų valdymo veiksmų grupė, yra vertinamos kaip ilgojo laikotarpio privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai. Apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimas yra vertinami kaip trumpojo laikotarpio socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai, jeigu priimamas sprendimas dėl socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo yra autonomiškas. Tuo tarpu, jeigu apsisprendimas dėl poreikio paslaugoms ir socialinės globos paslaugų teikėjo pasirinkimo yra deleguojantis sprendimas, tuomet vertinama kaip ilgojo laikotarpio privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai. Apsisprendimas remiasi lūkesčiais privatioms socialinės globos paslaugoms.

Privačių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims paklausos veiksmų bei jų raiškos nustatymo tyrimas atliekamas dviem etapais, taikant kokybinius ir kiekybinius metodus. Atsižvelgiant į tai, jog privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksniai nėra pakankamai tyrinėti, pirmajame etape taikant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio apibendrintų radinių pagrindu suformuota antrojo etapo kiekybinio tyrimo kryptis. Kiekybinis tyrimas vykdomas atliekant potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų kiekybinę apklausą. Potencialių socialinės globos paslaugų vartotojų pasirinkimas tiriamaisiais yra grindžiamas nuostata, jog finansinės galimybės prikti privacias socialinės globos paslaugas formuojasi darbingu periodu. Be to, socialinės globos paslaugas pasirenka ne pats asmuo, kuriam reikalinga globa, o jį atstovaujantis asmuo iš dalies atliekantis tarpininkavimo funkciją.

5. Ištyrus privačių socialinės globos paslaugų paklausos veiksmus ir jų raišką socialinės globos paslaugų rinkoje, išskirtos trys potencialių šių paslaugų vartotojų grupės: vaikų neturinčios šeimos (bevaikės šeimos), vieną ar du vaikus auginančios šeimos (mažvaikės šeimos), tris ir daugiau vaikų auginančios šeimos (daugiavaikės šeimos).

Vaikų neturinčios šeimos arba bevaikės šeimos orientuotos pirkti privacias socialinės globos paslaugas savo artimiesiems arba ketina jas pirkti patys vyresniame amžiuje. Šių šeimų finansinė elgsena vertinama kaip atitinkanti būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio lūkesčius, kuomet iškils poreikis socialinės globos paslaugoms. Prognozuoti bevaikių šeimų pasirinkimą pirkti privacias socialinės globos paslaugas vyresniame amžiuje sudėtinga, kadangi tyrime

nebuvo nustatytos koreliacijos tarp bevaikių šeimų sociodemografinio profilio bei lūkesčių, kaip motyvatoriaus pirkti minėtas paslaugas.

Mažavaikių šeimų elgsena socialinės globos paslaugų rinkoje yra mažiausiai prognozuojama, todėl tikėtina, jog jų sprendimas pasirinkti privačias globos paslaugas priklausys nuo ekonominių, socialinių ir kitų sąlygų sprendimo priėmimo momentu t.y. šių paslaugų vartotojai veiks situatyviai.

Daugiavaikių šeimų elgsena remiasi kartu solidarumu ir finansiniu išsipareigojimu, kuomet dabartiniu metu šeimos finansų valdymas remiasi finansinės paramos užtikrinimu vaikų (suaugusių) ateičiai, tačiau tokios pat paramos yra tikimasi iš suaugusių vaikų vėliau, vyresniame amžiuje. Vaikai yra traktuojami kaip finansinės pagalbos šaltinis šiame laikotarpyje. Daugiavaikių šeimų finansinės galimybės pirkti privačias socialinės globos paslaugas iš dalies priklausys nuo jų suaugusių vaikų finansinių galimybių remti vyresnio amžiaus tėvus esant poreikiui.

6. Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims išryškina tam tikrus šių paslaugų specifiškumus, kurie siejami su vartotojo elgsena ir individualia gyvenimo strategija.

Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims suponuoja kelių tipų pokyčius:

- Struktūrinius, apimančius socialinių paslaugų (bei socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims) sistemos organizacinius pokyčius, kuomet išplečiama organizacijų, teikiančių socialines paslaugas įvairovė, pabrėžiant viešojo sektoriaus organizacijų dominavimo apribojimą bei skatinant nevyriausybinį organizacijų, privačių organizacijų veiklos plėtojimą, bendruomenių organizavimą. Taigi, keičiantis socialinių paslaugų sistemos sudėčiai, keičiasi ir organizacijų tarpusavio ryšiai bei funkcijos: viešojo administravimo institucijos atlieka socialinių paslaugų planavimo, organizavimo, kokybės priežiūros funkcijas, o socialinių paslaugų teikimo funkcija yra realizuojama jau minėtų skirtingo tipo organizacijų.
- Mentaliniai pokyčiai, kurie apima privačių socialinės globos paslaugų vartotojų (potencialių ir esamų) mąstymo pokyčius, susijusius su asmeninės atsakomybės už savo būsimo vyresnio amžiaus laikotarpio gerovės prisiėmimą bei asmeninės gyvenimo strategijos parengimą. Rinkos modelis įgalina potencialų privačių socialinės globos paslaugų vartotoją projektuoti būsimą vyresnio amžiaus laikotarpį, tačiau disertacinio tyrimo rezultatai rodo, jog potencialūs šių paslaugų vartotojai nėra linkę planuoti (tu

labiau projektuoti) savo ateities finansų valdymo aspektu, taigi tikėtina, jog jų elgsena yra situatyvinė, priklausanti nuo aplinkos veiksnių konkrečiu laikotarpiu.

Tolimesnių tyrimų kryptys:

- Tyrime respondentais buvo pasirinkti potencialūs socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojai, tačiau siekiant giliau ištirti nagrinėjamą reiškinį (paklauskos veiksnys), tikslinga į tyrimą įtraukti dabartinius privačių socialinės globos paslaugų vartotojus.
- Tyrimas apsiribojo potencialių socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims vartotojų apklausa nacionaliniu lygmeniu. Tai reiškia, kad respondentais pasirinkti tik Lietuvoje gyvenantys asmenys, tačiau tikslinga atsižvelgti į tai, jog asmenys, šiuo metu gyvenantys ir dirbantys užsienio šalyse, sulaukus vyresnio amžiaus ir atsiradus poreikiui vartoti socialinės globos paslaugas, gali reemigruoti ir reikalingas paslaugas pirkti Lietuvoje. Be to, dabartinė situacija rodo, jog asmenys gyvenantys ir dirbantys užsienio šalyse finansiškai remia artimuosius likusius gyventi Lietuvoje, todėl emigrantai gali būti traktuojami kaip asmenys, galintys finansuoti paslaugų pirkimo procesą savo artimiesiems ir tokiu būdu tapti ne paslaugų vartotojais, o pasaugų pirkėjais. Todėl vykdant tolimesnius tyrimus tikslinga respondentais pasirinkti asmenis, gyvenančius ir dirbančius užsienio šalyse.
- Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims sudaro sąlygas pelno siekiančioms organizacijoms vykdyti ir plėtoti veiklą gana naujoje paslaugų srityje, atsižvelgiant į tai, kad socialines paslaugas dažniausiai teikia viešojo ir nevyriausybinių sektoriaus organizacijos. Manytina, jog tolimesniuose tyrimuose yra tikslinga nagrinėti pelno siekiančių organizacijų verslo sąlygas, veiklos galimybes bei verslininkystės reiškinį šioje paslaugų srityje.
- Rinkos modelio taikymas teikiant socialinės globos paslaugas skatina šį reiškinį tyrinėti iš įvairių socialinių mokslų krypčių perspektyvos. Rinkos modelis, kuris grindžiamas liberalizmo idėja socialinių paslaugų sektoriuje, iššaukia tam tikrus prieštaravimus socialinio darbo, kaip šių paslaugų turinio, tikslams ir uždaviniams – socialinio teisingumo puoselėjimas. Manytina, jog tikslinga tyrinėti rinkos modelio taikymo galimybes socialinio darbo kaip pagalbos asmeniui profesijos plėtotės perspektyvoje.

LITERATŪRA

1. Aberbach J. D., Christensen T., (2005). Citizens and Consumers. An NPM dilemma // *Public Management Review*. Vol 7, Issue 2, p. 225-246.
2. Alin P. (2007). Managing Risk in a Public-Private Social Services Network: A Strategy Process Approach // *Leading the Future of the Public Sector: The Third Transatlantic Dialogue*. University of Delaware, Newark, Delaware, USA May 31–June 2, 2007
3. Altfest L. (2004). Personal Financial Planning: Origins, Developments and a Plan for Future Directions // *The American Economist*. Vol. 48, No. 2. P. 53-60.
4. Altfest L. (2004). Personal Financial Planning: Origins, Developments and Plan for Future Directions // *The American Economist*. Vol. 48, No 2, p. 53-60.
5. Ando A., Modigliani F. (1963). The „Life Cycle“ Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests // *The American Economist*. Vol. 53, No.1, p.55-84.
6. Anheier H. K. (2000): *Social Services in Europe. An Annotated Bibliography*. London: School of Economics.
7. Anheier H. K., Kumar S. (2003). *Social Services in Europe: Annotated Bibliography*. London School of Economics and Political Science. Frankfurt a. M.: Institut für Sozialarbeit und Sozialpädagogik.
8. Anttonen A., Sipila J.(1996).European Social Care Services: Is It Possible To Identify Models? // *Journal of European Social Policy*.
9. Arksey H., Glendinning C. (2007). Choice in the Context of Informal Care-Giving// *Health and Social Care in the Community*. Vol. 15, Issue 2, p.165-175
10. Aronson J., Smith K. (2010) Identity Work and Critical Social Service Management: Balancing on a Tightrope? // *British Journal of Social Work*. Vol. 41, No 3.p. 432-448.
11. Aronson J., Smith K. (2010). Managing Restructured Social Service: Expanding the Social? // *The British Journal of Social Work*. Vol. 40. Issue 2. P. 530-547.
12. Askheim O. P. (2005). Personal assistance—direct payments or alternative public service. Does it matter for the promotion of user control? // *Disability & Society*. Vol. 20(3), p. 247-260.
13. Bahle T. (2003) The Changing Institutionalization of Social Services In England And Wales, France And Germany: Is The Welfare State On The Retreat? // *Journal of European Social Policy*. Vol. 13, No.1. p.5-20.
14. Baines D. (2004). Pro-Market, Non-Market: The Dual Nature of Organizational Change in Social Services Delivery // *Critical Social Policy*. Vol. 24(1), p. 5-29
15. Baines D., Cunningham I., Fraser H. (2010). Constrained by Managerialism: Caring Participation In The Voluntary Social Services // *Economics and Industrial Democracy*. Vol. 32, No. 2. P. 329-352.
16. Barr N. (1998). *The Economics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
17. Baxter K., Wilberforce M., Glendinning C. (2010). Personal Budgets and the Workforce Implications for Social Care Providers: Expectations and Early Experiences // *Social Policy & Society*. Vol. 10, No. 1. P. 55–65.
18. Bazzoli G. J. Et al. (1997) Public-Private Collaboration in Health and Human Services Delivery: Evidence from Community Partnerships // *Journal of Health Politics, Policy and Law*. P. 533-561. Prieiga per internetą: <http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsid=2451562>
19. Beržinskienė D., Stoškus S. (2006). The Research of Work Search Service Method Choice Applying the Cluster Analysis // *Engineering Economics*. Nr. 3(48). P. 50-55.
20. Bikas E. (2003). Asmeninio turto valdymas ir jo aktualijos Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą // *Ekonomika*. Nr. 63, p. 7–15.
21. Bikas E., Jurevičienė D., Paškevičius A. (2008). Savings and investments: an Aspect of Sustainability. International Conference in Management and Marketing Sciences. Proceedings. 2008 May, Athens, Greece.
22. Bikmanienė R. (2002). Globos krepšelio Lietuvos pagyvenusių žmonių ilgalaikės globos institucijose nustatymo principai ir tipai // *Gerontologija*. Nr. 3(1), p. 33-40.
23. Bikmanienė R., Šileika A. (2004). Senyvo amžiaus žmonių stacionarios globos paslaugų efektyvumas // *Visuomenės sveikata*. Nr. 2(25), p. 35-39.
24. Bitinas A., Guogis A. (2010). Socialinių paslaugų administravimo tobulinimas Lietuvos savivaldybėse: Vilniaus ir Varėnos rajonų atvejų tyrimai // *Socialinis darbas. Mokslo darbai*. Nr. 9(1), p.18-26.

25. Blank M. R. (2000). When Can Public Policy Makers Rely on Private Markets? The Effective Provision of Social Services // *The Economic Journal*.
26. Blöchliger, H. (2008), "Market Mechanisms in Public Service Provision", OECD Economics Department Working Papers, No. 626, OECD Publishing.
27. Braun V., Clarke V. (2006). Using Thematic in Psychology // *Qualitative Research in Psychology*. No. 3(2), p. 77-101.
28. Brink S. (2004) *Elder Care: The Nexus For Family, Work, And Health Policy*. Ottawa: The Caledon Institute.
29. Bryman A. (2004). *Social Research Methods*. Oxford:Oxford University Press.
30. Bryman A. (2008). *Methodology of Social Research*. Oxford:Oxford University Press.
31. Browing M., Crossely T. F. (2001). The Life-Cycle Model of Consumption and Saving // *The Journal of Economics Perspectives*. Vol. 15, No. 3. P. 3-22.
32. Buckingham A., Saunders P, (2004). *Journey in Survey Research. The survey methods workbook: from design to analysis*. Polity Press.
33. Buškevičiūtė J., Giedraitytė V., Raipa A. (2012). Inovatyvūs socialiniai orientuotų sprendimų pobūdis šiuolaikiniame viešajame valdyme // *Socialinis darbas: mokslo darbai*. Nr. 1(11), p. 47-58.
34. C. P. Montalo, Y. Yuh, S. Hanna (2000). Determinants of Planned Retirement Age // *Financial Service Review*. Vol. 9(1), p.1-15.
35. Canova L., Manganelli Rattazzi A., Webley P. (2003). The Hierarchical Structure of Saving Motives // *Journal of Economic Psychology*. Vol. 26. P. 21-34.
36. Cardy S. (2010). "Care Matters" and the Privatization of Looked after Children's Services in England and Wales: Developing a Critique of Independent "Social Work Practices" // *Critical Social Policy*. Vol. 30. P. 430-442.
37. Carey M. (2008) 'Everything Must Go? The Privatization of State Social Work' // *British Journal of Social Work*. Vol. 38. P. 918-935.
38. Carmichael A., Brown L. (2002). The Future Challenge for Direct Payments // *Disability & Society*. Vol. 17 (7), p. 797-808.
39. Carr-Hill R., Dalley G. (2006). Estimating Demand Pressures Arising From Need for Social Services for Older People. Prieiga: www.ncsb2006.se/pdf/Management%20in%20Private%20Care.pdf.
40. Cheema G. Sh. (2005). From Public Administration to Governance: The Paradigm Shift in the Link Between Government and Citizens // 6th Global Forum on Reinventing Government Towards Participatory and Transparent Governance, 24 – 27 May 2005, Seoul, Republic of Korea. P. 1-24.
41. Chester H., Hughes J., Challis D. (2010) Patterns of Commissioning, Contracting and Care Management in Social Care Services for Older People in England // *British Journal of Social Work*. Vol. 40, p. 2523–2537.
42. Christensen K. (2010). Beyond public care services: the case of Norwegian long term care. Paper presented at the 6 July 2010 Social Policy Association conference Paper available at www.social-policy.org.uk/lincoln/Christensen.pdf, p. 1-20.
43. Christensen, A. Lie, P. Laegreid. (2007), *Transcending New Public Management: the Transformation of Public Sector Reforms*. Aldershot, UK: Ashgate.
44. Christiansen A. (2005). Integrating Health and Social Care Assessment and Care Management: Findings from A Pilot Project Evaluation // *Primary Health Care Research and Development*. Vol. 6. P. 269–277.
45. Clarke J. (2007). Consumers, Clients or Citizens? Politics, Policy and Practice in the Reforms of Social Care // *European Societies*. Vol. 8(3), p. 423-442.
46. Clarke J., Newman J., Smith N., Vidler E., Westmarland L. (2007). *Creating Citizens Consumers. Changing Publics & Changing Public Services*. London: Sage Publication, Ltd.
47. Clarke J., Newman J., Smith N., Vidler E., Westmarland L. (2007). *Creating Citizens Consumers. Changing Publics & Changing Public Services*. London: Sage Publication, Ltd.
48. Collins N., Butler P. (2002). When marketing models clash with democracy // *Journal of Public Affairs*. Vol. 3, Issue 1, p. 52-52.
49. Comas-Herrera A., Wittenberg R., Pickard L., Knapp M. (2007). Cognitive impairment in older people: future demand for long-term care services and the associated costs // *International Journal of Geriatric Psychiatry*. Vol. 22, Issue 11, p. 1037–1045.
50. Creswell J., W. (2002). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: Sage Publications, Inc.

51. Crotty M. (2003). *The foundations of social research: meaning and perspective in the research process*. London: Sage Publications, Ltd.
52. Curtise L., Fraser F. (2000). *The Domiciliary Care Market in Scotland: quasi-markets revisited // Health and Social Care in the Community*. Vol. 8(4), p. 260-288.
53. Cutler T., Waine B., Brehony K. (2007). *A New Epoch of Individualization? Problems with the 'Personalization' of Public Sector Services // Public Administration*. Vol. 85, No. 3. P. 847–855.
54. Čekanavičius V., Murauskas G. (2002). *Statistika ir jos taikymai II*. Vilnius: TEV.
55. Čyžiūtė J. (2007). *Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeimyninės partnerystės kontekste // Filosofija. Sociologija*. T. 18, Nr. 2, p. 55-63.
56. Day E., Barksdale H. C. (1994). *Organizational Purchasing of Professional Services: The Process of Selecting Providers // Journal of Business & Industrial Marketing*. Vol. 9(3), p.44 – 51.
57. Daly M. (2005). *Changing family life in Europe: Significance for state and society // European Societies*. Vol. 7(3), p. 379-398.
58. Daly M., Lewis J. (2000). *The Concept of Social Care and the Analysis of Contemporary Welfare State // British Journal of Sociology*. Vol. 51, Issue 2, p. 281-298.
59. David M. Van Slyke (2002) *The Public Management Challenges Of Contracting With Nonprofits For Social Services*.
60. Denhardt R. B. Denhardt J. V. (2000). *The New Public Service: Serving Rather than Steering // Public Administration Review*. Vol. 60, No. 6, p. 549-559.
61. Denhardt R., B., Denhardt J., V. (2003). *The New Public Service: an Approach to Reform // International Review of Public Administration*. Vol. 8(1), p. 3-10.
62. Domarkas V. (2004). *Naujieji viešojo administravimo raidos akcentai // Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 7, p. 7-15.
63. Domarkas V. (2011). *Viešojo administravimo paradigmos kaitos atspindžiai dešimtmečio pabaigos publikacijose // Viešoji politika ir administravimas*. T. 10, Nr. 1. P. 9-16.
64. Dowling, S., Manthorpe, J. & Cowley, S. (2006) *Person-Centred Planning in Social Care: A Scoping Review* . York: Joseph Rowntree Foundation .
65. Drucker P. F. (2004). *Vadybos iššūkiai XXI amžiuje*. Vilnius.
66. Drummond G., Ensor J., Laing A., Richardson N. (2000). *Market orientation applied to police service strategines // The International Journal of Public Sector Management*. Vol. 13, No7, p. 571-587.
67. Dunajevs E. (2009) *Socialinių paslaugų sistemos raida gerovės pliuralizmo požiūriu*. Sociologija. Mintis ir veiksmai. Nr. 2(25), p. 120-129
68. Dunajevs E. (2011). *Asmeninių socialinių paslaugų sistemos raida Postkumunistinėje Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Sociologija (05S). Mokslinis vadovas doc. dr. L. Žalimienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos Socialinių tyrimų institutas.
69. Dunleavy P., Hood, Ch. (1994). *From Old Public Administration to New Public Management // Public Money and Management*. Vol. 14(2), p. 9-16.
70. Eikenberry A. M, Kluver F. D. (2004). *The Marketization of the Nonprofit Sector: Civil Society at Risk? // Public Administration Review*. Vol 64(2). P. 132-140
71. *Employment In Social Care In Europe (2006)*. Prieiga: www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/50/en/1/ef0650en.pdf
72. Ethridge D. (2004). *Research methodology in applied economics*. Ames, IA: Blackwell Publication.
73. Ferguson I. (2007). *Increasing User Choice or Privatizing Risk? The Antinomies of Personalization // British Journal of Social Work*. Vol. 37, Issue 3, p. 387-403
74. Flick U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. 4th edition. London: Sage Publications Ltd.
75. Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (2000). *Research Methods in the Social Sciences*. (6th ed.). New York, N.Y.: Worth Publishers.
76. Freynes B. (2008). *Macro-, Meso- and Microeconomic considerations in the delivery of social services // International Journal of Social Economics*. Vol. 35 Issue 11, p.823 – 845
77. Fultz E. (2006). *Pension Reform in the Baltic States*. International Labour Organization.
78. Fultz, E. (2004). *Pension Reform in the EU Accession Countries: Challenges, Achievements and Pitfalls // International Social Security Review*, Vol. 57(2).
79. Geissler B., Pfau-Effinger B. (2005). *Welfare State Policies and the Development of Care Arrangements // European Societies*. Vol. 7, Issue 2, p. 321-347.
80. Gilliat S., Fenwick J., Alford D. (2000). *Public Services and the Consumer: Empowerment or Control? // Social Policy & Administration*. Vol. 34, Issue 3, p. 333-349.

81. Gordon, G. M. (2001). *The Life Cycle of Financial Planning*. University of Wyoming Cooperative Extension Service.
82. Gow J., Dufour C. (2000). Is the New Public Management a Paradigm? Does it Matter? // *International Review Of Administrative Sciences*, Vol. 66, No.4.
83. Greene, R. R. (2000). *Social Work with the Aged and Their Families*. 2nd ed. New York: Aldine De Gruyter.
84. Greene, R. R.; Sullivan, P. W.(2004). Putting Social Work Values into Action: Use of the Ecological Perspective with Older Adults in the Managed Care Arena // *Journal of Gerontological Social Work*. Vol. 42 (3/4), p. 131–150.
85. Greener I. (2009). *Public Management: critical text*. London: Palgrave Macmillan
86. Greenway D. (1991). Quasi Markets in Social Services // *The Economic Journal*. Vol. 1001. No. 408. P. 1254-1255.
87. Grove J. S., Fisk R. P., John J. (2003). The future of services marketing: forecasts from ten services experts // *Journal of Services Marketing*. Vol. 17, No. 2, p. 107-121.
88. Gudaitis T. (2009). Senatvės pensijų modelių teorinė analizė // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 50, p. 53-68.
89. Gudžinskienė V., Kašėtienė N. (2009). Socialinių paslaugų teikimo kaimiškose seniūnijose tobulinimo aktualijos // *Socialinis ugdymas. Socialinio darbo vadyba*. Nr. 10(21), p. 5-18.
90. Guy A. (2011). Vocational Choice and Attitudes toward Welfare Policy// *British Journal of Social Work*. Vol. 41, Issue 7, p. 1321-1339.
91. Guogis A. (2004). Naujosios viešosios vadybos metodologijos ir priemonių taikymas gerinant Lietuvos socialinį administravimą ir socialinės atskirties tyrimus // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 9. P. 9-13.
92. Guogis A., Gudelis D. (2003). Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektą // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 4. P. 26-34.
93. Guogis A., Gudelis D. (2005). Socialinių paslaugų sektoriaus plėtos galimybės Lietuvoje // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 12, p. 77-85.
94. Haksever, C., Render, B., Russel, R.S., Mudrick, R.G. 2000. *Service Management and Operations*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
95. Hallman, G. V.; Rosenbloom, J. S. (2003). *Personal Financial Planning*. 7th edition. New York: McGraw-Hill, 2003.
96. Hämäläinen J. (2010): Privatization of Social Care Services in Finland. In: *ERIS webjournal1/2010*. www.eris.osu.eu
97. Healy K. (2002). Managing Human Services in a Market Environment: What Role for Social Workers? // *British Journal of Social Work*. Vol. 32. P. 527-540.
98. Heffernan K. (2005). Social Work, New Public Management and the Language of “Service user” // *British Journal of Social Services*. Vol. 36 (1), p. 139-147.
99. Heras I., Cilleruelo E., Iradi J. (2008). Quality management and quality of care in nursing homes // *International Journal of Health Care Quality Assurance*. Vol. 21, No. 7, p. 659-670.
100. Hilgerth, M., Hogarth J., Beverly S. (2003). Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior: *Federal Reserve Bulletin*, p. 309-322.
101. Hirst M. (2002). Transitions to Informal Care in Great Britain during the 1990s. *Public Health Policy and Practice*. Vol. 56. P. 579-587.
102. Holden Ch. (2002). British Government Policy and the Concentration of Ownership in Long-Term Care Provision // *Ageing & Society*. Vol. 22. P. 79-94.
103. Hood Ch. (1991). Public Management for All Seasons // *Public Administration* Vol. 69 Spring 1991 (3-19).
104. Hood Ch. (1994). The “New Public Management” in the 1980s: Variations on A Theme // *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 20, No. 2/3, p. 93-109.
105. Howcroft B., Hewer P., Hamilton R. (2003). Consumer Decision-Making Styles and the Purchase of Financial Services // *The Service Industries Journal*. Vol. 23, Issue 3. P. 63-81.
106. Hulaja A., Rissanen S. (2010). The State and Future of Social Service Enterprises—A Finnish Case. *European Journal of Social Work*. Vol. 13, Issue 3, p. 319 – 337.
107. Innes A (2002). The Social and Political Context of Formal Dementia Care Provision // *Ageing & Society*. Vol. 22. P. 483-499.
108. Jappelli, T., Modigliani F. (1998), The age saving profile and the life-cycle hypothesis // *CSEF Working Paper*, No. 9, Dipartimento di Scienze Economiche, Università degli Studi di Salerno, Centre

- for Studies in Economics and Finance; reprinted in *Collected Papers of Franco Modigliani*, Vol. 6, MIT Press, London, 2005, pp. 141-72.
109. Jenei G. Kuti V., Horvath A., Palotai Z. (2005). Local Governments, Civil Society Organizations and Private Enterprises – Partnerships in Providing Social Services: The Case of Eger, Hungary // *Journal of Comparative Policy Analysis*. Vol. 7, No. 1.
110. Jensen, C. (2008). Worlds of Welfare Services and Transfers // *Journal of European Social Policy*. Vol. 18(2), p. 151-62.
111. Johnson J., Rolph Sh., Smith R. (2010). Uncovering History: Private Sector Care Homes for Older People in England // *Journal of Social Policy*. Vol. 39(2), p. 235-253.
112. Johnson J., S., Smith R. (2010). Uncovering History: Private Sector Care Homes for Older People in England // *Journal of Social Policy*. Vol. 39 Issue 2. P. 235-253.
113. Jonkarytė, A. (2002). Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 3, p. 35-42.
114. Juozeliūnienė A., Kanapienienė I., Kazlauskaitė L. (2008). Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 1(2008), p. 119-133.
115. Juozeliūnienė I., Leonavičiūtė Ž. (2009). Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 1(24), p. 81-98.
116. Jurevičienė A., Gausienė E. (2010). Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai // *Verslas: teorija ir praktika*. Nr. 11(3), p.222-237.
117. Jurevičienė D., Klimavičienė A. (2008). Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu // *Verslas: teorija ir praktika*. Nr. 9(1). P. 22-32.
118. Jurevičienė D., Klimavičienė A. (2008). Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu // *Verslas: teorija ir praktika*. Nr. 9(1), p. 22-32.
119. Jurevičienė, D. Bikas, E. (2004). Personal Finances and Accession of Them into Lithuanian Market. Integration of Financial Sectors of Baltic States into the European Union: Challenge and Experience. Collection of papers. Talin University of Technology .
120. Jurowski C., Reich A. (2000) An Explanation and Illustration of Cluster Analysis for Identifying Hospitality Market Segments // *Journal Of Hospitality & Tourism Research*. Vol. 24, p. 67-91.
121. K. Schedler, I. Proeller (2002). *New Public Management*. London: Sage Publication, Ltd.
122. Kane R. I., Kan R. A.(2001). What Older People Want From Long-Term Care, And How They Can Get It // *Health Affairs*. Vol. 20, No. 6. P. 114-127.
123. Kanapienė V. (1997). *Demografija: pagrindinės sąvokos ir rodikliai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
124. Kardelis, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Liucijus
125. Kavaliauskaitė V., Jucevičius R. (2009). Viešojo ir privataus sektorių partnerystės svarba realizuojant regiono konkurencinę strategiją // *Ekonomika ir vadyba: mokslo darbai*. Nr. 2009/14, p. 809-818.
126. Kendall J., Knapp M. *The Third Sector And Welfare State Modernisation: Inputs, Activities And Comparative Performance*
127. Kendall J., Wigglesworth R. (2001). The impact of the third sector in the UK: the case of social housing*. <http://www.lse.ac.uk/Depts/ccs/pdf/cswp9.pdf>
128. Kettl, D.F. (2005) *The Global Public Management Revolution* (2nd edition). Washington, DC: Brookings Institution Press.
129. Kirkpatrick I. (2006). Between Markets and Networks: the Reform of Social Care provision in the UK // *Revista de Analisis Economico*. Vol. 21, No 2, p.43-59.
130. Knapp M., Hardy B., Forder J. (2001). Commissioning for Quality: Ten Years of Social Care Markets in England. *Journal of Social Policy*. Vol. 30, No. 2. P. 283-306.
131. Knijn, T. Kremer, M. (1997). Gender and the Caring Dimension of Welfare States: Toward Inclusive Citizenship // *Social Politics*. Vol. 4(3), p. 328–61.
132. Koppenjan, J. F. M. The Formation of Public-Private Partnerships: Lessons from Nine Transport Infrastructure Projects in the Netherlands // *Public Administration*, 2005, Vol. 83, No 1, 135-157.
133. Kremer M. (1997). Gender and Caring Dimensions of the Welfare States: Towards Inclusive Citizenship // *Social politics*. Vol 4, No 3, p. 328-36.
134. Kremer M. (2006). Consumers in charge of care: the individual personal budget and its impact on the market, professionals and the family // *European Societies*. Vol. 8, Issue 3, p. 385-401.
135. Kruzich J. M., Clinton J. F., Kelber S. T. (1992). Personal and environmental influences on nursing home satisfaction // *The Gerontologist*. Vol. 32(3), p. 342-350.

136. Laing A. (2003). Marketing in Public Sector: Towards a Typology of Public Service // *Marketing Theory*. Vol. 3(4), p. 427–445.
137. Laing A., Lewis B., Foxall G., Hogg G. (2002). Predicting a diverse future. Directions and issues in the marketing of services // *European Journal of Marketing*. Vol. 36, No.4, p. 479-494.
138. Lane J.E. (2001). Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai, požiūris. Vilnius: Margi raštai.
139. Le Grand J. (1991). Quasi Markets and Social Policy // *The Economic Journal*. Vol. 101, p. 1256-1267.
140. Le Grand J. (1997). Knights, Knaves or Pawns? Human Behaviour and Social Policy // *Journal of Social Policy*. No 26, p. 149-169.
141. Leadbetter, D. Lownsbrough H.(2004) Personalisation through Participation: A New Script for Public Services. London: Demos.
142. Lee J. (2002). A Key to Marketing financial services: the right mix of products, services, channels and costumers // *Jornal of Service Marketing*. Vol. 16,(3), p. 238-258.
143. Lamothe M., Lemothe S. (2009). Beyond the Search for Competition in Social Service Contarcting: Procurement, Consolidation and Accountability // *The American Review of Public Administration*. Vol. 39, p.164-188.
144. Leichsenring K. (2004) Developing Integrated Health and Social Care Services for Older Persons in Europe. // *International Journal of Integrated Care*. Vol. 4. P. 1-15.
145. Lesthaeghe R., J. (2007). Second demographic transition//*Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Prieiga per internetą: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g978140512433125_ss_1-59
146. Littlechild B., Erath P., Keller J. (2005). De- and Reconstruction in European Social Work. Stassfurt: Institut für vergleichende Sozialarbeitswissenschaft und interkulturelle/internationale Sozialarbeit.
147. Lymbery, M. (2001) ‘Social work at the crossroads’ // *British Journal of Social Work*. Vol. 31, p. 369–384.
148. Lymberly M. (2005). Social work with older people. London: Sage Publications Ltd.
149. Lovelock, C., Gummesson E (2004). Whither Services Marketing? In Search of a New Paradigm and Fresh Perspectives // *Journal of Service Research*. Vol. 7, No. 1, p. 20-41.
150. Lusardi, A. Mitchell O. (2007). Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education // *Business Economics*. Vol. 42 (2), p. 35–44.
151. Lusardi, A. Mitchell O. (2011). Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing. Working Paper 17078. Prieiga: <http://www.nber.org/papers/w17078>.
152. Macarov D. (1995). Social Welfare: Structure and Practice. California: Thousand Oaks.
153. Madritsch T., Steixner D., Osterman H., Staudinger R. (2008). Operating cost of long-term care facilities // *Journal of Facilities Management*. Vol.6, No. 2, p. 152-170.
154. Marcinkevičiūtė L., Petrauskienė R. (2007). Socialinių paslaugų teikimo tobulinimo aktualijos kaimiškose seniūnijose // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 21, p. 28-37
155. Maslauskaitė A. (2005). Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas.
156. Maslauskaitė A. (2004). Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 2004/3, p. 39-51.
157. Matosevic T., Knapp M., Kendall J., Henderson C., Fernandez J. (2007). Care-Home Providers as Professionals: Understanding the Motivations of Care-Home Providers in England // *Ageing & Society*. Vol. 27. P. 103-126.
158. Matosevic T., Knapp M., Le Grand J. (2007). Motivation and Commissioning: Perceived and Expressed Motivations of Care Home provider // *Social Policy & Administration*. Vol. 42, No. 3. P. 228-247.
159. Mažylis L., Vazgevičius D. (2004). Nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimas su savivaldos institucijomis, teikiant socialines paslaugas // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 29, p. 117-134.
160. McLaughlin H. (2009). Service User Research in Health and Social Care. London: Sage
161. McLaughlin K., Osborne S. P., Ferlie E. (2002). New Public Management: Current trends: London: Routledge.
162. Meagher G., Parton N. (2004). Modernizing Social work and the Ethics of Care // *Social Work and Society*. Vol. 2, Issue 1. P. 10-27.

163. Mehrotra S., Delamonica E. (2005). The Private Sector and Privatization in Social Services: Is the Washington Consensus 'Dead'? // *Journal of Global Social Policy*. Vol. 5. P. 131-166.
164. Mendoza X., Vernis A. (2008). The Changing Role of Governments and the Emergence of The Relational State // *Corporate Governance*. Vol. 8 (4). P. 389 – 396.
165. Mittilä T., Leppälähti T. (2006). Anatomy of public-private networks // *Creating And Managing Value in Supply Networks: Proceedings. Conference, University of San Diego*
166. Modigliani F. (1986). The Accumulation of Individual and National Wealth and the Role of Social Security”, in F. Modigliani (ed.) // *The Debate Over Stabilization Policy of Social Policy*. P. 1-11.
167. Modigliani F., Brumberg R. (1954). Utility and the consumption function: an interpretation of cross-section data // *The collected papers of F. Modigliani*. Vol. 6
168. Moreau, C. P., Wood, S. L. (2005). The Influence of Usage Expectations on Consumers' Emotional and Cognitive Responses to New Products // *Advances in Consumer Research*. Vol. 32., p. 503-523.
169. Nakashima, M., Chapin, K. R., Macmillan, K., Zimmerman, M. (2004). Decision long-term care approaches used by older adults and implications for social work practice // *Journal of Gerontological social work*. Vol. 43, p. 79–102.
170. Naujaniėnė R. (2008). Kliento problemų ypatumai gerontologinio socialinio darbo tyrimuose // *Socialinis darbas*. Nr. 7(1). P. 36-40.
171. Needham, C. (2003) *Citizen-Consumers: New Labour's Marketplace Democracy*. London: Catalyst Forum.
172. Newman J., Glendinning C., Hughes M. (2008). Beyond Modernisation? Social Care and the Transformation of Welfare Governance// *Journal of Social Policy*. Vol, 37(4), p. 531-557. *Jnl Soc. Pol.*, 37, 4, 531–557.
173. Newman J., Kuhlmann E. (2007). Consumers enter the political stage? The modernization of health care in Britain and Germany // *Journal of European Social Policy*. Vol. 17(2), p. 99-111.
174. Newman J., Raine J., Skelcher Ch. (2001). Developments: Transforming Local Government: Innovation and Modernization // *Public Money & Management*. Vol. 21, Issue 2, p. 61-68.
175. Newman J., Vidler E. (2006). Discriminating Customers, Responsible Patients, Empowered Users: Consumerism and the Modernization of Health Care // *Journal of Social Policy*. Vol. 35(2), p. 193-209.
176. Nightingale S. D., Pindus N. M. (1997). Privatization of Public Social Services
177. Nyssens M., Adam S., Johnson T. (2006). *Social Enterprise: at the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society*. – London: Routledge.
178. O'Flynn J. (2007). From New Public Management to Public Value: Paradigmatic Change and Managerial Implications // *The Australian Journal of Public Administration*. Vol. 66, No. 3. P. 353-366.
179. Obrascovas V., Vozbutienė A. (2005). Kaitos administravimas viešojo ir privataus tipo organizacijose // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 14, p. 40-52.
180. Osborne D., Gaebler T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. MA: Addison-Wesley.
181. Osborne S. P. (1997). Managing the Coordination of Social Services in the Mixed Economy of Welfare: Competition, Cooperation or Common Cause? // *British Journal of Management*. Vol. 8, p. 317-328.
182. Osborne S. P. (2000). Collaboration between Non-Profit Organizations in the Provision of Social Service In Canada. Working Together or Falling Apart? *The International Journal of Public Service Management*. Vol. 13, No 1. P. 9-18.
183. Osborne S. P., Murray V. (2000). Collaboration between non-profit organizations in the provision of social services in Canada: Working together or falling apart? // *International Journal of Public Sector Management*. Vol. 13, Issue 1, p. 9 – 19.
184. Osborne S., P. (2000). Collaboration between Non-Profit Organizations in the Provision of Social Service In Canada. Working Together or Falling Apart? // *The International Journal of Public Service Management*. Vol. 13, No 1. P. 9-18.
185. Osborne. S. P. (2010). *The New Public Governance: Emerging Perspective on the Theory*. Routledge.
186. Paas L. J., Bijmolt T. H. A., Vermunt J. K. (2007). Acquisition Patterns of Financial Products: A Longitudinal Investigation // *Journal of Economic Psychology*. Vol. 28, p. 229-241.
187. Parson W. (2001). *Viešojo Politika*. Vilnius: Vaga.
188. Patton M. Q (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3 rd edition. London: Sage Publication, Ltd.

189. Peng I. (2002). Social Care in Crisis: Gender, Demography, and Welfare State Restructuring in Japan // *Social Politics*. Vol. 9, Issue 3, p. 411-443.
190. Perrons D., Faggan C., McDowell L., Ray K., Ward K. (2006). *Genders divisions and working time in New Economy. Chaning patterns of work, care and public policy in europe and North America*. Cornwall, Bodmin: MBG Books Ltd.
191. Pickard L., Wittenberg R., Comas-Herrera A., Davies B., Darton R. (2000). Relying on informal care in the new century? Informal care for elderly people in England to 2031 // *Ageing&Society*. Vol. 20, p. 754-472.
192. Pickard L., Wittenberg R., Comas-Herrera A., King D., Malley J. (2007). Care by Spouses, Care by Children: Projections of Informal Care for Older People in England to 2031 // *Social Policy & Society*. Vol. 6(3), p. 353-366.
193. Pierson P. (2001). *The new politics of the welfare state*. Oxford University Press.
194. Rabiee P., Moran N., Glendinning C. (2009). Individual Budgets: Lessons from Early User's Experiences // *British Journal of Social Work*. Vol. 39, p. 918-935.
195. Radišauskienė E., Žalimienė L. (2009) Organization of Social Services in Lithuania. Combining Choice, Quality and Equity in Social Services. P.1-5.
196. Raipa A. (2001). Socialiniai pokyčiai ir modernusis viešasis administravimas // *Filosofija.Sociologija*. Nr. 2, p. 54-62.
197. Raipa A. (2002). Viešojo politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika // *Viešasis administravimas ir politika*. Nr. 1, p. 11-20.
198. Raipa A. (2008). Socialiniai pokyčiai ir naujos viešojo valdymo sistemos // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 1(10), p. 127-131.
199. Raipa A. (2009). Šiuolaikinio viešojo valdymo pokyčių kryptys ir tendencijos // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 30, p. 22-32.
200. Raipa A. (2011). Viešojo valdymo evoliucija XX-XXI a. sandūroje: socialinė dimensija // *Socialinis darbas. Mokslo darbai*. Nr. 10(1), p. 78-85.
201. Raipa A., Petukienė E. (2009). Klientų dalyvavimas viešosiose paslaugose: bendrasis paslaugų kūrimas // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 27. P. 54-62
202. Ray M., Bernard M., Philips J. (2009). *Critical Issues in Social Work with Older People*. Houndmills, Palgrave Macmillan.
203. Rakauskienė G., O. Bikas E. (2007). Lietuvos gyventojų santaupos: moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai // *Ekonomika*. Nr. 79. P. 124-141.
204. Rapolienė G. (2010). Vyresnio amžiaus žmonės Lietuvos žiniasklaidoje: naivūs, kenčiantys ir bejėgiai // *Sociologija. Mintis ir Veiksmas*. Vol. 01 (2010), p. 99-115.
205. Rauch D. (2007). Is There Really a Scandinavian Social Service Model? A Comparison of Childcare and Elderly care in Six European Countries // *Acta Sociologica*. Vol. 50, No. 3, p. 249-269.
206. Rissanen S., Hujala A., Helisten M. (2010). Start-up motivations and growth orientation of owners of family business – a care entrepreneurship approach // *Electronic Journal of Family Business Studies*. Vol. 5(2), p. 55-73.
207. Rissanen S., Sinkkonen S. (2005). Private Social Services in Finland. The Effects on Social Work // *Nordic Journal of Social Work*. Vol. 4. P. 312-324.
208. Ritz A. (2009). Public Service Motivation and Organizational Performance in Swiss Federal Government // *International Review of Administrative Sciences*. Vo. 73. P. 53-78.
209. Robinson C. (1994). *Real Worl Research: A Resource for Social Scientists and Practioner-Researchers*. Oxford: Blackwell.
210. Romerburg H. CH. (2004). *Cluster Analysis for Researchers*. North California: Lulu Press.
211. Rosenbaum M. S. (2008). Return on Community for Consumers and Service Establishments // *Journal of Service Research*. Vol. 11, p. 179-196.
212. Rutkauskas A. V. (1999). Asmeniniai finansai kaip finansų posistemis // *Inžinerinė ekonomika*. Nr. 4(15), p. 50-55.
213. Savas E. S., Obrazcovas V., Patapas A. (2008). Municipalinė privatizacija Jungtinėse valstijose // *Viešasis administravimas ir politika*. Nr. 24.
214. Savas. E. S. (2001). *Privatization And Public-Private Partnerships*.
215. Schmidt M. J., Hollensen S. (2006). *Marketing Research: an International Approach*. Glasgow: Bell&Bain Ltd.
216. Schneider R. L., Kropf. N. P. (1992) *Gerontological Social Work*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.

217. Scourfield P. (2007). Social Care and the Modern Citizen: Client, Customer, Service User, Manager and Entrepreneur // *British Journal of Social Work*. Vol. 37. P. 107-122.
218. Silverman D. (2005). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: Sage Publication, Ltd.
219. Simonen L., Kovalainen A. (1998). *Paradoxes of Social Care Restructuring: The Finnish Case // Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*. Aldershot: Ashgate.
220. Skučienė D. (2006). Individualizacijos plėtra socialinių rizikų draudimo srityje // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2. P. 44–52.
221. Smalskys V. (2005). „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 11
222. Smalskys V., Skietrys E. (2008). Viešojo valdymo modernizavimo aspektai ir įgyvendinimo problemos // *Viešojo politika ir administravimas*.
223. Smida A. (2005). Competitiveness between public, private and non-profit organizations in the promising market for the elderly in France // *Foresight*. Vol. 7, No. 5, p. 32-41.
224. Spillman B. C., Pezzin L. E. (2000). Potential and Active Family Caregivers: Changing Networks and the ‘Sandwich Generation’ // *Milbank Quarterly*. Vol. 78, Issue 3, p. 347-374.
225. Stankūnienė V., Jasilionis D., Mikulionienė S., Sipavičienė A. (2007). Lietuvos demografinės raidos iššūkiai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
226. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A. A. (2003) Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2, p. 51-58.
227. Staponkienė J. (2005). Naujosios Viešosios vadybos elementų identifikavimas // *Viešojo politika ir administravimas*. Nr. 13, p. 83-91.
228. Stark C. (2010). The neoliberal ideology and the challenges for social work ethics and practice. *Revista de Asistentă Socială*. Issue 1, p. 9-19.
229. Stevens M., Glendinning C., Jacobs S., Moran N., Challis D., Manthorpe J., Fernandez J., Jones K., Knapp M., Netten A., Wilberforce M. (2011). Assessing the Role of Increasing Choice in English Social Care Services // *Journal of Social Policy*. Vol. 40. No. 2. P. 257-274.
230. Stevens M., Glendinning C., Jacobs S., Moran N., Challis D., Manthorpe J., Fernandez J., Jones K., Knapp M., Netten A., Wilberforce M. (2011). Assessing the Role of Increasing Choice in English Social Care Services. *Journal of Social Policy*. Vol. 40. No. 2. P. 257-274.
231. Stewart J., Walsh K. (1992). Change in the management of Public Service // *Public administration*. Vol., 70, p. 499-518.
232. Stoddart H. Whitley E., Harvey I., Sharp D. (2002) What determines the use of home care services by elderly people? // *Health and Social Care in the Community*.
233. Stone R. I. (2011). Providing Long-Term Care Benefits in Cash: Moving To A Disability Model // *Health Affairs*. Vol. 20, No. 6. P. 96-108.
234. Stumbraitė-Vilkišienė E. (2011). Piliečių dalyvavimui, teikiant viešąsias paslaugas, įtakos turintys veiksniai. *Tiltai*. Nr. 4, p. 111-120.
235. Stewart N. (2004). *Personal Financial management*. 2nd Edition.. Oxford Publishing.
236. Sūdžius V. (2007). Apsisprendimo naudotis finansinėmis paslaugomis mažmeninėje rinkoje ypatumai // *Verslas: teorija ir praktika*. Nr. 2(2007), p. 107-111.
237. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai (2003). V. Stankūnienė, A. Jonkarytė, S. Mikulionienė, A. A. Mitrikas, A. Maslauskaitė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
238. Taujanskaitė K., Jurevičienė D. (2010). Asmeninių finansų valdymo ypatumai ekonominio nestabilumo sąlygomis // *Mokslas – Lietuvos ateitis. Verslas XXI amžiuje*. T. 2, Nr. 2, p. 104-111.
239. Theobald H. (2009). Restructuring Elder Care Systems in Europe: Policy-Field, Policy Transfer And Negative Integration.
240. Thomas C. (1993). De-Construction Concepts of Care // *Sociology*. Vol 27, No 4. P. 649-669
241. Thompson N. (2009). *Understanding Social Work*. Houndmills: Palgrave Macmillan
242. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas
243. Timonen V., Convery J., Cahill S. (2006). Care revolutions in the making? A comparison of cash-for-care programmes in four European countries // *Ageing&Society*. Vol. 26, p. 455-474.
244. Trukeschitz B., Schneider U. (2003). New forms of financing social services: The Impact of Service-Contracting on the Provision of Social Services in Austria // Paper prepared for presentation at the Cambridge Journal of Economics Conference “Economics for the Future” – Cambridge (UK) 17-19 September 2003, Vienna, June 2003.

245. Ungerson C. (2004). Whose Empowerment and Independence? A Cross-National Perspective on 'Cash for Care' Schemes // *Ageing & Society*. Vol. 24. P. 189–212.
246. Van de Kaa D., J. (2002). The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January.
247. Van Slyke D., M. (2006). Agents or Stewards: Using Theory to Understand the Government-Nonprofit Social Service Contracting Relationship // *Journal of Public Research and Theory*. Vol. (17), p. 157-187.
248. Vareikytė A., Kaziliūnas A., Guogis A., Gudelis D., Mickus J. (2006) Socialinių paslaugų tobulinimas Lietuvos savivaldybėse: tyrimo ataskaita. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
249. Vaškevičiūtė L., Naujanienė R. (2011). Vyresnio amžiaus žmonių apsisprendimo gyventi ilgalaikės globos namuose patirtys // *Tiltai*. Nr. 2(55), p. 107-125.
250. Vazquez R., Alvarez L, Santos Ml. (2002). Market orientation and social services in private non-profit organizations // *European Journal of Marketing*. Vol. 36, No. 9/10, p. 1022-1046.
251. Večkienė P. N., Povilaikaitė S. (2005). Socialinio darbo sampratos kaita//*Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 9, p. 130-139.
252. Veerman T., Beekman D. (2009). The Dutch Experience with Private Social Services. Combining Choice, Equity in Social Services. Priega: http://www.astri.nl/media/uploads/files/The_Dutch_Experience_with_Private_Social_Services_-_April_2009.pdf
253. Verhoef P. C., Reinartz, Krafft M. (2010). Customer Engagement as a New Perspective in Customer Management. *Journal of Social research*. 13(3). P. 247-252.
254. Vidler E., Clarke J. (2005). Creating Citizens-Consumers: New Labour and the Remaking of Public Services // *Public policy and Administration*.
255. Warner M., Hefetz A. (2002). Applying Market Solutions to Public Services: An Assessment of Efficiency, Equity, and Voice // *Urban Affairs*. Vol. 38. P. 70-89.
256. Weil D. N. (1994). The Saving of the Elderly in Micro and Macro Data // *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 109(1), p. 55-81.
257. Weisberg, H.F., Krosnick, J.A., Bowen, B.D. (1996). *An Introduction to Survey Research, Polling, and Data Analysis: Third Edition*. Sage Publications, Inc.
258. Wiener J., Cuellar A. E. (1999). Public and Private Responsibilities: Home and Community- based Services in the UK and Germany
259. Winger, B. J. Frasca, R. R. (2006). *Personal Finance: An Integrated Planning Approach*. New Jersey, Pearson Education LTD 2006.
260. Wittenberg R., Pickard L., Malley J. King D., Comas-Herrera A., Darton R. (2008) Future demand for social care, 2005 To 2041: projections of demand for social care for older people in England: report to the Strategy Unit (Cabinet Office) and the Department of Health. PSSRU discussion paper, 2514. PSSRU, London, UK.
261. Wittenberg R., Sandhu B., Knapp M. (2002). Funding Long Term Care: the Public and Private options // *Funding Health care: Options for Europe*. Edited by Mossialos E., Dixon E., Figueras J., Kutzin J. Philadelphia: Oporn University Press.
262. Zakarevičius P., Kvedaravičius J., Augustauskas T. (2004). Organizacijų vystymosi paradigma, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
263. Zastrow Ch. (1993). *Introduction to Social Welfare*. Pacific Grove (Calif.): Brooks/Cole.
264. Žalimienė L. (2004). Nauji iššūkiai socialinių paslaugų plėtrai-mišrios socialinių paslaugų rinkos kūrimas // *STEPP. Socialinė teorija, empirija ir praktika*. Nr. 3, p. 133–148.
265. Žalimienė L. (2005). Socialinės paslaugos pagyvenusio amžiaus žmonėms Lietuvoje // *Gerontologija*. Nr. 2, p. 15-20.
266. Žalimienė L. (2006). Socialinių paslaugų vadyba: balansavimas tarp socialinio teisingumo ir ekonominio racionalumo // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 1(6), p. 183-189.
267. Žalimienė L. (2007). Socialinės globos paslaugų pagyvenusiesiems žmonėms standartizavimas: Lietuvos praktika ir užsienio šalių patirtis // *Gerontologija*. 8(1). P. 44–54
268. Žalimienė L., Lazutka R. (2009). Socialinės globos paslaugos Lietuvoje: nuo hierarchinio prie mišrios globos ekonomikos modelio // *Pinigų studijos*. Nr. 2. p. 22-36.

Internetinės prieigos:

1. Statistikos departamentas, www.stat.gov.lt.

2. Pasaulinė sveikatos organizacija, www.who.int

Teisiniai dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d., Nr. X-493.
2. Viešojo administravimo įstatymas, 1999 m. birželio 17 d. Nr. VIII-1234.
3. Lietuvos Respublikos Nedarbo socialinio draudimo įstatymas. 2003 m. gruodžio 16 d. Nr. IX-1904. Vilnius.

PRIEDAI

Tyrimų, analizuojančių socialinės globos paslaugų organizavimo ir teikimo pokyčius, pristatymas
Alfabeto tvarka

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Arksey H., Glendinning C. (2007)	Socialinės globos paslaugų teikėjų (neformalių) pasirinkimo problematika	Kiekybinis tyrimas	Socialinės globos paslaugų pasirinkimas priklauso nuo pakankamo vartotojų informavimo, kuris gali būti ribotas dėl tam tikrų vartotojų charakteristikų.
Aronson J., Smith K. (2010 a)	Į rinką orientuotų socialinės globos paslaugų modelis ir jo poveikis šių paslaugų restructūrizavimui	Kokybinis tyrimas	Socialinės globos paslaugų vadybininkų gebėjimai, organizacinės kultūros kaita.
Aronson J., Smith K. (2010 b)	Socialinių paslaugų restructūrizavimo ir modernizavimo kontekste atskleisti socialinių paslaugų organizacijų vadovų patiriamas įtampas bei kaip reaguojama į neigiamas šių procesų pasekmes.	Kokybinis, longitudinalinis tyrimas	Socialinių paslaugų organizacijų vadovai yra priversti priimti naujus išpareigojimus, tačiau siekiama išlaikyti socialinių projektų ir programų vystymą, tikslu įtraukti atskiras bendruomenes ar klientus esančius socialinėje atskirtyje.
Aronson J., Smith K. (2011)	Socialinių paslaugų organizacijų vadovų identitetas balansuojant tarp socialinio teisingumo bei socialinio darbo vertybių ir mišrios globos ekonomikos diktuojamų sąlygų.	Kokybinis, longitudinalinis tyrimas	Aprašytos socialinių paslaugų organizacijų vadovų patirtis sudėtingose valdymo situacijose. Socialinių paslaugų vadovų identitetas dvejopas – tarp socialinio darbo vertybių puoselėtojų ir lyderių įgyvendinant verslo administravimo modelį teikiant socialines paslaugas.
Bahle T. (2003)	Socialinių paslaugų privatizavimas ir decentralizavimas Anglijoje, Velse, Prancūzijoje, Vokietijoje	Palyginamasis tyrimas	Skirtumai tarp šalių yra paaiškinami instituciniais pokyčiais, skirtingais socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo kontekstais.
Baines D. (2004)	Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas orientacija į rinką	Kokybinis tyrimas	Atskleisti Naujosios viešosios vadybos nuostatų taikymo ribotumai ir poveikis socialinių paslaugų teikimui
Baines D., Cunningham I., Fraser H. (2010).	Savanorystės veikla rinkos plėtotės kontekste	Kokybinis tyrimas	Nustatyti pavojai kylantys savanoriškai veiklai
Baxter K., Wilberforce M., Glendinning C. (2010)	Asmeninių biudžetų taikymas finansuojant socialines paslaugas	Kiekybinis tyrimas	Numatytos praktinės asmeninių biudžeto taikymo rekomendacijos socialinės globos paslaugų vartotojams, teikėjams, vietos valdžios institucijoms.

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Bazzoli G. J., Stein R., Alexender J. A., Conrad D. A., Sofaer S., Shortell S. M. (1997)	Bendradarbiavimo tinklai, teikiant socialines paslaugas	Kiekybinis tyrimas	Bendradarbiavimo pagrindas: tinklų kūrimas, privačių ir viešųjų organizacijų partnerystė. Svarbi informacijos sklaida
Bikmanienė R. Šileika A. (2004)	Išanalizuoti skirtingo savarankiškumo lygio pagyvenusių žmonių grupėms teikiamų senyvų žmonių stacionarios globos paslaugų kaštų efektyvumą, ištirti, ar racionaliai paskirstomi riboti ištekliai, o gaunama nauda atitinka paslaugų gavėjų poreikius.	Kiekybinis tyrimas	Pagyvenusių žmonių globos įstaigų klientų struktūra yra nevienalytė ir skiriasi pagal savarankiškumo lygį. Nustatyta savarankiškų ir riboto savarankiškumo asmenų grupei teikiamų paslaugų struktūrą, išskirti du šioms asmenų grupėms teikiamų SSGP rinkiniai (paslaugų krepšelius) – apgyvendinimo ir specialiosios globos.
Bikmanienė R. (2002).	Ištirti pagrindinius globos įstaigų veiklos aspektus remiantis įvairaus savarankiškumo asmenų globos ypatumais ir įvertinti trijų globos krepšelių modelių taikymo galimybes analizuojant pagyvenusių žmonių globos įstaigų veiklą	Kiekybinis ir kokybinis tyrimas, anketinė-ekspertinė globos įstaigų vadovų apklausa.	Kurti vieningas asmens poreikių ir įstaigų veiklos vertinimo metodikas. Jų pagrindas – asmens savarankiškumo lygis ir integruotas (kompleksinis) paslaugų rinkinys t.y. globos krepšelis.
Carey M. (2008)	Privatizacijos proceso reikšmė socialiniam darbui	Kokybinis tyrimas	Socialinė parama tampa sunkiau prieinama, mažina paslaugų prieinamumą bei didina nelygybę tarp socialinių paslaugų vartotojų
Carr-Hill R., Daley G. (1999)	Socialinės globos paslaugų paklausa	Kiekybinis tyrimas	Įvertinta paklausa socialinėms paslaugoms į namus, įvardintos socialinių paslaugų organizavimo problemos.
Curtise L., Fraser F. (2000)	Socialinių paslaugų į namus pirkimo praktika	Kokybinis tyrimas, interviu	Gerinamas socialinių paslaugų teikimas panaudojant paslaugų pirkimo praktiką
Eikenberry A. M, Kluver F. D. (2004)	Rinkos sąlygų kūrimas ir jų reikšmė nevyriausybiniams organizacijoms	Kiekybinis tyrimas	Aprašyt reikšmė nevyriausybiniams organizacijoms: konkurencijos skatinimas, socialinė antreprenerystė
Freyens B. (2008)	Socialinių paslaugų pirkimo praktika	Kokybinis tyrimas, atvejo analizė	Naujų socialinių paslaugų teikimo būdų paiešką iššaukia besikeičiantis ekonominis kontekstas, pabrėžiama socialinių paslaugų kokybė.
Grove J. S., Fisk R. P., John J. (2003)	Paslaugų marketingo perspektyvos	Kokybinis tyrimas, ekspertų apklausa	Išskirti paslaugų marketingo etapai. Paslaugų vystymo veiksniai: inovacijos.

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Healy K. (2002)	Socialinių darbuotojų kaip socialinių paslaugų vadybininkų veiklų ateities perspektyvos socialinių paslaugų organizacijose, restruktūrizuojant socialinių paslaugų teikimą pagal rinkos modelį.	Kokybinis tyrimas, giluminis interviu, duomenys apdoroti naudojant temų analizės metodą.	Socialinių paslaugų teikėjai (profesionalūs socialiniai darbuotojai) susiduria su socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo iššūkiais, kuomet būtinas vadybinis požiūris; nepakanka vien remtis humanitarinėmis vertybėmis. Vadybinio požiūrio aktualumas pabrėžiamas dėl kintančios socialinių paslaugų organizacijų išorinės aplinkos.
Heras I., Cilleruelo E., Iradi J. (2008)	Rinkos modelio taikymas socialinių paslaugų sektoriuje, kokybės valdymo strategijų įgyvendinimas ir jų poveikis socialinės globos kokybei.	Kokybinis tyrimas, giluminis interviu	ISO 9001 kokybės valdymo sistema turi tam tikrų trūkumų, pagyvenusių ir senų žmonių stacionarių socialinės globos paslaugų sektoriuje. Yra būtina, kad bendrieji kokybės valdymo modeliai atitiktų sektoriaus ypatumus.
Hirst M. (2002)	Įvertinti neformalios socialinės globos organizavimo tendencijas; įvertinti neformalios socialinės globos teikėjus amžiaus, lyties globos teikimo vietos aspektais	Kokybinis longitudinalinis tyrimas	Neformalios socialinės globos teikėjų profilis keičiasi, be to keičiasi ir įsitraukimo lygis į neformalios socialinės globos organizavimą ir teikimą. Pripažįstama, kad valstybės turi teikti pirmenybę asmenims, kuri prižiūri ir slaugo pagyvenusius ir senus žmones, tam turi būti sukurtos atitinkamos politinės priemonės.
Hulaja A., Rissanen S. (2010).	Privačių socialinės globos paslaugų būklės palyginimas	Kokybinis tyrimas	Privačias socialinės globos paslaugas plėtoja daugiausiai moterys, kurios yra vyresnio amžiaus bei turi patirties socialinės globos bei sveikatos priežiūros organizavime.
Jansen C. (2008)	Socialinių paslaugų teikimo ir finansavimo ypatumai skirtinguose socialinės gerovės režimuose	Kiekybinis tyrimas, klasterinė analizė	Socialdemokratinio socialinės gerovės režimo valstybėse pirmenybė teikiama lyčių lygybė, pabrėžiamas valstybės vaidmuo plėtojant socialines paslaugas, akcentuojama defamilizacija. Konservatyvaus socialinės gerovės režimo valstybėse šeimos vaidmuo socialinių paslaugų sistemoje nėra toks svarbus, o liberalaus socialinės gerovės režimo valstybėse siekiama sumažinti valstybės vaidmenį teikiant socialines paslaugas. Skirtingo socialinės gerovės režimo valstybės pasižymi nevienodu išlaidų lygiu socialinėms paslaugoms.

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Kirkpatrick I. (2006)	Rinkos mechanizmų įgyvendinimas teikiant viešąsias paslaugas JK jaunų ir vyresnio amžiaus asmenų globos srityje	Kokybinis, dokumentų analizė	Rinkos modelis palaikomas tiek politikų, praktikų, tiek mokslininkų. Rinkos mechanizmų įgyvendinimas išlaiko hierarchinę struktūrą organizuojant ir teikiant socialinės globos paslaugas.
Knijn T., M. Kremer (1997).	Socialinės globos dimensijos gerovės valstybėse	Palyginamasis tyrimas	Socialinės globos ypatumai: viešosios ar privačios atsakomybės klausimas; mokama ir nemokama darbai socialinė priežiūra, socialinė globa kaip autonomiškumo ir priklausomybės problema; socialinė globa kaip neformalių teikėjų teisė.
Madritsch T., Steixner D., Osterman H., Staudinger R. (2008)	Socialinės globos paslaugų teikimo sąnaudų	Kokybinis tyrimas, pusiau struktūruoti interviu	Nustatytas taupymo potencialas, įvertintas ekonominis efektyvumas
Marcinkevičiūtė L., Petrauskienė R. (2007)	Nustatyti socialinių paslaugų teikimo tobulinimo kryptis kaimiškose seniūnijose	Kiekybinis	Įvardinti socialinių paslaugų kaimiškose seniūnijose teikimo privalumai ir trūkumai. Akcentuojama, kad paslaugų gavėjas neturi būti pasyvus paslaugų teikimo proceso dalyviu.
Mehrotra S., Delemonica E. (2005)	Privataus sektoriaus vaidmuo teikiant socialines paslaugas bei kokios socialinės politikos praktinio įgyvendinimo problemos kyla.	Kokybinis tyrimas, atvejo analizė	Privatizavimo procesas vyksta švietimo, socialinių paslaugų sektoriuose. Privatizavimas vyksta dėl mažėjančių valstybių finansinių galimybių atliepti gyventojų poreikius.
Newman J., Glendinning C., Hughes M. (2008).	Socialinės globos paslaugų modernizavimo procesas. Socialinių paslaugų reforma	Kokybinis tyrimas	Stebimos socialinės globos paslaugų modernizavimo kryptys: paslaugų individualizavimas, privatizavimas, keičia paslaugų vartotojo ir paslaugų teikėjo santykius.
Osborne S. P., Murray V. (2000)	Nepelno siekiančių organizacijų bendradarbiavimo su savivaldos institucijomis modelis	Kokybinis tyrimas, atvejo analizė	Bendradarbiavimas ateityje taps esminiu teikiant socialines paslaugas. Nepelno siekiančios organizacijos įtraukiamos į paslaugų planavimo procesą, ne tik teikimo procesą. Nustatytos sąlygos, kurios gali turėti įtakos bendradarbiavimo plėtočiai: bendradarbiaujančių ryšių mezgimas ir plėtotė, aiškiai apibrėžti organizacijų tikslus bendradarbiavimo procese, įvertinti konkurencijos galimybes kaip riziką bendradarbiavimui, įvertinti kitus išorinius veiksnius galinčius paveikti bendradarbiavimą.

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Pickard L., Wittenberg R., Comas-Herrera A., Davies B., Darton R. (2000).	Neformalios socialinės globos pokyčiai ateityje bei jų poveikis formalių socialinės globos paslaugų paklausai.	Kiekybinis tyrimas, kokybinis tyrimas, instrumentas pagal PSSRU metodiką	Šeimos struktūros pokyčiai lems augančią formalios socialinės globos paslaugų paklausą: mažėjant vedybų, o daugėjant kohabituojančių šeimų tikėtina, jog tarpusavio ryšiai ir išipareigojimas globai yra stipresni tarp tėvų ir vaikų nei tarp partnerių. Įvardinami galimi neformalios globos scenarijai.
Pickard L., Wittenberg R., Comas-Herrera A., King D., Malley J. (2007)	Neformalios socialinės globos vyresnio amžiaus asmenims dabartis ir ateities projekcijos	Kiekybinis tyrimas, instrumentas pagal PSSRU metodiką	Šeimos struktūros pokyčiai lems augančią formalios socialinės globos paslaugų paklausą. Prognozuojama, kad vaikai taps svarbesniu socialinės globos šaltiniu. Kintantis šeimos modelis sąlygoja sutuoktinių/partnerių santykius bei jų globos galimybes.
Rabiee P., Moran N., Glendinning C. (2009)	Asmeninių biudžetų naudojimas perkant ilgalaikės socialinės globos paslaugas	Kokybinis tyrimas, interviu	Asmeninių biudžetų taikymas lemia pokyčius socialinės globos paslaugų teikimo procese: nuo orientavimosi į paslaugos teikimo proceso į orientavimąsi į vartotojo individualizuotus poreikius bei tikėtinus rezultatus. Turi keistis personalo kompetencija ir mokymas.
Rauch D. (2007)	Nustatyti Skandinaviškojo socialinių paslaugų modelio bruožai, įvertinant universalizmo ir defamilizacijos raišką.	Kiekybinis tyrimas	Skandinavijos šalių socialinių paslaugų teikimo modeliai nėra unikalūs ir išsiskiriantys iš kitų modelių universalizmo ir defamilizacijos aspektais.
Smida A. (2005)	Smulkių ir vidutinių organizacijų, teikiančių sveikatos priežiūros bei socialinės globos paslaugas ir jų vystymo kryptys konkurencijos tarp viešųjų ir privačių organizacijų skatinimo sąlygomis	Kokybinis ir kiekybinis tyrimas (longitudinis)	Pabrėžiama nevyriausybinių organizacijų vaidmuo, kuris yra apibūdinamas kaip tarpinis tarp viešojo sektoriaus organizacijų (traktuojamų kaip nelanksčių) ir privačių pelno siekiančių organizacijų, kurios pirmiausiai orientuojasi į privačių asmenų interesus.
Stoddart H., Whitley E., Harvey I., Sharp D. (2002)	Veiksniai, sąlygojantys privačios stacionarios socialinės globos poreikį	Kiekybinis tyrimas	Socialinės pagalbos tinklai nėra pakankamai. Socialinės globos paslaugų poreikis ateityje auga.
Van Slyke D., M. (2006).	Remiantis <i>Agency theory</i> ir <i>Steward theory</i> ištirti valdžios institucijų ir nevyriausybinių organizacijų tarpusavio ryšių valdymo metodą teikiant socialines paslaugas	Kokybinis tyrimas	Valdžios institucijos nepasitiki nevyriausybėmis organizacijomis. Valdžios institucijos kontroliuoja nevyriausybines organizacijas ir kuria bei siekia išlaikyti hierarchinius ryšius.

Autoriai	Tyrimo problema, tikslas	Tyrimo metodai	Tyrimo rezultatai
Timonen V., Convery J., Cahill S. (2006).	Globos pinigų panaudojimas perkant socialinės globos paslaugas; jų įtaką socialinės globos paslaugų teikimui	Kokybinis palyginamasis tyrimas, interviu	Globos pinigai išplečia socialinės globos paslaugų teikėjų viešajame ir/arba kvazi-viešajame sektorių vaidmenį bei sudaro sąlygas atsirasti privatiems paslaugų teikėjams. Socialinės globos paslaugų pirkimas iš privačių teikėjų skatinamas siekiant šių tikslų: didinti vartotojo autonomiją, praplėsti vartotojo pasirinkimą, kompensuoti paslaugų teikimo spragas, palengvinti globą ir priežiūrą namuose, kurti darbo vietas, padidinti paslaugų efektyvumą ir sumažinti išlaidas.
Vazquez R., Alvarez L. I., Santos M. L. (2001)	Nevyriausybinių organizacijų, teikiančių socialines paslaugas, orientacija į rinką, poveikis šių organizacijų veiklos rezultatams.	Kiekybinis tyrimas, anketinė apklausa	Nustatytas teigiamas poveikis nevyriausybinių organizacijų, teikiančių socialines paslaugas, veiklos rezultatams bei organizacijų misijų įgyvendinimui.
Warner M., Hefetz A. (2002)	Viešųjų paslaugų efektyvumas, prieinamumas, paslaugų vartotojo teisės, taikant rinkos principus	Kiekybinis tyrimas, regresinė analizė	Taikant rinkos principus, gerinamas viešųjų paslaugų efektyvumas, tačiau diskutuojama dėl paslaugų prieinamumo bei paslaugų vartotojų teisių užtikrinimo problemos, kaip nelygybės pasireiškimo.
Wiener J. M., Cueller A. E. (1999)	Viešųjų ir privačių organizacijų bendradarbiavimo ryšiai teikiant bendruomenines paslaugas	Kokybinis tyrimas	Įvardintos paslaugų finansavimo schemas, viešųjų ir privačių organizacijų bendradarbiavimo galimybės

2 priedas

Klasterio „Mažavaikės šeimos“ respondentų nuomonė apie globą šeimoje

Požymis	Paaiškinimas	30-39 m.			40-49 m.			50 -59 m.		
		Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Pareiga	Vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose	69,2	16,5	14,3	73	12,9	14,1	84,8	8,7	6,5
Asmens poreikių tenkinimas	Senyvo amžiaus asmens globa tinkamiausia yra tik šeimoje	68,5	20,4	11,1	66,4	16,8	16,8	71,1	18,1	10,1
	Šeimos nariai geriausiai gali patenkinti globojamo senyvo amžiaus asmens poreikius	60,5	13,6	16,9	66,8	21	12,3	65,4	17,6	16,9
Gyvenamos aplinkos išlaikymas	Nėra pakeičiama gyvenamoji aplinka, o tai sumažina senyvo amžiaus žmogaus patiriamą stresą ir užtikrina jo saugumą	72,4	24	3,6	75,9	19,9	4,2	69,3	27	3,6
	Namų aplinka yra pažįstama ir tinkama senyvo amžiaus žmogui	82,8	10,4	6,9	83,5	14,3	2,3	83,9	13,9	2,2
Asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas	Tik šeimoje senyvo amžiaus žmogus gali išlaikyti savarankiškumą/autonomiškumą	56,6	25,8	17,6	59,3	21,7	0,8	60,9	18,8	20,3
	Tik šeimoje senyvo amžiaus asmuo gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę	56,6	19	24,4	59,7	12,2	28,1	59,1	15,3	25,5
	Išlaikomi senyvo amžiaus asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei kaimynais	77,8	14,3	7,9	84,9	9,8	5,3	78,8	14,6	6,5

Klasterio „Mažavaiškės šeimos“ respondentų nuomonė apie globą privačiuose globos namuose

Požymiai	Apibūdinimas	30-39 m.			40-49 m.			50 -60 m.		
		Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Asmens poreikių tenkinimas	Teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius	82,9	11,1	6,1	77	18,1	4,9	66	20,8	4,3
	Paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius	82,8	9	8,2	78,5	17	4,5	72,9	24,3	2,8
	Atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus	81	14,3	4,6	77,2	20,9	1,9	82,9	15	2,1
Personalo kompetencija ir profesionalumas	Socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis	52,3	39,4	8,2	51,3	37,6	11	54,3	41,3	4,3
	Personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys	84,6	12,2	3,2	78,1	17,4	4,6	80,7	17,1	2,1
	Tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija	84,9	10,8	4,3	79,5	19,3	1,1	88,7	10,6	0,7
	Personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais	82,1	12,9	5	75	20,5	4,5	82	15,8	2,1
Gyvenamos aplinkos išlaikymas	Sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų (baldai, nuotraukų albumas ir pan.)	91,6	6,6	1,9	84,5	12,5	2,6	86,3	11,5	2,1
	Pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.)	85,3	10	4,7	76,6	22,6	0,8	85	12,9	2,1
	Socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba ten pat	87,8	7,5	4,7	87,9	11,3	0,8	87,2	8,5	4,3
Asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas	Sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta	57,3	29,4	13,3	62,5	26,9	10,6	75,7	18,6	5,7

Klasterio „Daugiavaikės šeimos“ respondentų nuomonė apie globą šeimoje

Požymiai	Paaškinimas	30-39 m.			40-49 m.			50 -59 m.		
		Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Pareiga	Vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose	87,1	3,2	9,7	64,6	20,7	14,6	90,1	2,8	7
Asmens poreikių tenkinimas	Senyvo amžiaus asmens globa tinkamiausia yra tik šeimoje	54,8	32,3	12,9	57,3	34,1	8,5	81,4	5,7	12,9
	Šeimos nariai geriausiai gali patenkinti globojamo senyvo amžiaus asmens poreikius	45,2	19,9	41,9	54,9	29,3	15,8	73,2	8,5	18,3
Gyvenamos aplinkos išlaikymas	Nėra pakeičiama gyvenamoji aplinka, o tai sumažina senyvo amžiaus žmogaus patiriamą stresą ir užtikrina jo saugumą	74,2	25,8	0	72	23,2	4,9	87,3	11,3	1,4
	Namų aplinka yra pažįstama ir tinkama senyvo amžiaus žmogui	90,3	9,7	0	86,6	8,5	4,9	100	0	0
Asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas	Tik šeimoje senyvo amžiaus žmogus gali išlaikyti savarankiškumą/autonomiškumą	46,7	36,7	16,7	42,7	37,8	19,5	77,1	2,9	20
	Tik šeimoje senyvo amžiaus asmuo gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę	45,2	38,7	16,1	35,4	31,7	33	70,0	1,4	28,6
	Išlaikomi senyvo amžiaus asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei kaimynais	83,9	3,2	12,9	81,7	15,9	2,4	91,5	1,4	7

Klasterio „Daugiavaikės šeimos“ respondentų nuomonė apie globą privačiuose globos namuose

Kategorija	Požymiai	30-39 m.			40-49 m.			50 -60 m.		
		Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne	Taip	Nežino	Ne
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Asmens poreikių tenkinimas	Teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius	82,8	11,1	6,1	65,9	26,8	7,4	75	19,1	5,9
	Paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius	82,8	9	7,2	75,6	24,4	0	76,1	16,9	7
	Atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus	81	14,3	5,6	78	20,7	1,2	73,5	23,5	3
Personalo kompetencija ir profesionalumas	Socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis	52,3	39,4	8,2	46,3	40,2	13,6	50,7	39,1	10,1
	Personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys	84,6	12,2	3,2	74,4	17,1	8,5	77,9	17,4	7,4
	Tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija	84,9	10,8	4,3	84,1	15,9	0	77,5	16,9	5,6
	Personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais	56,3	12,9	5	73,2	26,8	0	90,1	4,2	5,6
Gyvenamos aplinkos išlaikymas	Sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų (baldai, nuotraukų albumas ir pan.)	81	14,3	5,6	80,5	19,5	0	88,7	5,6	5,6
	Pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.)	52,3	39,4	8,2	74,4	25,6	0	81,7	12,7	5,
	Socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba ten pat	84,6	12,2	3,2	79,3	20,7	0	70,8	19,4	9,7
Asmens savarankiškumas ir veiklos tęstinumas	Sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta	84,9	10,8	4,3	74,4	17,1	8,8	88,7	5,6	5,6

Gerb. Respondente,

Kviečiu Jus dalyvauti apklausoje, kurios tikslas - nustatyti šalies gyventojų lūkesčius būsimam pensinio amžiaus laikotarpiui bei požiūrį į socialinės globos paslaugų pasirinkimą.

Apklausoje dalyvauja 30-60 metų amžiaus Lietuvos gyventojai.

Anketoje nėra teisingų arba neteisingų klausimų ir atsakymų. Pastarieji atspindi nuomonių įvairovę. Atsakydami į klausimus ilgai nemąstykite, pasikliaukite pirmine nuojauta. Jūsų atsakymai į anketoje pateikiamus klausimus yra labai vertingi.

Apklausoje metu gauti duomenys bus naudojami tik tyrimo tikslams. Apklausa yra anoniminė, nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Nuoširdžiai dėkojame už skirtą laiką!

Jums tinkančius atsakymus žymėkite ☒, kur prašoma įrašykite savo nuomonę.

BENDRI DUOMENYS APIE RESPONDENTĄ

1. Jūs esate:

- Vyras
 Moteris

2. Jūsų amžius: (įrašykite) _____**3. Jūsų šeimyninė padėtis :**

- Nevedęs/netekėjusi
 Vedęs/ištekėjusi
 Gyvenu partnerystėje
 Išsiskyres/išsituokusi
 Našlys/našlė

4. Ar turite vaikų?

- Taip
 Ne (jei pažymėjote atsakymą „Ne“, toliau pereikite prie 6 klausimo)

5. Kiek vaikų turite (sulaukusiu pilnametystės ir nepilnamečiu)?:

- 1 vaikas
 2 vaikai
 3 vaikai
 4 ir daugiau vaikų

6. Kiek iš viso planuojate/planavote turėti vaikų?:

- 1 vaiką
 2 vaikus
 3 vaikus
 4 ir daugiau vaikų
 Neplanuoju turėti vaikų

7. Jūsų išsilavinimas:

- Vidurinis
 Profesinis
 Aukštesnysis
 Aukštasis neuniversitetinis
 Aukštasis universitetinis

8. Kokios vidutinės Jūsų šeimos pajamos per mėnesį:

- Iki 1000 Lt
 Nuo 1001 iki 2000 Lt
 Nuo 2001 iki 3000 Lt
 Nuo 3001 iki 4000 Lt
 Nuo 4001 iki 5000 Lt
 Daugiau nei 5001 Lt

9. Nurodykite Jūsų šeimos pajamų šaltinius (pažymėkite kelis Jums tinkančius atsakymų variantus):

- Darbo pajamos
 Nuomos pajamos
 Pajamos iš žemės ūkio

- Pajamos iš verslo
- Socialinės išmokos, pensijos (pvz.: neįgalumo, vaiko išmoka ir kt.)
- Kita (įrašykite) _____

10. Jūsų gyvenamoji vieta:

- Miestas, buvęs apskrities centras
- Miestas, rajono centras
- Miestelis, kaimas

ŠEIMOS FINANSINIAI TIKSLAI

11. Kokie finansiniai tikslai Jums yra svarbūs. Įvertinkite kiekvieną teiginį

	Labai svarbu	Svarbu	Nežinau	Nesvarbu	Visai nesvarbu
1. Patenkinti būtiniausius savo (šeimos) poreikius					
2. Apsisaugoti nuo pajamų praradimo įvairių rizikų atvejais (nedarbas, negalia ir kt.)					
3. Kaupti nenumatytų/papildomų išlaidų fondą					
4. Kaupti fondą būsimums vaikų/anūkų studijoms					
5. Kaupti vaikų/anūkų ateičiai, jų gerovei kurti					
6. Įsigyti būstą, automobilį (ar kitą brangiai kainuojantį objektą)					
7. Atostogauti, keliauti, pramogauti užsienio šalyse					
8. Įsigyti papildomą būstą (pvz.: sodybą ir kt.)					
9. Užsiimti norima veikla, hobiu (pvz.: buriavimas ir kt.)					
10. Užsitikrinti pageidaujamas pajamas būsimum pensiniam amžiui					
11. Turėti patogią senatvę					
12. Finansiškai paremti tėvus ar kitus giminaičius senatvėje					
13. Finansiškai paremti suaugusius vaikus					

12. Nurodykite, kurių penkių finansinių tikslų, įvardintų 11 klausimu, pasiekimui Jūs skirate daugiausiai dėmesio ir šeimos biudžeto:

Į langelį įrašykite finansinio tikslo eilės nr.	1	2	3	4	5

13. Apibūdinkite, kas Jums yra *patogi senatvė* (pažymėkite kelis Jums tinkančius atsakymų variantus):

- Finansinė nepriklausomybė
 - Išlaikyti pasiekti gyvenimo standartai
 - Galimybė užsiimti norima veikla, pomėgiais, kurių negalėjote turėti aktyviojo darbingu periodu
 - Gera sveikata
 - Tinkama socialinė priežiūra, socialinė globa
 - Kita (įrašykite): _____
-

14. Kokių pajamų Jūs tikėtės sulaukęs (-usi) pensinio amžiaus?

- Apie pusę dabartinių pajamų
- Išlaikyti apie 75 proc. dabartinių pajamų
- Išlaikyti dabartinių pajamų dydį
- Turėti didesnes nei dabartines pajamas

15. Ar naudojate finansines priemones būsimums pajamoms užtikrinti, kai būsite pensinio amžiaus ir nebebus darbo pajamų:

- Taip
 Ne (jei pažymėjote atsakymą „Ne“, toliau pereikite prie 18 klausimo)

16. Kokiomis finansinėmis priemonėmis, Jūs planuojate užsitikrinti norimas pajamas sulaukus pensinio amžiaus, kai nebus darbo pajamų? (pažymėkite kelis Jums tinkančius atsakymų variantus)

- Įmokos į Valstybinio socialinio draudimo fondą senatvės pensijai gauti
 Pensijų kaupimas privačiuose pensijų kaupimo fonduose
 Indėliai bankuose
 Draudimas (gyvybės ir kt.)
 Investicijos į akcijas
 Investicijos į obligacijas
 Investicijos į nekilnojamąjį turtą
 Kita (įrašykite) _____

17. Kiek šeimos pajamų Jūs skirate finansinėms priemonėms įgyvendinti. Prie kiekvienos įvardintos priemonės nurodykite pinigų sumą (Lt) arba pajamų dalį (proc.) (pasirinktinai), skiriamą priemonės įgyvendinimui. Jeigu finansinės priemonės nenaudojate, prašome įrašyti „0“.

- Pensijų kaupimas privačiuose pensijų kaupimo fonduose _____ Lt _____ proc.
 Indėliai bankuose _____ Lt _____ proc.
 Draudimas (gyvybės ir kt.) _____ Lt _____ proc.
 Investavimas į akcijas _____ Lt _____ proc. .
 Investavimas į obligacijas _____ Lt _____ proc..
 Investavimas į nekilnojamąjį turtą _____ Lt _____ proc.
 Kita (įrašykite) _____ Lt _____ proc.

Pereikite prie 19 klausimo

18. Kokios priežastys lemia, jog nesinaudojate finansinėmis priemonėmis taupyti ar/ir investuoti? Įvertinkite kiekvieną teiginį

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Nepakankamos asmeninės (šeimos) pajamos					
Pakankamai didelės asmeninės (šeimos) išlaidos (mokesčiai, paskolos ir pan.)					
Nemažas išlaikomų asmenų skaičius šeimoje (vaikai ar kiti artimieji)					
Nepasitikiu finansinėmis priemonėmis, nes investavimas (pvz. į akcijas) yra rizikingas					
Trūksta žinių apie investavimą/taupymą					
Ketinu taupyti/investuoti vėliau					
Kita (įrašykite):					

19. Iš ko tikėtis finansinės paramos sulaukus senyvo amžiaus. Įvertinkite kiekvieną finansinės paramos šaltinį

	Tikrai taip	Taip	Nežinau	Ne	Tikrai ne
Iš savęs paties/pačios, savo santaupų					
Sutuoktinio(-ės)/partnerio(-ės)					
Vaikų					
Anūkų					
Kiti artimųjų, giminaičių					
Bendruomenės, bendruomeninių organizacijų					
Nevyriausybinių organizacijų					
Valstybės					
Kita (<i>rašykite</i>)					

SOCIALINĖ GLOBA SENYVAME AMŽIUIJE

20. Jūsų nuomone, kokie veiksniai lemtų, jog senyvo amžiaus artimasis(-ieji) - tėvai, seneliai, arba Jūs pats (pati), kai sulauksite senyvo amžiaus - būtų globojami šeimoje?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Senyvo amžiaus asmens globa tinkamiausia yra tik šeimoje					
Šeimos nariai geriausiai gali patenkinti globojamo senyvo amžiaus asmens poreikius					
Vaikų (anūkų) pareiga rūpintis senais tėvais (seneliais), globoti juos namuose					
Nėra pakeičiama gyvenamoji aplinka, o tai sumažina senyvo amžiaus žmogaus patiriamą stresą ir užtikrina jo saugumą					
Namų aplinka yra pažįstama ir tinkama senyvo amžiaus žmogui					
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Tik šeimoje senyvo amžiaus žmogus gali išlaikyti savarankiškumą/autonomiškumą					
Tik šeimoje senyvo amžiaus asmuo gali užsiimti kasdienine veikla, atitinkančia jo interesus bei sveikatos būklę					
Išlaikomi senyvo amžiaus asmens ryšiai su šeimos nariais, kitais giminaičiais bei kaimynais					

21. Jūsų nuomone, kokie veiksniai ateityje lemtų, jog senyvo amžiaus asmenys būtų globojami socialinės globos namuose, o ne šeimoje?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Daugelis šeimų emigravę į užsienio šalis, tad joms ateityje bus sunku rūpintis ir globoti senyvo amžiaus artimuosius likusius Lietuvoje					
Vyrauja požiūris, kad pirmiausiai reikia rūpintis savimi, savo karjera, o ne kitais asmenimis ir jų poreikiais					
Pirmiausiai rūpinamasi vaikais, o po to tik senais tėvais, seneliais ar kitais artimaisiais					
Sudėtinga suderinti darbą/profesinę veiklą bei senyvo amžiaus asmens globą šeimoje					
Globoti senyvo amžiaus asmenį šeimoje reiškia pasitraukimą iš darbo rinkos ir darbo praradimą					
Socialinė globa yra intensyvi ir sudėtinga veikla, atliekama profesionalių darbuotojų, tad šeimos nariai gali būti nepajėgūs globoti senyvo amžiaus asmenį					
Kita: (<i>rašykite</i>)					

22. Kas lemtų Jūsų sprendimą, jog senyvo amžiaus artimasis(-ieji) - tėvai, seneliai arba Jūs pats (pati), kai sulauksite senyvo amžiaus, būtu globojami privačiuose socialinės globos namuose?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Informacijos prieinamumas apie tokio tipo socialinės globos paslaugas					
Teikiamos socialinės globos paslaugos atitinka globojamo asmens individualius poreikius					
Paslaugos teikiamos lanksčiai reaguojant į besikeičiančius asmens poreikius (pvz.: pablogėjus sveikatos būklei ir pan.)					
Atsižvelgiama į globojamo asmens norus ir pageidavimus					
Socialinės globos namų personalo skaičiaus ir gyventojų skaičiaus santykis					
Personalo pagarbus bendravimas su globojamu asmeniu bei etiškas elgesys					
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Tinkama personalo, teikiančio socialinės globos paslaugas, kompetencija					
Personalo pagarbus bendravimas su globojamo asmens artimaisiais					
Sudaromos sąlygos išlaikyti ryšius su šeima, artimaisiais, gyvenamąja vieta					
Sudaromos sąlygos turėti asmeninių daiktų (baldai, nuotraukų albumas ir pan.)					
Pripažįstama ir užtikrinama teisė turėti privačią erdvę (vienvietis kambarys, asmeninis higienos kambarys ir pan.)					
Socialinės globos namai arti buvusios gyvenamosios vietos arba ten pat					
Kita: <i>(įrašykite)</i>					

23. Nurodykite priežastis, kurios lemtų, jog senyvo amžiaus artimasis(-ieji) - tėvai, seneliai arba Jūs pats (pati), kai sulauksite senyvo amžiaus, nebūtu globojami privačiuose socialinės globos namuose:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Senyvo amžiaus asmuo pirmiausiai turi būti globojamas šeimoje – vaikų, anūkų, ar kitų artimųjų					
Neigiamas aplinkinių požiūris į šeimą, kurios artimasis (šėimos narys) globojamas institucijoje					
Privačių socialinės globos namų teikiamos paslaugos yra brangios					
Privačių socialinės globos namų aplinka ne visada yra pritaikyta senyvo amžiaus, neigiamam asmeniui					
Yra alternatyvūs, pigesni socialinės globos namai – valstybiniai, nevyriausybiniai					
Mažai informacijos apie privačių socialinės globos namų teikiamas paslaugas					
Kita: <i>(įrašykite)</i>					

Nuoširdžiai dėkojame už skirtą laiką!

Vida LUKAMSKIENĖ

**SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ VYRESNIO AMŽIAUS
ASMENIMS PAKLAUSOS VEIKSNIAI IR JŲ RAIŠKA**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K12-141. Tiražas 15 egz. 2012 10 19.

Nemokamai.